

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКА ДЕРЖАВНА ІНЖЕНЕРНА АКАДЕМІЯ

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ
ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

Випуск
3 (03) 2016

**ЗАПОРІЖЖЯ
2016**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Коваленко О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Відповідальний секретар:

Морщенок Т.С. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Запорізької державної інженерної академії.

Члени редакційної колегії:

Воронкова В.Г. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту організацій та управління проектами Запорізької державної інженерної академії, академік Української академії політичних наук.

Гринько Т.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Двігун А.О. – доктор економічних наук, професор, начальник відділу регіональної політики НІСД при Президентові України.

Колосов А.М. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ).

Макаренко А.П. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Запорізької державної інженерної академії.

Меджибовська Н.С. – доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики Одеського національного економічного університету.

Метеленко Н.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Запорізької державної інженерної академії.

Орловська Ю.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури».

Салига К.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів та моделювання економічних систем Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Семенов А.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства, проректор з науково-педагогічної роботи, директор Інституту економіки Класичного приватного університету, академік Академії економічних наук України.

Сталінська О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Донецького національного університету (м. Вінниця).

Абдугалієв А.М. – голова правління АТ «Енергоінформ», доктор, Казахський економічний університет імені Т. Рискулова (м. Астана, Республіка Казахстан).

Марчін Вінерські – Ph.D. in Economics, старший викладач кафедри загальної теорії економіки факультету права, адміністрації і економіки Інституту економічних наук Вроцлавського університету (м. Вроцлав, Республіка Польща).

Морозов Л.В. – доктор технічних наук, професор, директор відділу інновацій та інвестицій у вищій школі імені Тадеуша Котарбінського (м. Ольштин, Польща).

Саткалієва Т.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри Менеджменту Університету Нархоз, заслужений діяч Республіки Казахстан, почесний працівник освіти (м. Алмати, Республіка Казахстан).

Шелег М.С. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки торгівлі Білоруського державного економічного університету (м. Мінськ, Республіка Білорусь).

Електронна сторінка видання – <http://e-visnyk.zdia.zp.ua/>

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Запорізької державної інженерної академії
(протокол № 9 від 08.09.2016 р.)**

Науковий журнал
«Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21933-11833ПР від 23.03.2016 року)

© Редакційна колегія, 2016

© Автори статей, 2016

© Запорізька державна інженерна академія, 2016

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Вігренок А.О.
СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СЕРВІСНОЇ ЕКОНОМІКИ..... 8

Голубка М.М.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЮЗУ ХЛІБОРОБСЬКИХ СПІЛОК
НА БУКОВИНІ «СЕЛЯНСЬКА КАСА» В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
В ПОШИРЕННІ ПРОСВІТИ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ.....17

Шедяков В.Є.
ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ
МЕХАНІЗМАМИ ВИРОБНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА..... 22

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Войнова Є.І.
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ В 2015 РОЦІ.....27

Чернега О.Б.
РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТУВАННЯ..... 33

Chuchyna O.A.
WORLD ENERGY RESOURCES: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS..... 38

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Грицина Л.А.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ.....42

Македон В.В.
ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
МОДЕЛІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ 48

Мандра В.В.
ОСОБЕННОСТИ ИНФОРМАЦИОННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИМ ЦЕНТРОМ.....53

Плотникова М.Ф.
ТЕОРЕТИЧЕСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ТЕРРИТОРИЙ..... 58

Стеблюк Н.Ф., Волосова Н.М.
ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЗАСОБАМИ ТЕОРІЙ ОБМЕЖЕНЬ СИСТЕМИ
І НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ..... 62

Тимошенко О.В.
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....66

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Горошко К.О., Аляб'єва О.М.
СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... 72

Грушина А. І.
СИСТЕМА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ
ТА ЇЇ СПЕЦИФІКА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ.....75

Гудзь Ю.Ф. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК	81
Задорожнюк Н.О., Квашук Ю.О. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	87
Латкіна С.А., Ель М.П. ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПОРТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	92
Мосумова Айнура Кярам Кізі ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЕКТНОЇ КОМАНДИ В ПУБЛІЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	96
РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Кайлюк Є.М., Гнатенко М.К. ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ.....	100
Серьогіна Н.В. ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНІВ.....	105
ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Шашков С.В. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ БАГАТОЦІЛЬОВИМ ФУНКЦІОНУВАННЯМ ОБ'ЄКТІВ МАЛОЇ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ.....	110
ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Завадовська Ю.Ю., Філяк М.С. ФАКТОРИ АДАПТАЦІЇ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ЧИСЛА МОЛОДІ У СВІТЛІ ВИЗНАЧНИКІВ ЇХ МІГРАЦІЙНОГО РІШЕННЯ.....	114
Свиридовська А.О. ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ.....	121
ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Жердецька Л.В. РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ КАПІТАЛУ БАНКІВ ПІД ОПЕРАЦІЙНИЙ РИЗИК.....	125
Квасницька Р.С. ЗАСТОСУВАННЯ ЗОНАЛЬНОГО РАНЖУВАННЯ ПІД ЧАС ОЦІНКИ РІВНІВ ЯКОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНСТИТУТІВ-ІНВЕСТОРІВ.....	130
Шапуров О.О. ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО БАЗИСУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ.....	135
Стегней М.І., Лінтур І.В. РОЛЬ ДОХОДІВ ВІД ОБ'ЄКТІВ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ФОРМУВАННІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ	140
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Шерстюк О.Л., ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ЯКОСТІ АУДИТУ ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ.....	144

CONTENTS

ECONOMICS AND HISTORY OF ECONOMIC IDEA

Vitrenko A.O. THE SERVICE ECONOMY: FORMATION AND DEVELOPMENT.....	8
Holubka M.M. ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF THE ACTIVITY OF TILLING ASSOCIATION UNION IN BUKOVYNA «COUNTRY PAYDESK» IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY AS THE SPREAD OF EDUCATION AND ECONOMIC KNOWLEDGE AMONG THE POPULATION».....	17
Shedyakov V.E. HARMONIZATION OF INTERESTS IN THE POST-INDUSTRIAL SOCIETY BY MECHANISMS OF INDUSTRIAL DEMOCRACY AND SOCIAL PARTNERSHIP.....	22

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Voynova E.I. UKRAINE'S COMPETITIVENESS IN THE GLOBAL INSURANCE MARKET IN 2015.....	27
Chernega O.B. THE DEVELOPMENT OF A GLOBAL INFRASTRUCTURE: STATE AND DEVELOPMENT TRENDS.....	33

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Hrytsyna L.A. THE THEORETICAL BASIS OF THE POLICY OF IMPORT SUBSTITUTION.....	42
Makedon V.V. INSTITUTIONAL BASES OF BECOMING AND DEVELOPMENT THE NATIONAL MODEL OF CORPORATE MANAGEMENT.....	48
Mandra V.V. SPECIAL FEATURES OF THE INFORMATION INTERACTION WITHIN THE CONTROL SYSTEM OF THE TRANSPORT AND LOGISTICS CENTER.....	53
Plotnikova M.F. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO TERRITORIAL DEVELOPMENT.....	58
Steblyuk N.F., Volosova N.M. THE ARTICLE SAYS ABOUT THE FORMULATION OF THE PROBLEM OF STRATEGIC MANAGEMENT AN ENTERPRISE.....	62
Tymoshenko O.V. STRATEGIC PRIORITIES CREATING SECURITY ECONOMIC ENVIRONMENT IN UKRAINE UNDER GLOBALIZATION.....	66

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Horoshko K.O., Alyabeva O.M. WORLD EXPERIENCE OF DEVELOPMENT OF LOGISTICS ENTERPRISES.....	72
--	----

Hrushyna A.I. THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT OF FINANCIAL RESOURCES AND ITS SPECIFICITY IN CULTURE.....	75
Gudz Y.F. FEATURES OF THE APPLICATION OF METHODS FOR ASSESSING THE INVESTMENT POTENTIAL FOR PROCESSING AGRICULTURAL ENTERPRISES.....	81
Zadorozhnyuk N.O., Kvaschuk Y.A. INNOVATIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF TOURISM INDUSTRY IN UKRAINE.....	87
Latkina S.A., Ell M.P. PROBLEMS OF OPTIMIZATION OF ORGANIZATIONAL PROCESSES, PORT ACTIVITY IN UKRAINE.....	92
Mosumova A.K. DEFINING SOCIAL EFFICIENCY OF THE PROJECT TEAM IN PUBLIC ORGANIZATION.....	96

PRODUCTIVE POWER DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Kayluk Y.M., Gnatenko M.K. ORGANIZATION OF INTEGRATION INTERACTION OF REGIONAL INNOVATION PROCESS PARTICIPANTS.....	100
Serohina N.V. SOURCES OF FUNDING FOR ROAD INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT REGIONS.....	105

ECONOMY OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT AND ENVIRONMENTAL DEFENCE

Shashkov S.V. IMPROVEMENT OF THE PROGRAM APPROACH TO THE SMALL HYDRO MULTI-PURPOSE OPERATION MANAGEMENT.....	110
---	-----

DEMOGRACY, LABOR ECONOMICS, SOCIAL ECONOMICS AND POLITICS

Zavadovska Yu.Yu., Filiak M.S. ADAPTATION FACTORS OF YOUNG IMMIGRANTS IN THE LIGHT OF THE DETERMINANTS OF THEIR MIGRATION SOLUTION.....	114
Sviridovska A.O. BASES OF INTRODUCTION OF STATE FUNDED PENSION SYSTEM.....	121

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Zherdetska L.V. DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL APPROACHES OF OPERATIONAL RISK CAPITAL MEASUREMENT.....	125
Kvasnitska R.S. APPLICATION OF ZONAL RANKING IN THE EVALUATION OF THE QUALITY LEVELS OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF THE INSTITUTIONS-INVESTORS.....	130

Shapurov A.A.

FORMATION OF CATEGORICAL BASIS OF FINANCIAL ENTERPRISES SAFETY
OF OLD INDUSTRIAL REGIONS IN THE CONDITIONS OF NEOINDUSTRIALIZATION.....135

Stehnei M.I., Lintur I.V.

ROLE OF INCOME COMMUNAL PROPERTY OF FINANCIAL RESOURCES
IN THE ADMINISTRATIVE UNITS.....140

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Sherstiuk O.L.

DETERMINATION OF CRITERIA OF QUALITY OF AUDIT OF FINANCIAL INFORMATION..... 144

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.123.6

Вітренко А.О., к.е.н., доцент,
докторант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СЕРВІСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Вітренко А.О. Становлення та розвиток сервісної економіки. У статті на основі робіт відомих учених аналізуються історичні ретроспективи зародження та становлення сервісної економіки, основні економічні та соціальні процеси, що характеризують вищевказані перетворення. Визначено період зародження сервісної економіки. Досліджено зміну структури зайнятості населення провідних країн світу. Проаналізовано вплив факторів попиту та пропозиції на структурні зміни в економічній системі. Розглянуто вплив інформаційних технологій на розвиток сервісної економіки.

Ключові слова: сервісна економіка, трансформація, зайнятість, споживання, попит.

Витренко А.А. Становление и развитие сервисной экономики. В статье на основе работ известных ученых анализируются исторические ретроспективы зарождения и становления сервисной экономики, основные экономические и социальные процессы, характеризующие вышеуказанные преобразования. Определен период зарождения сервисной экономики. Исследовано изменение структуры занятости населения ведущих стран мира. Проанализировано влияние факторов спроса и предложения на структурные изменения в экономической системе. Рассмотрено влияние информационных технологий на развитие сервисной экономики.

Ключевые слова: сервисная экономика, трансформация, занятость, спрос, потребление.

Vitrenko A.O. The service economy: formation and development. The paper deals us about retrospective historical origin and establishment of a service economy, major economic and social processes that characterize the above conversion. Author has his own view based on the researches of famous economists. Defined time of service economy birth. The change of employment structure leading countries was investigated. The influence of supply and demand factors for structural changes in modern economic system analyzed. The influence of information technology for the service economy development was considered.

Keywords: service economy, transformation, employment, consumption demand.

Постановка проблеми. Трансформація економічної системи та перехід від сільськогосподарського виробництва до індустріальної економіки, яка розпочалася в Англії та була повторена в більшості країн, дістала характеристику революції. Перехід від індустріальної до сервісної економіки, який розпочався в США та продовжився в усіх розвинених країнах, також мав революційні наслідки для суспільства й економічного аналізу. Крім того, в економічній теорії роль сфери послуг у створенні багатства нації була недооцінена, а парадигмальні дебати зосереджені переважно на природі послуги та дихотомії «продуктивний – не продуктивний». Своєю чергою, на початок XXI ст. більшість промислово розвинутих країн мають сервісні економіки, принаймні з точки зору показників питомої ваги сфери послуг у національному ВВП та частини робочої сили зайнятої в цій сфері. «Революційні» перетворення стають очевидними, а чисте зростання зайнятості майже повністю абсорбується сервісними галузями економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні погляди автора статті у дослідженні визначеної актуальної проблеми економічної теорії ґрунтуються на власних емпіричних дослідженнях, критичному аналізі та узагальненні результатів наукових доробок вітчизняних та іноземних учених-економістів, серед яких: В. Базилевич, В. Ільїн, А. Чухно, А. Сміт, А. Фішер, К. Кларк, Е. Тофлер та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз історичної ретроспективи зародження та становлення сервісної економіки; звернемо свою увагу на основні економічні та соціальні процеси, що характеризують вищевказані перетворення, підкріплюючи аналіз роботами та цитатами відомих учених-економістів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільське господарство, як широко відомо, зародилося в Месопотамії приблизно 7 тис. років до нашої ери. Людське суспільство витратило більше 2 тис. років для того, щоб через процеси колонізації досягти

Європейського континенту та ще більше часу – перш ніж сільське господарство стало провідною галуззю в європейській античній економіці. Через 6 500 років в Європі розпочалася промислова революція. Першою індустріальною країною світу стала Великобританія, де в 1821 р. кількість населення, зайнятого в промисловому виробництві, вперше перевищила аналогічний показник у сільському господарстві. Майже через століття така ситуація відтворилася на іншому континенті, у Північній Америці, саме в 1910 р. у США промислове виробництво стало домінують сферою зайнятості для працездатного населення. Процеси наступної, третьої, секторальної зміни у світовій економіці почалися лише через 150 років від початку промислової революції. У науковій літературі та господарській практиці вважається, що процеси еволюційних перетворень світової економічної системи та перехід її до організаційної структури «сервісної економіки» розпочалися в США в 1960-х роках. Для перетину Атлантичного океану цим процесам, для порівняння із сільським господарством, вистачило біля 20 років. У Франції та Великобританії часом зародження сервісної економіки вважають 1979 р., коли почав стрімко зростати рівень зайнятості у сфері послуг. Сервізація третього, Азійського, континенту розпочалася з Японії в 90-х роках ХХ століття, лише тільки через 10 років після повної індустріалізації японської економіки.

Зміни в структурі світового господарства та перехід його до сервісної економіки значно прискорилися після появи супутникового зв'язку, зародження та розвитку масових інформаційних технологій, виникнення великих світових комп'ютерних корпорацій та комп'ютерних мереж. Критики теорії «сервісної економіки» можуть стверджувати, що це була не революція в економіці, а скоріше її еволюційне перетворення, адже в період зародження та становлення сервісної економіки не спостерігалось ніяких соціально-структурних змін на кшталт розвитку капіталістичних взаємовідносин після завершення промислової революції. Проте швидкі зміни структури людських потреб, професійної спеціалізації, робочих умінь та навичок могли стати причиною певних соціально-економічних труднощів та змін, які не є предметом дослідження даної роботи. Тут ми звернемо увагу на причини, сутність, наслідки та можливі перспективи розвитку сервісної економіки як актуальної проблеми сучасної економічної теорії.

Дж. Гершуні у своїх роботах проводить короткий аналіз рівнів економічного розвитку суспільства в провідних країнах світу та їх вплив на розвиток сфери послуг. Окрім того, ґрунтуючись на власних дослідженнях, він зазначає та описує активну наукову дискусію щодо вищезгаданих процесів: «Уолт Ростов вважає, що за часів раннього розвитку цивілізації, яка характеризувалася рудиментарними сільськогосподарськими технологіями, більшість людського населення мала працювати на землі.

Після зростання рівня продуктивності праці та ускладнення технологічних процесів зайнятість працездатного населення вже не була сконцентрована в сільському господарстві, а відбувся перерозподіл на користь інших галузей економіки – вторинного, а згодом і третинного секторів». Далі він запитує: куди рухається суспільство, що характеризується високим рівнем попиту та споживання матеріальних товарів? Д. Белл відповідає йому, що ми рухаємося в бік зміни структури попиту та зростання попиту на послуги. Р. Дарендорф робить такі ж самі висновки, але за допомогою інших категорій: ми рухаємося в бік зростання суспільного попиту на нематеріальні товари, освіту та послуги відпочинку. Е. Шумахер у своїх працях стверджує, що ми переносимо свою споживачську увагу на соціальну та духовну вартість. Дж. Гелбрейт, навпаки, вважає вірним збереження в майбутньому тренду до постійного зростання попиту на матеріальні блага, але лише як результату махінацій із боку великих посткапіталістичних корпорацій, для яких постійне економічне зростання є основною умовою їх виживання. Як тільки ці корпорації перейдуть під контроль суспільства, шаблон економічного розвитку буде змінений на користь суспільних та духовних потреб, які, звичайно, не є джерелом та фактором зростання попиту на матеріальні товари. Погляди цих авторів на майбутню структуру зайнятості є звичайним продовженням теорії У. Ростова щодо перерозподілу зайнятих по сферам народного господарства. Всі вони вважають, що постіндустріальна зайнятість буде сконцентрована у сферах третинного сектору економіки» [4, с. 141–142]. Автор також використовує твори економістів, для того щоб обґрунтувати зміни в структурі попиту на користь більш абстрактних та інтелектуальних послуг, що, своєю чергою, збігається з одночасним зростанням зайнятості в третинному секторі економіки. Вищевикладена цитата також засвідчує плюралізм авторських поглядів на результати економічного розвитку з боку видатних науковців того часу. Крім того, всі вони описують об'єктивні процеси, які відбувалися в економічній системі в період зародження та становлення сервісної економіки. У цей час у світовій економіці змінюється провідна сфера зайнятості для економічно активного населення, ці процеси супроводжуються активним економічним зростанням та зростанням добробуту людського суспільства (табл. 1). Так, американський учений А. Оберай проводив свої економічні дослідження змін у структурі зайнятості в період 1960–1970-х років. Він згрупував та розподілив усі країни на групи за показником рівня ВВП на душу населення: перша група (бідні країни) – із низьким рівнем ВВП на душу населення нижче (\$300), друга група (країни із середнім доходом) – із середнім рівнем ВВП на душу населення (від \$300 до \$700), третя група (багаті країни) – високий рівень ВВП на душу населення (більше \$700).

Таблиця 1

Порівняльна таблиця зайнятості населення в країнах із низьким, середнім та високим рівнем ВВП на душу населення в 1960–1970-х роках

Група	Кількість країн	Середній ВВП на душу населення, USD	Питома вага найманих працівників в економіці, %			Рівень зайнятості, %		
			А	Б	В	А	Б	В
1960								
1	19	Низький (196)	37	24	25	60	14	21
2	10	Середній (447)	14	33	50	29	26	41
3	13	Високий (1656)	5	45	48	14	39	45
1970								
1	19	Низький (322)	31	26	39	49	18	28
2	10	Середній (992)	9	36	53	22	29	45
3	13	Високий (2890)	4	42	52	11	35	51

Джерело: створено автором на основі [6]

Таблиця 2

Питома вага внеску сфери послуг у ВВП обраних країн світу в 1963 та 1973 рр.

Рівень ВВП на душу населення в 1973 р., в USD	Кількість країн в групі	Питома вага внеску сфери послуг у ВВП, %	
		1963	1973
5000 та більше	6	61	62
3000-4999	6	62	62
1000-2999	4	63	62
999 та менше	9	49	52

Джерело: складено на основі [3]

Таблиця 3

Внесок сфери послуг до ВВП та рівень зайнятості у сфері послуг у країнах, що розвиваються

Країни, що розвиваються	1960		1970		1980	
	Внесок до ВВП, %	Рівень зайнятості, %	Внесок до ВВП, %	Рівень зайнятості, %	Внесок до ВВП, %	Рівень зайнятості, %
Латинська Америка та Карибський басейн	48,1	33,6	48,8	38,6	51	42,4
Середня Азія	43,9	19,8	44,4	24,2	45,7	28,1
Південна Азія	32,2	15,5	34,1	19,1	39,8	22,6
Індія	39,6	14,6	32,6	17,2	38,1	20,6
Африка та Близький Схід	23,1	20	18,8	25,3	29,6	29,9
Південна Африка	32,1	7,3	38,2	9,6	42,4	11,4
Китай	-	9,8	-	11,9	22	14,1
Країни, що розвиваються	39,1	14,5	39	17,7	44,2	21,0

Джерело: складено на основі [3]

Окрім того, він згрупував та розподілив галузі народного господарства: група А – сільське господарство, мисливство, рибальство; група Б – видобування корисних копалин, промислове виробництво, будівництво; група В – комунальні послуги, комерційні послуги, транспорт, зберігання, комунікаційні послуги.

Аналіз даної таблиці засвідчив, що в країнах із низьким рівнем ВВП на душу населення, тобто бідних країнах, головною сферою зайнятості та головним джерелом доходу в суспільстві була сфера сільського господарства. Для країн із середнім рівнем розвитку послуги вже стають основною сферою зайнятості та отримання доходу. Проте в цих країнах зберігається досить високий рівень зайнятості в галузях групи Б порівняно з найбагатшими країнами третьої групи. У третій групі країн сфера послуг є домінантною з точки зору зайнятості, крім того в аналізованій період дана сфера постійно зміцнювала свої провідні позиції порівняно з промисловим виробництвом, де зайнятість мала тенденцію до скорочення.

Розглядаючи та аналізуючи дану таблицю, ми можемо звернути увагу на одну цікаву проблему та задати особливе питання: чи мав цей міжгалузевий розподіл праці системний характер? Відповідаючи на дане питання, порівнюємо динаміку галузей народного господарства в усіх групах країн. Зміни, які відбувалися в цей період, для країн першої та другої груп засвідчують значно скоріші темпи зростання сфери послуг, аніж промислового виробництва в категоріях та показниках зайнятості населення. Показники зростання в абсолютному вимірі становили від 9% до 15% порівняно зі скороченням зайнятості в сільському господарстві майже на 23%. Своєю чергою, порівняння показників країн другої та третьої груп свідчить про те, що ми не можемо вважати мала постійний зростаючий тренд, насправді, на нашу думку, ця ситуація засвідчувала помірне зниження рівня зайнятості в галузях промислового виробництва та втратою ними статусу основного джерела доходу найманих працівників у суспільстві. Питома вага зайнятих у сфері послуг продовжує зростати, але це зростання відбувалося повільнішими темпами, ніж зниження зайнятості в галузях групи Б. Аналіз даної таблиці також дає нам змогу стверджувати про існування в цей період розвитку світової економіки взаємозв'язку між рівнем виробництва на душу населення та зростанням зайнятості у сфері послуг. Це твердження дає нам змогу пояснити різницю, що існувала в показниках розвитку сфери послуг у провідних країнах світу та країнах, що розвивалися. З іншого боку, ця різниця ставала менш різкою та помітною, якщо для аналізу використовувати альтернативний показник динаміки економічного зростання – обсяг ВВП. Як свідчить табл. 2, у цей період існували лише незначні розбіжності в показниках внеску сфери послуг до ВВП країн, які входили до списку розвинених.

Групування країн для аналізу проводилося за показниками ВВП на душу населення в 1973 р. за даними американського урядового департаменту Bureau of Industry Economics. У групу країн із ВВП на душу населення в розмірі від \$5000 були включені США, Швеція, ФРН, Австралія, Канада та Данія. У групу країн із ВВП на душу населення в розмірі від \$3000 до \$4999 – Норвегія, Франція, Австрія, Фінляндія, Бельгія та Великобританія; від \$1000 до \$2999 – Італія, Сінгапур, Греція, Португалія. І остання група найбідніших країн із показниками менше \$999 – Мексика, Чилі, Туреччина, Туніс, Південна Корея, Філіппіни, Таїланд, Індія.

Аналіз табл. 2 свідчить, що в країнах, які розвивалися, внесок сфери послуг до ВВП є значно меншим, ніж у розвинутих країнах, але все одно такі показники засвідчують значно активніший її розвиток, аніж через аналіз показників рівня зайнятості. Також беззаперечним має стати висновок про те, що в усіх країнах у цей період часу середній внесок сфери послуг до ВВП є більшим, аніж показники середнього рівня зайнятості у цій сфері. Хоча для розвинутих країн ця різниця була меншою. Дане твердження окреслює проблему продуктивності праці у сфері послуг у країнах із високим та низьким рівнями доходу. Широкий розрив у показниках внеску до ВВП країни та рівня зайнятості у сфері господарства можна було пояснити передусім показником вищої продуктивності праці у сфері послуг у слабозрозвинутих країнах, але нам слід пам'ятати, що в той період дуже важливою сферою економіки для них було сільське господарство, а це могло істотно впливати на продуктивність праці у сфері послуг. Проводячи аналіз зародження сфери послуг в країнах, що розвивалися, звернемо увагу на табл. 3.

Аналіз табл. 3 засвідчує, що сфера послуг у світовій економіці в той період неспинно розвивалася та неухильно збільшувала власний внесок до ВВП цих країн. Особливо відчутним був цей тренд для тих країн, економіка яких ґрунтувалася та розвивалася завдяки туристичним послугам (Латинська Америка та країни Карибського басейну). На початку 1980-х років приблизно 50% їх ВВП створювалося у сфері послуг, а рівень зайнятості в ній також був найвищим серед усіх слабозрозвинутих країн. У Китаї та країнах Південної Африки рівень зайнятості у сфері послуг зростав дуже повільними темпами, але, тим не менше, її внесок до ВВП був значним (наприклад, у Південній Африці – до 40%). До 1980-х років сфера послуг стає провідною галуззю зайнятості в цих країнах та перевищує показники промислового виробництва за внеском до структури ВВП. Відбувся поступовий відхід від сільського господарства як основного джерела економічного розвитку та зростання та збільшувалась увага до сфери послуг навіть у країнах із низьким рівнем розвитку.

Окрему увагу звернемо на економіку Великобританії та процеси, які відбувалися в ній під час

зародження та становлення сервісної економіки. Зміни в країні надають нам змогу яскраво визначити тренди розвитку в процесі трансформації від індустріальної економіки до економіки послуг. У період 1960–1980-х років внесок сфери послуг до ВВП Великобританії змінювався відповідно до світових тенденцій. Так, у 1960 р. 41,8% ВВП Великобританії було створено в промисловому виробництві та 37% – у сфері послуг. До 1980 р. це співвідношення змінилося майже дзеркально – 48% ВВП створено у сфері послуг і 31,2% – у матеріальному виробництві. З 1975 р. починає зростати внесок видобувної галузі (з 2% ВВП до 7%) за рахунок пожевлення видобутку нафти, а транспортна галузь змінила тенденцію до скорочення внеску у ВВП країни на постійно помірно зростаючий тренд наприкінці 1960-х років. Значне зростання показали галузі страхування та банківських послуг – із 3,4% до 10,5% ВВП. Одночасне розширення бюрократичного апарату та зростання обсягів послуг органів державної влади призвели до зменшення внеску промислового виробництва та торгівлі у ВВП із 87,8% до 74,9%. Найбільших утрат в обсягах виробництва зазнали капіталомісткі галузі промисловості: текстильна, чорна металургія. Своєю чергою, новітні та прогресивні галузі, такі як виробництво двигунів, високоточних інструментів, хімічна промисловість, лише збільшували власний випуск [9, с. 66].

Таким чином, процеси зародження та становлення сервісної економіки можна спостерігати, використовуючи показники загального рівня зайнятості та рівня зайнятості найманих працівників. Це підтверджується тими тенденціями, що спостерігалися у світовій економіці в цей період як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвивалися. Причини виникнення та розвитку даних тенденцій можна пояснити, зокрема, тим, що розвиток економічної та соціальної інфраструктур у країнах групи 1 та групи 2 неодмінно залежав від розвиненості та активності суспільних інститутів: шкіл, лікарень, транспорту, пошти, телекомунікацій. Більшість цих послуг є трудомісткими та створюють значний рівень зайнятості найманих працівників. У сфері послуг спостерігався низький рівень взаємозаміщення факторів виробництва. В умовах процесів урбанізації людського суспільства це дає змогу забезпечити безперервність процесів економічного зростання за рахунок активізації використання трудомістких, але не кваліфікованих послуг. І останнє: можна стверджувати, що розширення обсягів промислового виробництва мало мультиплікативний ефект для сфери послуг, адже вимагало збільшення обсягів надання послуг місцевого та центрального державного управління та різних комерційних послуг. Окрім того, аналіз тенденцій у країнах, що розвивалися, засвідчує про відсутність принципової різниці між ними та розвиненими країнами, отже, й аналіз Коліна Кларка для них є справедливим.

Проте зміни структури ВВП та зайнятості були не єдиними індикаторами переходу людського суспільства до сервісної економіки. Так, ми можемо звернути увагу на тенденції зростання сукупного попиту на послуги як індикатор трансформації економічної системи. Дослідження процесів трансформації у світовій економіці засвідчує важливість значення показників еластичності попиту за доходом на товари провідних секторів економіки. Динаміка зміни цього показника та активне його залучення до економічного аналізу дає нам право говорити про зростання зайнятості у сфері послуг як таке, що орієнтоване на зростання попиту на послуги, та значною мірою як таке, що залежить від зростання рівня доходу населення внаслідок швидкого економічного зростання.

Зростання доходу на душу населення визначало закономірності еволюції структури споживання відповідно до показників секторальної еластичності попиту за доходом. Зростання доходу індивіда, домогосподарства чи населення в цілому зазвичай асоціюється зі зростанням попиту на товари та послуги. Історичний розвиток людського суспільства та його економічний аналіз свідчать, що в структурі споживання домогосподарств існують елементи з нееластичним, які необхідні для задоволення базових людських потреб (їжа, ліки тощо) та еластичним (транспортні послуги, охорона здоров'я, рекреація) за доходом попитом. Такі показники еластичності дуже сильно різнилися в розрізі порівняння країн. Для аналізу ситуації, яка склалася в той період, звернемося до табл. 4.

В табл. 4 наведено статистичні дані щодо еластичності попиту за доходом на послуги охорони здоров'я, освітні послуги, туристичні послуги. Показники розподілені та вираховані для країн, що розвивалися, та споживачів із низьким та високим рівнями доходу. Як свідчить аналіз даних табл. 4, у той період часу в нерозвинутих країнах у споживачів із низьким рівнем доходу його зростання призводило до більш ніж пропорційного зростання попиту та рівня витрат на послуги, а для споживачів із високим рівнем доходу його зростання призводило до меншого, ніж пропорційне, зростання витрат на освіту. Ми вважаємо, що більшість базових потреб цих споживачів уже були задоволені, а це дає нам змогу стверджувати, що виникнення попиту на послуги стає можливим лише після досягнення показником доходу індивіда або домогосподарства певного мінімально необхідного рівня. Також ми маємо звернути увагу на деякі складнощі для застосування показника еластичності попиту за доходом або доходу взагалі для пояснення або передбачення зростання попиту на послуги та асоційованого з ним зростання рівня зайнятості в цій сфері. Показники еластичності вимірюються за допомогою категорій реального виробництва або попиту, а для багатьох видів послуг точне вимірювання обсягу виробництва послуги є складним та часто некоректним. Окрім того, зміна в рівні доходу не відбувається миттєво, а потребує деякого часу, отже, зміни обсягу

попиту залежать одночасно як від минулого, так і від теперішнього рівня доходу. Із цієї точки зору показник еластичності є таким, що постійно змінюється, отже, він може бути некоректним для ретроспективного аналізу минулих чи прогнозування майбутніх змін. Сама природа послуги призводить до ситуації, коли вона водночас є об'єктом виробничого поміжного споживання і виступає необхідним для виробництва товарів ресурсом та об'єктом кінцевого споживання індивіда. У деяких випадках окремі види послуг можуть бути сконцентровані винятково на якомусь одному споживачі (індивіді чи підприємстві), і зміна доходу одного з них опосередковано впливає на процес зміни обсягів попиту. Ступінь цього впливу залежить від пропорцій використання послуг та матеріальних ресурсів у технологічному ланцюзі виробництва. Наступна додаткова складність полягає в тому, що обсяг попиту на послуги значною мірою залежить від справедливості розподілу доходів у суспільстві та їх середнього рівня, від звичаїв та традицій, технологічного рівня розвитку суспільства та середнього рівня цін. Істотні зміни в рівні доходу населення в той період часу також пов'язані з розвитком урбаністичних процесів, що мали місце.

Для аргументації нашої точки зору звернемо увагу на роботи відомих учених-економістів, які описують існування взаємозв'язку між зростанням рівня витрат населення та секторальним розподілом зайнятості. У роботах відомого вченого Дж. Стіглера ми можемо знайти аналіз та порівняння структури витрат та бюджетів домогосподарств у різні історичні періоди розвитку економіки Великобританії з 1797 р. до 1940-х років. Для свого аналізу автор розподілив робітників за їх професійною спеціалізацією та сферою зайнятості на сільськогосподарських та інших найманих робітників (табл. 5).

Розглянувши дану таблицю, ми бачимо, що домогосподарства з низьким рівнем доходу значну його частину витрачають на продукти харчування, але протягом значного періоду економічного розвитку вони постійно зменшуються. Таке зменшення відбулося майже наполовину. Із таблиці видно, що питома вага всіх інших витрат домогосподарств за рахунок цього зменшення помірно зростає, крім категорії «Різні витрати», яка майже не існувала в 1797 р. За Дж. Стіглером, до цієї категорії належать витрати на профспілкові внески, тютюн, облаштування житла та послуги страхування, медичного обслуговування, подорожі і розваги. Категорія «Інші витрати» показала найбільші темпи зростання – майже втричі. Подальший аналіз структури витрат домогосподарств у Великобританії був проведений Д. Пітером у 1980-х роках (табл. 6). Даний аналіз засвідчив про збереження тенденцій зміни структури витрат на користь послуг. Зростають також витрати на облаштування житла, а вони включають у себе значну питому вагу послуг: питома вага витрат на транспортні та інші послуги досягає майже 35% від загальних.

До «інших» переважно включалися витрати на дозвілля та відпочинок, що забезпечувалися різноманітними послугами. Крім того, ми можемо звернути увагу на факт того, що зменшення витрат часу на працю та темпи зростання рівня безробіття в Англії в той період збільшували витрати на активний відпочинок, який забезпечувався різноманітними приватними та державними економічними суб'єктами: тематичні парки відпочинку, музеї, заповідники тощо. Подібні тенденції були описані в роботах Міллера в 1981 р. для економіки США, де темпи зростання витрат на особисте споживання становили 2,5% щорічно протягом 1972–1977 рр. Витрати на облаштування житла зросли на 4,1%, на паливо – на 6,5%. У результаті такої динаміки питома вага витрат на матеріальні товари першої необхідності зменшилася на 13%. Протягом наступних років у США тенденція до зменшення питомої ваги витрат на матеріальні товари поточного споживання збереглася. А питома вага витрат на продукти харчування демонструвала значне зниження з більш ніж 30% у 1963 р. до менше ніж 23% у 1980 р.

Значний внесок у зміну структури сукупного попиту на послуги внесла сфера промислового виробництва. У період зародження та становлення сервісної економіки зміни у структурі попиту на користь послуг багато в чому були спричинені зростанням попиту та пропозиції на професійні послуги. Дана тенденція була наслідком впливу таких факторів:

1) Бажання товаровиробників, за умови інтенсифікації конкурентної боротьби, зберегти поточний рівень виробництва за рахунок зменшення рівня витрат та зміни їхньої структури. Послуги зовнішніх спеціалізованих організацій розглядалися як механізм зниження витрат без утрати якості кінцевого продукту виробництва.

2) Підприємства намагалися збільшити обсяг виробництва чи покращити якість існуючого продукту, використовуючи лише власні ресурси, а основним методом досягнення цієї мети вони вважали залучення та використання комп'ютерних аналітичних систем та програм, консультацій із питань ринкових досліджень, рекламних агенцій, які робили товар більш привабливим для кінцевого споживача.

3) Бажання частини товаровиробників позбутися виконання «зайвих», «не популярних» виробничих функцій, які були пов'язані з низькими кваліфікаційними вимогами, низьким соціальним статусом чи постійно повторюваними продуктивними діями найманих працівників: прибирання виробничих приміщень, обслуговування комунальних мереж, вивіз сміття, тощо.

4) Велика кількість малих та середніх підприємств не володіли вільними фінансовими ресурсами та не могли витримувати значний рівень витрат на оплату праці висококваліфікованих працівників, що виконували рутинну управлінську роботу (секретар, робітник колл-центру, офіс-

Таблиця 4

**Показники рівня еластичності попиту за доходом
за умови споживання послуг в обраних країнах в 1970-х роках**

Тип послуги	Обрані країни				
	Японія	Індія	Малаві	Судан	Туніс
Охорона здоров'я	0.4 – 0.8	0.6	1.0 – 1.2	3.2	1.5
Освіта	1.3 - 1.0	1.6	1.2 – 0.8	2.6	2.2
Послуги гостинності	2.2 - 1.1	-	-	-	-
Кіно	0.4 – 0.8	-	-	-	-
Подорожі	1.3 – 1.0	-	-	-	-
Рекреаційні послуги	-	1.2	0.5 – 2.8	2.4	1.5 – 1.8

Джерело: складено автором на основі [7]

Таблиця 5

**Порівняння структури витрат домогосподарств Великобританії
в період 1794–1940 рр.**

Категорія витрат	Зайняті в сільському господарстві			Зайняті не в сільському господарстві		
	1797	1940	Різниця,%	1797	1940	Різниця,%
Облаштування житла, %	4,6	8,3	3,7	6,0	12,7	6,7
Їжа, %	74,5	48,4	-26,1	73,9	40,1	-32,9
Одяг, %	9,0	9,1	0,1	5,0	9,5	4,5
Пальне та енергія, %	4,4	8,4	4,2	5,4	7,6	2,2
Інші витрати, %	7,6	25,6	18,0	9,6	30,1	20,5
Загалом, %						
Кількість родин	60	1491	-	26	8905	-
Середня кількість осіб у родині, ос.	5,9	3,8	-	6,2	3,8	-
Середні щорічні витрати, £	39,6	150,6	-	40,3	224,3	

Джерело: складено на основі [8]

Таблиця 6

**Структура витрат домогосподарств Великобританії
в 1963 та 1980 рр., %**

Категорія витрат	1963	1980	Динаміка зміни
Облаштування житла	10,6	14,6	4,0
Пальне та енергія	6,6	5,6	-1,0
Їжа	29,2	23,2	-6,0
Алкоголь	3,9	4,8	0,9
Тютюн	5,7	3,0	-2,7
Одяг	9,2	8,3	-0,9
Товари тривалого користування	5,8	7,5	1,7
Інші товари	7,1	7,7	0,6
Транспорт	11,8	13,9	2,1
Послуги	9,7	10,4	0,7
Інші витрати	0,4	1,0	0,6

Джерело: складено автором на основі [3]

менеджер, тощо), тому починали звертатися до спеціалізованих обслуговуючих підприємств, які, крім того, чітко та своєчасно реагували та відстежували нестійкі тенденції до рівня кваліфікаційних вимог найманих працівників із метою максимізації задоволення потреб учасників ринку.

Крім вищевикладених факторів, зростання попиту на професійні послуги могло бути спричинене особливістю та специфікою організації праці та управління підприємствами в той період. Багато керівників підприємств уважали, що процвітання підприємства може бути досягнене за рахунок організації та управління невеликим та відносно гомогенним трудовим колективом. Це призводило до неможливості покращання рівня професійної підготовки та перепідготовки кадрів та зменшувало вірогідність коштовних для підприємства трудових спорів. За цих обставин також було простіше застосувати та впроваджувати технологічні, організаційні та управлінські інновації, як особливого виду товару, що створювався спеціалізованими сервісними підприємствами та організаціями.

Необхідність наслідування конкурентів, необхідність подолання ризику та невизначеності, особливо в умовах технологічних змін та об'єктивних демографічних процесів загального старіння трудових ресурсів, також генерують попит на професійні послуги. Виникнення та становлення корпоративної форми власності, зростання тривалості життєвого циклу підприємства призвело до необхідності неупередженого аналізу діяльності чи окреслення подальших перспектив розвитку підприємства, а це, своєю чергою, створювало додатковий попит на послуги професійних управлінців, фінансових аудиторів та консультантів, послуги з проведення особливих ринкових досліджень.

Таке значне розширення обсягу сукупного попиту на послуги не могло не позначитися й на тих елементах економічної системи, які відповідають за формування факторів пропозиції послуг. Вирішальним фактором формування пропозиції на вже існуючі та створення нових видів послуг, на нашу думку, є обсяги ринкової пропозиції найманої праці. Головними джерелами її динаміки є об'єктивні демографічні процеси смертності та народжуваності, що відбуваються у суспільстві, процеси урбанізації населення та його міграції із сільської місцевості в місто, зростання середнього рівня освіти населення. У доступній для нас економічній літературі тенденції змін у структурі та обсягах пропозиції праці в третинному секторі економіки найкраще описані для країн, що розвиваються, ми будемо їх використовувати з метою аналізу економічних змін, що відбувалися людському суспільстві під час переходу до сервісної економіки. Згідно з цими економічними історичними даними, зростання рівня зайнятості у сфері послуг належало до темпів зростання населення з коефіцієнтом 1,4, тобто зростання рівня

зайнятості відбувалося темпами швидшими, ніж кількісне відтворення населення. На додаток, чим скоріше зростала кількість населення, тим швидше зростав рівень зайнятості у сфері послуг, це призводило до ситуації надлишкової пропозиції праці – зростання рівня безробіття. Проблема поглиблювалася неспроможністю сфери промислового виробництва поглинути надлишок робочої сили. До зростання показника надлишку пропозиції праці призводили й процеси урбанізації населення, адже 80–85% робочої сили, яка переїжджала до міста, виходила на ринок та пропонувала свою здатність до праці як товар саме в галузях традиційних послуг, які не вимагали високого рівня кваліфікації. Важливість впливу рівня пропозиції праці на зростання цього сектору економіки полягає в тому, що для країн, які розвивалися, за свідченням учених, перехід до сервісної економіки багато в чому був спричинений синергетичним ефектом поєднання високого рівня приватного попиту на послуги та тиску з боку надлишкової пропозиції праці у сфері послуг у містах [10]. Зростання рівня пропозиції послуг у країнах, що розвивалися, також ґрунтувалося та значно залежало від наявності робочої сили з відповідним рівнем освіти та професійними вміннями та навичками, від присутності адаптивних та інноваційних здібностей із боку малих та великих національних підприємств у різних сферах економіки, яка була все більш уразливою до технологічних змін та зростання рівня міжнародної конкуренції. У регіонах зі слабким рівнем розвитку спостерігався занепад традиційного промислового виробництва з одночасним зростанням рівня пропозиції послуг, яка створювалася за рахунок звільнених з інших галузей народного господарства та як механізм для економіки залишитися життєздатною та конкурентною в період швидкого поширення знань, новітніх технологій та інновацій, одночасно надаючи місцевим суб'єктам господарювання здатності та можливості до сприйняття економічних ризиків.

Ще одним із знакових моментів трансформації економічної системи та розвитку світової економіки і зростання обсягів пропозиції послуг є полегшення доступу економічних суб'єктів до передових інформаційних технологій, які дуже швидко займають центральне місце в процесах розширення асортиментного переліку та покращання якості послуг. Початок цього процесу пов'язують із розвитком комп'ютерних технологій і мереж та обладнання для обробки та передачі інформації. Застосування інформаційних технологій у сфері послуг стає дуже поширеним та залежить не лише від можливостей виробників продукувати нові, потужніші та ефективніші системи, а скоріше від демонстрації цінності їх застосування в окремих видах послуг, розробки придатних комп'ютерних програм, мережових баз даних, програм для роботи з документами та мереж передачі інформації. Ці розробки починають про-

водитися як на рівні масового споживання, так і на рівні дуже спеціалізованої пропозиції. Поширеними стають нові послуги з технологічної та технічної підтримки та покращання вже встановленого раніше обладнання та програм. Це, своєю чергою, не лише розширює та збільшує обсяги пропозиції послуг, а й змінює вимоги до трудових навичок і професійних здібностей у суспільстві. Започаткована в той час тенденція до здешевлення та персоналізації комп'ютерів та мереж призводить до їх загальної доступності. Водночас більшість споживачів не володіє достатніми знаннями та навичками для їх ефективного обслуговування та використання, тому потребують послуг щодо навчання роботи з ними, обслуговування та налаштування тощо. До того ж тренд до розробки комп'ютерних програм комплексного задоволення потреби споживача, включаючи програми прогнозування систем прийняття рішень, створили умови для формування стійкого попиту на кваліфікований персонал у сфері послуг.

Висновки. Перехід до сервісної економіки засвідчив можливість створення та підвищення рівня добробуту населення з боку сфери послуг. Обмежена можливість взаємозаміщення факторів виробництва в цій сфері, високий обсяг попиту на послуги та значний рівень витрат праці в процесі їх виробництва сприяли швидкому виникненню та зростанню галузей послуг. Підсилити аргументацію даного

твердження ми можемо використовуючи працю І. Саболо та Ж. Рене, які стверджували про існування тенденцій у суспільстві до переважання бажання працевлаштування у сфері послуг у найманих працівників [7]. Шукаючи місце працевлаштування у сфері послуг, наймані працівники можуть максимізувати свою функцію добробуту. До цього процесу долучаються дві групи факторів: економічні та психологічні. З одного боку, беззаперечним є факт отримання індивідом доходу у вигляді заробітної платні від використання його здатності до праці та формування, таким чином, певного рівня добробуту. З іншого боку, працевлаштування у сфері послуг дає індивіду змогу задовольнити його потребу в цікавій та престижній роботі, надає можливості реалізації та задоволення інших потреб вищого ступеню та досягнення інших соціальних або економічних інтересів. У роботі вчених стверджується, що перспективи отримання високого рівня доходу у сфері послуг для некваліфікованих робітників або робітників із середнім рівнем кваліфікації є значно кращими, ніж у первинному чи вторинному секторі. До цього можна додати загальну тенденцію до переважання бажання працевлаштуватися у сфері послуг. Підтвердженням цьому факту є зміна змісту освітніх програм на користь сервісної спеціалізації робочої сили, зростання питомої ваги жінок серед людей, які шукають роботу.

Список літератури:

1. Базилевич В.Д. Интеллектуальная собственность : [підручник] / В.Д. Базилевич. – К. : Знання, 2014. – 671 с.
2. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Метафизика экономики / В.Д. Базилевич, В.В. Ильин ; 2-е изд., испр. и доп. – К. : Знання, 2010. – 925 с.
3. D. Peter Service Industries A Geographical Research. London, GBR:Routledge, 1985.
4. Gershuny J., Miles I., (1983), Social Innovation and the Division of Labour, Oxford University Press, Oxford, UK.
5. Fuchs, V. The Service Economy. New York: National Bureau of Economic Research (1968).
6. Oberai A.S. Changes in the structure of employment with economic development//ILO, 1981.
7. Sabolo, Yves. assisted by Jacques Gardeand Renew The Service Industries. Geneva: International Labor Office, 1975.
8. Stigler, G.J. Trends in Employment in the Service Industries. National Bureau of Economic Analysis, 59, General Series. National Bureau of Economic Research.
9. Trends in British Gross Domestic Product (GDP), by industry. Central Statistical Office, Social Trends 72, London, HMSO, chart 4.8.
10. W. Baer, L. Samuelson Toward a Service-oriented Growth Strategy. World Development. – 1981. –Vol. 9. – № 6. – P. 499 – 514 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://2711376c184c2f8f58ab3cab0d2ae534f7d9e717.googledrive.com/host/0ByKYk1_tFV_vamlVY3lwd1Z4RTA/Service.pdf.

Голубка М.М.,
викладач вищої категорії
Львівський кооперативний коледж економіки і права

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЮЗУ ХЛІБОРОБСЬКИХ СПІЛОК НА БУКОВИНІ «СЕЛЯНСЬКА КАСА» В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ В ПОШИРЕННІ ПРОСВІТИ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ

Голубка М.М. Організаційно-економічні принципи діяльності союзу хліборобських спілок на Буковині «Селянська каса» в другій половині ХІХ – початку ХХ століття в поширенні просвіти та економічних знань серед населення. У статті досліджується економічна діяльність союзу хліборобських спілок на Буковині «Селянська каса» в другій половині ХІХ – початку ХХ століття, що мало на меті поширення просвіти та економічних знань серед населення. Наведено особливості розвитку кооперативного руху на Буковині. Проаналізовано особливості розвитку, проблеми діяльності союзу хліборобських спілок «Селянська каса» та їх вплив на розвиток економічної освіти Західної України в означений період.

Ключові слова: «Селянська каса», кооперативний рух, сільська каса, кредитування, «райфайзенка», курси вищої освіти для селян.

Голубка М.М. Организационно-экономические принципы деятельности союза хлебопашеских объединений на Буковине «Крестьянская касса» во второй половине ХІХ – начале ХХ века в распространении просвещения и экономических знаний среди населения. В статье исследуется экономическая деятельность союза хлебопашеских союзов на Буковине «Крестьянская касса» (вторая половина ХІХ – начало ХХ века), целью которых было распространение просвещения и экономических знаний среди населения. Приведены особенности развития кооперативного движения на Буковине. Проанализированы особенности развития, проблемы деятельности хлебопашеских союзов «Крестьянская касса» и их влияние на развитие экономического образования Западной Украины в отмеченный период.

Ключевые слова: «Крестьянская касса», кооперативное движение, сельская каса, кредитование, «райфайзенка», курсы высшего образования для крестьян.

Holubka M.M. Organizational and economic principles of the activity of tilling association union in Bukovyna «Country paydesk» in the late ХІХ – early ХХ century as the spread of education and economic knowledge among the population. This paper examines the economic activity of tilling associations union in Bukovyna «Country Paydesk» (in late ХІХ-early ХХ century) which was intended to spread education and economic knowledge among the population. The Institution was taking care of cooperation development among the peasantry. The article describes the features of the cooperative movement in Bukovyna. There were analysed the features of development, the problems of the union activity of tilling associations «Country paydesk» and its influence on the economic education development in the Western Ukraine in designated period.

Keywords: «Country paydesk», cooperative movement, peasant paydesk, lending, «Rayfayzenka», higher education courses for peasants.

Постановка проблеми. Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу проаналізувати економічну діяльність союзу хліборобських спілок на Буковині «Селянська Каса» в другій половині ХІХ – початку ХХ століття. У науковій роботі відображено питання господарського розвитку окресленого періоду та цілеспрямовані спроби товариства поширювати економічні знання в регіоні серед громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує всієї економічної діяльності товариства союзу хліборобських спілок «Селянська каса» в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття та поширенні

економічних знань в суспільстві, однак її автор уважав за необхідне зосередити основну увагу саме на зазначеній проблематиці. Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано науковцями, але не в масштабному вимірі, тому потребують подальшого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз вивчення проблеми показав, що необхідно проаналізувати економічну діяльність союзу хліборобських спілок «Селянська каса» та її вплив на розвиток економічної освіти Західної України в означений період, дослідити структурні складники інституалізації щодо організації підприємницької діяльності товариства і охарактеризувати

основні етапи його роботи на західноукраїнських землях другої половини XIX – початку XX ст., простежити загальні тенденції й особливості, вплив на розвиток економічної освіти в системі економічних знань та господарського життя краю.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити економічну діяльність товариства союзу хліборобських спілок «Селянська каса» у другій половині XIX – початку XX століття та проаналізувати спроби товариства у поширенні економічних знань серед населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кооперативний рух на Буковині почав поширюватися в 80–90-х роках XIX ст., тобто на 20 років пізніше і менш жваво, ніж на території Галичини. Зародження та активізація спілкового руху на території західних земель України була зумовлена низкою чинників: політикою уряду Австро-Угорщини щодо експлуатації західних земель України як донорів дешевої сировини, сільськогосподарської продукції та напівфабрикатів; перетворенням українських територій на ринок збуту імпортованих кінцевих товарів; активною експансією «чужоземного капіталу»; земельною реформою 1848 р.; браком доступного кредитування населення західних земель України (банками та лихварями); прийняттям у 1873 р. закону про створення сільських спілок; низьким рівнем оплати праці селянства поміщиками й орендарями; браком доступного для селян реманенту, сільськогосподарських машин, робочої та продуктивної худоби.

Фактично кооперативний рух на території Буковини розвивався під впливом та в тісному контакті з кооперативними організаціями Галичини та за підтримки крайової влади. На початку XIX ст. на Буковині діяло близько 50 кооперативів, зокрема сільських «райфайзенок» універсального типу, які здійснювали збут промислових товарів, кредитування, переробку сільськогосподарської продукції тощо. Основною метою діяльності «сільських кас», функціонування яких ґрунтується на принципах Ф. Райфайзена, є самодопомога сільському населенню Буковини шляхом організації кредитування широкого кола селян.

Фундаментальними принципами сільської кредитної кооперації такого типу були: відсутність обов'язкових вимог щодо обсягів формування пайового капіталу (членських внесків); установлення чітких обмежень у сфері діяльності товариств; необмежена відповідальність членів каси за борговими зобов'язаннями товариства; кредитування винятково членів організації; робота в органах управління каси на безоплатній основі. Як правило, такі спілки починали працювати переважно за рахунок залучених коштів, отриманих під солідарну та пропорційну відповідальність, що давало змогу ставати членами організації навіть малозабезпеченим селянам.

Основними причинами недостатнього обсягу вкладень селянства у діяльність союзу були: низький рівень освіченості селянського загалу і, як наслідок,

відсутність у селі людей, які б могли займатися педагогічно-просвітницькою діяльністю та пояснювати народу необхідність створення заощаджень, переваги їх об'єднання з метою задоволення власних потреб та отримання додаткового доходу; практична відсутність урядової підтримки діяльності таких організацій та політично-партійна війна з постійною агітацією проти розвитку «райфайзенок»; великий рівень конкуренції банків та євреїв, поляків-лихварів тощо.

Оскільки землі Західної України того часу знаходилися під впливом соціально-економічних тенденцій розвитку головної імперії, досвід зародження та основоположні принципи функціонування кредитних організацій того часу були єдиними (рис. 1). Слід зауважити, що активне зародження кредитного руху відбувалося у сільських місцевостях багатьох країн світу як пошук виходу з кризової ситуації занепаду селянського господарства. Галицькі та буковинські території того часу не були винятком.

З розширенням масштабів та диверсифікації видів діяльності кооперативних товариств Буковини виникла потреба їх об'єднання під «крилом власного крайового осередку». Такою організацією в 1903 р. став центральний союз хліборобських спілок типу «райфайзен» у м. Чернівці «Селянська каса», заснований активним організатором і пропагандистом спілкового руху на Буковині С. Смаль-Стоцьким, а першим директором був Л. Когут, який у кожному із випусків часопису, що друкувався при «Сільській касі», мав хоча б одну опубліковану статтю [8, с. 5]. У 1912 р. до структури «Селянської каси» входило 174 кооперативи, серед яких були кредитові, збутові, споживчі, молочарські, орендні, меліоративні, млинарські, пасовищні та інші (у т. ч. 159 «райфайзенок»). Згодом «Селянська каса» стала виконувати роль організаційно-координаційного, фінансового й ревізійного центру майже для загального числа кооперативів Буковини [1, с. 252].

У витягу зі звіту діяльності «Селянської каси» за 1905 р., опублікованого у газеті «Вісник Союзу руских хліборобських спілок на Буковині «Селянська каса» зазначено, що чисельність членів «райфайзенок» тоді становила 10 006 осіб, тобто в середньому «кожда шеста душа Русинів на Буковині приналежна вже до кас позичкових і щадничих згуртованих знов у своїм союзі хліборобських спілок на Буковині «Селянська каса». Станом на кінець звітнього періоду сума ощадних вкладів членів «Селянської каси» становила лише 158 821 крон (близько 16 крон на одного члена), натомість запозичений капітал каси становив 1 209 132 крон (120 крон на одну особу). Оскільки капітал товариства був невеликим, то і його чистий дохід був пропорційно низьким, що впливало на розмір резервного фонду «Селянської каси». Так, на одного члена товариства припадало лише 2 крони резервів (загальна сума – 19 244,34 крон). Із усього обсягу виплачених паїв на одного члена припадало 10 крон (загальна сума – 103 708 крон). Натомість

загальна сума коштів, залучених з усіх позичкових та ощадних кас і розділених серед членів організації, у 1905 р. становила 1 249 975 крон (по 125 крон на кожного члена) [1, с. 253].

Дбаючи про найважливіше – про освіту, – перший директор «Сільської каси» Л. Когут «дбає і про те, щоб при союзі постала велика бібліотека про спілківість, яка обіймає всі великі твори в різ-

них світових мовах. Здається, що такої бібліотеки про світову спілківість не було ніде на Україні, і ні один світовий університет не був би міг похвалитися такою багатою книгозбірнею» [8, с. 6].

Через неабиякий брак капіталу «Селянська каса» була вимушена постійно звертатися за допомогою до банківських установ, про це читаємо: «Ця інституція жила, на жаль, із позичених грошей! Нарід,

Рис. 1. Передумови та принципи зародження позичкових кас системи Райффайзена для селян [3]

правда, вже помалу дозрівав, але ще не мав настільки зрозуміння, щоб оперти свої Каси на власних ощадностях, яких дома по скринях було на десятки мільйонів. І коли перед світовою війною 1914 настав був скрутний час щодо позики, наступили в «Селянській касі» труднощі. Однак українські політичні діячі перепроводили санацію тієї інституції. Та внаслідок того др. Стоцький, як голова, і др. Когут, як директор «Селянської Каси», мусіли уступити» [8, с. 6]. Так, на кінець 1909 р. баланс товариства становив 8 550 516 крон, з яких 207 845 крон – власний капітал, 1 900 307 крон – ощадні вклади членів, решта – банківські кредити. За рахунок цих коштів «Селянська каса» кредитувала фізичних осіб та союзні кооперативи; здійснювала фінансове та товарне забезпечення «райфайзенок» і споживчих кооперативів; організувала діяльність молочарського відділу; ревізувала діяльність кооперативів Буковини; реалізувала видавничу діяльність, зокрема публікувала періодичні видання «Вісник Союзу» (1903–1907 рр.), «Народне багатство» (1908–1910 рр.), брошури та книжечки на кооперативно-просвітницькі теми за різними напрямками господарювання; здійснювала парцеляцію земель; опосередковано займалася вирубкою лісу й торгівлею деревом.

Ризикова діяльність товариства щодо поділу земельних угідь, торгівлі деревом та його фінансова залежність від позичкового капіталу призвела до господарської кризи і, як наслідок, його подальшого підпорядкування Крайовому банку (1914 р.).

Слід зауважити, що функціонування центрального союзу хліборобських спілок «Селянська каса» відбувалося на основі досвіду діяльності організацій німецької кооперації в умовах, адаптованих до австрійського законодавства. Саме цей досвід становить значну наукову та практичну цінність під час формування уявлення про економічну думку українських земель кінця XIX – поч. XX ст. та її вплив на розвиток економічної освіти того часу. Найбільш цікавою з цієї точки зору є наукова, викладацька та громадсько-політична діяльність засновника «Селянської каси», професора Чернівецького університету (1885–1918 рр.) та Українського вільного університету в Празі (з 1921 р.), українського буржуазного націоналіста С. Смаль-Стоцького.

Піонер кооперативного руху, керівник культурно-національного відродження Буковини, С. Смаль-Стоцький протягом свого життя був головою Чернівецького студентського товариства «Союз» (1879–1882 рр.), співзасновником товариств «Руська Школа», «Народний Дім», «Буковинський Боян»; активним діячем товариства «Руська Бесіда»; послом Буковинського сейму (1892–1911 рр.); послом парламенту Відня (1911–1918 рр.); редактором газет «Руська Рада» та «Буковина».

Фактично С. Смаль-Стоцький є творцем українського шкільництва на землях Буковини, який

активно відстоював самобутність та оригінальність української мови. Викладаючи українську мову і літературу в університетах, автор друкує свої основні праці: «Руська правопись» (1891–1893 р.), «Руська граматика» (1893 р.), «Буковинська Русь. Культурно-історичний образок» (1897 р.), «Характеристика наукової діяльності І.Я. Франка» (1913 р.), «Шкільна граматика» (1913 р.), «Ідеї Шевченкової творчості» (1914 р.) та ін.

Спільно зі своїми колегами по партії «Національна Рада русинів на Буковині» С. Смаль-Стоцький відстоював цілковиту рівноправність українців у політичному та економічному житті Буковини. У своїх зверненнях він акцентував увагу на тому, що потрібно «дбати про руску (українську) мову; розширювати права української мови у публічному житті; розвивати українську школу, літературу, науку, видавничу справу; збільшувати українську інтелігенцію; ширити свідомість національну; знайомити інші народи з українським духовним життям» [6].

Будучи депутатом Буковинського сейму, у 1893 р. С. Смаль-Стоцький виступив із промовою, присвяченою необхідності створення мережі «райфайзенок» і питанням організації процесу кредитування селян на Буковині. У своїй брошурі «Порадник, як закласти каси позичкові і щадничі (райфайзенки) для руських громад на Буковині» та «Відозві про об'єднання селянських кас» С. Смаль-Стоцький роз'яснив усі особливості заснування кас за системою Ф. Райфайзена та особливості процесу кредитування [7]. Такою організацією цього ж 1893 р. стала спілка «Селянська каса».

У своїй статті «На переломі» С. Смаль-Стоцький закликає народ до активної діяльності, щоб «серед руского (українського) народу розбудити живий спілковий змисл, щоби нарід ... сам з власного почину, без принуки згори, закладав всякі економічні спілки для поліпшення свого матеріального стану» [5].

Із метою підвищення рівня економічних знань у населення Буковини С. Смаль-Стоцький активно опрацьовував та впроваджував досвід організації вищих шкіл селян Німеччини, Швеції, Данії (1906 р.); заснував «Курси вищої освіти для селян» (1910 р.); під час Першої світової війни працював у таборах для військовополонених. Перший курс вищої освіти для сільського населення у Чернівцях розпочався в 1910 р. і був розрахований на два місяці. Програма курсу передбачала вивчення української та всесвітньої історії, етнографії, антропології, історії державного устрою Австрійської імперії, астрономії, географії, гігієни, релігії, історії української літератури, діловодства та рахунків, пожежної безпеки, співів тощо. Викладання велося директором курсів С. Смаль-Стоцьким та педагогами Т. Галіпою, І. Герасимовичем, М. Кордубою, В. Сімовичем. У 1910 р. чисельність слухачів курсів становила 37 осіб, а в 1911 р., коли організацією курсів займалося «Історичне товариство», – більше 80 [2, с. 206].

У процесі своєї активної громадської діяльності С. Смаль-Стоцький приділяв значну увагу економічному становищу Буковини, зокрема щодо виправлень несправедливостей та помилок у чинному кадастрі ґрунтів Буковини. Із цією метою за підтримки Є. Пігуляка в 1896 р. діяч організував сільські віче, на засіданні яких виявляв існуючі недоречності та проблеми діючого кадастру та настирливо рекомендував українцям складати клопотання з вимогою внесення коректив до кадастру. Результатом ініційованої та проведеної С. Смаль-Стоцьким ревізії тодішнього кадастру був перегляд тарифів: зниження їх для ставків та ріллі, підвищення для продуктивних полів та лісів [4, с. 118]. Такі зміни сприяли вирівнюванню становища в оподаткуванні землі й указали українському селянству можливі шляхи вирішення економічних проблем краю.

Висновки. Таким чином, діяльність союзу хліборобських спілок «Селянська каса» на Буковині зробила неабиякий внесок у розвиток кооперативної, фінансово-економічної освітньої діяльності Західної України в другій половині XIX – початку

XX ст., продемонструвавши переваги та недоліки організації та ведення кредитної діяльності спілкових організацій. Найбільша цінність створення цього товариства полягала в тому, що вона давала можливість звичайному селянству отримувати досвід ведення власного господарства, водночас збагачуючи економічну думку українського народу здобутками західних кооператорів. Здійснюючи активну просвітницьку, педагогічну, видавничу діяльність, С. Смаль-Стоцький усіма можливими шляхами намагався пробудити в українців національну свідомість, спонукав їх до підвищення свого освітнього та культурного рівня. Незважаючи на втрату «Селянською касою» своєї громадської функції внаслідок здійснення низки ризикових операцій, її існування довело нагальність потреби пошуку нових шляхів економічного розвитку українського господарства.

Ефективність економічної діяльності товариства залишається остаточно не розв'язаною, дискусійною, потребує уточнень та подальшого розвитку, що й обумовлює необхідність проведення подальшого наукового дослідження в даному напрямі.

Список літератури:

1. Ботушанський О. Документи, що свідчать про боротьбу громадськості Буковини проти зловживань у сільському самоврядуванні / О. Ботушанський // Питання історії України : зб. наук. ст. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – Т. 9. – С. 227–232.
2. Гіптерс З.В. Реалізація педагогічних ідей с. Смаль-Стоцького у становленні національної та економічної освіти дітей і дорослих / З.В. Гіптерс // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 2. – С. 200–210.
3. Корінець Р. Кредитні спілки: випробувано часом / Р. Корінець // Інститут сільського розвитку. – К., 2005. – 17 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.icr.org.ua/files/261_kobersky.doc.
4. Пенішкевич О.І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – поч. XX століття) : [монографія] / О. І. Пенішкевич. – Чернівці : Рута, 2002. – 520 с.
5. Смаль-Стоцький С. На переломі / С. Смаль-Стоцький // Буковина. – 1905. – Ч. 45–46. – С. 2.
6. Смаль-Стоцький С. Політика реальна / С. Смаль-Стоцький // Буковина. – 1896. – Ч. 84.
7. Смаль-Стоцький С. Руський нарід – руська мова / С. Смаль-Стоцький // Буковина. – 1889. – Ч. 1, Ч. 2.
8. Т.І.Б. Д-р Лев Когут / Т.І.Б. // Наша думка : орган суспільної критики. Додаток до двотижневика «Комар». – Мюнхен. – квітень 1948. – Ч. 7(8). – С. 5–6.

ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНТЕРЕСІВ У ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ МЕХАНІЗМАМИ ВИРОБНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

Шедяков В.Є. Гармонізація інтересів у постіндустріальному суспільстві механізмами виробничої демократії та соціального партнерства. Особливість статті – розгляд виробничої демократії та соціального партнерства в єдності і крізь призму соціально-економічних процесів, зокрема балансування інтересів і створення передумов сталого розвитку. Розкрито основні тенденції, що призводять до їх появи. Показана їх необхідність для підвищення конкурентоспроможності економіки.

Ключові слова: інтерес, праця, управління, постіндустріальні трансформації, суспільство знань, виробнича демократія, соціальне партнерство.

Шедяков В.Е. Гармонизация интересов в постиндустриальном обществе механизмами производственной демократии и социального партнерства. Особенность статьи – рассмотрение производственной демократии и социального партнерства в единстве и сквозь призму социально-экономических процессов, в частности балансирования интересов и создания предпосылок устойчивого развития. Раскрыты основные тенденции, приводящие к их появлению. Показана их необходимость для повышения конкурентоспособности экономики.

Ключевые слова: интерес, труд, управление, постиндустриальные трансформации, общество знаний, производственная демократия, социальное партнерство.

Shedyakov V.E. Harmonization of interests in the post-industrial society by mechanisms of industrial democracy and social partnership. The speciality of the article is examining of industrial democracy and social partnership in unity and through the prism of the socio-economic processes, in particular, the balance of interests and the creation of sustainable development. The main trends that lead to their occurrence are revealed. It is shown that they need to improve the competitiveness of the economy.

Keywords: interest, labour, management, post-industrial transformation, the knowledge society, industrial democracy, social partnership.

Постановка проблеми. Для довгострокового стійкого господарського зростання та активізації продуктивних сил суспільства необхідне створення міцного соціально-економічного підґрунтя, яке передбачає творчий вектор трансформації балансу інтересів. Сьогодні домінуючі науково-термінологічні традиції і міжнародні практики пов'язують його із соціальним партнерством і виробничою демократією. Загалом, економічна демократія – необхідна умова демократії політичної, а вдосконалення трудових відносин – суттєвий, навіть системостворюючий елемент економічної демократії. Проте для України з її відчутною перевагою в суспільному житті економічного аспекту сенсів, подальше трансформування трудових відносин стає сьогодні провідним компонентом складання повноцінного, сталого та динамічного громадського суспільства. Втім, у балансі можливостей і небезпек, які актуалізуються асоціацією з Євросоюзом, одна з найважливіших переваг пов'язана саме з інтеграцією досвіду та використанням передових форм виробничої демократії, переформатуванням управлінсько-організаційних відносин у трудовій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із позицій організації соціального партнерства та розгортання громадянського діалогу закони управління у сфері праці були опрацьовані як на мікро-, так і на макрорівнях такими авторами, як: О. Акіліна, А. Балашов, О. Більовський, М. Бутко, Е. Вільховниченко, В. Голюков, Н. Горлач, О. Грішнова, В. Гуляєв, В. Давиденко, В. Данюк, М. Дейч, І. Дубровський, В. Жуков, В. Кабаліна, Є. Катихін, В. Ковальов, А. Колосок, А. Колот, Л. Конарева, Ю. Конопліна, К. Кязімов, Н. Лапіна, М. Ліборакіна, О. Мірошниченко, Г. Назарова, Ю. Одегов, С. Одяков, Н. Оленевич, Л. Омелянович, М. Осійчук, С. Перегудов, О. Пирогов, П. Романов, О. Руденко, С. Хохлявін, Т. Чубарова, В. Якімець.

Постановка завдання. Кінець другого тисячоліття був ознаменований неухильною боротьбою за наповнення кошика прав і свобод людини (що в чималому ступені забезпечувалося конкуруванням суспільних систем, необхідністю для кожної з них у свій спосіб демонструвати спроможність і забезпечувати власну привабливість). Тим часом, на початку нового тисячоліття в багатьох країнах усе сильніше звучать голоси на користь акцентування

економності держави, здійснюються згорання соціальних програм, скорочення державного сектора, підвищення планки виходу на пенсію тощо. Отже, до нового прочитання тяжіє проблема співвідношення особистості, суспільства і бізнесу, зокрема в питаннях історичного корегування соціальної відповідальності держави і бізнесу, з одного боку, і трансформацій підстав оптимізації суспільного розвитку – з іншого.

У цьому контексті завдання статті – виклад результатів дослідження місця виробничої демократії та соціального партнерства для забезпечення гармонії інтересів у трудовій сфері життєдіяльності суспільства в умовах посилення постіндустріальних тенденцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підстави гармонійного здійснення різнорівневих інтересів може бути розглянуто з позицій взаємного резонування і зміцнення інтересів усього суспільства, окремого колективу (групи) й особистих (персональних, індивідуальних) без придушення будь-якого зі складників. При цьому суспільний інтерес має, як правило, і вираз через корпоративні інтереси колективу (групи) й особисті (персональні, індивідуальні), а також і самостійні особливі втілення, що вимагає підбору форм їх гармонійного поєднання. Водночас особистий інтерес – це не тільки форма реалізації громадського і корпоративного (колективно-групового): він має і самостійну сутність, і відокремлене існування. Як самостійний вид інтересів, особистий інтерес акумулюється в сукупному інтересі особистості, що представляє собою особистісний зріз усіх наявних інтересів (громадських, корпоративних, особистих), суб'єктом яких є індивід в єдності його задатків і здібностей. Але підтримка гармонійності інтересів, збалансованості їх втілення не тотожні орієнтації на консервацію наявних суспільних відносин.

Зокрема, виробничі відносини під впливом сукупності техніко-технологічних і соціально-економічних чинників кардинально трансформуються. Проступають на глобальному рівні у «великому суспільстві» ознаки постсучасності (включаючи насамперед постмодерн у культурі і постіндустріальний стан економіки, сукупних суспільних продуктивних сил) зміщують акценти в створенні і поділу суспільного багатства. Зростання значення анклавів та загального вектору формування суспільства знань акцентує процеси і духовного виробництва, і розумової праці. Тривалий час наука й освіта були додатковими до продуктивної праці, проте вже промислова стадія кардинально змінила ставлення і вимоги до їх якості і ролі. Подальші ж трансформації вели до перетворення й освіти (самоосвіти) у безперервний процес, і науки в першу (провідну) продуктивну силу суспільства через положення безпосередньої продуктивної сили. Водночас після чергового вивільнення свого творчого потенціалу наука отримує характеристику постнекласичної, інтегруючи методи і можливості різних сфер знання.

Постіндустріальний тип розвитку має три фіксовані на рівні промислових відносин базові відмінності від попередніх: тип власності (і після продажу продавець володіє інформацією), витрати на створення копій мінімізуються, тривалість актуальності інформації різко скорочується. Економіка, що базується на знаннях, суттєво змінює звичні для індустріальних і доіндустріальних циклів трудові ієрархії: її результати більше залежать від застосування інноваційних ідей, ніж від фізичної сили, спритності або витривалості, використання високих технологій важливіше, ніж переробка сировини або дешева робоча сила. Крім того, інформаційна ера веде до застарівання знань: цикл «життя» знань стрімко скорочується, як природне середовище, так і соціальне оточення перестають бути надійною опорою для людини протягом життя, множина теоретичних підходів без домінування будь-якого потребує додаткової уваги до швидкоплинної практики трансформації процесів виробництва. Це, зокрема, передбачає збільшення витрат на підтримку кваліфікації співробітника, ліквідацію деяких зайвих управлінських ланок, зміну структури попиту на робочу силу, розширення можливостей жінок у виробництві тощо. Після хвиль механізації, автоматизації та роботизації посилюється тенденція збереження за людиною переважно того, що не підпадає під ці процеси і сконцентровано, головним чином, навколо творчого розгортання суцільно індивідуальних комбінацій її сутнісних сил; зростає частка розумової праці в суспільно-необхідній; основним джерелом вартості стає реалізація творчого, насамперед інтелектуального, потенціалу, а не психофізичні зусилля як такі; відповідно, і пріоритетом стратегій суспільного розвитку – виробництво знань і ефективне їх застосування, що має стати віссю громадянського діалогу.

Інша вісь – необхідність гідного життя, підйом прав та свобод кожного, підйом вимогливості до умов та характеру праці [1–6]. Здешевлення накладних витрат у регіонах, що розвиваються, розширюється глобалізацією та інформатизацією, можливість вибирати роботу поза рамками проживання виключають для промислово розвинених країн перспективи конкурентоспроможності, засновані переважно на економії та змінному капіталі. Перехід до дрібносерійного виробництва з частим переналагодженням циклів вимагає мотивованості та високої кваліфікації персоналу і передусім володіння як базовими методологіями, так і шляхами їх творчої адаптації до конкретних умов постсучасності і особливостей ділянки діяльності. Сукупна громадська ефективність і господарська конкурентоспроможність в постсучасних умовах забезпечуються розвитком і реалізацією особистості і персоналізацією діяльності, а аж ніяк не нівелюванням людей і усередненням функцій. І на зовнішньому контурі взаємодії (конкуренції і партнерства) за динамічною грошовою формою товарообміну все помітніше

обмін здібностями і знаннями. Відповідно, зовсім не будь-які формальні конструкти, а якість життя і можливості творчості визначають прогрес країни, горизонти розвитку відкриваються державам, в яких суспільний устрій сприяє реалізації творчого потенціалу населення [7–14].

У цих умовах додаткові вкладення «в людину» і «в суспільство» – це аж ніяк не обтяжливе соціальне навантаження, а невідмінна передумова якісної участі в конкурентній боротьбі на верхніх поверхах економіки, де місце економії на змінному капіталі як магістральний напрям отримання стратегічного виграшу займає творча інтелектоємна натхненна діяльність, що вимагає ретельної підготовки і забезпечення, у тому числі шляхом якісних стимулювання й управління. Причому дослідження із соціально-економічної компаративістики цілком виразно демонструють, що навіть країни, які зуміли на якомусь історично обмеженому відрізку часу зробити модернізаційний ривок і поліпшити своє становище в системі міжнародного поділу праці шляхом скорочення витрат, зокрема – заробітної плати, згодом змушені були кардинально переглядати своє ставлення до цього питання або ж упускали позитивну динаміку свого економічного зростання.

Тим більше за глобалізації ринку, коли виробництво перетікає в регіони, де праця найбільш дешева, основною конкурентною перевагою (пост)індустріальної країни з високими зарплатами та вимогливістю персоналу (у тому числі – до характеру та умов праці) залишаються висококваліфіковані кадри. Відповідно, модель поведінки «людини економічної» йде в основу «людини творчої» з іншим діапазоном варіацій ефективного впливу [15, с. 18]. Політико-управлінське забезпечення цих процесів пов'язано передусім із розвитком форм і механізмів соціальної відповідальності, а також доповненням дихотомії демократії / автократії мерітократією і виходом на передній план організаційних моделей, пов'язаних зі стимулюванням діяльності та культивуванням постринкових цінностей у середовищі ціннісно-сміслових комплексів культурно-цивілізаційних світів. Відтак, стійкий успіх на сьогодні, як правило, пов'язаний із підвищенням кваліфікації персоналу, а також з удосконаленням систем стимулювання творчої ініціативи кожного з робітників, підвищенням відповідальності персоналу, розгортанням внутрішньокорпоративного безперервного процесу навчання, підвищенням гнучкості організації діяльності, розвитком часткової зайнятості, гнучкого графіку праці тощо.

Таким чином, забезпечення якості життя і умов творчості виходить на передній план управління, відповідним чином трансформуючи актуальні ресурсно-методологічні основи і перенацілюючи їх на зростання діапазону застосування глибоко індивідуального поєднання сутнісних сил кожного, наприклад завдяки принципам соціального партнерства та

виробничої демократії. Механізми вдосконалення соціального партнерства за прогресивного вектору структурних трансформацій стають ресурсом адекватних економіці знань постіндустріальних змін суспільних відносин [16–24]. Так, найважливіше місце в продуктивному об'єднанні продуктивних сил і забезпеченні соціального партнерства справедливо займає виробнича демократія, реалізація якої в постіндустріальному світі – це аж ніяк не тільки додатковий організаційний ресурс, але і найважливіший спосіб досягнення суспільної злагоди, підтримки продуктивної ефективної соціально-політичного середовища. Зокрема, для комплексної оцінки потенціалу та перспектив розвитку виробничої демократії для постіндустріальних трансформацій сьогодні доцільно виділяти: за рівнем участі – демократію промислово-виробничу (на одному підприємстві) та економічну (у галузі й економічної системі); за ступенем участі – демократію співучасті (меншість в органах управління за дорадчого характеру повноважень), співуправління (рівне представництво і право вето), самоврядування (учасники виробництва керують підприємством, як правило, за принципом «один працівник має один голос»); за формою участі – демократію пряму або ж непряму. В управлінні власністю виробнича демократія, як правило, виражається у визначенні профілю, асортименту та масштабів виробництва, співвідношення прибутку і собівартості, у формуванні фондів, кадрових переміщеннях, контролі над діяльністю правління; в управлінні виробництвом – у вирішенні питань технології, контролю, забезпечення ритмічності, благоустрою, внутрішньовиробничих матеріальних потоків, зберігання цінностей, досягнення трудової дисципліни; в управлінні соціальною сферою – у корекції постійної і змінної частин заробітку, форм стимулювання, умов праці, екологічних вимог, в управлінні комунально-побутової сферою – у розподілі додаткових корпоративних можливостей під час вирішення проблем відпочинку, житла, охорони здоров'я, освіти, дитячих установ, внутрішньокорпоративних послуг тощо. Отже, для персоналу корпорацій, як правило, надаються відповідна середньоєвропейським стандарту оплата праці, розширений соціальний пакет (включаючи можливості підтримки працевдатної форми за рахунок сертифіката на відвідування басейну / спортивного залу, медичну страховку для членів сім'ї, санаторно-курортне оздоровлення) [25–29].

Для успішного ж проведення чергової модернізації та ефективного використання механізмів стимулювання бажаних трансформацій за мережевої організації постглобального суспільства необхідно культивувати механізми не «зобов'язувати», «змушувати», «адмініструвати», а «захоплювати», «зацікавлювати», «мотивувати». Втім, розвиток виробничої демократії – не тільки пряма вигода безпосередніх учасників партнерських відносин, а й необхідний

етап підтримки соціально відповідальної поведінки в суспільстві. З одного боку, зміст трудової діяльності, виходячи за межі формального контролю, підсилює акцент на «патісіпатівності» в своїй організації, на відповідальній взаємодії з колом зацікавлених учасників (стейкхолдерів) – і, відповідно, поширена сьогодні модель корпорації орієнтована саме на варіант компанії учасників (stakeholder's company). З іншого боку, успіх інтелектуальної діяльності часто безпосередньо вимагає різноманіття професійних і загальнокультурних комунікацій, ще тісніше інтегрує в кооперативні зв'язки, виробничі і соціальні мережі, що не тільки сприяє подальшому наростанню сукупного соціокультурного капіталу, а й трансформує його структуру адекватно постіндустріальним тенденціям у праці. Отже, вибір саме сьогоднішнього дня: забезпечення державою повноти реалізації окремих егоїстичних, вузькокорисливих інтересів – або ж рішення набагато більш широких суспільних завдань, спираючись, у тому числі, і на індивідуальну зацікавленість, і на індивідуальну творчу ініціативу, і на конкретну обдарованість людини. При цьому, з одного боку, у процесах господарювання за нинішнього розподілу праці рівень кооперації і взаємозалежності настільки високий, що перетворює під натиском усебічної соціалізації поняття приватної власності і ринку в абстракцію, принцип. З іншого – стимули самореалізації, почуття власної гідності, цілі індивідуального професіоналізму і досягнень акцентують завдання особистісного вдосконалення й індивідуального вибору. У будь-якому разі, за всієї різноманітності конкретних варіантів і форм поєднання громадського та особистого очевидно, що стратегії економічного зростання, пов'язані з руйнуванням культурного шару або ж з наступом на права і можливості творчої самореалізації людини (тим більше – на її життя), не можуть бути визнані не тільки ефективними, а й узагалі прийнятними.

Висновки. Одне з ключових протиріч сьогоднішньої України пов'язано з наявністю досить конкурентного політичного поля за невпевненого та суперечливого розвитку економічної сфери (зокрема, неадекватності наявного стану трудових відносин завданням стійкого соціально-економічного зростання). Втім, формування та вдосконалення системи виробничої демократії, налагодження соціального партнерства здатне забезпечити продуктивну соціальну взаємодію основних суб'єктів трудових відносин шляхом узгодження їх інтересів легітимними,

демократичними, ненасильницькими засобами. Наприклад, вибір моделі соціального партнерства характеризує, а багато в чому й визначає, основні тренди розвитку як власне трудових відносин, так і соціальної ситуації у країні в цілому. Відповідно, налагодження соціального партнерства та вдосконалення механізмів промислової (передусім виробничої) демократії – шлях не тільки розвитку трудових відносин, а й закріплення позитивного вектору трансформацій суспільної ситуації. Зокрема, застосування принципів і розвиток механізмів соціального партнерства та виробничої демократії – шлях до узгодження інтересів. При цьому стратегування допомагає виділяти специфіку, конкретні особливості кожної окремої ситуації і розуміти, який із факторів і якою мірою впливає на результат, які заходи оптимізації стратегії і тактики перетворень. Забезпечення балансу стратегії і тактики постіндустріальних перетворень вимагає пріоритетної уваги до форм всебічного забезпечення учасників виробничого процесу (зокрема, подолання небезпеки конвертації господарської влади в політико-ідеологічну площину). Відповідальність усіх національних акторів перед суспільством насамперед стосується балансу обов'язків і прав, з одного боку, держави, з іншого – робітників та приватних підприємців, спираючись як на публічне і приватне право, так і на підвалини і традиції конкретного культурно-цивілізаційного світу, скріплені властивими йому стрижневими ціннісно-смысловими комплексами. Ускладнення ж соціокультурної структури суспільства і різновекторність інтересів призводять до еволюції від трипартизму за участю представників працівників (профспілок), роботодавців і держави до представленості множинних і різноякісних інтересів із підвищенням ролі громадськості регіонів і населених пунктів. Причому нині через більший діапазон наслідків використання ідей і принципів соціального партнерства, виробничої демократії, збагачення діяльності, групової організації праці, гнучкого робочого часу, корпоративної культури, проектно-матричного управління і створення на їх основі управлінських композицій в змозі дати стратегічний соцістальний ефект, забезпечуючи якісну зміну соціокультурного простору суспільства.

Подальше здійснення наукових розвідок у даній сфері передбачає залучення до аналізу порівняльних матеріалів взаємовпливу соціокультурних і господарсько-економічних чинників забезпечення соціально-економічного підйому.

Список літератури:

1. Через соціальний діалог – до гідного життя людини праці : зб. матеріалів / За заг. ред. Г.В. Осового. – К. : Легко, 2007. – 267 с.
2. Римащевская Н.М. Качество человеческого потенциала России как стратегическая цель / Н.М. Римащевская // Народонаселение. – 2004. – № 3. – С. 17–27.
3. Шедяков В.Е. Между умным обществом и диктатурой крупного капитала / В.Е. Шедяков // Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса, 2016. – С. 71–75.

4. Шедяков В.Е. От постсовременных трансформаций к постиндустриальному уровню производственной демократии / В.Е. Шедяков // Матер. XXXIII Междунар. науч.-практ. конф., посвященной проблемам общественных наук: сб. со статьями. – Москва, 2015. – С. 102–105.
5. Соціальний діалог у державному управлінні / К.О. Ващенко [та ін.] ; за ред. О. В. Мірошниченка. – К. : НАДУ, 2012. – 300 с.
6. Перепльотченко М. Соціальний діалог – дієвий механізм вирішення проблем / М. Перепльотченко // Соціальний захист. – 2011. – № 12. – С. 12–14.
7. Перегудов С.П. Корпорации, общество, государство: эволюция отношений / С.П. Перегудов. – М.: Наука, 2003. – 351 с.
8. Шедяков В.С. Вдосконалення трудових відносин як основа стійкості та розвитку громадянського суспільства / В.С. Шедяков, О.А. Блінов, П.Д. Морозов ; заг. ред. П.Д. Морозова. – К. : Задруга, 2014. – 320 с.
9. Конарева Л.А. Стратегия реализации социальной ответственности в XXI веке / Л.А. Конарева // США – Канада: экономика, политика, культура. – 2009. – № 2. – С. 117–127.
10. Бутко М. Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні / М. Бутко, М. Мурашко // Економіка України. – 2009. – № 7. – С. 74–85.
11. Новий формат стратегії і тактики соціально-економічного розвитку України: людина, громада, держава / І.К. Бондар [та ін.]. – К. : Корпорація, 2005. – 383 с.
12. Шедяков В.Е. Воплощение идей социального государства: утопия или необходимость, позади или впереди? / В.Е. Шедяков // Первый независимый научный вестник. – 2015. – № 1. – Ч. 2. – С. 44–48 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.firjournal.com.ua>.
13. Шедяков В.Е. Место социальной ответственности в обеспечении продуктивной основы реализации общественных интересов / В.Е. Шедяков // Соціальна відповідальність влади, бізнесу і громадян : у 2-х т. / За ред. Г.Г. Півняка ; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2014. – Т. 1. – С. 282–290.
14. Шедяков В.С. Стратегічна культура проведення трансформацій: можливості та загрози / В.С. Шедяков // Розвиток економіки України під впливом економічних, соціальних, технологічних та екологічних трендів / За ред. М.С. Пашкевич, Ж.К. Нестеренко ; М-во освіти і науки України, Запор. нац. техн. ун-т, Нац. гірн. ун-т. – Д. : НГУ, 2015. – С. 30–41.
15. Шедяков В.С. Постмодернізація трудових відносин як об'єкт соціального управління / В.С. Шедяков : автореф. дис. ... доктора соціол. наук. – Харків, 1996. – 32 с.
16. Осійчук М. Соціальне партнерство і трипартизм: міжнародні закономірності та національні особливості / М. Осійчук // Актуальні проблеми державного управління. – Одеса, 2008. – Вип. 3(35). – С. 120–126.
17. Кязимов К.Г. Социальное партнёрство: теория и практика / К.Г. Кязимов ; изд. 2-е, доп. и перераб. – М. : МИК, 2011. – 400 с.
18. Акіліна О.В. Розвиток соціального партнерства в Україні / О.В. Акіліна // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 10. – С. 116–122.
19. Балашов А.М. Зарубіжний досвід соціального партнерства як фактор суспільного розвитку / А.М. Балашов // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2009. – № 3. – С. 180–184.
20. Якимец В.Н. Межсекторное социальное партнёрство: основы, теория, принципы, механизмы / В.Н. Якимец. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 384 с.
21. Шедяков В.С. Розвиток соціального партнерства в контексті постіндустріальних трансформацій трудових відносин / В.С. Шедяков // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 80–91.
22. Шедяков В.Е. Совершенствование социального партнёрства в системе стратегической конкуренции в условиях усиления тенденций к структурированию мирового разделения труда экономикой знаний / В.Е. Шедяков // Крымский экономический вестник. – 2014. – № 6(13), декабрь. – С. 153–158.
23. Шедяков В.С. Розвиток системи відносин соціального партнерства як чинник забезпечення високого рівня трудової мотивації / В.С. Шедяков // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4(142). – С. 33–47.
24. Шедяков В.С. Розвиток соціального партнерства в трудовій сфері як напрям подолання можливих загроз національній безпеці : аналітична записка / В.С. Шедяков [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.civil-rada.in.ua/?p=1122>.
25. Шедяков В.Е. Производственная демократия: полноценный труд и достаток / В.Е. Шедяков // Вибір. – 1997. – №№ 3–4. – С. 105–115.
26. Шедяков В.Е. Производственное самоуправление: отделяя от плевел / В.Е. Шедяков // Солидарность. – 1994. – № 4. – 22 янв. – С.4.
27. Шедяков В.С. Розвиток виробничої демократії як чинник вдосконалення трудових відносин / В.С. Шедяков // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 6. – С. 221–228.
28. Шедяков В.С. Виробнича демократія і трудові відносини / В.С. Шедяков // Вісник Київського ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка». – 1996. – Вип. 2. – С. 36–42.
29. Шедяков В.С. Розвиток виробничої демократії і взаємозв'язок рівнів регулятивних можливостей, або Сила єдності – в різноманітті / В.С. Шедяков // Економіст. – 2014. – № 9(335). – С. 9–16.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.137.22/13.017:368

Войнова Є.І., к.е.н.,
доцент кафедри світового господарства
і міжнародних економічних відносин
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ В 2015 РОЦІ

Войнова Є.І. Конкурентоспроможність України на світовому ринку страхування в 2015 році.

У статті проведено аналіз конкурентоспроможності України на світовому страховому ринку за такими 17 складовими елементами конкурентоспроможності, як: межі ринку страхових послуг, щільність страховиків на ринку, відкритість ринку страхових послуг, ємність страхового продукту і важливість послуг страхового ринку, монопольне становище страховиків на ринку, індекс конкурентоспроможності Герфіндаля-Хіршмана страхової галузі, бар'єри входу на страховий ринок та виходу з нього, межі капіталізації страховиків, ринкова концентрація, кількість страховиків на ринку за останній рік та тих, що вийшли й увійшли на ринок за останні п'ять років, ринкове зростання за рахунок збільшення страхових премій за останні три та десять років, доступність ринку, прибутковість, рейтингова позиція країни відповідно до світового рейтингу конкурентоспроможності, розвиток страхового ринку у сегментах страхування життя та іншого страхування, щільність страхування.

Ключові слова: конкурентоспроможність України, страховий ринок, щільність страхування, доступність ринку, концентрація, прибутковість.

Войнова Е.И. Конкурентоспособность Украины на мировом рынке страхования в 2015 году.

В статье проведен анализ конкурентоспособности Украины на мировом страховом рынке по таким 17 составляющим элементам конкурентоспособности, как: границы рынка страховых услуг, плотность страховщиков на рынке, открытость рынка страховых услуг, емкость страхового продукта и важность услуг страхового рынка, монопольное положение страховщиков на рынке, индекс конкурентоспособности Герфиндаля-Хиршмана страховой отрасли, барьеры входа на страховой рынок и выхода из него, границы капитализации страховщиков, рыночная концентрация, количество страховщиков на рынке за последний год и вышедших и вошедших на рынок за последние пять лет, рыночный рост за счет увеличения страховых премий за последние три года и десять лет, доступность рынка, прибыльность, рейтинговая позиция страны в соответствии с мировым рейтингом конкурентоспособности, развитие страхового рынка в сегментах страхования жизни и иного страхования, плотность страхования.

Ключевые слова: конкурентоспособность Украины, страховой рынок, плотность страхования, доступность рынка, концентрация, доходность.

Voynova E.I. Ukraine's competitiveness in the global insurance market in 2015. There Ukraine's competitiveness in the global insurance market by the 17 constituent elements of competitiveness is analyzed in the article. Among them are limits of the insurance market, density of insurers in the market, openness of the insurance market, capacity of the insurance product and the importance of insurance services, monopoly position of insurers in the market, Herfindahl-Hirschman index for insurance sector, entry and leaving barriers in the insurance market, limits of insurers capitalization, market concentration, the number of insurers in the market over the past year and companies entering to and exits from the market for the last 5 years, market growth by increasing insurance premiums for the last 3 years and 10 years, availability of market profitability, ranking countries according to the position in the world ranking of competitiveness, development of the insurance market in the segment of life insurance and non-life insurance, insurance density.

Keywords: competitiveness of Ukraine's insurance market, insurance density, the availability of market concentration, profitability.

Постановка проблеми. Україна вже довгий час є незалежною державою, впродовж якого здійснюється перебудова економіки в бік формування ринкових відносин. Одним із напрямів таких реформ є страхова галузь як дуже важливий сегмент економіки, який здатен акумулювати значні фінансові кошти та направляти в економічний розвиток. Страхова галузь є дзеркалом усієї економічної ситуації в країні. Отже, аналіз її сучасного стану покаже ефективність державних реформ усіх років незалежності.

З іншого боку, для того щоб аналіз був повним, проведемо його через призму оцінки конкурентоспроможності України на світовому страховому ринку. За основу критеріїв оцінки конкурентоспроможності візьмемо наші попередні дослідження [1], які побудовані виходячи з найсучасніших тенденцій світової практики та теорії досліджень конкурентоспроможності в страховому секторі і рівноцінні для будь-якої країни світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою визначення конкурентоспроможності страхової галузі займаються такі вітчизняні та іноземні науковці: В.Д. Базилевич, В.З. Бурчевський, К.Г. Воблий, О.О. Гаманкова, С. Гареллі, М.С. Дворак, А.М. Єрмошенко, О.С. Журавка, О. Залетов, О.В. Козьменко, Г.В. Кравчук, М.В. Мних, Л. Нечипорук, О.Є. Новіков, В.О. Пересада, О. Привалова, В.К. Райхер, О.Д. Сафонова, Р. Солоу, Н.М. Шашкевич, В.В. Шахов, А.С. Шірінян, Л.В. Шірінян та ін.

Проте аналіз страхового сегменту обмежується певними самими характерними показниками і не надає повної картини, на базі якої можна визначити міжнародну конкурентоспроможність страхової галузі України.

Постановка завдання. Метою статті є проведення найповнішого дослідження складових частин конкурентоспроможності страхової галузі України в 2015 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попередні наші дослідження доводять, що найповніше конкурентоспроможність будь-якої країни страхової галузі на світовому ринку можна оцінити за 17 критеріями [1]. Водночас для можливості використання світової статистики зі страхування для всіх країн світу і побудови світового рейтингу конкурентоспроможності країн на світовому страховому ринку використовується обмежене коло з восьми критеріїв.

Відповідно до рейтингу конкурентоспроможності країн, на світовому ринку страхових послуг у 2015 р. [1] з-поміж 202 країн та державних угруповань і 153 рейтингових місць Україна посіла 50-е місце. За загальним індексом конкурентоспроможності в 2015 р. Україна посіла 79-е місце зі 141 (середня світова позиція), за кількістю страховиків у 2014 р. – 3-тє місце із 68 (входить у топ п'ять країн – світових лідерів), за щільністю страховиків у 2014 р. – 43-тє місце з 123 (відносно високий показник), за кількістю компаній, що увійшли і вийшли

з ринку страхування за останні п'ять років (з 2009 по 2014 р.) – 6-е місце із 39 (входить в кращу десятку країн), за ємністю ринку в 2013 р. – 37-е з 37 (аутсайдер), за розвитком страхування життя в 2013 р. порівняно з 2003 р. – 38-е з 90 (середня світова позиція), за розвитком іншого страхування в 2013 р. порівняно з 2003 р. – 96-е з 97 (аутсайдер), за ринковою концентрацією у страхуванні в 2013 р. – 84-е з 87 (аутсайдер), за щільністю страхування в 2014 р. – 79-е з 89 (дуже низька позиція).

Такі рейтингові позиції, на нашу думку, характеризують Україну досить конкурентоспроможною країною на світовому страховому ринку.

Тепер проведемо сутнісний аналіз кожного складового елементу конкурентоспроможності країни на світовому страховому ринку в розширеному вигляді.

Оцінимо межі ринку страхових послуг України.

Загальний обсяг експорту страхових послуг у 2015 р. [2] становив 46,1 млн. дол. США (імпорту – 74 млн. дол. США), що становило 0,47% усього експорту послуг (1,34% усього імпорту послуг). Такий незначний обсяг говорить про те, що українські страхові послуги користуються попитом у 67 країнах, хоча торговими партнерами по страхових послугах є 82 країни, а торговими партнерами по послугах – 163 країни.

Найбільшим попитом українські страхові послуги користуються у партнерів із Фінляндії, Росії, США, ОАЕ, Австрії, Великобританії, Німеччини, Швейцарії, Бельгії, Німеччини, які забезпечили в 2015 р. 68,22% експорту.

Покриття страховими послугами регіонів України та їх внесок у міжнародну конкурентоспроможність країни на міжнародному страховому ринку зображені в табл. 1.

Із таблиці видно, що страхове покриття в межах країни має дуже великі перекося. На місто Київ приходилось 57,3% усього випуску страхових послуг у 2014 р. Харківська, Донецька, Львівська, Одеська, Дніпропетровська області надавали більше 3% послуг кожна, а разом вони забезпечували 23,7% страхових послуг. Частка інших 19 областей становила 19%, у середньому по 1% на кожную область. Щодо впливу фінансової та страхової галузей на розвиток регіонів, то тільки для Києва їх частка у валовій доданій вартості регіонів у 2014 р. становила 12,8%, для семи областей (Донецької, Харківської, Луганської, Львівської, Дніпропетровської, Волинської, Одеської) – від 3,3% до 3,9%. Більше 2% припадало на основну кількість (12 областей), і тільки для Вінницької, Полтавської, Кіровоградської, Київської та Миколаївської областей цей показник був у діапазоні від 1,4% до 1,9%. Внесок страхової галузі в загальну конкурентоспроможність України на світовому ринку роблять тільки м. Київ, який у 2015 р. експортував страхових послуг на 33,9 млн. дол. США, що становило 1,3% експорту всіх послуг міста; Запорізька, Одеська, Черкаська та Дні-

пропетровська області (відповідно, 581,7, 276,9, 93,1, 49 тис. дол. США). Більше 0,01% експорту всіх послуг страхування забезпечується в Запорізькій (0,4%) та Черкаській областях (0,5%).

Розрахунок щільності страховиків на ринку як співвідношення кількості страхових компаній (342 страхові компанії в 2016 р.) на кількість населення (42 836 тис. осіб на 1 травня 2016 р. [4]), показує вісім компаній на 1 млн. жителів. Важко оцінити, таке значення є високим чи ні, проте виходячи зі світового рейтингу (43-тє місце в 2015 р.) це свідчить про порівняно високу кількісну інституційну розвиненість страхового ринку України.

Відкритість ринку страхових послуг в Україні як відношення імпорту страхових послуг у 2015 р. (74 млн. дол. США) до загального обсягу національного страхового ринку (валові страхові премії в 2015 р. [5] – 29 736 млн. грн. (1 239 млн. дол. США) становить 5,97%. Таке значення свідчить про ізольованість (до 10%) страхового ринку України від світового.

Ємність страхового продукту і важливість послуг страхового ринку в 2015 р. в Україні, які визначаються відношенням обсягу страхового ринку (29 736 млн. грн.) до ВВП (1 979 458 млн. грн. [4]) становить 1,5%. Такий показник є дуже низьким. Для порівняння: у Франції, світового лідера, ємність

Таблиця 1

Показники фінансової та страхової (ФС) галузі за регіонами України

Область	Випуск ФС діяльності, 2014 рік		Валова додана вартість ФС діяльності, 2014 рік		Частка ФС галузі у валовій доданій вартості в 2014 році, %	Обсяг експорту страхових послуг в 2015 році	
	млн. грн.	частка регіону, %	млн. грн.	частка регіону, %		тис. дол. США	частка експорту всіх послуг, %
Україна	116826	100,0	70601	100,0	5,1	46111,1	0,47
Вінницька	1179	1,0	713	1,0	1,9	0,0	0,0
Волинська	1128	1,0	721	1,0	3,3	0,0	0,0
Дніпропетровська	8441	7,2	5084	7,2	3,5	49,0	0,0
Донецька	6257	5,4	3879	5,5	3,9	0,0	0,0
Житомирська	1094	0,9	639	0,9	2,4	0,0	0,0
Закарпатська	909	0,8	517	0,7	2,3	0,0	0,0
Запорізька	2463	2,1	1520	2,2	2,8	581,7	0,4
Івано-Франківська	1308	1,1	769	1,1	2,3	0,0	0,0
Київська	1586	1,4	938	1,3	1,4	-	-
Кіровоградська	607	0,5	374	0,5	1,5	0,0	0,0
Луганська	1643	1,4	1005	1,4	3,7	0,0	0,0
Львівська	3864	3,3	2458	3,5	3,7	0,0	0,0
Миколаївська	948	0,8	550	0,8	1,7	0,0	0,0
Одеська	3550	3,0	2190	3,1	3,3	276,9	0,0
Полтавська	1746	1,6	1106	1,6	1,9	-	-
Рівненська	902	0,8	530	0,8	2,1	0,0	0,0
Сумська	1083	0,9	655	0,9	2,4	0,0	0,0
Тернопільська	806	0,7	498	0,7	2,5	0,0	0,0
Харківська	5571	4,8	3326	4,7	3,9	0,0	0,0
Херсонська	738	0,6	467	0,7	2,2	0,0	0,0
Хмельницька	1053	0,9	597	0,8	2,1	0,0	0,0
Черкаська	1286	1,1	762	1,1	2,3	93,1	0,5
Чернівецька	684	0,6	402	0,6	2,8	0,0	0,0
Чернігівська	988	0,8	601	0,8	2,4	0,0	0,0
м. Київ	66992	57,3	40300	57,1	12,8	33919,0	1,3

Джерело: складено автором на основі [3]

страхового ринку дорівнює 105% ВВП [6], у топ-10 країн він більше 25% ВВП, а в більшості країн світу – більше 5%. Таким чином, страхові послуги не відіграють важливої ролі для основного сегменту економічних суб'єктів України та економічної безпеки держави зокрема.

Страховий ринок України не є монополізованим. Це підтверджується нижчим значенням показників частки валових премій страхових компаній у загальній кількості валових премій, ніж ті, що визначають критерій монополізації. Так, у 2015 р. [7] у сегменті страхування життя частка лідера по страхових преміях «Мет лайф» становила 22,17%, що менше 35%, частка топ-трех компаній «Уніка життя» та «ТАС» – 49,82%, що менше 50%, топ-чотирьох компаній «Граве Україна страхування життя» – 61,29%, що менше 70%. Щодо сегменту іншого страхування в 2015 р. частка лідера «Кремій» становила 10,93%, топ-трех компаній з «АХА-страхуванням» та «Унікою» – 22,69% та топ-чотирьох компаній з «Арсенал страхуванням» – 27,64%. Тож у сегменті іншого страхування є висока конкуренція, а в сегменті страхування життя топ-три компанії межують із монополічним становищем.

Показники концентрації страхового ринку України в 2015 р. для топ-3, топ-10, топ-20, топ-50 та топ-100 страхових компаній представлені Національною комісією, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [8]. Відповідно до них, концентрація на страховому ринку України страхування іншого, ніж страхування життя, відносно велика: 99,9% ринку сегменту займають 200 страхових компаній. Інша ситуація склалась у сегменті страхування життя, де 99% ринку приходить на 20 компаній. Показники індексу конкурентоспроможності Герфіндала-Хіршмана страхової галузі України в 2015 р. [8] були такими: по галузі – 205,07, у сегменті страхування життя – 982,98, у сегменті ризикового страхування – 232,72. Такі показники, які менше 1 000, свідчать про високу конкуренцію на страховому ринку України і наближення до слабкої конкуренції в сегменті страхування життя.

За оцінками експертів [9; 10], у реаліях сучасної української економіки за правильно обраної стратегії страхування повна компенсація витрат на створення страхової компанії займає два-три роки, від шести місяців до року може продовжуватись експертиза пакету документів відповідним державним органом на отримання страхової ліцензії. Тож бар'єр входу на страховий ринок України оцінюється як більш-менш нормальний. Ліквідація страхової компанії [11; 12] триває приблизно півтора року, що є більш-менш нормальним терміном по виходу з ринку.

Якщо проаналізувати сумарний показник капіталізації страхових компаній України, то він становить біля 3% ВВП країни [13–16], що є дуже низьким рівнем і не впливає на фінансову залежність країни від страхового ринку. Це також свідчить про нерозвине-

ність страхового ринку України і наявність великого потенціалу розвитку, хоча деякі автори [17] характеризують страховий ринок України як найбільш розвинений та капіталізований сегмент фінансового сектору економіки.

У 2016 р. [5] на страховому ринку України вели свою діяльність ліцензованих 55 національних страхових та перестрахових брокери, більшість з яких (43 одиниці, або 78%) знаходились у місті Києві, по два – у Львові, Харкові, по одному – у містах обласного значення Одесі, Дніпропетровську, Житомирі, Запоріжжі та чотири – у маленьких містах та селах Київської, Запорізької та Рівненської областей; 13 іноземних страхових та перестрахових брокери з Німеччини (1 брокер), Латвії (4 брокери), Італії (1 брокер), Швейцарії (3 брокери), Литви (1 брокер), Чехії (1 брокер), Австрії (2 брокери). Із 2 269 зареєстрованих фінансових установ у 2016 р. 15% (342 одиниці) було страхових компаній. 64,6% усіх страхових компаній отримали ліцензію в 2004 р., потім щорічно до 2008 р. ліцензію отримувало більше 20 страхових компаній, а з 2009 р. – менше 10. 73% (251 одиниця) страхових компаній зареєстровані в Києві, більше ніж по 10 одиниць – у Харкові, Дніпропетровську, Запоріжжі та Одесі і 12,2% (42 одиниці) страхових компаній мають реєстрацію в 24 містах України. Всього в 2015 р. в Україні здійснювало діяльність 1 495 підрозділи страхових компаній [18]. Серед страхових компаній 49 спеціалізувались на страхуванні життя і 312 – на іншому страхуванні. Така кількість страхових компаній є свідченням ринкового конкурентного середовища страхового ринку України.

Аналіз коливань кількості страхових компаній за 2011–2015 рр. [8] дає змогу констатувати, що страхова галузь є відкритою, проте дуже нестабільною. В останні роки ринок залишають більше 30 компаній щорічно, що пов'язано з анулюванням ліцензій страховикам, банкрутствами і є негативним явищем в оцінці конкурентоспроможності страхового ринку, знижуючи довіру населення до страхового сегменту. Це різниться зі світовими тенденціями, де зменшення кількості страховиків пов'язане з ринковими механізмами зливань і поглинань для переділу страхового ринку.

33,3% валових страхових премій у 2015 р. йшло на перестраховування, з яких 74,5% вихідних обсягів перестраховування ризиків приходилось на національних перестраховиків і 25,5% – на нерезидентів [8]. Українські страхові компанії в перестрахових операціях надають перевагу компаніям із Великобританії (24,5%), Німеччини (18,1%), Швейцарії (10,9%), Польщі (8,5%), Росії (7,2%), США (5,8%), Австрії, Франції, Литви, Ірландії, Чехії.

Показники валових премій [5] показують, що в довгостроковій перспективі валові страхові премії за 10 років подвоїлись з обсягу 12,8 млрд. грн. у 2005 р. до 29,7 млрд. грн. у 2015 р. Такий ріст

забезпечувався завдяки страхуванню фізичних осіб, валові премії від яких зросли в 5,3 рази, у той час коли від страхування юридичних осіб вони виростили на 60%, а від перестраховання – подвоїлись. Така динаміка є слабкою, проте ефективною з точки зору розподілу елементів приросту і характеризує страховий ринок як такий, що нормально розвивається. Короткострокова перспектива за останні три роки показує іншу ситуацію. Хоча в 2015 р. і був приріст на 3,7% у валових преміях, проте він забезпечився тільки за рахунок 24% приросту перестраховання, а реальні доходи від фізичних і юридичних осіб зменшилися на 0,3% та 2,1% відповідно. Такі обставини характеризують страховий ринок як депресивний.

Щодо аналізу доступності ринку, то нам не вдалось знайти інформацію про наявність таких фінансових груп в Україні, які б займалися унікальним страхуванням, яке покриває ринок ризику утримання та надлишкових ліній, який функціонує в США. Скоріше за все, це пояснюється невисокою розвиненістю страхового ринку України та відсутністю такого роду попиту на спеціальні страхові послуги, які б виходили за межі законодавчо виділених видів страхування.

Загальний коефіцієнт прибутковості власного капіталу українських страхових компаній у 2015 р. за такими розрахунками, як відношення загального прибутку за вирахуванням податків (чистий прибуток – 5,913 млн. грн.) до вкладеного та надлишкового капіталу (власний капітал – 34,825 млн. грн.) за національними бухгалтерськими стандартами, дорівнює 16%, що є вищим за нормативні 13–15% [13]. Тобто страхова діяльність в Україні є прибутковою та конкурентоспроможною на фоні інших галузей.

На світовій арені імідж України визначається і за такими рейтинговими позиціями, як індекс економічної свободи [19], за яким у 2016 р. Україна посіла 162-ге місце, тим самим належачи до репресованих економік. Дуже низькими складниками цього рейтингу (менше 30 одиниць зі 100) відміти-

лись інвестиційна, фінансова свобода, свобода власності, корупція, урядові витрати. Проти вагою ним була лише ситуація зі свободою торгівлі та податків зі значеннями більше 75 одиниць. У рейтингу IMD конкурентоспроможності 2016 р. [20] Україна посіла 59-е місце з 61 країни, а у світовому рейтингу конкурентоспроможності WEF [21] – 79-е зі 140. Таким чином, на світовій арені імідж України не сприяє найближчому стрімкому розвитку страхової галузі.

Щодо частки страхових премій у ВВП за сегментами, то в 2015 р. страхові премії сегменту страхування життя дорівнювали 2,18 млрд. грн., а в іншому страхуванні – 27,55 млрд. грн. [13], що, відповідно до розрахунків, становило 0,11% та 1,39% ВВП. У 2005 р. [22] валові премії зі страхування життя дорівнювали 321,3 млн. грн., а іншого страхування 12 532,2 млн. грн., що, відповідно до розрахунків, становило 0,07% та 2,8% ВВП за обсягу ВВП у 441 452 млн. грн. Таким чином, за 10 років значення страхування для економіки країни зменшилось пропорційно часткам валових премій у ВВП країни.

Якщо розглянути щільність страхування як частку валових страхових премій на одиницю вкладеного капіталу в 2015 р., то за розрахунками вона дорівнює 1196 грн. за середньосвітового значення 3 666 дол. США в 2014 р. [5], а якщо як частку премій на одну особу, що за розрахунками дорівнює 693 гривні на одну особу (приблизно 28,8 дол. США) за нормативу 140 дол. США [23]. Таким чином, і за щільністю страхування страхова галузь в Україні є дуже слабо розвинутою і, відповідно, не може позитивно впливати на економіку України та її конкурентоспроможність зокрема.

Висновки. Проаналізувавши всі складові елементи рейтингу конкурентоспроможності України на світовому страховому ринку, можна дійти висновку про дуже низьку конкурентну якість страхового ринку України, хоча в загальному рейтингу світової конкурентоспроможності страхової галузі Україна є доволі конкурентоспроможною.

Список літератури:

1. Войнова Є.І. Рейтинг конкурентоспроможності країн на світовому ринку страхування у 2015 році / Є.І. Войнова // Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка». – 2016. – Т. 21. – Вип. 4. – С. 20–26.
2. Структура експорту-імпорту за видами послуг у 2015 році / Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/zd/str_eip_kv/str_eip_kv_u/str_eip2015_u.htm.
3. Соціально-економічне становище областей України за січень 2016 року / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm.
4. Валовой внутренний продукт Украины / МИНФИН. – 23.06.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України / Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-prostan-i-rozvitok.html>.
6. Global Financial Development Database : [electronic resource]. – The World Bank, 2016. – Access mode : <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=global-financial-development>.
7. Рейтинг компаний по страхованию за 2015 год // Фориншурер. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/ratings/nonlife/15/12/1>.
8. Підсумки діяльності страхових компаній за 2015 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nfp.gov.ua/files/DepFinMon/zvitni_dani/sk_%202015.pdf.
9. Страхова компанія // Український бізнес-портал. – 16.03.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://delo.org.ua/strakhova-kompaniya/>.

10. Як відкрити страхову компанію // Мегаідеї бізнесу. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://megaidei.com/yak_vidkryty_strahovu_kompaniyu.php
11. Демчак Р. Ліквідація страхової компанії. Що треба знати її клієнтам? / Р. Демчак // Politiko. – червень 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politiko.ua/blogpost37298>.
12. Закриття підприємств // а.б.а. бухгалтерський аутсорсинг. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhslugi.com.ua/ua/nashi-poslugi/yuridichni-poslugi/yur-poslugi-dlya-yur-osib/zakrittya-pidpriemstv.html>.
13. Консолідовані звітні дані за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>.
14. Пронько Л.М. Сутність капіталізації, її види та напрями здійснення / Л.М. Пронько // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 2. – С. 84–88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/1875.pdf>.
15. Капіталізація страхового ринку України складає 65 млрд. грн. // УНІАН. – 24.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.unian.ua/stockmarket/932476-kapitalizatsiya-strahovogo-rinku-ukrajini-skladae-65-mlrd-griven.html>.
16. Гриценко К.Г. Метод діагностування рівня капіталізації страхових компаній з використанням теорії нечіткої логіки / К.Г. Гриценко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 2. – С. 241–244 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_EK/Hritsenko_003.pdf.
17. Водолазська О.А. Розвиток страхового ринку у контексті ефективності процесу андеррайтингу / О.А. Водолазська // Економічний аналіз : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – Том 22. – № 1. – С. 90–96.
18. Нацкомфінпослуг оголосила попередні підсумки діяльності небанківського фінансового ринку у 2015 році / Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – 24.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/news/1275.html>.
19. 2016 The index of economic freedom [electronic resource]. – The Heritage Foundation, 2016. – Access mode : <http://www.heritage.org/index/ranking>.
20. The 2015 IMD World Competitiveness Scoreboard. – IMD, 2016. – Access mode : <http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/scoreboard.pdf>.
21. The Global Competitiveness Report 2014–2015 / Klaus Schwab. – WEF, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
22. World insurance in 2014 : back to life. – SwissRe, 2015. – 48 p. – Access mode : http://media.swissre.com/documents/sigma4_2015_en.pdf.
23. Приказнюк Н. Страхування як фінансування ризиків та інструмент страхового захисту держави / Н. Приказнюк // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – № 1. – С. 236–247 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2014_28_2/zb28_2_20.pdf.

Чернега О.Б., д.е.н., професор,
завідуючий кафедрою міжнародної економіки і туризму
*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

РОЗВИТОК ГЛОБАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИВАННЯ¹

Чернега О.Б. Развитие глобальной инфраструктуры: состояние и тенденции инвестирования. У статті розглянуто основні проблеми розвитку глобальної інфраструктури, зокрема особливості інституційного регулювання процесу її формування. Визначено особливості впливу Міжнародної асоціації розвитку на розвиток глобальної інфраструктури, представлено найбільш важливі інвестиційні проекти. Оцінено загальні тенденції розвитку глобальної інфраструктури. Установлено, що головними проблемами під час реалізації стратегій інфраструктурного розвитку як на національному, так і глобальному рівні є нестача вільних коштів, довгі строки окупності, високі ризики, неефективний менеджмент.

Ключові слова: інфраструктура, розвиток, інвестування, Група Світового банку, проект, глобальна інфраструктура, зростання, механізм.

Чернега О.Б. Развитие глобальной инфраструктуры: состояние и тенденции инвестирования. В статье рассмотрены основные проблемы развития глобальной инфраструктуры, в частности особенности институционального регулирования процесса ее формирования. Определены особенности влияния Международной ассоциации развития на развитие глобальной инфраструктуры, представлены наиболее важные инвестиционные проекты. Оценены общие тенденции развития глобальной инфраструктуры. Установлено, что главными проблемами при реализации стратегий инфраструктурного развития как на национальном, так и глобальном уровне являются недостаток свободных средств, длительные сроки окупаемости, высокие риски, неэффективный менеджмент.

Ключевые слова: инфраструктура, развитие, инвестирование, Группа Всемирного банка, проект, глобальная инфраструктура, рост, механизм.

Chernega O.B. The development of a global infrastructure: state and development trends. The article discusses the main challenges of the global infrastructure, in particular institutional features of regulating its formation process. The features of the International Development Association influence on the development of a global infrastructure was described, it was presented the most important investment projects. There were assess the overall development trend of global infrastructure, it found that the main problem in the implementation of infrastructure development policies at both the national and global level is the lack of available funds, long payback period, high risks, inefficient management.

Keywords: infrastructure, development, the World Bank Group, the project, global infrastructure, growth, mechanism.

Постановка проблеми. 25–27 вересня 2015 р. у Штаб-квартирі ООН світовими лідерами був прийнятий новий порядок денний у сфері стійкого розвитку – новий глобальний напрям дій, який націлено на «ліквідацію злидення, забезпечення процвітання та благополуччя для всіх, захист навколишнього середовища» [1]. Новий порядок денний, який узгоджено з 193 державами – членами ООН, «Перетворення нашого світу: порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» складається з Декларації, 17 Цілей в галузі сталого розвитку та 169 Завдань. Дев'ятою ціллю визначено «створення міцної інфраструктури, сприяння забезпеченню всеосяжної і стійкої індустріалізації та впровадження інновацій» [1]. Закономірним є поєднання у цій цілі таких чинників розвитку, як інфраструктура, індустріалізація та інновації.

Особлива увага до проблеми розвитку національних і глобальної інфраструктур пов'язана з їх визначною роллю в забезпеченні економічного зростання. Як свідчать розрахунки експертів Всесвітнього економічного форуму, у 2015–2016 рр. перше місце у світі за рівнем конкурентоспроможності інфраструктури зберіг за собою Гонконг (значення показника – 6,69), майже незмінною залишалася перша десятка лідерів. Однак показники розвитку інфраструктури порівняно з 2010–2011 рр. майже не зросли в більшості країн світу (зміни фіксуються, але вони незначні), що свідчить про існуючі складності в підтримці інфраструктури, серед яких найбільш суттєвою виступає необхідність значних і довгострокових капіталовкладень. Звертаючи увагу на те, що інфраструктура є матеріальним та віртуальним базисом для підтримки

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантової підтримки Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом 20538.

промисловості, сфери послуг, механізмом забезпечення взаємозв'язків між спільнотами, чинником підтримки конкурентоспроможності та посилення конкуренції, дослідження умов її розвитку та механізмів інвестування в інфраструктурні проекти є важливим науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми розвитку інфраструктури присвячено роботи багатьох учених. Ю. Ясковець присвятив свою увагу процесам розвитку інфраструктурної інтеграції у світовому господарстві та надав змістовну характеристику виробничій та ринковій інфраструктурам, визначаючи, що «механізм глобальної ринкової інфраструктури забезпечує регулювання й саморегулювання процесів взаємодії суб'єктів світової економіки, окремих держав у планетарному просторі» [2]. А. Рибчук обґрунтувала головні характеристики різних видів інфраструктур та визначила глобальну виробничу інфраструктуру світового господарства як обслуговуючу систему, або «інтегровану сукупність національних, регіональних і міжнародних виробничих інфраструктур, що взаємодіють між собою та взаємодоповнюють одна одну, і тим самим забезпечують ефективне функціонування наднаціонального відтворювального процесу» [3].

Дослідники конкурентоспроможності національної економіки, регіону вказують на внесок інфраструктури у формування умов сталого розвитку. Як слушно зазначає В. Видяпін, «повна забезпеченість регіону інфраструктурами означає, що потенційні можливості регіону можуть перетворитися в його реальну конкурентоспроможність і потім реалізуватися в конкурентних перевагах» [4]. Проблеми інвестування та ризикованості цього процесу в умовах здійснення національних та глобальних проектів досліджуються в роботах А. Варнавського, В. Геєця, В. Гуменюка, В. Івантера, Г. Крамарева, В. Новицького, А. Філіпенко, Є. Ясіна. Напрями використання механізмів державно-приватного партнерства, у т.ч. і для реалізації інфраструктурних проектів, розглядаються О. Степановою [5]; автор слушно наполягає на необхідності формування широких партнерств зацікавлених організацій та урядів. Особливості управління інфраструктурними проектами в Україні аналізує О. Зачко [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак необхідно зазначити, що у вищеперелічених дослідженнях лише поверхнево розглядається проблема залучення інвестицій у реалізацію глобальних інфраструктурних проектів і можливості міжнародних організацій щодо об'єднання зусиль приватних, інституціональних партнерів для забезпечення сталого зростання глобальної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей розвитку глобальної інфраструктури та основних тенденцій залучення інвестицій для реалізації інфраструктурних проектів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджується в останньому звіті Всесвітнього банку, інфраструктура відіграє головну роль в економічному зростанні, підвищенні конкурентоспроможності, створенні робочих місць та боротьбі зі злидненням. Інвестування в інфраструктуру дає змогу розширити перелік базових послуг, що надаються громадянам, сприяє розвитку промисловості, забезпечує доступ до ринків збуту сільському населенню, створює передумови для підвищення якості життя в містах, прискорює соціальний прогрес [7].

Водночас значна частина населення Землі залишається поза інфраструктурними послугами: «Понад 1,2 млрд. осіб, майже 20 процентів населення світу, до сих пір не мають доступу до електроенергії. Біля 678 млн. осіб в усьому світі не мають доступу до чистої води; 2,5 млрд. не мають адекватних санітарних умов; 2,8 млрд. осіб до сих пір готують їжу на твердому паливі; 1,0 млрд. осіб проживає на відстані понад двох кілометрів від всепогодних доріг» [7].

Особлива значущість інфраструктурних проектів у сучасних умовах підтверджується дослідженнями Сінгапурського інституту інфраструктури (EDHECinfra), згідно з якими за останні п'ять років значно зросла увага інвесторів до цього сектору економіки, причому переважно в країнах, що розвиваються. Інвестиційні ризики, як і раніше, вважаються досить великими, однак більшість інвесторів сподіваються на отримання запланованого прибутку. Водночас фіксується нестача вільних коштів на ринках капіталів, і досить вигідні проекти національної та міжнародної значущості залишаються в зоні очікування фінансування. Згідно з висновками дослідників EDHECinfra, 65% інвесторів мають наміри збільшити обсяги асигнувань в інфраструктуру, понад 50% – конкретно в побудову інфраструктури країн, що розвиваються, 82% власників активів стверджують про необхідність упровадження інновацій в організацію функціонування інфраструктурних фондів [8].

Згідно з даними Бостонської консалтингової групи, обсяг інвестицій в інфраструктурні проекти становить понад 2,7 трлн. дол. США. Тенденцією останніх років є збільшення обсягів капітальних вкладень в економіку країн, що розвиваються. Сучасні пропорції вкладень становлять: 40% – розвинуті країни, 60% – інші. [9]. Ця позитивна тенденція дає змогу спрогнозувати подальше прискорення темпів розвитку тих суб'єктів глобальної економіки, які багато десятиріч потребували міжнародної допомоги. Водночас деяке структурне зниження темпів інвестування в розвинутих країнах світу викликає занепокоєння міжнародних організацій та керівництва регіональних об'єднань у зв'язку з чітким усвідомленням внеску інфраструктури в економічне зростання.

Крім того, беручи за основу класифікацію Ларрі Кохн, згідно з якою всі інфраструктурні об'єкти поділено на три групи: 1) профільні (мости, автомобільні дороги, трубопроводи, передача та розподіл енер-

гії, системи водопостачання) – найменший ризик та найменша доходність; 2) проекти, які забезпечують формування доданої вартості (аеропорти, морські порти, генерація електроенергії, високошвидкісний залізничний транспорт) – середній ризик та середня доходність; 3) опортуністичні проекти (проекти розвитку, мережі космічних супутників, генерація електроенергії для продажу на гуртовому ринку, розвиток інфраструктури в країнах, які не входять до ОЕСР) – найбільший рівень ризику та доходності [10], необхідно визначити, що проблема розвитку глобальної інфраструктури постає як глобальна проблема сучасності, яка може бути розв'язана тільки на глобальному рівні в результаті реалізації спільних проектів, які мають задовольнити потреби всіх агентів світового господарства.

Фінансування національних і глобальних інфраструктурних проектів здійснюється різноманітними способами. Для національних проектів найбільше значення має бюджетне фінансування та використання механізмів державно-приватного партнерства. Багато зусиль прикладається урядами країн до залучення приватних партнерів до реалізації інфраструктурних програм. Але якщо в розвинутих країнах світу цей механізм уже добре відпрацьовано і залучення інвестицій здійснюється досить активно, то в країнах, що розвиваються, проблема приватного інвестування розв'язується досить повільно. Як зазначає Л. Картер, у 2015 р. було завершено тільки 16 приватних проектів у сфері енергетики, транспорту, водопостачання/каналізації і тільки в дев'яти країнах [11]. На думку Л. Картера, фіксується дуже низький обсяг інвестицій (4,6 млрд. дол.), який було використано для реалізації проектів, порівняно з усіма зобов'язаннями, які було оприлюднено в цей період (111,6 млрд. дол.), тобто реалізація проектів стикається з низькою якістю підготовки та реалізації проектних рішень.

Найбільш значущі інфраструктурні проекти в країнах, що розвиваються, здійснюються за допомогою Міжнародної асоціації розвитку (Група Світового банку). З 2000 по 2010 р. за допомогою кредитів асоціації було побудовано або відновлено понад 115 тис. км доріг із твердим покриттям, побудовано або відновлено 1 600 мостів, розширено доступ до поліпшеної води 113 млн. осіб, до поліпшених засобів санітарії – 5,8 млн. осіб. Протягом 2011–2015 рр. 50 млн. осіб отримали доступ до поліпшеної води, 102 000 км доріг було побудовано, відновлено або оновлено. Станом на 1 липня 2016 р. було здійснено 878 проектів на загальну суму 79,64 млрд. дол. США, що працюють у 8 771 місці в 75 країнах світу [12].

Однак Світовий банк оцінює незадоволений попит на інвестиції в інфраструктуру в країнах, що розвиваються, в понад 1 трлн. дол. США на рік. Враховуючи обмеженість державних ресурсів, достатньо великі ризики для приватного бізнесу, які існують

у зв'язку зі значними коливаннями цін у світовій економіці на головні товари та послуги, що виробляються країнами Третього світу, розв'язання проблеми полягає в об'єднанні зусиль світового співтовариства для накопичення необхідних коштів. У березні 2015 р. під егідою Світового банку був сформований Глобальний фонд інфраструктури з первинною капіталізацією в розмірі 100 млн. дол. США. Головною метою фонду є залучення інвестицій на розвиток інфраструктури в країнах, що розвиваються.

Передбачається, що перші три роки операцій фонду являтимуть «експериментальний етап», головним завданням якого стане перевірка концепції, видів діяльності та моделей партнерства. Запланована реалізація 10–12 проектів у різних країнах світу. Тестування проектів дасть змогу внести необхідні зміни в організацію процесів підбору учасників проектів, їх планування та розвиток механізмів взаємодії.

Прогнозована значна ефективність проектів за участю фонду базується на впровадженні спеціальних груп підтримки проектів, які об'єднують технічних та консультативних партнерів (комерційні банки та інституціональні інвестори). Головним завданням груп підтримки є забезпечення реалізації таких проектів, які мають довгостроково та стійко задовольняти потреби урядів та споживачів послуг.

Партнери Глобального фонду інфраструктури поділяються на три групи [13]: фінансові партнери (інвестори – надають фінансові внески в форматі партнерства); технічні партнери (банки розвитку, у т. ч. із Групи Світового банку); консультативні партнери (приватні інвестори та юридичні особи, які здійснюють інфраструктурні проекти. Серед них – пенсійні, страхові компанії, суверенні фонди, банки тощо).

Рада управляючих фонду здійснює координацію процесів управління проектами, приймає стратегічні та оперативні рішення. До складу Ради залучені фінансові, технічні партнери, представники країн, що розвиваються, представник Групи Світового банку.

На думку експертів, важливу роль у роботі фонду буде відігравати Консультативна рада, до складу якої включено всіх партнерів фонду під спільним керівництвом директора з управління, фінансового директора Групи Світового банку та представника консультативних партнерів. Консультативна рада, по суті, є головним інноваційним центром фонду, який обговорює останні розробки у сфері інфраструктури, технічні і фінансові можливості їх реалізації.

Управління проектами здійснює спеціальна управлінська структура, яка є підрозділом Групи Світового банку. Ця структура відповідає за розробку проекту, управління накопиченням та розподілом ресурсів, відстеження прогресу, координацію взаємодії усіх зацікавлених осіб.

Станом на 2016 р. партнерами фонду є: інституціональні інвестори, комерційні банки (ANZ Bank; Банк Tokyo-Mitsubishi UFJ Ltd.; Китайський будівельний банк; Ситибанк; Clifford Capital; DBS Bank Ltd.;

HSBC Bank PLC; Mizuho Bank; Standard Chartered Bank; Sumitomo Mitsui Banking Corporation); державні та регіональні банки розвитку (Євразійський банк розвитку, Група Ісламського банку розвитку, Японський банк міжнародного співробітництва, Японська агенція міжнародного співробітництва, Багатостороння агенція по інвестиційним гарантіям), фінансові асоціації та організації, які сприяють стійкому та інфраструктурному розвитку.

Глобальний фонд інфраструктури може підтримувати проекти за такими секторами і підгалузеві: енергетика (виробництво електроенергії; передача електроенергії; передача природного газу), водопостачання і каналізація (водопостачання; стічні води і каналізація; іригація і дренаж; управління твердими відходами), транспорт (аеропорти; порти; залізничні колії; громадський транспорт; автомобільні дороги), телекомунікації.

Головний напрям дії фонду повністю співпадає із завданнями, які було висунуто ООН ще у 80-ті роки ХХ ст., а саме сприяння розвитку з використанням технологій, які зберігають навколишнє середовище, та використання торгівлі як механізму, що забезпечує економічне зростання (тому значна увага приділяється створенню транспортної та комунікаційної інфраструктури). Потрібно визначити, що критерії відбору проектів, з одного боку, є стандартними для Групи Світового банку (сприяння розвитку та відповідність національним завданням економічного зростання), з іншого боку, посилена увага та підкреслена значущість суттєвого збільшення кількості осіб, які мають отримати високоякісні послуги. Крім того, оцінюється спроможність урядів забезпечити бюджетний внесок у реалізацію проекту та залучити приватних інвесторів. Проекти мають бути «економічно, технічно, соціально, екологічно та фінансово життєздатними» [13].

Станом на 01.07.2016 на продвинутій стадії планування знаходяться три проекти:

1) Бразилія – проект щодо розвитку логістичної інфраструктури (будування автомобільних доріг федерального рівня, аеропорту, морського порту); технічними партнерами виступають Міжамериканський банк розвитку, Світовий банк, Міжнародна фінансова корпорація;

2) Єгипет – проект сухого порту (будівництво залізничних та автомобільних розв'язок); технічний партнер – Європейський банк реконструкції та розвитку;

3) Грузія – проект щодо побудови глибоководного порту (будівництво перевалочних пунктів); технічні партнери – Азійський банк розвитку, Світовий банк.

Важливе значення для підтримки інфраструктурного розвитку мають національні та регіональні фонди майбутнього. Широко відомі результати вико-

ристання коштів Резервного фонду Аляски, Австралійського фонду майбутнього.

На засадах державно-приватного партнерства в останні роки було завершено низку інфраструктурних проектів, які мають глобальне значення. Наприклад, «Золотий чотирикутник» – кільцева автомобільна дорога, яка поєднала великі міста Індії: Делі, Мумбай, Ченнай, Калькутту. Проект почав реалізовуватися ще в 2001 р. і зараз дає змогу суттєво спростити переміщення вантажів і людей, сприяє розвитку промисловості та зниженню витрат у сільськогосподарському секторі.

Згідно з інформацією Всесвітнього економічного форуму, проривне зростання рейтингу Казахстану (з 88-го на 58-е місце) у 2015 р. викликано реалізацією низки проектів, пов'язаних із розвитком транспортної інфраструктури, а саме реалізацією проекту щодо розширення морського порту Актау, будівництво залізничної лінії Боржакти-Ерсай, формування транспортно-логістичного хабу в межах вільної економічної зони «Хоргос – Східні ворота» (завершення будівництва, згідно з попередніми розрахунками, призведе до збільшення обсягів товарообігу через Хоргос у вісім разів), реалізацією 11 проектів загальною вартістю 7 млрд. дол. США із будівництва та реконструкції автомобільних доріг. У 2016 р. заплановано завершення будівництва міжнародного транзитного коридору «Західна Європа – Західний Китай», який має стати найбільш коротким автомобільним шляхом із Китаю до Європи [14].

Одним із прикладів успішного державного інфраструктурного проекту є програма, яка завершена в провінції Онтаріо. Згідно зі статистичними оцінками, реалізація програми призвела до зростання обсягів виробництва у регіоні на 2,1%, сукупний середньорічний дохід фізичних осіб збільшився на 7,4 млрд. дол. США, корпоративний прибуток – на 2,2 млрд. дол. США [15].

Висновки. Таким чином, розвиток сучасної світової економічної системи значною мірою залежить від темпів та обсягів здійснення інфраструктурних проектів із метою прискорення темпів зростання, формування конкурентних переваг суб'єктів господарювання, скорочення злиденності. Головною проблемою під час реалізації стратегій інфраструктурного розвитку як на національному, так і глобальному рівні, є нестача вільних коштів, довгі строки окупності, високі ризики, неефективний менеджмент. Найбільш вдалим є проекти, які здійснено на засадах державно-приватного партнерства. Створення Глобального фонду інфраструктури сприятиме вирішенню існуючих проблем та дасть змогу ефективно поєднати зусилля всіх зацікавлених осіб із метою реалізації завдань розвитку ООН.

Список літератури:

1. Цели в области устойчивого развития. 17 целей преобразования нашего мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.un.org/sustainable-development/ru/sustainable-development-goals/>.
2. Ясковець Ю.В. Основні напрями розвитку інфраструктурної інтеграції у світовому господарстві / Ю.В. Ясковець // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 110. – Ч. 2. – С. 154–158.
3. Рибчук А.В. Теоретичні аспекти еволюції виробничої інфраструктури у глобальному середовищі / А.В. Рибчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 110. – Ч. 1. – С. 118–158.
4. Видяпин В.И., Степанов М.В. Региональная экономика : [учебник] / В.И. Видяпин, М.В. Степанов. – М. : ИНФРА-М, 2007 – 666 с.
5. Степанова О.В. Публічно-приватні партнерства в глобальних ланцюгах формування вартості / О.В. Степанова // Ефективна економіка – 2015. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3775>.
6. Зачко О.Б. Системні підходи до управління інфраструктурними проектами в Україні / О.Б. Зачко // Вісник ЛДУ БЖД. – 2012. – № 6. – С. 58–61.
7. Global Infrastructure Facility. The world bank [Electronic recourse]. – Access mode : <http://www.worldbank.org/en/programs/global-Infrastructure-facility>.
8. GI Hub and EDHECinfra release global investor study. The global infrastructure hub [Electronic recourse]. – Access mode : <http://globalinfrastructurehub.org/gi-hub-and-edhecinfra-release-global-investor-study/>.
9. The Boston Consulting Group. Bridging the Gap. Meeting the Infrastructure Challenge with PPPs. February 2013. – P. 6–7 [Electronic recourse]. – Access mode : <http://www.bcg.de/documents/file128534.pdf>.
10. Фонды будущих поколений и инфраструктурные инвестиции. EY Client portal [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ey.com/RU/Ru/Issues/Business-environment/EY-road-to-2030-infrastructure-development-in-russia-global-insights-2>.
11. Guess how many private infrastructure projects reached closure in 2015 in the poorest countries? The world bank [Electronic recourse]. – Access mode : <https://blogs.worldbank.org/ppps/guess-how-many-private-infrastructure-projects-reached-closure-2015-poorest-countries>.
12. IDA results of the work. The world bank [Electronic recourse]. – Access mode : <http://ida.worldbank.org/results>.
13. Global Infrastructure Facility. The world bank [Electronic recourse]. – Access mode : <http://www.worldbank.org/en/programs/global-Infrastructure-facility#2>.
14. Благодаря улучшению транспортной инфраструктуры Казахстан поднялся на 30 позиций в рейтинге глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума. Nomad [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nomad.su/?a=4-201603180008>.
15. Влияние развития инфраструктуры на экономический рост: программа инфраструктурных инвестиций в провинции Онтарио, Канада. EY Client portal [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ey.com/RU/Ru/Issues/Business-environment/EY-road-to-2030-infrastructure-development-in-russia-global-insights-1>.

Chychyna O.A., PhD student, Teacher at Department
of International Economic Relations
V.N. Karazin Kharkiv National University

WORLD ENERGY RESOURCES: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Chychyna O.A. World energy resources: current state and development prospects. The research considers a current state of energy market. The study deals with the analysis of the main factors of energy markets. Author focuses on three main development drivers of the world energy market in the nearest future: regional development, technological order and decarbonisation.

Keywords: energy market, GDP growth, energy intensity, fuel, renewable energy, environmental protection, technological wave.

Чичина О.А. Світові енергетичні ресурси: сучасний стан та перспективи розвитку. Статтю присвячено аналізу основних факторів розвитку енергетичних ринків. Розглянуто сучасний стан світового енергетичного ринку. Автор зосереджує увагу на драйверах розвитку в найближчому часі: регіональному розвитку, технологічному укладі, декарбонізації.

Ключові слова: енергетичний ринок, зростання ВВП, енергоємність, паливо, поновлювані джерела енергії, охорона навколишнього середовища, технологічний уклад.

Чичина О.А. Мировые энергетические ресурсы: современное состояние и перспективы развития. Статья посвящена анализу основных факторов развития энергетических рынков. Рассмотрено современное состояние мирового энергетического рынка. Автор сосредоточивает внимание на драйверах развития в ближайшем времени: региональном развитии, технологическом укладе, декарбонизации.

Ключевые слова: энергетический рынок, рост ВВП, энергоёмность, топливо, возобновляемые источники энергии, охрана окружающей среды, технологический уклад.

The statement of the problem. In the period of globalization, changes in the energy market have a significant impact on the world economic conjuncture. Industry of energy resources is living through a period of profound change. But that is nothing new: the past 65 years have seen huge changes to the global energy landscape.

We should mention that issue of energy policy became the more important in every country and all over the world. As countries prepare for the critically important UN climate summit in Paris (also known as COP21) and its legacy, it is more important than ever for policy-makers, industry and other stakeholders to have a clear understanding of the state of the energy sector today, to see which changes are transient or cyclical, which are here to stay, what risks and opportunities might lie ahead – and what can be done to put the energy system on a more secure and sustainable footing [5].

One of the main topic of the world agenda is to continue to invest in energy, in all its forms, to meet future needs.

An analysis of recent research and publications. The patterns of energy policies, systems and security have been studied by numerous researchers from all over the world such as Bob Dudley, Spencer Dale, Andry Darvil. For further in-depth analysis of the problem we used reports British Petroleum, U. S. Energy Information Administration, International Energy Agency and the Organization of the Petroleum Exporting Coun-

tries. Among Ukrainian researchers energy issues has been reflected in A. Golikov, O. Dovgal, Z. Varnaliy, V. Lipkan publications.

Setting the objectives. Our goal is to identify changes and trends in the world energy market in recent years and the impact of energy resources on the world economy to be able to form the country's energy policy.

Summary of the main material research. The gradual transition towards slower growth in energy demand was again compounded by cyclical weakness last year.

Global economic growth (3%) remained lacklustre, with much of this weakness concentrated in the more energy-intensive industrial sectors. One manifestation of this weakness in industrial production was that power generation grew less rapidly than total energy for only the second time in 30 years [4].

The combination of this gradual transition underway in energy demand compounded by cyclical weakness meant global energy demand grew by just 1.0% in 2015, similar to the rate of growth seen in 2014 (1.1%), but almost half the average rate seen over the past 10 years (1.9%) [4].

The sluggish growth in energy demand meant that energy intensity – the average amount of energy needed to produce a unit of GDP – declined by 2% (Figure 1). Although broadly similar to the rate of decline seen for much of the past 10 years (except immediately after the financial crisis), it's striking that in a year when energy prices fell sharply, energy intensity still declined as much as it did [6].

The graph shows us the dependence of GDP growth and energy consumption in the world. Thus, we can confirm that energy demand depends on the country: its economic level and energy policy. At the same time, industrial capacity and development of the country depends on a number of factors in the energy market (price, infrastructure, etc.) [1].

Thus, in the global energy market research is necessary to pay attention to the main stakeholders. We should describe the map of world energy market and distinguish the main actors.

The weakness in energy demand was concentrated within developing economies: energy consumption outside the OECD increased by just 1.6% in 2015, less than a half of its average growth over the past 10 years (Figure 2). The main driver was China, where growth in energy consumption slowed to just 1.5%, its weakest rate of growth since the late 1990s prior to its period of rapid industrialization. Even so, China remained the world's largest growth market for energy [2].

First, on China: the recent slowing in global energy demand has been driven to a large extent by developments in China. Not so much by the slowdown in economic growth, but rather by the rapid declines in energy intensity as China's pattern of growth has adjusted [4].

Indeed, if China's energy intensity hadn't declined over the past 5 years, global energy demand would have been almost 5% higher – roughly equivalent to the entire energy consumption of France, Germany and Belgium combined – even with the slowdown in Chinese GDP growth. Future trends in China's energy intensity matter as much, if not more so, for energy demand as its economic growth.

However, the level at which China's energy intensity will start to stabilize is uncertain.

There is considerable variation in energy intensity across developed economies, depending on their industrial structure and their levels of energy efficiency.

Perhaps more instructive is the experience of Japan and South Korea at a similar stage of development. Their falls in energy intensity happened somewhat later in their economic development than in China, but point to extended periods of quite sharp falls in energy intensity. But again here there is significant variation in the level of energy intensity at which they stabilized.

Ultimately, much will depend on the success of China in terms of its twin policy objectives of improving its level of energy efficiency and of shifting towards a more service-based (and hence less energy-intensive) pattern of growth.

We analyze the main actor of energy market, which can change demand indicators and use the profit of the rapid declines in energy intensity.

Next, we research the structure of energy demand due to kind of fuel. It is the most important issue nowadays, because problems of resource depletion, environmental protection and the development of technology becomes the main issues on the global agenda.

The story in terms of individual fuels is one of haves and have-nots (Figure 3). Despite the weakness in energy demand, 2015 saw solid growth in: oil (80 Mtoe, 1.9%), buoyed by the sharp fall in oil prices, with its share in primary energy increasing for the first time since 1999; natural gas (54 Mtoe, 1.7%) as it bounced back from the weather-induced weakness of 2014; and, as I just highlighted, renewable energy in power (48 Mtoe, 15.2%) [3].

The main casualty was coal, which saw its largest decline on record (-71 Mtoe, -1.8%), driven by large falls in the US and to a lesser extent China, with its share in primary energy falling to its lowest level for a decade [4].

Despite these differences across fuels, it's possible to identify some common features as to how these twin forces of slower demand growth and abundant supply played out across energy markets last year.

Most obviously (and predictably) is that energy prices fell sharply in response to the imbalance between demand and supply: prices of oil, natural gas, and coal were all sharply lower.

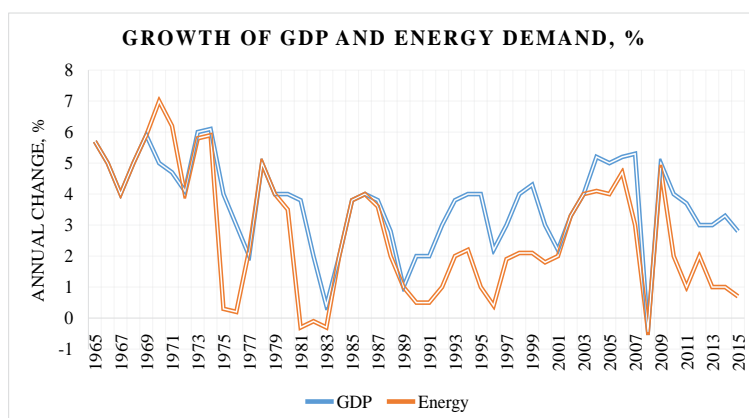

Fig. 1. Growth of GDP and energy demand, %, 1965 – 2015 [3; 4]

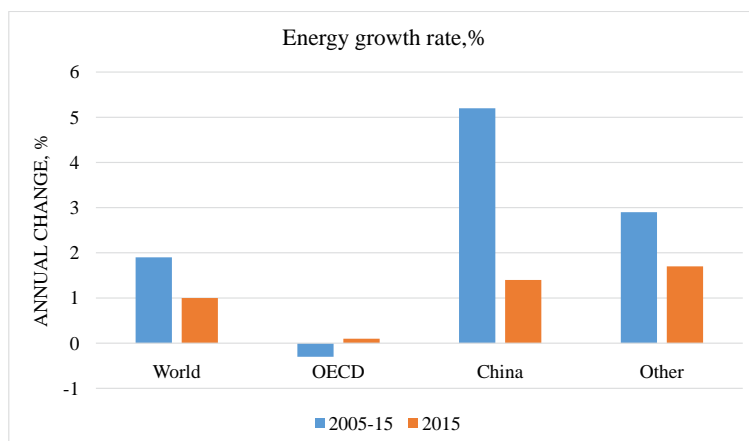

Fig. 2. Energy growth rate, %, 2005 – 2015 [2; 4]

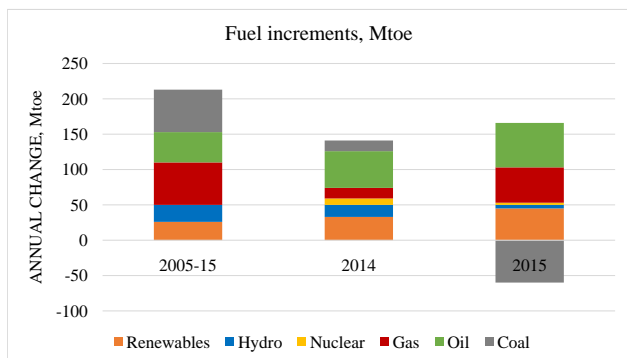

Fig. 3. Fuel increments, Mtoe, 2005 – 2015 [3; 4]

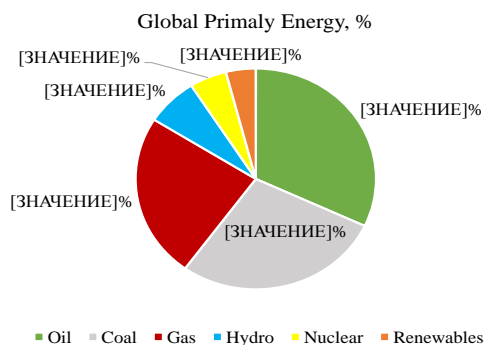

Fig. 5. Shares of global primary energy, 2015 [3]

The extent of the price falls partly reflects that, unlike some times in the past, key suppliers did not make off-setting adjustments to help stabilise prices. That is true of OPEC’s response to the rapid gains in US tight oil. It also appears to be the case for Russian gas exporter’s response to increasing competition from liquefied natural gas (LNG) [2].

The important point here is that ceding market share in order to support prices is less attractive when the underlying cause of the imbalance is expected to persist, rather than be relatively short-lived.

The other common feature is that in energy markets, as with other markets, prices work. There are clear signs that energy markets responded to the signal provided by lower prices: demand in some cases was boosted; supplies in the form of current activity or future investment was severely curtailed; the fuel mix adjusted (Figure 5). There is still further to go. And in some markets, notably oil, the adjustment process was offset by non-price led developments. But even so, an adjustment process does appear to be underway which bodes well for future market stability.

We see that the leading place in the structure of the energy market still holds the oil. But at the same time we see an increase of the gas consumption by reducing coal consumption.

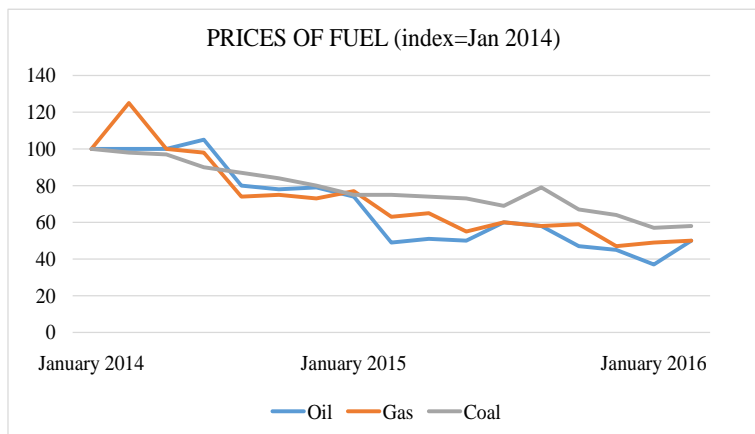

Fig. 4. Dynamics of fuel prices, index, 2014 – 2016 [2; 3; 4]

We understand that the current structure of the energy market today vary due to factors such as the technological development and environmental protection. The main message of the developed countries, the transition of new technological order, but with the development of human-oriented economy [1].

So one of the key issues posed by the technological wave fostering new forms of energy is how quickly the share of renewable energy within global demand is likely to grow. The key lesson from history is that it takes considerable time for new types of energy to penetrate the global market. Starting the clock at the point at which new fuels reached 1% share of primary energy, it took more than 40 years for oil to expand to 10% of primary energy; and even after 50 years, natural gas had reached a share of only 8% [4].

Some of that slow rate of penetration reflects the time it takes for resources and funding to be devoted in scale to new energy sources. But equally important, the highly capital-intensive nature of the energy eco-system, with many long-lived assets, provides a natural brake on the pace at which new energies can gain ground.

The growth rates achieved by renewable energy over the past 8 or 9 years have been broadly comparable to those recorded by other energies at the same early stage of development. Indeed, thus far, renewable energy has followed a similar path to nuclear energy.

And as we say about human-oriented world, we should remember of the environmental protection. When we choose our national fuel we should to return to the stalling in the growth of carbon emissions.

But before we take too much comfort: the IEA 450 scenario – which is used by many as a benchmark scenario for the progress we need to make to achieve the goals agreed at Paris – suggests that the carbon intensity of GDP has to fall at an average rate of close to 5.5% p.a. on a sustained basis for the next 20 years. So almost double the rate of decline achieved last year, each year for the next 20 years [3].

It's possible to find a few isolated countries which have achieved average rates of decline of this magnitude for 10 years or so, but these tend to be countries undergoing significant economic transitions and account for only a tiny fraction of global GDP.

So certainly a step in the right direction towards meeting the goals agreed at Paris, but a relatively small step given the scale of the challenge.

Conclusions from the study. We are living through some profound changes in global energy markets, as growth in global energy demand transitions and as new energy supplies prosper. A clear and credible vision of long-term prospects on is vital to provide the right signals for investment and to allow a low-carbon, high-efficiency energy sector to be at the core of international efforts to combat climate change [5].

References:

1. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації : [колективна монографія] / За ред. А.П. Голікова, О.А. Довгала. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 316 с.
2. Annual Energy Outlook 2015. – U.S. Energy Information Administration, Washington, 2015. – 154 p.
3. BP Statistical Review of World Energy June 2016. - BP p.l.c., 2016. – 44 p.
4. Dale Spencer. Energy in 2015: A year of plenty. – BP p.l.c., London, 2016. – 20 p.
5. World Energy Outlook 2015. – International Energy Agency, Paris, 2015.
6. Перспективи розвитку світової енергетики на довгостроковий період: основні тренди та показники [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uceps.org/upload/1446026764_file.pdf.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.22

Грицина Л.А., к.е.н, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ

Грицина Л.А. Теоретичні основи розвитку політики імпортозаміщення. У статті розкрито сутність поняття «імпортозаміщення» та розглянуто еволюцію даної концепції. Досліджено світовий досвід реалізації політики імпортозаміщення на прикладі країн Латинської Америки та Азії. Визначено ключові елементи державної політики імпортозаміщення на сучасному етапі.

Ключові слова: імпорт, імпортозаміщення, державна політика, теорія периферійної економіки, теорія великого поштовху.

Грицина Л.А. Теоретические основы развития политики импортозамещения. В статье раскрыта сущность понятия «импортозамещение» и рассмотрена эволюция данной концепции. Исследован мировой опыт реализации политики импортозамещения на примере стран Латинской Америки и Азии. Определены ключевые элементы государственной политики импортозамещения на современном этапе.

Ключевые слова: импорт, импортозамещение, государственная политика, теория периферийной экономики, теория большого толчка.

Hrytsyna L.A. The theoretical basis of the policy of import substitution. The article reveals the essence of the concept of import substitution and its evolution. The world experience of implementing the policy of import substitution on the example of Latin American and Asian has been studied. The key elements of public policy of import substitution have been determined.

Keywords: import, import substitution, public policy, theory of peripheral economy, the theory of the big push.

Постановка проблеми. Імпортозаміщення є однією з форм протекціонізму, що активно застосовується у світовій економіці, як перехідний механізм у процесі реструктуризації національних економік та розвитку нових напрямів у промисловості. Політика імпортозаміщення передбачає початковий розвиток економіки переважно за рахунок її внутрішніх ресурсів із подальшим переходом до експортоорієнтованої моделі розвитку з охопленням нових ринків збуту. Подібний відхід до розвитку характерний для тих країн, які через кризові явища в економіці відчувають брак конкурентоспроможного виробництва та надлишок імпортованих товарів та послуг на внутрішньому ринку. Зважаючи на те, що зазначені проблеми характерні і для України, особливої актуальності набуває вивчення теоретичних основ розробки та реалізації політики імпортозаміщення, визначення ключових елементів її сучасного бачення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників даного напрямку варто згадати роботи таких українських учених, як: Жаліло Я., Гацько В., Пазізіна С., Еней Я., Макогон Ю., Мовчан В., Плющик І., Огородник Р., Попова О.,

Цап М., Завсегдашня І., Корчун В. Однак загалом дослідження проблем політики імпортозаміщення не набуло широкого поширення серед вітчизняних науковців. У переважній більшості робіт даний напрям розглядається в контексті розвитку окремої галузі, як елемент державної політики розвитку чи забезпечення національної безпеки України.

Зважаючи на це, особливої актуальності набуває вивчення та узагальнення загальнотеоретичних основ розвитку імпортозаміщення, визначення історичного досвіду його запровадження.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити сучасні сутнісні аспекти політики імпортозаміщення, дослідивши особливості становлення та розвитку даної концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність є одним із важливих чинників стабільного розвитку національної економіки країн світу. Відповідно до визначення, що міститься у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» – це діяльність суб'єкта господарської діяльності України та іноземного суб'єкта господарської діяльності, побудована на взаєминах

між ними, що має місце як на території України, так і за її межами. ЗЕД являє собою сукупність міжнародних комерційних операцій, спрямованих на організацію, проведення та регулювання процесу обміну товарами, послугами, результатами творчої діяльності [1].

Однією з форм здійснення ЗЕД, як відомо, є імпорт, тобто процес купівлі продукції товарного та нетоварного характеру, виготовленої на території держави іноземного партнера для вжитку або подальшого продажу у територіальних межах країни-імпортера [2].

Рис. 1. Підходи до визначення сутності поняття «імпортозаміщення»

Джерело: побудовано автором на основі [3–9]

З одного боку, імпорт сприяє доступу до товарів, послуг, технологій, які не виробляються у вітчизняній економіці, з іншого – створює додатковий тиск на внутрішній ринок та національних виробників. Своєрідною відповіддю на ці загрози виступає державна політика з імпортозаміщення. Загалом, поняття «імпортозаміщення» стало популярним у 1950–1960-х роках як стратегія для сприяння економічній незалежності і розвитку в країнах, що розвиваються [3].

Нині в економічній науці немає єдиного загальноприйнятого трактування даного поняття. Імпортозаміщення – це комплексне поняття, яке розглядається науковцями як процес, державна політика чи стратегія розвитку виробництва, зміни на товарному ринку (рис. 1).

Як цілком слушно зазначає Цап М.В., за загальною однаковою метою імпортозаміщення (зменшення обсягів та частки товарів і послуг імпортного виробництва та збільшення вітчизняного на внутрішньому ринку) дослідники пропонують різні форми, шляхи та засоби її досягнення [4].

Для правильного розуміння багатоаспектності сучасного наукового бачення концепції імпортозаміщення варто дослідити історичний процес його

формування. Виділяють два основних підходи до пояснення сутності даного процесу – це теорії «великого поштовху» та «преференційної економіки». Головна увага в теорії «великого поштовху» приділялася проблемам первинної індустріалізації, ролі автономних інвестицій, обумовлених економічною політикою держави, спрямованою на зростання національного доходу. Для модернізації країн, що звільнилися від колоніалізму, необхідні великі вливання капіталів, унаслідок чого починається самопідтримуване зростання. Мобілізувати їх, на думку авторів, можна лише шляхом примусових вкладів, які утворюються в результаті кредитно-грошової та податкової політики держави. Неефективність інституціональної системи можна компенсувати імпортом капіталу.

Величина ін'єкції має бути достатньою для початку незворотного руху, інакше виникає загроза переходу її на збагачення поточних потреб, що збільшуються внаслідок демографічного зростання. Такий поштовх, з одного боку, підвищить темпи зростання середнього доходу на душу населення, а з іншого – розширить кількість суб'єктів господарювання – підприємців, які забезпечать подальше зростання цього

Таблиця 1

Особливості застосування азійської та латиноамериканської моделей політики імпортозаміщення

Ознаки	Азійська модель	Латиноамериканська модель
Передумови запровадження політики імпортозаміщення	постколоніальні країни з низьким розвитком промисловості, нерозвиненим внутрішнім ринком, відсутністю внутрішніх джерел інвестицій	постколоніальні країни з низьким розвитком промисловості, нерозвиненим внутрішнім ринком, відсутністю внутрішніх джерел інвестицій
Особливості регіону:		
- культурні	повага до правил та законів, діяльність на загальний результат	соціальне розшарування, відсутність доступу до освіти у більшості місцевого населення
- політичні	діяльність урядів-технократів	існування «політичної еліти», висока корумпованість
- економічні	розвиток приватної власності в усіх секторах економіки	домінування державного сектору
Процес реалізації політики імпортозаміщення	застосування стратегії поступового допуску іноземних конкурентів на внутрішні ринки, диференціації протекціоністських заходів за галузями у поєднанні з активним розвитком експортних виробництв. Західні транснаціональні корпорації використовували дешеву азіатську працю, але натомість забезпечували ринки, капітал і технології, які в кінцевому рахунку забезпечили самопідтримуюче зростання місцевих економік	запровадження протекціоністської політики в економіці. Були обрані окремі ключові галузі імпортозаміщення – видобувна промисловість, виробництво споживчих товарів. Товари промислового споживання продовжували імпортуватись
Результат політики імпортозаміщення	економічне зростання, перехід до експортноорієнтованої стратегії розвитку економіки	економічний спад, перехід більшості країн регіону у 80-х роках до ліберальної економічної політики з фактичною відмовою від цілеспрямованої промислової політики

Джерело: побудовано автором на основі [4; 6; 10]

доходу. Зростання середнього доходу на душу населення розширює попит, що стимулює розвиток підприємницької діяльності і дає змогу розширити та поглибити мультиплікаційний ефект. Є кілька різновидів теорії «великого поштовху», а саме: концепція «збалансованого набору інвестицій» Нурксе Р.; концепція «незбалансованої рівноваги» Хіршмана А.; концепція «збалансованого зростання за допомогою незбалансованих інвестицій» Зінгера Г.

Інший підхід до розгляду проблематики імпортозалежності – так звана «теорія периферійної економіки» – був уперше представлений у 1950-х роках Пребішем Р. та Зінгером Х., які сформулювали положення про існування довготривалої тенденції погіршення умов торгівлі для країн, які експортують сировину, а імпортують промислові товари. У своєму аналізі Пребіш використовував термінологію, побудовану на дихотомії «центр –

Рис. 2. Основні елементи державної політики імпортозаміщення

Джерело: побудовано автором на основі [7; 8; 11]

периферія», яка згодом активно використовувалась у теорії залежності та теорії світових систем. Головним елементом такої будови є центр, що представлений постіндустріальними країнами, які, посідаючи монополічне становище у виробництві сучасної промислової продукції, спеціалізуються на експорті промислових товарів виробничого і споживчого призначення. Другорядна роль у цій будові належить периферії, яка представлена країнами, що розвиваються, і виконує першу стадію виробничого процесу – видобуток сировини.

Ключова практична рекомендація теорії була зведена до рекомендації проводити індустріалізацію на основі імпортозаміщення. Особливістю теорії, яка розроблялася латиноамериканськими вченими з позицій національного реформізму, було те, що спочатку об'єктом аналізу завжди був зовнішній фактор, хоча розуміння місця і ролі цього фактора змінювалося. На початку 60-х років розроблялася симетрична стратегія внутрішнього й експортного виробництва, політики перерозподілу доходів, принципів регіонального планування і нових характеристик споживання. У 60–70-ті роки найважливішим на найближче десятиріччя було забезпечити через індустріалізацію і соціально-економічні перетворення мінімальні фізіологічні та економічні блага людині «третього світу». Автори цієї концепції завжди підкреслювали надкласовий загальнонаціональний підхід до вирішення основних проблем [10].

Розглянуті теоретичні підходи до процесу імпортозаміщення набули практичного застосування в країнах, що розвиваються, у другій половині ХХ ст. (табл. 1).

Застосування політики імпортозаміщення було обумовлено насамперед досить потужною мотивацією урядів до отримання відносно швидких та відчутних економічних та політичних результатів. Між тим реалізація політики імпортозаміщення продемонструвала суттєву розбіжність між початковими орієнтирами та фактичними результатами. Тоді як одні країни отримали в результаті інтенсивне багаторічне економічне зростання, в інших країнах ця політика зазнала повне фіаско. Так, країни Азії, застосовуючи стратегію поступового допуску іноземних конкурентів на внутрішні ринки, диференці-

ацію протекціоністських заходів за галузями у поєднанні з активним розвитком експортних виробництв, зуміли стати лідерами світової економіки. Натомість у країнах Латинської Америки малорозвинене сільське господарство і форсована індустріалізація на тлі обмеженого за місткістю внутрішнього ринку та недостатнього обсягу національного капіталу призвели до формування малоефективних неконкурентоспроможних виробничих структур, розбалансування та стагнації національних економік. У результаті відбулося утвердження регіону в ролі сировинного придатка розвинутих країн світу [4].

Варто зазначити, що як успішний, так і провальний досвід реалізації політики імпортозаміщення відіграв важливу роль у становленні сучасного бачення даного процесу. Наразі розробка та реалізація імпортозаміщення здійснюється на основ розробки державної програми, що має чіткі часові межі реалізації. Серед концептуальних засад політики імпортозаміщення виділяють імпортозаміщення попиту, споживчих товарів та виробничих ресурсів, продукції технічного призначення та послуг. Основними напрямками державної політики імпортозаміщення є організаційні та економічні заходи стимулювання внутрішнього виробництва та дестимуляції імпорту, які передбачають використання адміністративних та економічних методів і інструментів (рис. 2).

Висновки. Проведене дослідження показало, що спроби запровадження практики імпортозаміщення були характерні для багатьох країн Азії та Латинської Америки у другій половині ХХ ст. При цьому успішність її реалізації значною мірою залежить від національних особливостей тієї чи іншої країни. Відсутність єдиного результату від запровадження процедури імпортозаміщення зумовила пошук теоретичного обґрунтування даного процесу, що знайшло своє відображення у формуванні цілої низки економічних концепцій та підходів до визначення рівнів, напрямів, форм, інструментів та методів здійснення імпортозаміщення. Саме тому подальшим напрямом дослідження даної проблеми повинно стати вивчення практичного досвіду розробки та реалізації стратегічних та тактичних заходів імпортозаміщення з метою їх адаптації до потреб та можливостей вітчизняної економіки.

Список літератури:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/959-12/print1455535128523437>.
2. Мельник О.Г. Імпортна діяльність підприємств як об'єкт етіологічної діагностики / О.Г. Мельник, М.Я. Нагірна // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2013. – № 778. – С. 173–179.
3. Еней Я.І. Політика імпортозаміщення як передумова інноваційного розвитку економіки України / Я.І. Еней // Інноваційна складова сучасної економічної динаміки : [колективна монографія] ; за ред. В.Ф. Беседіна, А.С. Музиченка. – Умань : ФОП Жовтий О.О., 2013. – 362 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/handle/6789/652>.
4. Еней Я.І. Світовий досвід здійснення політики імпортозаміщення / Я.І. Еней [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2492/1/Eney_Yana_Svitovyi_dosvid_zdiisnenia_polityky_importozamischenia.pdf.

5. Цап М.В. Сутнісні характеристики процесу імпортозаміщення та його соціально-економічна роль / М.В. Цап // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 4(1). – С. 206–210.
6. Плющик І.А. Аналіз ефективності застосування політики імпортозаміщення у світі / І.А. Плющик, Р.П. Огородник // Економічні інновації : зб. наук. пр. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2011. – Вип. 43. – С. 269–275.
7. Жаліло Я.А. Проблеми формування сучасних засад політики імпортозаміщення в Україні / Я.А. Жаліло, В.М. Гацько // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1. – С. 102–111.
8. Пазізіна С.М. Концептуальні засади політики імпортозаміщення / С.М. Пазізіна // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету «Наука молода». – 2011. – №№ 15–16. – С. 122–125.
9. Корчун В. Важливість політики імпортозаміщення для економічної безпеки України / В. Корчун, Н. Скиданюк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини. – 2013. – № 9. – С. 113–117.
10. Чухно А.А. Сучасні економічні теорії : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К. : Знання, 2007. – 878 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1781040944026/politekonomiya/suchasni_ekonomichni_teoriyi.
11. Цап М.В. Теоретико-методичні засади державного регулювання імпортозаміщенням / М.В. Цап // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.8. – С. 299–305.

Македон В.В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки промисловості та організації виробництва
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет» (м. Дніпро)

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Македон В.В. Институційні основи становлення та розвитку національної моделі корпоративного управління. У статті розглянуто питання ефективної розбудови національної моделі корпоративного управління. Визначено процес формування системи корпоративного управління, запропоновано етапи побудови моделі корпоративного управління та її потенційні переваги.

Ключові слова: корпоративне управління, модель, органи управління, державне регулювання, менеджмент корпорації, акціонерний капітал, ефективність управління.

Македон В.В. Институционные основы становления и развития национальной модели корпоративного управления. В статье рассмотрены вопросы эффективного развития национальной модели корпоративного управления. Определен процесс формирования системы корпоративного управления и предложены этапы построения модели корпоративного управления и ее потенциальные преимущества.

Ключевые слова: корпоративное управление, модель, органы управления, государственное регулирование, менеджмент корпорации, акционерный капитал, эффективность управления.

Makedon V.V. Institutional bases of becoming and development the national model of corporate management. In the article considered the questions of effective development of national model of corporate management. Was certain the process of forming the system of corporate management and are offered the construction stages of corporate model management and its potential advantages.

Keywords: corporate management, model, management levels, government control, corporate management, equity, management efficiency.

Постановка проблеми. Протягом останнього десятиріччя як за кордоном, так і в Україні спостерігається безпрецедентне зростання інтересу громадськості до проблеми корпоративного управління. Причина подібної ситуації полягає в тому, що проблеми корпоративного управління тісно пов'язані з деякими найбільш характерними для теперішнього часу явищами у світовій економіці, до яких слід віднести: зростання ролі приватного сектора; посилення тенденції до інтернаціоналізації і глобалізації світового господарства; нові умови конкуренції для міжнародних компаній.

Приватна компанія в усіх країнах світу стає все більш важливим утворенням створення громадського багатства. Більш ніж двадцятирічний період лібералізації ринку капіталів, вдосконалення політики в області конкуренції і реалізація програм приватизації зіграли головну роль у розвитку і зміцненні приватного сектора в процесі економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інтеграційної політики у сфері корпоративного управління присвячено досить широке коло наукової літератури. Організаційно-економічні складники корпоративного управління традиційно аналізуються в наукових дослідженнях таких відомих іноземних учених, як: А. Берле, Р. Гріффін, В. Гриньова, Г. Кочетов, І. Малик, Дж. Мінс, М. Пастей, С. Петько, О. Попов, В. Романюк, Н. Супрун,

Дж. Тіроль, В. Цуглевич. Але слід зазначити, що трансформації та зміни в системах корпоративного управління різних країн вимагають постійного наукового обґрунтування та аналітичного супроводження. Саме ці фактори і визначають необхідність таких досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження виступає необхідність визначення організаційних складників та провідних тенденцій формування ефективної політики в системі корпоративного управління та формулювання системоутворюючих принципів та правил розвитку національної моделі корпоративного управління; виявлення особливостей і автентичних факторів формування цих моделей у країнах із розвинутою ринковою економікою і країнах, що розвиваються, враховуючи і реалії, і течії національної моделі корпоративного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині в розвинених країнах уже чітко визначено основи системи відносин між головними дійовими особами моделі корпоративного управління: акціонерами, менеджерами, директорами, кредиторами, державними установами тощо. Така система створюється для вирішення основних завдань корпорації: забезпечення її максимальної ефективності; залучення інвестицій; виконання юридичних і соціальних зобов'язань [1, с. 45].

Корпоративний менеджмент (corporate management) і корпоративне управління (corporate governance) – не одну й те саме. Під першим терміном автор розуміє діяльність професійних фахівців у ході проведення ділових операцій. Іншими словами, менеджмент зосереджений на механізмах ведення бізнесу. Друге поняття набагато ширше: воно означає взаємодію безлічі осіб і організацій, що мають відношення до самих різних аспектів функціонування компанії. Корпоративне управління знаходиться на більш високому рівні керівництва компанією, ніж менеджмент. Перетин функцій корпоративного управління і менеджменту має місце тільки під час розробки стратегії розвитку корпорації.

Для характеристики механізму корпоративного управління нами були розглянуті такі відносини, як: усередині групи власників, менеджерів, відношення між менеджерами і власниками, відносини між власниками і фінансовим ринком і ринками ресурсів. Представлена на рис. 1 модель дає змогу вивчити механізм корпоративного управління. На цій основі ми можемо сформулювати провідні тенденції та аспекти взаємодії в межах моделі корпоративного управління [2, с. 12–15; 3, с. 134–144]:

1. До внутрішньогрупових відносин власників можна віднести отримання доручень на голосування одними власниками за акціями інших і здійснення тендерної пропозиції на купівлю акцій, хоча й ці операції зазвичай, здійснюються через посередників.

2. Зміст агентської проблеми під час управління корпорацією. Відносини між власниками і фінансовим ринком, між представниками власників і ринком праці, між менеджерами і товарними ринками виходять за рамки відносин усередині корпорації і

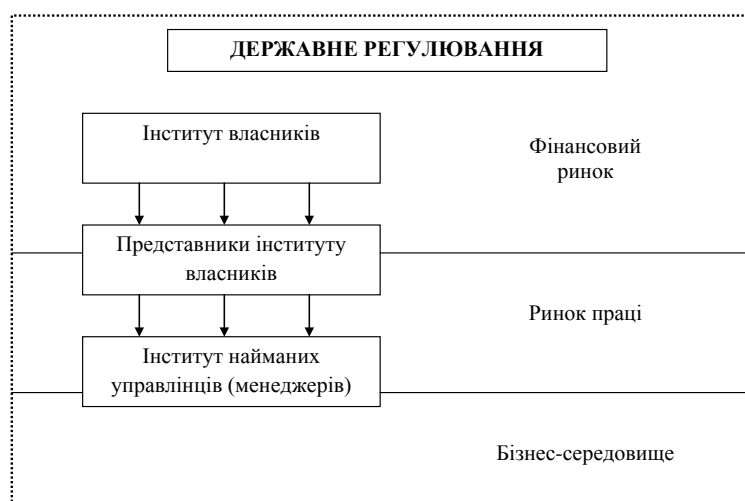

Рис. 1. Модель корпоративного управління та її інституціональні детермінанти в межах національної економіки

Джерело: складено за [3, с. 136–140]

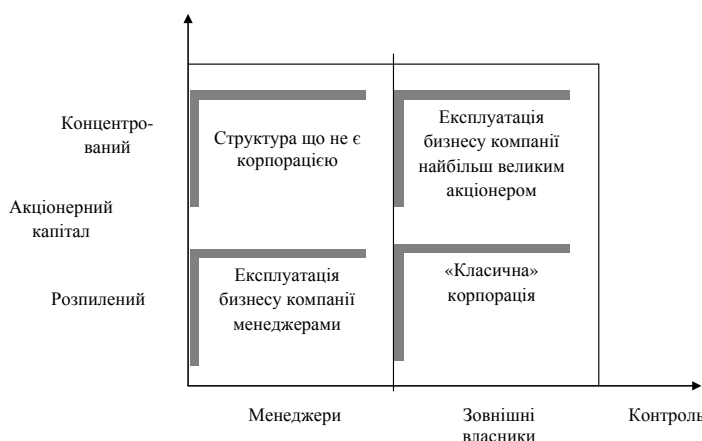

Рис. 2. Класифікація моделей корпоративного управління (розроблено автором)

будуть розглянуті нижче в обсязі участі цих інститутів у ролі посередників корпоративних відносин. Таким чином, залишається група відносин між власниками і керівниками, які, на нашу думку, є об'єктом дослідження під час вивчення корпоративного управління, що розкриває механізм його здійснення. Ці взаємини полягають у захисті власників від неефективної роботи керівників.

3. Роль Ради директорів (Наглядової ради) в управлінні діяльністю компанії. Ключовим інститутом контролю в системі корпоративного управління виступає Рада директорів корпорації. Визнаним механізмом внутрішнього контролю над діяльністю менеджменту корпорації є залучення акціонерами агентів для захисту своїх інтересів. Агенти не є працівниками корпорації і тому називаються «зовнішніми директорами» або «незалежними директорами», або «аутсайдерами» [4, с. 290].

4. Контроль із боку фінансового ринку.

Ключова роль фінансового ринку в системі корпоративного управління пояснюється позитивною кореляцією між ефективністю менеджменту корпорації і ціною її акцій. Різноманіття інструментів, існуючих в акціонерів для контролю над ефективністю роботи менеджерів не означає того, що вони скрізь і завжди застосовуються.

5. Класифікація моделей корпоративного управління і механізмів вирішення агентських конфліктів.

За концентрованого акціонерного капіталу корпорації в одних або декількох руках найбільш ефективним вважається прямий контроль за допомогою участі в Раді директорів (ефективний, якщо великий акціонер – аутсайдер).

Проведені нами дослідження впливу різних чинників на систему корпоративного управління виявили недостатність однофакторного підходу до класифікації моделей корпоративного управління, тому

ми визнали можливим об'єднати різні підходи і запропонувати свій спосіб класифікації моделей корпоративного управління [5; 6]. У результаті комбінування критерію ступеня концентрації капіталу корпорації з критерієм наявності контролю в руках менеджерів, або зовнішніх власників, ми отримали таку матрицю (рис. 2).

1. Не корпорація. Ця модель характеризується поєднанням критеріїв «концентрований капітал /

контроль у руках менеджерів». У цьому разі рівень агентських конфліктів мінімальний, оскільки мотивація менеджерів співпадає з мотивацією акціонерів. Основний механізм контролю заснований на стимулюючій функції небезпеки банкрутства як наслідок неефективної роботи менеджменту.

2. Класична корпорація. Поєднання критеріїв «концентрований капітал / контроль у руках зовнішніх власників». Відмінність цієї моделі від попе-

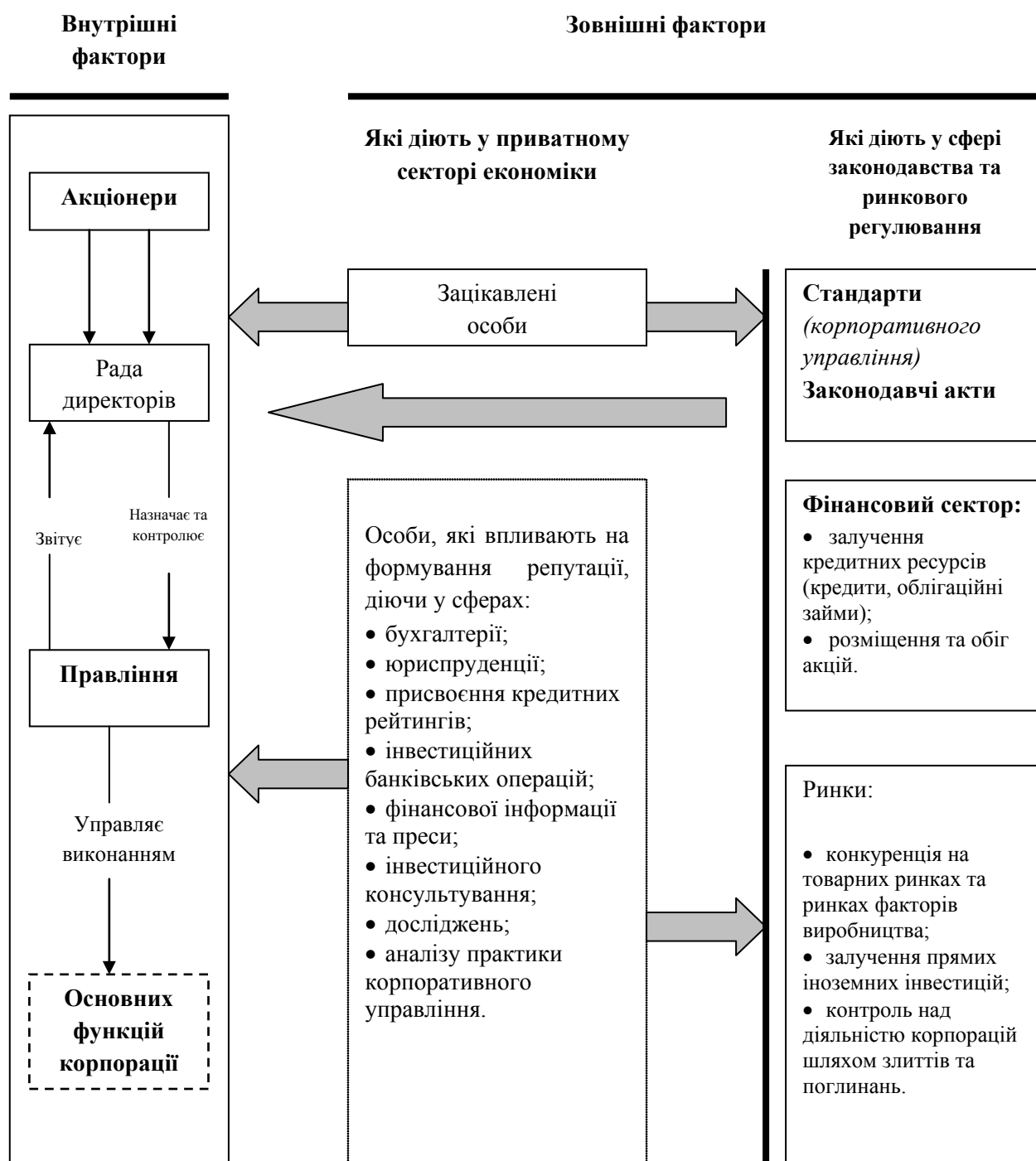

Рис. 3. Процес формування системи корпоративного управління в системі національної економіки

Джерело: складено за [8; 9]

редньої полягає в тому, що великий акціонер не є менеджером корпорації, а представлений зовнішнім інвестором. У цьому разі найбільш ефективний механізм контролю – участь у Раді директорів (Наглядовій раді).

3. Експлуатація бізнесу компанії менеджерами. Поєднання критеріїв «розпорошений капітал / контроль у руках менеджерів». Основний механізм контролю ефективності породжується небезпекою поглинання корпорації, з наступним кроком – заміна менеджерів.

4. Експлуатація бізнесу компанії найбільш великим акціонером. Поєднання критеріїв «розпорошений капітал / контроль у руках зовнішніх власників». Ця модель характеризується високим ступенем нестабільності системи корпоративних відносин, оскільки в цьому разі контроль над корпорацією встановлюється на основі володіння незначним пакетом акцій (10–15%) і може перейти в інші руки внаслідок концентрації капіталу в руках інших акціонерів або виникнення коаліції дрібних акціонерів [7, с. 167–168].

На рис. 3 представлений механізм формування системи корпоративного управління в системі національної економіки.

У ній відображені внутрішні і зовнішні чинники, які визначають поведінку компанії й ефективність її функціонування. Базові поняття корпоративного управління можна сформулювати таким чином: справедливість (принципи 1 і 2), відповідальність (принцип 3), прозорість (принцип 4) і підзвітність (принцип 5).

Корпорації, які ефективно управляються, роблять значніший внесок у розвиток національної економіки і розвиток суспільства в цілому. Вони стійкіші з фінансової точки зору, забезпечують створення біль-

шої вартості для акціонерів, працівників, місцевих громад і країн у цілому.

Етапи побудови системи ефективного корпоративного управління та її переваги представлені на рис. 4.

У разі додержання всіх рекомендацій під час побудови та практичної реалізації моделі корпоративного управління очікувані ефекти матимуть такі прояви:

1. Сприяння росту ефективності.

Якісна система корпоративного управління може сприяти досягненню компаніями високих результатів і зростанню економічної ефективності. У результаті поліпшення якості управління система підзвітності стає чіткішою, покращується нагляд за роботою менеджерів і зміцнюється зв'язок системи винагороди менеджерів із результатами діяльності компанії.

2. Поліпшення репутації.

У компаній, які дотримуються високих етичних стандартів, забезпечують права акціонерів і кредиторів, фінансову прозорість і підзвітність, формується репутація «охоронців» інтересів інвесторів. У результаті такі компанії зможуть стати гідними «корпоративними громадянами» і користуватися великою довірою громадськості [11, с. 228].

3. Вартість ефективного корпоративного управління.

Організація системи ефективного корпоративного управління спричиняє певні витрати у компанії, у тому числі і витрати на залучення фахівців, таких як корпоративні секретарі й інші професіонали, необхідні для забезпечення роботи в цій сфері. Компанії змушені виплачувати винагороду зовнішнім юрисконсультам, аудиторам і консультантам. Дуже значними можуть виявитися витрати, пов'язані з розкриттям додаткової інформації. Крім того, менеджери і члени Ради директорів повинні будуть присвятити рішенням виникаючих проблем багато часу, особливо на початковому етапі.

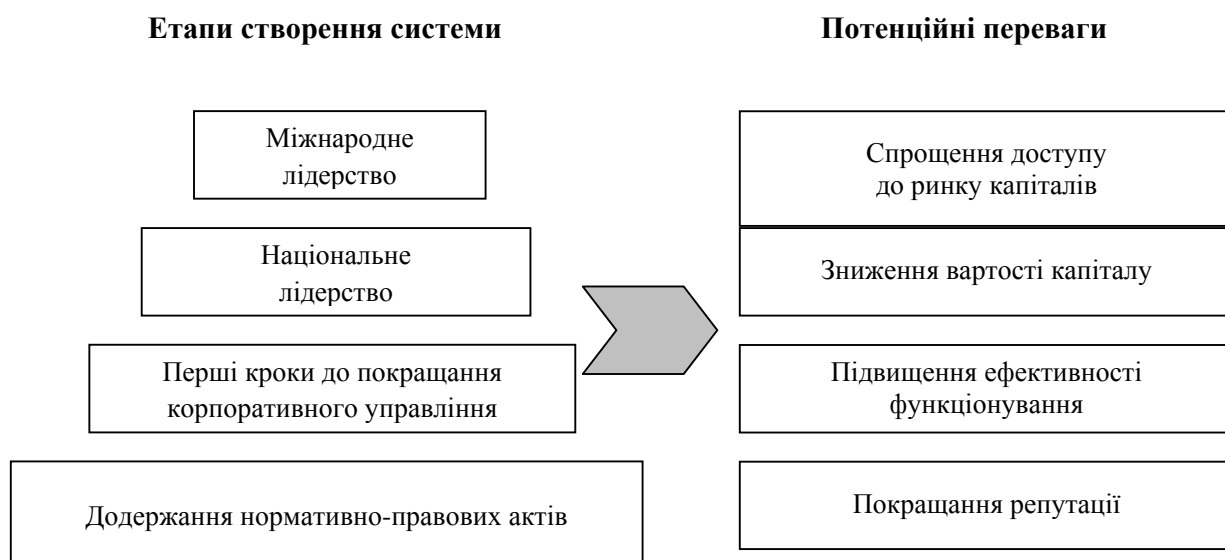

Рис. 4. Етапи побудови системи ефективного корпоративного управління та її потенційні переваги

Джерело: складено за [10]

Висновки. Отже, ми можемо констатувати те, що у великих корпоративних утвореннях упровадження належної системи корпоративного управління зазвичай відбувається набагато швидше, ніж у малих і середніх, оскільки перші мають у розпорядженні для цього необхідні фінансові, матеріальні, кадрові й інформаційні ресурси. Проте вигоди від створення такої системи мають істотно перевищують витрати.

Визначено, що розвиток акціонерної власності, що супроводжувався відділенням прав власності від управління нею, зумовив необхідність забезпечення контролю з боку власників над керівни-

ками, у руках яких знаходиться розпорядження власністю, з тим щоб забезпечити максимально ефективно її використання на користь учасників. Організаційна модель, яка покликана розв'язати цю проблему, захистити інтереси інвесторів, погоджувати інтереси різних зацікавлених груп, отримала назву системи корпоративного управління. Функціонування цієї системи спирається як на законодавчі норми, затверджені державою, так і на правила, стандарти і зразки, що формуються в результаті формальних і неформальних угод усіх зацікавлених груп.

Список літератури:

1. Гриньова В.М. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні : [монографія] / В.М. Гриньова, О.С. Попов. – Х. : ХДГУ, 2009. – 324 с.
2. Tirole J. Corporate Governance / J. Tirole // *Econometrica*. – 2001. – Vol. 69. – № 1. – P. 1–35.
3. Македон В.В. Принципи та організаційні складові інтеграційної політики компаній у міжнародних моделях корпоративного управління : [монографія] / В.В. Македон. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2011. – 396 с.
4. Романюк В.М. Еволюція розвитку моделей корпоративного управління в умовах конкуренції / В.М. Романюк // *Бізнес Інформ*. – 2015. – № 7. – С. 288–294.
5. Гриффин Р. Международный бизнес / Р. Гриффин, М. Пастей ; пер. с англ. под ред. А.Г. Медведева ; 4-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 1088 с.
6. Малик І.П. Корпоративне управління: інституціональні аспекти : [монографія] / І.П. Малик ; за ред. Л.С. Довгань. – К. : Політехніка, 2006. – 340 с.
7. Супрун Н.А. Еволюція вітчизняної моделі корпоративного управління : [монографія] / Н.А. Супрун. – К. : КНЕУ, 2009. – 270 с.
8. Цуглевич В.Н. Корпоративный менеджмент в условиях нестабильного рынка / В.Н. Цуглевич ; под общ. ред. Н.П. Тихомирова. – М. : Экзамен, 2003. – 320 с.
9. Berle A.A. The Modern Corporation and Private Property / A.A. Berle, G.S. Means. – New York: Oxford University Press, 1997. – 128 p.
10. Кочетков Г.Б. Корпорация: американская модель / Г.Б. Кочетков, В.Б. Супян. – СПб. : Питер, 2005. – 320 с.
11. Петько С.М. Моделі корпоративного управління в діяльності корпорацій на світових ринках / С.М. Петько // *Молодий вчений*. – 2015. – № 2(2). – С. 225–229.

Мандра В.В., к.е.н.,
заместитель директора по экономике и финансам
ГП «Мариупольский морской торговый порт»

ОСОБЕННОСТИ ИНФОРМАЦИОННОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИМ ЦЕНТРОМ

Мандра В.В. Особенности информационного взаимодействия в системе управления транспортно-логистическим центром. В статье изучен опыт внедрения и функционирования транспортно-логистических центров в различных странах и регионах мира. Проанализированы особенности формулировки ключевых задач развития современных транспортно-логистических центров. Рассмотрена специфика существующих моделей построения транспортно-логистических центров в различных странах мира. Разработана организационная модель информационного взаимодействия в рамках системы управления транспортно-логистическим центром.

Ключевые слова: транспорт, логистика, управление, транспортно-логистический центр, эффективность системы управления, информационное взаимодействие.

Мандра В.В. Особливості інформаційної взаємодії в системі управління транспортно-логістичним центром. У статті вивчено досвід упровадження і функціонування транспортно-логістичних центрів у різних країнах і регіонах світу. Проаналізовано особливості формулювання ключових завдань розвитку сучасних транспортно-логістичних центрів. Розглянуто специфіку існуючих моделей побудови транспортно-логістичних центрів у різних країнах світу. Розроблено організаційну модель інформаційної взаємодії в рамках системи управління транспортно-логістичним центром.

Ключові слова: транспорт, логістика, управління, транспортно-логістичний центр, ефективність системи управління, інформаційна взаємодія.

Mandra V.V. Special features of the information interaction within the control system of the transport and logistics center. The paper studied the experience of the implementation and operation of transport and logistics centers in different countries and regions of the world. The base features of the key aims of the modern transport and logistics centers development are analyzed. The specificity of the existing models of formation of transport and logistics centers in various countries around the world are reviewed. The organizational model of information interaction within the transport and logistics center management is proposed.

Keywords: transport, logistics, management, transport and logistics center, control system efficiency, information interaction.

Постановка проблемы. Развитие международного рынка транспортных услуг значительно повышает актуальность разработок в области развития транспортных отношений, а также технологий, способствующих повышению качества логистических услуг. При этом качество логистических услуг определяется не только как доставка товара «точно в срок» до места назначения [5]. Транспортные компании вынуждены предоставлять потребителям комплексные, в том числе сопутствующие, услуги, которые обеспечивают снижение стоимости доставки. Всеобщая тенденция роста международных перевозок по всему миру обуславливает необходимость разработки эффективных схем транспортировки. Отметим также, что темпы роста сопутствующих услуг значительно превышают темпы роста транспортных услуг. В полной мере обеспечить предоставление сопутствующие услуги способны транспортно-логистические центры, которые получили распространение за рубежом и набирают популярность в Украине.

Опыт внедрения и функционирования транспортно-логистических центров в ряде экономически развитых странах показывает, что результатом их функционирования является снижение транспортных расходов на 7–20%, расходов на погрузочно-разгрузочные работы и складских расходов – на 15–30%, общих логистических расходов – на 12–35%. Кроме того, отмечается ускорение оборачиваемости материальных ресурсов на 20–40% и снижение запасов материальных ресурсов и готовой продукции – на 50–200% [8, с. 4].

Анализ последних исследований и публикаций. Высокая практическая значимость разработок в области управления транспортно-логистическими центрами послужила основой для исследования отдельных инструментов управления указанными системами. Так, в работах Савченко С.В. и Нестлера С. [1; 10] выявлены специфические тенденции особенности функционирования логистических центров в Европе, выявлены ключевые характеристики транспортно-логистических про-

вайдеров. Тулендиев Е.Е., Курочкин Д.В., Сороко К. [2; 7; 8] выявили специфику развития транспортной и логистической сферы в странах СНГ и постсоветского пространства в целом, а именно уточнили цели и задачи построения транспортно-логистических центров в Российской Федерации, Белоруссии, Украине, Казахстане. Отдельные исследования, связанные с применением методов экономико-статистического и системного анализа в системах управления транспортно-логистическими центрами, представлены в работах Меньшениной И.Г., Капустинной Л.М., Соколова С.С., Лю Юнься [3; 4; 6].

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Несмотря на возросший в последнее время интерес к практическим и теоретическим исследованиям в рассматриваемой области знаний, единого подхода к определению транспортно-логистического центра как специфического объекта управления не выработано. Таким образом, целесообразным является рассмотрение существующих подходов к управлению транспортно-логистическими центрами, а также выявление специфических особенностей информационного взаимодействия в указанных системах.

Постановка задания. Целью данной статьи является формирование авторского подхода к построению системы информационного взаимодействия в рамках реализации механизмов и методов управления транспортно-логистическим центром.

Изложение основного материала исследования. К основным задачам формирования развития транспортно-логистических центров относят [4; 11]:

1) обеспечение качественной взаимосвязи в вопросах функционирования транспортно-логистических посредников (перевозчики, таможня, склад, органы власти, банки, территориальные и отраслевые транспортно-логистические центры и т.д.), которые обеспечивают процесс грузоперевозки по всей логистической цепи от отправителя к получателю;

2) обеспечение согласованной работы предприятий с различными видами транспорта в случае необходимости смешанных перевозок;

3) оптимизацию маршрутизации грузоперевозок;

4) обеспечение эффективной обратной и попутной загрузки транспортных средств, что, в свою очередь, обеспечивает максимизацию провозной способности транспортных средств и сокращение логистических затрат;

5) обеспечение повышения степени удовлетворенности потребителей логистических услуг путем проведения маркетинговых исследований, выявления потребностей участников рынка и поиска путей их удовлетворения;

6) обеспечение работ по анализу и прогнозированию рынка логистических услуг с целью определения стратегии и тактики развития транспортно-логистической инфраструктуры региона;

7) обеспечение и выполнение стандартизации системы документооборота для всех участников транспортно-логистической инфраструктуры путем внедрения единой системы электронного документооборота среди всех участников рынка;

8) обеспечение информационно-аналитической поддержки на протяжении всего маршрута следования грузов;

9) обеспечение необходимой скорости переработки грузов;

10) обеспечение стратегического сотрудничества между отечественными транспортно-логистическими центрами с аналогичными структурами зарубежных стран, целью которого является унификация системы управления транспортными логистическими потоками;

11) обеспечение сотрудничества с торговыми центрами (товарные биржи, аукционы, оптовые торговые фирмы) региона и страны с целью оказания помощи заказчикам в реализации их товаров.

Роль транзитных логистических центров в формировании бюджетов значительна. Так, в Голландии деятельность транзитных логистических центров приносит 40% дохода транспортного комплекса; во Франции – 31%; в Германии – 25%; в среднем по странам Центральной и Восточной Европы – 30%. Общий оборот европейского рынка логистических услуг достигает более 600 млрд. евро. При этом около 30% логистических функций во всех отраслях экономики ежегодно передается логистическим компаниям [2].

В то же время в Украине доля транспортно-логистических центров в общем объеме транспортно-логистических провайдеров, по оценкам отдельных специалистов, составляет 1–3% [7]. В международном позиционировании Украина по индексу транспортной инфраструктуры в 2012 г. занимала 79-е место из 155 стран мира с незначительной тенденцией к улучшению [9].

При этом уровень информационного взаимодействия в рамках транспортно-логистического центра определяется организацией интеграционных процессов, в частности вовлеченности [1; 2; 5]. Данную особенность можно представить в табл. 1.

Как видно из данных табл. 1, особое внимание при создании транспортно-логистического центра отводится организационным и информационным взаимодействиям с таможней и фискальными органами, компаниями-грузоперевозчиками и другими участниками, обеспечивающими логистические процессы [2]. В этой связи актуальность приобретает рассмотрение существующих моделей организации и управления транспортно-логистическими центрами в различных странах и регионах мира. Рассмотрим некоторые из них подробнее.

Классической моделью управления логистическими центрами является германская модель. Организационные особенности реализации данной

модели состоят в следующем: сильная государственная поддержка на всех уровнях, основанная на федеральных законах и законах федеральных земель; участие федерального бюджета в финансировании инвестиций через Deutsche Bahn AG (Немецкие железные дороги); выделение дотаций бюджетам федеральных земель; целевые дотации и кредитование конкретных инвестиций. Финансовая поддержка инвестиций в логистические центры оказывается как федеральными землями, так и местным самоуправлением [9; 10].

Еще одной отличительной чертой германской транспортно-логистической модели является четкая регламентация функций и роли компании, инициирующей создание транспортно-логистического центра посредством разработки программы и документации строительства транспортно-логистического центра, привлечение финансирования и инвесторов, покупка и освоение территорий, контроль над строительством транспортно-логистического центра.

Управление образованными при участии государства логистическими центрами обеспечивается через наблюдательные органы, которые создаются инвесторами, инвестиционными консорциумами, компаниями по развитию, городом, муниципалитетом, ассоциациями, союзами и т. д. [10].

Специфическая организационная модель построения систем управления логистическими центрами сложилась в Китайской Народной Республике. В отличие от германской модели, в КНР ставка сделана на зарубежные инвестиции. Однако следует отметить, что организационно-правовые формы логистических предприятий Китая ограничиваются китайско-иностранными совместными предприятиями и китайско-иностранными кооперационными предприятиями. Доля иностранных участников при этом не должна превышать 50% [3; 9].

Сходной для рассматриваемых организационных моделей Германии и Китая является регламентация деятельности инвесторов. Так, в КНР регламентируется минимальная норма уставного капитала, объем участия иностранных инвесторов, наличие филиалов и их функции, функции и деятельность самого транспортно-логистического центра и т. д. [3].

В результате анализа особенностей реализации рассмотренных организационных моделей, а также с учетом цели и задач, связанных с созданием и функционированием транспортно-логистических центров в целом, можно сформировать обобщенную модель информационного взаимодействия в рамках соответствующей системы управления (рис. 1).

Таблица 1

Характеристика процессов информационного взаимодействия транспортно-логистических провайдеров

№ п/п	Обозначение	Характеристика	Информационное взаимодействие
1	1PL	Владелец груза, фирма-производитель, осуществляющая доставку покупателям, адресат груза (ритейлер). Все операции по доставке груза выполняются владельцем груза	Последовательная передача управленческой информации с низким уровнем обратной связи
2	2PL	Транспортная компания, нанимаемая грузовладельцем, которая предоставляет услуги по транспортировке товаров только на определенном участке транспортной цепи	Необходимость контроля информационных потоков на отдельных участках взаимодействия
3	3PL	Специализированная компания, которой поручается аутсорсинг всех или большей части логистических операций (экспедиторские компании, курьерские и другие компании, предлагающие подрядные услуги логистики и грузоперевозок)	Информационное взаимодействия между обособленными структурами и контроль результатов
4	4PL	Компания-подрядчик или совместное с грузовладельцем предприятие, выступающее посредником между производителем и одним и более ее партнерами. Имеет высокую степень вовлеченности в бизнес-процессы клиента, управляет всеми процессами цепи поставок клиента, включая курьерские, экспедиторские и складские услуги. Может управлять 3PL-провайдерами, нанятыми клиентом	Высокий уровень информационного взаимодействия между клиентами и исполнителями с акцентом на эффективную обратную связь. Необходимость внутрисистемного контроля и учета факторов внешней среды
5	5PL	Компания, выполняющая все функции 4PL-провайдера и дополнительно предоставляющая услуги сетевого бизнеса	

Источник: обобщено на основе [1; 2; 5]

Из данных рис. 1 видно, что логистический центр занимает центральное место во взаимодействии рынка грузоотправителей с рынком грузополучателей. В частности, логистический центр выполняет связующую функцию, обеспечивая доставку грузов от отправителя к получателю, а также обеспечивая высококачественное информационное сопровождение грузов. Кроме того, на рис. 1 представлена схема информационного взаимодействия логистического центра с различными агентами, включая транспортные организации, терминально-дистрибутивный комплекс, таможенных и страховых агентов, 4PL- и 5PL-провайдеров, а также торгово-посреднические организации.

Отдельной группой представлены функции и информационно-управленческое взаимодействие в рамках логистического центра, а именно планирование, организация, мотивация и контроль качественного выполнения грузоперевозок. В частности, отдельно формулируются цель и задачи логистического центра, обеспечивается активное взаимодействие с внешней средой (государством, иностранными контрагентами и т. п.), что учитывается в моделях построения транспортно-логистических центров различных странах и регионах мира.

Выводы. Многообразие видов деятельности и форм организации в рамках современных транспортно-логистических центров, выполняемых ими

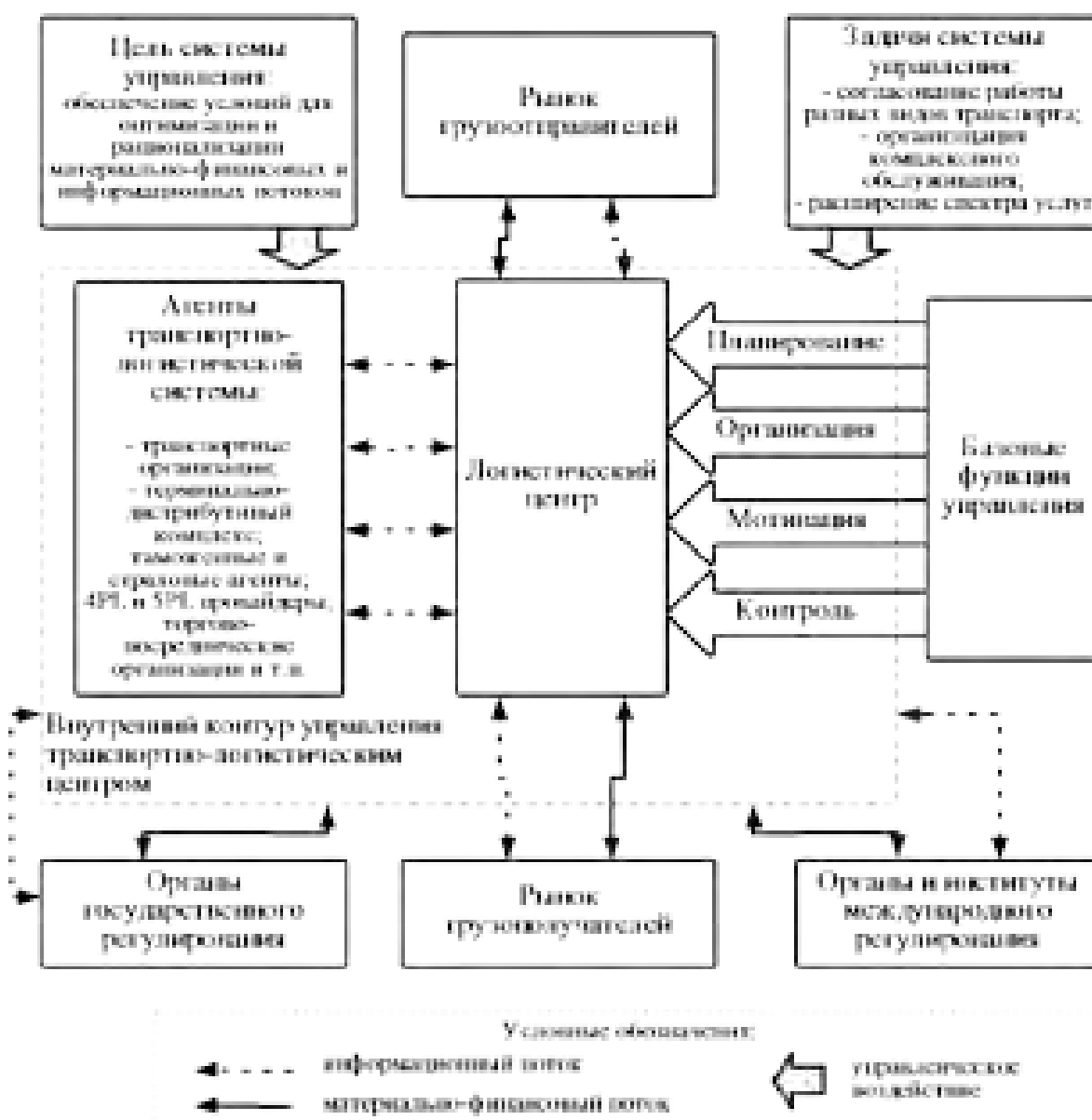

Рис. 1. Модель информационного взаимодействия в системе управления транспортно-логистическим центром

функций и преследуемых целей, создает многообразие возможных информационных, контрольно-аналитических и управленческих взаимодействий. Такое многообразие обуславливает развития 4PL- и 5PL-провайдеров на основе современных подходов к обеспечению тесного информационного взаимодействия внутри системы и с внешней средой (клиентами, контрагентами, государственными

органами управления, международными организациями и т. п.). Последнее требует дальнейшего развития методологического аппарата к пониманию сущности и принципов функционирования транспортно-логистических центров, внедрения новых инструментов и методов управления для данных экономических агентов в отечественной практике хозяйствования.

Список литературы:

1. 3PL или 2PL, 1PL и 4PL – Что это за звенья цепи поставок, и для чего они нужны? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://supplychains.ru/2014/05/28/pl-who-are-they/???history=1&sample=35&ref=1>.
2. Курочкин Д.В. Транспортно-логистические центры как объекты логистической инфраструктуры в Республике Беларусь / Д.В. Курочкин // Экономика и управление. – 2011. – № 4(28). – С. 28–33.
3. Лю Ю. Управление поставками товаров в современной логистике / Ю. Лю. – Пекин : Издательство Цинхуаского университета, Издательство Пекинского университета путей сообщения, 2009. – 310 с.
4. Меньшенина И.Г., Капустина Л.М. Кластерообразование в региональной экономике : [монография] / И.Г. Меньшенина, Л.М. Капустина. – Екатеринбург : Урал. гос. экон. ун-т, 2008. – 154 с.
5. Савенко С.В. Развитие транспортно-логистических центров в европейском регионе / С.В. Савенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://transportinform.com/logistika/315-razvitie-transportno-logisticheskikh-centrov.html>.
6. Соколов С.С. Математическое и алгоритмическое обеспечение оперативного управления транспортно-логистическими комплексами : автореф. дис. ... к.э.н. / С.С. Соколов. – СПб. : 2012. – 26 с.
7. Сороко К. Развитие транспортной и таможенной логистики Украины / К. Сороко // Таможенное дело и ВЭД : сборник докладов участников СНИЛ «Теория и практика таможенного дела и внешнеэкономической деятельности». – Минск : БГУ, 2013. – Вып. 1. – С. 218–233.
8. Тулендиев Е.Е. Научно-методические основы развития системы региональных транспортно-логистических центров (на примере Республики Казахстан) : автореф. дис. ... к.э.н. / Е.Е. Тулендиев. – М., 2009. – 23 с.
9. Шрамко Я.И., Гуржий Н.Н. Перспективы создания транспортно-логистической инфраструктуры в Украине с использованием мирового опыта / Я.И. Шрамко, Н.Н. Гуржий // Современные проблемы транспортного комплекса России. – 2013. – № 3. – С. 132–140 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-sozdaniya-transportno-logisticheskoy-infrastruktury-v-ukraine-s-ispolzovaniem-mirovogo-opyta>.
10. Nestler S. Logistics Centres in Germany – experiences and tendencies, Deutsche GVZ-Gesellschaft mbH, Bremen/Dresden. Präsentation für P OLLOCO 2003. – 20 p.
11. Terminology on combined transport. – New York and Geneva : United Nation and Economic Commission for Europe (UN/ECE). – 2001. – 69 p.

Плотникова М.Ф., к.э.н., доцент,
доцент кафедры инновационного предпринимательства
и инвестиционной деятельности
Житомирский национальный агроэкологический университет

ТЕОРЕТИЧЕСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ ТЕРРИТОРИЙ

Плотникова М.Ф. Теоретико-методологические подходы к развитию территорий. В статье освещена сущность понятия «развитие» как экономической категории. Выявлены ее виды и формы проявления в условиях общественно-экономических процессов. Установлены факторы, которые его обуславливают, и идентифицирующие индикаторы развития общественно-территориальных образований. Определены структурные составляющие развития сельских территорий с учетом системно-синергетического подхода. Предложена модель устойчивого развития сельских территорий на основе концепции «Родовое поместье».

Ключевые слова: развитие, территория, синергетика, системная динамика, гармоничность и сбалансированность.

Плотникова М.Ф. Теоретико-методологічні підходи до розвитку територій. У статті висвітлено сутність поняття «розвиток» як економічної категорії. Виявлено її види та форми прояву в умовах суспільно-економічних процесів. Установлено чинники, що його зумовлюють, та індикатори виявлення відносно суспільно-територіальних формацій. Визначено структурні складники розвитку сільських територій з урахуванням системно-синергетичного підходу. Запропоновано модель стійкого розвитку сільських територій на основі концепції «Родова садиба».

Ключові слова: розвиток, територія, синергетика, системна динаміка, гармонійність та збалансованість.

Plotnikova M.F. Theoretical and methodological approaches to territorial development. The title deal with the concept of «development» as an economic category. As the title implies the article describes types and forms of manifestations in terms of social-economic processes. The paper is concerned with factors that determine and identify the indicators of socio-territorial entities development. It is known that structural components of rural development taking into account of system-synergetic approach. It should be noted about proposed model of sustainable development of rural territories which based on the concept of «Patrimony».

Keywords: development, territory, synergy, system dynamics, harmony and balance.

Постановка проблемы. Существующее состояние дел в экономической, социальной, политической, экологической и других сферах жизни общества обусловлено наличием системных трансформаций. Отсутствие комплексного подхода к развитию социально-экономической системы сформировало предпосылки для появления асимметрий и диспропорций общественно-экономических процессов. Существует необходимость в разрешении данных разногласий и построении базиса формирования гармоничных сбалансированных отношений между всеми участниками государственной формации.

Анализ последних исследований и публикаций. Социально-экономические аспекты развития сельских территорий являются постоянным предметом внимания как отечественных, так и зарубежных ученых. Теоретико-методологические аспекты формирования и функционирования производственных отношений, функционирования аграрного рынка, трансформация и реструктуризация форм хозяйствования и выявление роли основных участни-

ков неизменно в сфере внимания В.Г. Андрийчука, П.Т. Саблука. Система и механизм инфраструктурного обеспечения агропромышленного сектора экономики является центральной темой исследований Т.А. Бутенко, Л.И. Калачевской, Т.П. Кальной-Дубинюк, В.В. Клочана, Ю.В. Плаксы, И.И. Проданова, И.В. Прокопы, В.В. Самсонова, А.К. Трофимова и др. Авторы определяют дефиниции и практическую составляющую инфраструктурного обеспечения в сельской местности, изучают механизм его развития с позиций активности отдельных его элементов, дают качественную оценку информационно-консультационному обеспечению субъектами рыночной инфраструктуры, дают характеристику уровню предоставляемых услуг в Украине и мире, а также их роли в формировании спроса и предложения на продукцию и тому подобное.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В то же время недостаточно изученными остаются региональные аспекты развития инфраструктуры в период трансформации отечествен-

ного общественного сектора, что актуализируется в контексте глобализационных процессов мировой экономики. В то же время наличие асимметрий и диспропорций в сельском развитии требует дальнейших экономических, политических, социальных и экологических преобразований как в мировой экономической системе, так и в Украине в частности.

Не все аспекты сложной и многогранной проблемы эффективности совместно-экономических и экологических процессов, особенно на региональном уровне, решены в полной мере. Много положений имеют противоречивый характер и остаются открытыми для научной дискуссии. Углубленной разработки требует вопрос определения путей и механизмов активизации привлечения молодежи в сельские территории как человеческого капитала и других инвестиционных ресурсов в экономику конкретных регионов Украины, в частности формирование предпосылок инвестиционно-инновационных мероприятий социально-экономического и экологического развития, улучшения инвестиционного климата, обеспечения активизации процессов агробизнеса и тому подобное.

Постановка задания. Целью исследования является поиск и обоснование методов и механизмов формирования самостоятельной, планомерно развивающейся системы – территориально-административной единицы.

Методической основой исследования является системно-синергетический подход, который позволил провести анализ и систематизацию существующих теоретико-методологических положений регионального развития и сформулировать выводы.

Изложение основного материала исследования. Изучение теоретико-методологических подходов в управлении территориальным развитием засвидетельствовали наличие принципиально различных позиций исследователей: экономический, социальный, экологический, территориальный, инновационно-инвестиционный, междисциплинарный. В своем исследовании мы выдвигаем гипотезу о многофункциональности развития территорий (взаимосвязь и взаимообусловленность социальных, экологических и экономических составляющих развития – индивиды, в том числе семьи, поселения, общество, природные явления, объекты и процессы, экономические цели и задачи должны быть гармонизированы и сбалансированы). Это позволит достичь максимального эффекта для территории. Примером реализации указанного подхода является внедрение принципов пермакультурного дизайна, когда интенсивное производство обусловлено наличием воды, природно-ресурсного разнообразия форм и видов на территории, а также методы земледелия, коренным образом отличающиеся от традиционных систем хозяйствования, что позволяет восстановить плодородие почв, создавать устойчивые агроэкосистемы без перекопки, использования химических препаратов. Тех-

нологии М. Фукуоки, Б. Моллисона, З. Хольцера, Дж. Лотона фактически являются революцией в сельском хозяйстве. В их сельскохозяйственной системе используется динамика синергетических принципов и включает отсутствие: 1) вспашки; 2) химических удобрений; 3) химической обработки; 4) уплотнения почвы [1–5]. Синергетический принцип заключается в использовании всех элементов системы: благодаря единовременному действию достигается больший совокупный эффект, чем сумма отдельных действий. Живая система, создавая порядок из хаоса, стремится к самостоятельности своего развития, содействуя развитию окружающего пространства. Пермакультура и является наукой о дизайне, образе жизни, мышлении, знании, когда человек берет на себя ответственность за свою жизнь и окружающее пространство при реализации принципа разумной достаточности в потреблении и осознании человека, что он находится во Вселенной, ощущение энергий, окружающих его. Это значимое ощущение мира, которое позволяет контролировать страхи. Принципиальным моментом успешности такого рода деятельности является самостоятельное решение в формулировке целей и задач, их дальнейшей реализации и ответственности за ситуацию, не требуя за это вознаграждения и с самоотдачей работая на общее дело. Для иллюстрации уточним, что органическое земледелие не допускает использования химических препаратов и ГМО, тогда как природное – вспашки, внесения удобрений, полива и модификаций с растениями, такими как обрезка, черенкование и т. п. Такая стратегия позволяет снизить себестоимость продукции и одновременно получении богатых урожаев на здоровых растениях [2]. Такими являются общины (например, «Грэйтер Улд», основанная в 1990 г. и поселок Рич в Таосе), экологические и родовые поселения, когда практически на пустом месте создается оазис, строят энергосберегающие и низкоресурсоемкие дома (например, вода собирается с крыши, действует система безотходной жизнедеятельности, сохранения тепла, производится энергия), формируется сообщество единомышленников. Одним из ключевых факторов сотрудничества послужила совместная деятельность (совместный труд на пути достижения цели).

В целом следует отметить позитивную динамику «позеленения» экономики (grining), последовательно находящее свое отображение в аграрной политике ЕС, что позволяет перераспределять финансовые и трудовые потоки в пользу сельского развития (модуляция). Семейные хозяйства – базис развития сельских территорий в ЕС: они производят основную часть сельскохозяйственной продукции, обеспечивают 60% занятости в сельской местности и производство 55% несельскохозяйственной продукции. При этом ставка сделана на самообеспечение территорий продовольствием (до 90% потребности) так, чтобы затраты на питание не превышали 10% всех затрат, тогда как в Украине свыше 50%

затрат населения составляют затраты на питание, экологизацию производства, расширение поддержки малых и средних предприятий [6].

Но в отличие от стран ЕС, где свыше 52–82% доходов фермеров формируется за счет дотаций, согласно Единой аграрной политике, предусматривающей бюджетные ассигнования, в мире разработана система, не предполагающая дополнительной нагрузки на бюджеты всех уровней, тогда как отдача от ее реализации отразится на всех секторах общественной деятельности на сельских территориях. Одной из таких является реализация концепции «Родовое поместье», предполагающая «выделение 1 га земли для обустройства родового поместья, бесплатно, в постоянное (или вечное) пользование, без права продажи, с правом передачи лишь по наследству» (проект Закона Украины) [7; 8]. Привлечение частных вложений на условиях, когда не потребует возврата даже при больших сроках окупаемости проектов, при высоком уровне сознания, непосредственное участие в проекте и ответственность вкладчиков за свою жизнь и окружающее пространство превращает инвестиционную деятельность в долгосрочную программу развития территорий при большой самоотдаче и мотивации всех участвующих сторон.

Община людей устойчива в случае достижения ею самостоятельности, то есть удовлетворения нужд за счет местных условий и ресурсов, тогда как заимствованные ресурсы востребованы только для расширения диапазона действий, которые могут быть использованы

для дополнения, существующие условия достаточны для того, чтобы люди сами позаботились о себе, так как главной задачей человечества на Земле является духовное совершенствование [5]. Обеспечение материально-технического основания для развития заложено в основе способности системы достигать целей и задач при одновременном выполнении каждым элементом множества функций и множеством элементов одной функции. Локальный и межсистемный энергоинформационный обмен обеспечивает нормальное (природное) функционирование сообществ (рис. 1).

На уровне территориальных единиц такие образования могут принимать форму сельскохозяйственных общин (СО), систем местного обмена (СМО), городских общин (ГО), экологических и родовых поселений (ЭП и РП), которые функционируют на основе: 1) местного самообеспечения, в первую очередь продовольствием и системами жизнеобеспечения (например, автономные дома); 2) местного производства и торговли (локальная экономика); 3) функционирования устойчивых связей между отдельными индивидами, их группами, сообществами (например, формирование сельско-городской общины, где инвестиционные ресурсы городских жителей позволяют производить чистую, питательную, вкусную продукцию и предоставлять ее по более низким, чем розничные, внутриобщинным ценам); 4) непосредственного общения людей с природной средой, в том числе путем трудового участия в производстве продовольствия; 5) индивидуального характера формирования и поддержания взаимосвязей;

6) планомерного системного и гармоничного характера непосредственного участия во всех процессах общины (духовное совершенствование – ноосферное образование, трудовое участие – обслуживающие кооперативы, выявление и удовлетворение потребностей – потребительские общества, социализация – совместное проведение праздников, формирование и поддержание традиций и т. п.), что ведет к уменьшению материальных, финансовых, социально-этических потерь, нагрузки на окружающую среду (вследствие снижения затрат на транспортировку, упаковку, систему продвижения товаров и услуг) и увеличивает взаимопонимание внутри сообщества вследствие взятой людьми на себя ответственности за собственную жизнь и окружающее пространство. Странами, где такие системы получили наибольшее распространение, являются Япония, Северная Америка, Великобритания, постсоветское пространство. Часто деятельность сообществ сопровождается формированием системы местного обмена и торговли, в том числе в натуральной форме, получившая название «зеленые деньги».

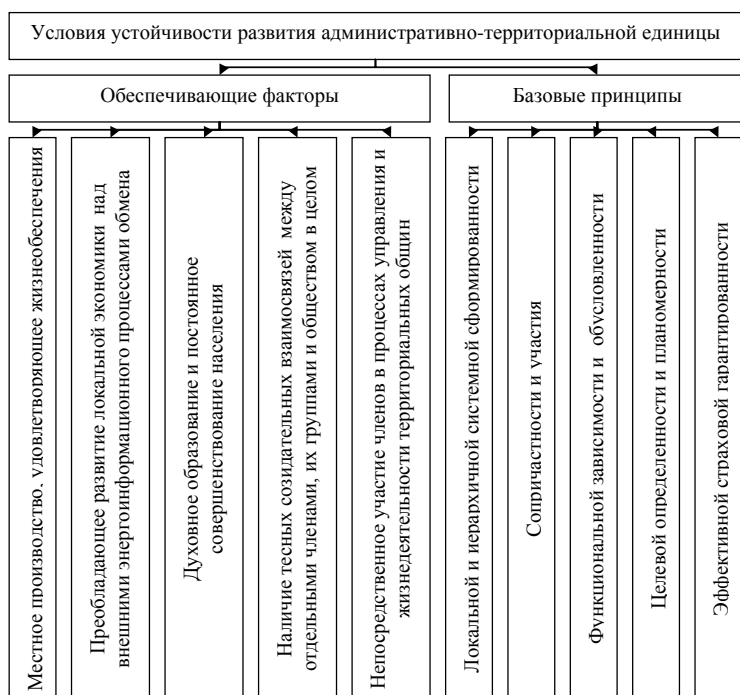

Рис. 1. Условия устойчивого развития населенного пункта

Источник: составлено на основе [5; 8–9]

Действующая мировая экономическая система носит характер национальной, наднациональной (ЕС, ОПЕК), глобальной, что поставило процессы производства и жизнедеятельности в зависимость от системы масштабного производства на интенсивной основе при значительных транспортных перевозках на большие расстояния, длительных сроках хранения и продаж, что существенно снизило потребительные качества товаров и услуг, устранило их индивидуальный характер, усилило антропогенную нагрузку на окружающую среду (экологический след современного человека индустриального общества превышает возможности планеты в 2,5 раза). Это поставило современного человека в зависимость от сервисного обслуживания компаний-монополистов, внешнего обустройства системы и уязвимость от принятия решения и действия факторов, неподдающихся контролю. В то же время развитие локальных сообществ осуществляется на самодостаточной основе.

Одним из направлений такого развития, преодоления проблемы голода в мире через улучшение обеспечения человечества продовольствием является развитие концепции «Родовое поместье», которая как один из механизмов обеспечения продовольственной безопасности страны, повышения экономической самостоятельности ее граждан и залог дальнейшего развития здоровой, патриотически ориентированной и культурной нации организована на основе органического производства (в том числе пермакультурный дизайн, природное земледелие), безотходной жизнедеятельности (в том числе использование возобновляемых источников энергии), биоадекватных методиках обра-

зования и воспитания (ноосферное образование). Создание Родовых поселений и на их основе кооперативов при сельских общинах как динамичных социально-экономических и экологических систем является основой обеспечения устойчивого сельского развития, в частности в контексте возрождения исчезающих и таких, которые уже исчезли, сел Украины. Принятие специального Закона Украины «О родовых поместьях и родовых поселениях» включает государственные механизмы активизации хозяйственной деятельности и гармонизации системы «Человек – Природа», способствует возрождению национальной культуры и самобытности.

Выводы. Гармонизация агроэкосистем, устойчивых к внешним воздействиям и в значительной степени автономных с позиций ресурсно-энергетического потребления и потребностей внешнего урегулирования возможна при качественно новом подходе к управлению и образованию. Сознательное взятие ответственности за свою жизнь и окружающее пространство как отдельными индивидами, так и их группами создает предпосылки для нормализации взаимодействия человека и природы. Механизмом системного формирования устойчивых качеств развития является планомерное развитие сети населенных пунктов на сельских территориях на основе концепции «Родовое поместье», предусматривающей выделение 1 га земли каждому желающему того гражданину, бесплатно, без права продажи, с правом передачи только по наследству. На гражданина налагается обязанность засадить не менее 30% участка неплодовыми деревьями во избежание водной и ветровой эрозии и соблюдать экологическое законодательство.

Список литературы:

1. Хольцер З. Аграрий-революционер / З. Хольцер ; пер. с нем. Э.А. Шеек. – Орел : С.В. Зенина, 2008. – 176 с.
2. Фукуока М. Революция одной соломинки (Введение в натуральное земледелие) / М. Фукуока. – Киев : Клуб органического земледелия. – 63 с.
3. Овсинский И.Е. Новая система земледелия / И.Е. Овсинский. – Перепечатка публикации 1899 г. (Киев, тип. С.В. Кульженко). – Новосибирск : АГРО-СИБИРЬ, 2004. – 86 с.
4. Моллисон Б. Введение в Пермакультуру / Б. Моллисон, Р.М. Слей – Москва, 2011. – 218 с.
5. Вайтфилд П. Пермакультура – что это? / П. Вайтфилд ; пер. с англ. – Санкт-Петербург, 1992. – 33 с.
6. Попова О.Л. Розвиток багатofункціонального сільського господарства: досвід Німеччини / О.Л. Попова // Економіка і прогнозування. – 2015. – № 2. – С. 148–158.
7. Батуріна Г.М. «Родова садиба» – один з напрямів сталого розвитку сільських територій / Г.М. Батуріна // Агроінком. – 2013. – №№ 4–6. – С. 102–109.
8. Plotnikova M. Innovative character of rural territories social potential realization / M. Plotnikova // Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development. – 2014. – № 36. – № 4. – P. 956–958.
9. Секлитова Л.А. Законы Мироздания, или Основы существования Божественной Иерархии. Т. 1 / Л.А. Секлитова, Л.Л. Стрельникова. – М. : Амрита, 2012. – 384 с.

Стеблюк Н.Ф., к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту організацій та адміністрування
Дніпродзержинський державний технічний університет

Волосова Н.М., к.е.н., доцент,
доцент кафедри вищої математики
Дніпродзержинський державний технічний університет

ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЗАСОБАМИ ТЕОРІЙ ОБМЕЖЕНЬ СИСТЕМИ І НЕЧІТКОЇ ЛОГІКИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Стеблюк Н.Ф., Волосова Н.М. **Прийняття управлінських рішень засобами теорій обмежень системи і нечіткої логіки в системі стратегічного управління.** Статтю присвячено проблемі формування задачі стратегічного управління підприємством. Запропоновано варіант розв'язання задачі стратегічного управління під час побудови економіко-математичної моделі, яка комбінує принципи теорії обмежень системи та апарат теорії нечітких множин. Це дало змогу провести оцінювання стратегії підприємства і визначити ефективні перетворення шляхом поєднання кількісних та якісних показників, причому розглядаючи їх не лише в даний момент, але й у динаміці; застосувати нечіткі числа, які ідеально підходять для планування певних параметрів у часі, коли їх майбутня оцінка ускладнена.

Ключові слова: управління, стратегія, економіко-математична модель, управлінські рішення, теорія обмежень системи Еліяху Голдратта, теорія нечітких множин.

Стеблюк Н.Ф., Волосова Н.М. **Принятие управленческих решений способами теорий ограниченной системы и нечеткой логики в системе стратегического управления.** Статья посвящена проблеме формирования задачи стратегического управления предприятием. Предложен вариант решения задачи стратегического управления при построении экономико-математической модели, которая комбинирует принципы теории ограниченной системы и аппарат теории нечетких множеств. Это позволило провести оценку стратегии предприятия и определить эффективные преобразования путем объединения количественных и качественных показателей, причем рассматривая их не только в данный момент, но и в динамике; применить нечеткие числа, которые идеально подходят для планирования определенных параметров во времени, когда их будущая оценка затруднена.

Ключевые слова: управление, стратегия, экономико-математическая модель, управленческие решения, теория ограниченной Элияху Голдратта, теория нечетких множеств.

Steblyuk N.F., Volosova N.M. **The article says about the formulation of the problem of strategic management an enterprise.** The variant of decision of task of strategic management is offered at the construction of economic and mathematical model, that combines principles of Theory of Constraints and vehicle of theory of fuzzy set. It allowed to conduct the evaluation of strategy of enterprise and define effective transformations by combination of quantitative and quality indexes, thus examining them not only presently but also in a dynamics; to apply unclear numbers that ideally befit for planning of certain parameters in time, when them a future.

Keywords: management, strategy, economic and mathematical model, administrative decisions Theory of Constraints (TOC) Eliyahu Goldratt, theory of fuzzy set.

Постановка проблеми. В умовах ринку очевидним є формування здатності підприємств пристосовуватися до нестабільного зовнішнього середовища, обирати таку стратегію діяльності, яка б забезпечила підприємству організаційно-економічну стійкість і конкурентоспроможність. У зв'язку з цим зростають роль і значення стратегічного управління як процесу розробки та реалізації стратегії підприємства, необхідність поглибленого вивчення якого в сучасних умовах набуває особливої уваги.

Для вирішення завдань прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності, дефіциту ресурсів, інформації та часу доцільно використовувати

методи теорії обмежень системи Еліяху Голдратта і теорії нечітких множин. Наведений математичний апарат дає можливість ставити та обґрунтовано розв'язувати навіть такі задачі, яким характерні лише лінгвістичні висловлювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку теоретико-прикладних питань стратегічних аспектів функціонування та розвитку підприємств зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як І. Ансофф, О. Амоша, А. Воронкова, В. Геєць, П. Дойль, О. Долішній, А. Наливайко, А. Шеремет, М. Чумаченко та ін. Водночас проведені дослідження не вирішують

усього комплексу питань, пов'язаних з аналізом діяльності підприємства та формуванням стратегії його функціонування в конкурентному середовищі.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування використання теорії обмежень системи (ТОС) Еліяшу Голдратта і теорії нечітких множин для розв'язання задачі стратегічного управління, що дасть змогу визначити стан та взаємодію ресурсів, їх ефективне використання та подальші перспективи розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо задачу стратегічного управління для ПАТ «СВРАЗ БАГЛІЙКОКС» – підприємства гірничо-металургійного комплексу України. Основними видами продукції, що виробляє ПАТ «СВРАЗ БАГЛІЙКОКС», є: кокс доменний, горішок коксовий, дрібняк коксовий, смола кам'яновугільна, амонію сульфат коксохімічного виробництва, бензол сирий кам'яновугільний, компонент моторних палив ароматичний (КМПА), сольвент кам'яновугільний, залишки кубовіректифікації сирого бензолу, фракція інден-кумаронова, сольвент-нафта чорна, кислота сірчана, полімери бензолних відділень. Підприємство має можливість виробництва декількох видів коксу доменного різної якості, а також можливість часткової переорієнтації на збільшене виробництво горішка коксового та дрібняка коксового, що розширює можливість гнучкого реагування на зміну ринкового попиту. Основні показники діяльності підприємства наведено в табл. 1.

Для розв'язання задачі стратегічного управління пропонується застосувати принципи теорії обмежень системи (ТОС) Еліяшу Голдратта. Дана концепція виходить із того, що в кожний конкретний

момент часу в системі є тільки одне обмеження. Направивши зусилля на усунення цього обмеження, можна зробити істотний прорив у результатах діяльності компанії. Іншими словами, завдання зводиться до того, щоб обмеження з джерела проблеми перетворити на джерело прибутку.

Алгоритм практичного застосування ТОС складається з п'яти кроків, на яких ґрунтуються систематизований і сфокусований підходи [1].

Крок 1. Знайти обмеження системи. Вважається, що на підприємстві завжди є ресурс, що обмежує його максимальний потік. Для того щоб поліпшити результати роботи системи (посилити весь ланцюг), необхідно знайти найслабшу ланку. Ресурси, які визначають величину потоку на підприємстві, називаються «обмеженнями».

Крок 2. Знайти спосіб максимально використати «обмеження» системи. Знайшовши ресурс, який обмежує результати роботи, управлінський персонал повинен забезпечити безперервну роботу «обмеження». Далі топ-менеджмент організації повинен приймати управлінські рішення таким чином, щоб система постачала все, що потрібно для роботи «обмежень».

Крок 3. Підпорядкувати решту елементів системи (не обмежень) прийнятому рішенню стосовно обмежень.

Крок 4. Розширити «обмеження» системи (збільшити потужності, скоротити час виконання замовлень, запропонувати ринку нові продукти, вийти на нові ринки тощо). На даному етапі вважається доцільним дослідити всі альтернативні варіанти інвестування в «обмеження».

Таблиця 1

**Основні кількісні показники діяльності
ПАТ «СВРАЗ БАГЛІЙКОКС» за 2012–2014 рр.**

Показники	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Відхилення від 2012 р.	
				абсолютне	відносне, %
1. Обсяг товарної продукції:					
у натуральних одиницях, тис. т	614,9	702,5	618,1	3,20	0,52
у грошових одиницях, тис. грн.	1041836	1303389	1396679	354842,60	34,06
2. Обсяг реалізованої продукції:					
у натуральних одиницях, тис. т	641,5	693,7	616,2	-25,30	-3,94
у грошових одиницях, тис. грн.	1076240	1278559	1479914,3	403674,00	37,51
3. Вартість основних засобів (залишкова), тис. грн.	463190	427146	452912	-10278,00	-2,22
7. Собівартість товарної продукції, тис. грн.	1226430	1332213	1431600	205170,00	16,73
8. Виручка від реалізації, тис. грн.	1159368	1396568	1695135	535767,00	46,21
14. Фондоозброєність праці, тис. грн./ос.	295,03	288,42	332,78	37,75	12,80
15. Продуктивність праці, т/ос.	738,45	942,99	1245,51	507,06	68,66

Крок 5. Якщо на попередньому кроці «обмеження» усунуто (припинило бути «обмеженням»), повернутися на початковий етап (крок 1) дослідження системи. Результати роботи системи тепер будуть визначатися іншими «обмеженнями». Роботу з оптимізації необхідно повторити за нових умов, що склалися [1; 2].

Здійснимо описаний алгоритм застосування ТОС.

Визначимо основні цілі для впровадження стратегії:

s_1 – відповідність продукції міжнародним стандартам;

s_2 – високий рівень довіри споживача продукції;

s_3 – висока ефективність системи збуту підприємства.

Таким чином, маємо три якісні параметри, які описують початковий стан зовнішнього середовища (S_0) та бажаний стан (S_t). Але виникає проблема, що разом із показниками, що характеризуються кількісними значеннями (табл. 1), необхідно виконати опис стану та аналіз якісних показників. Під час обробки даних із застосуванням механізмів формальної логіки виникає протиріччя між нечіткими знаннями і чіткими методами логічного виведення. Розв'язати цю проблему можна за допомогою використання спеціальних методів подання й обробки нечітких даних.

Технології на основі теорії нечітких множин дають змогу досягти необхідних для підприємства значень параметрів ринку за мінімальних обсягів управляючих зусиль, тобто за мінімального використання фінансових, часових та трудових ресурсів, необхідних для реалізації стратегії. Для оцінки кожного параметра використаємо апарат теорії нечітких множин. Це дасть змогу оцінити вказані параметри у діапазоні відрізка $[0; 1]$ дійсних чисел, а потім виконати їх лінгвістичне розпізнавання. Чим вищою є нечітка оцінка, тим достовірніше описана ознака [3; 4]. Згідно з проведеним аналізом, стратегічні вектори S_0 та S_t приймають вигляд:

$$S_0 = (s_1; s_2; s_3) = (0,5 \ 0,6 \ 0,6),$$

$$S_t = (s_1; s_2; s_3) = (0,7 \ 0,70 \ 0,8).$$

Визначимо точки виходу підприємства, що впливають на описані вище параметри ринкового оточення:

c_1 – технологічність продукту;

c_2 – відпускна ціна продукту;

c_3 – частка ринку, яку займає продукт.

Нечітка матриця впливів точок виходу підприємства (C) на точки виходу зовнішнього середовища приймає вигляд:

$$C \rightarrow S = \begin{pmatrix} 0,7 & 0,5 & 0,6 \\ 0,6 & 0,5 & 0,8 \\ 0,7 & 0,8 & 0,7 \end{pmatrix}.$$

Точками входу були визначені ті параметри підприємства за управляючого впливу на які змінюється його стан елементів і підсистем, що впливають на зовнішнє середовище:

b_1 – виробничі технології, що використовуються, їх інновації;

b_2 – рівень кваліфікації персоналу;

b_3 – ефективність маркетингової діяльності.

Нечіткі оцінки вказаних параметрів описує вектор:

$$V = (b_1, b_2, b_3) = (0,5 \ 0,7 \ 0,6).$$

Вплив точок входу V на точки виходу S визначається нечіткою матрицею:

$$V \rightarrow C = \begin{pmatrix} 1 & 0,7 & 0,6 \\ 0,8 & 0,6 & 0,7 \\ 0,5 & 0,7 & 0,6 \end{pmatrix}$$

Вказані початкові нечіткі відношення дають змогу визначити зв'язки між керованими параметрами об'єкта і станом зовнішнього середовища як результат операції максимінної композиції (добутку) нечітких матриць ($C \rightarrow S$) та ($V \rightarrow C$). Вказана операція виконується так: для знаходження елемента r_{ij} результуючої матриці добутку необхідно визначити попарні мінімуми серед відповідних елементів i -го рядка першої матриці та j -го стовпчика другої матриці і як результуючий елемент записати найбільше значення цих мінімумів.

Таким чином, зв'язок між розглянутими параметрами підприємства та станом зовнішнього середовища описує матриця R :

$$R = (C \rightarrow S) \circ (V \rightarrow C) = \begin{pmatrix} 0,7 & 0,5 & 0,6 \\ 0,6 & 0,5 & 0,8 \\ 0,7 & 0,8 & 0,7 \end{pmatrix} \circ \begin{pmatrix} 1 & 0,7 & 0,6 \\ 0,8 & 0,6 & 0,7 \\ 0,5 & 0,7 & 0,6 \end{pmatrix} \\ = \begin{pmatrix} 0,7 & 0,7 & 0,6 \\ 0,6 & 0,7 & 0,6 \\ 0,8 & 0,7 & 0,7 \end{pmatrix}.$$

Потенціал товариства на даному ринку S_f визначимо як максимінну композицію між початковим вектором нечітких оцінок вхідних параметрів V та матрицею R . У результаті цього добутку отримаємо вектор із такими оцінками:

$$S_f = V \circ R = (0,5 \ 0,7 \ 0,6) \circ \begin{pmatrix} 0,7 & 0,7 & 0,6 \\ 0,6 & 0,7 & 0,6 \\ 0,8 & 0,7 & 0,7 \end{pmatrix} = (0,6 \ 0,7 \ 0,6).$$

$$S_f = (0,6 \ 0,7 \ 0,6) \leq S_t = (0,7 \ 0,7 \ 0,8),$$

$$S_f = (0,6 \ 0,7 \ 0,6) \geq S_0 = (0,5 \ 0,6 \ 0,6).$$

Порівняння відповідних елементів отриманого вектору S_f та стратегічного вектору $S_t = (0,7 \ 0,7 \ 0,8)$ вказує на те, що за існуючого рівня розвитку підприємства неможливе досягнення бажаного рівня відповідності продукції міжнародним стандартам та високої ефективності системи збуту підприємства. З обраних ринкових параметрів критичним є рівень виробничих технологій, що використовуються, та їх інновації. Таким чином, ми визначили «обмеження» досліджуваної системи.

Висновки. Отже, для досягнення поставлених бізнес-цілей необхідна якісна зміна рівня технології виробництва, його інноваційної активності (кроки 2 та 3 алгоритму застосування ТОС). Ці зміни здійснять відповідний вплив на оцінку інших параметрів середовища, що дасть змогу досягти вказаного

рівня довіри споживача до якості товару, яке відповідає вказаному в стратегічному векторі значенню 0,7. За вказаних перетворень здійснюється мінімальний вплив на підприємство, за якого обрана стратегія може бути реалізована і досягнуто вказані стратегічні цілі (крок 4 алгоритму ТОС).

Кожна організація, підприємство може здійснювати оцінювання обраної управлінської стратегії з урахуванням своєї специфіки, об'єднуючи різні методи економіко-математичного моделювання. Головним завданням оцінки стратегії є створення моделі, яка дасть змогу визначити стан та взаємодію ресурсів, їх ефективне використання та подальші перспективи розвитку. Не існує однозначно надій-

ного і точного методу оцінки стратегії, оскільки управлінські рішення доводиться приймати в умовах невизначеності, дефіциту ресурсів, інформації та часу. Завдання оцінки стратегії можна віднести до класу нечітких, оскільки можна говорити про ефективність реалізації складових частин стратегії лише з деякою ймовірністю, то воно може бути ефективно розв'язано за допомогою засобів нечіткої логіки (fuzzy logic).

Перспективний напрям застосування теорії нечітких множин в економіці – це обґрунтування форм функцій приналежності відповідних нечітких чисел та класифікаторів, які застосовуються в економіко-математичній моделі.

Список літератури:

1. Михайлишин Н.П. ТОС – теорія, що ламає стереотипи / Н.П. Михайлишин, Н.Г.Мельник // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 4. – С. 81–83.
2. Козак В.Є. Управлінський облік за теорією обмежень: загальна характеристика / В.Є. Козак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – С. 170–174.
3. Саєнсус М.А. Управління економічною стратегією підприємства з використанням теорії нечітких множин / М.А. Саєнсус, Г.А. Місько // Вісник соціально-економічних досліджень. Збірник праць ОДЕУ. – 2010. – № 38. – С. 336–341.
4. Саєнсус М.А. Нейро-нечіткі технології моделювання в системі стратегічного управління / М.А. Саєнсус // Моделювання складних систем. – Черкаси : Третьяков О.М., 2015. – 352 с.

Тимошенко О.В., к.е.н., доцент, докторант
ВНЗ «Національна академія управління»

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ¹

Тимошенко О.В. Стратегічні пріоритети створення безпекового економічного середовища України в умовах глобалізації. У статті розроблено основні напрями державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки національної економіки, окреслено стратегічні пріоритети створення безпекового економічного середовища в Україні в умовах глобалізації, обґрунтовано критерії ефективності розроблених заходів у напрямі підвищення рейтингових позицій України.

Ключові слова: безпекове економічне середовище, стратегічні пріоритети, економічна безпека національної економіки, глобалізація.

Тимошенко Е.В. Стратегические приоритеты создания безопасности экономической среды в Украине в условиях глобализации. В статье разработаны основные направления государственной политики в сфере обеспечения экономической безопасности национальной экономики, определены стратегические приоритеты создания безопасности экономической среды в Украине в условиях глобализации, обоснованы критерии эффективности разработанных мероприятий в направлении повышения рейтинговых позиций Украины.

Ключевые слова: сфера безопасности экономической среды, стратегические приоритеты, экономическая безопасность национальной экономики, глобализация.

Tymoshenko O.V. Strategic priorities creating security economic environment in Ukraine under globalization. In the article the main directions of the state policy in the sphere of economic security of the national economy, outlined the strategic priorities of creating security economic environment in Ukraine under globalization, reasonable performance criteria developed measures to directly improve rating positions Ukraine.

Keywords: security business environment, strategic priorities, economic security of the national economy, globalization.

Постановка проблеми. Російська воєнна агресія посилила стагнацію її економічної системи, призвела до руйнування всіх сфер і ланок інфраструктури, зумовила неочікуване за масштабами переформатування співробітництва в Україні, поставила під загрозу основи системи національної безпеки та посилила економічну небезпеку. В умовах гібридної війни (цей термін з'явився в 2005 р. і став застосовуватися для дослідження проблем та розробки імперативів вирішення Ліванської війни 2006 р.) та глобальних дисбалансів розвитку ми спостерігаємо зростаючу асиметричність розвитку економіки України та окремо взятих її регіональних систем, випереджаючи темпи злочинності, воєнно-політичну нестабільність на сході країни, неприйнятні нам інформаційні атаки, що в результаті зумовило перехід України до олігархічно-корумпованої моделі розвитку [1].

В окреслених автором українських реаліях розвитку прискорене широкомасштабне реформування економічної системи, швидке вирішення з повною нейтралізацією конфлікту на Донбасі методами економічної дипломатії та досягнення Україною найвищих темпів економічного зростання виглядає ілюзорним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення економічної безпеки України присвячені наукові доробки таких учених, як: А. Амоша, А. Баланда, З. Варналій, Т. Васильцев, О. Власюк, Р. Войтович, В. Геєць, В. Горбулін, Є. Дронь, Ю. Дудко, М. Єрмошенко, С. Єрохін, О. Згуровський, О. Коваленко, Т. Ковальчук, В. Куценко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, П. Мекшун, С. Мошенський, В. Мунтян, Є. Овчаренко, А. Олешко, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, О. Собкевич, Д. Солоха, А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі, О. Черняк, Л. Шевченко, Н. Юрків та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значного масиву теоретико-методологічних і практичних напрацювань, проблематика забезпечення економічної безпеки потребує подальшої розробки та ґрунтовного дослідження з урахуванням нової економічної реальності та процесів глобалізації.

Крім того, в Україні правові засади побудови системи економічної безпеки національної економіки регулюються достатньо великою кількістю нормативно-законодавчих документів. Також необ-

¹ Дослідження проведено у рамках наукової теми «Механізм державного регулювання забезпечення економічної безпеки держави» (державний номер реєстрації 01150006584; керівник теми – Тимошенко О.В.)

хідно наголосити, що впродовж 2002–2015 рр. тільки Кабінетом Міністрів України було схвалено 12 концепцій реалізації державної політики у відповідній сфері, 29 концепцій законів, 29 стратегій та 173 концепції державних цільових програм [2], які когерентні із забезпеченням сталого розвитку та створенням безпекового економічного середовища.

Проте сучасне економічне суспільство в умовах всеохоплюючої фінансово-економічної, соціально-демографічної, інвестиційно-інноваційної кризи та посиленої зовнішньої воєнної агресії вимагає розробки окремого уніфікованого документа про механізми захисту національної економіки від деструктивних чинників внутрішнього та зовнішнього середовища. Крім того, у контексті євроінтеграції актуалізується проблема врахування досвіду створення європейського безпекового економічного середовища. За цих обставин доцільно розробити «Стратегічні пріоритети гарантування безпекового економічного середовища України у контексті збереження територіальної цілісності» та у подальшому рекомендувати на розгляд парламентських слухань Проект закону України «Про забезпечення економічної безпеки України».

Постановка завдання. Метою статті є розробка стратегічних пріоритетів створення безпекового економічного середовища в Україні в умовах глобалізації у напрямі ліквідації внутрішніх і зовнішніх загроз, які перешкоджають сталому соціально-економічному розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш серйозною та критичною проблемою в умовах зовнішньої агресії залишається ризик державності, який полягає в імовірності втрати територіальної цілісності країни, а також посилюється неефективністю функціонування державних інституцій, зростає реальна загроза втрати ролі держави як основного гаранта конституційних прав і свобод громадян. Саме проблема відсутності державності в ході реформування економічної системи України створила низку додаткових проблем. Не можна не визнати, що Україні бракувало і бракує «ментальної готовності до реформ» [3, с. 120]. Окрім того, в Україні вихідні умови для переходу до ринку склалися менш сприятливо, ніж у країнах Центральної та Східної Європи, тим самим посилюючи ризик державності, обумовлений сильним впливом психологічного фактору та шоком від розпаду єдиного господарського комплексу СРСР. Критичних наслідків зазнає криза національного лідерства, яка підтверджується тим, що в Україні не існує політичного лідера, погляди, позиції, імперативи розвитку якого підтримувало хоча б 10% населення.

Так, для України протягом 1991–2016 рр. характерна яскраво виражена нерівномірність як у напрямках реформування (так, на початку ринкових реформ характерним було поєднання радикального варіанту перетворень, які потім поступилися місцем еволюційному розвитку ринкових відносин), так і у проведенні реформ у різних сферах і галузях еконо-

міки (так, формування ринкових інститутів у фінансовому секторі відбувалося випереджаючими темпами порівняно з реальним сектором економіки, де адаптація до ринкових відносин відбувалася вкрай повільно). Політика неолібералізму, яка передбачає розвиток національних економік за рахунок вільної конкуренції, економічної свободи, егоїстичних покликань індивідуумів суспільства, сповідує демократію, забезпечення прав і свобод громадян, призвела ще до більшого розшарування суспільства за рівнем доходів у бік зростання бідності та зубожіння переважної більшості населення України на фоні надзбагачення «авангардних» кланів.

Парадигма «лібералізму», «неолібералізму» себе повністю вичерпала та виконала свою історичну місію [4]. У зв'язку із цим механізми системно-структурного реформування та створення безпекового економічного середовища, в основу якого покладено принципи неоліберальної політики, приречені на безперспективність. Вищезазначене обумовлює врахування в політиці розвитку економіки концептуальних засад наукової економічної школи, яка позиціонує першочергову роль держави у вирішенні політичних, економічних, воєнних, екологічних проблем держави [5].

Пріоритетними та першочерговими під час розробки «Стратегії гарантування безпекового економічного середовища України в контексті збереження державних кордонів країни в умовах макроекономічної нестабільності» є реалізація таких завдань та ефективне впровадження таких реформ у відповідних сферах та галузях національного господарства.

У сфері створення безпекового зовнішньоекономічного середовища:

- максимальне нарощування експортної активності вітчизняних товаровиробників як основне джерело фінансування критичного імпорту, запорука успішного функціонування територій, що призведе до зменшення постійних витрат підприємницьких структур, прискорить оборотність їх капіталу та в кінцевому рахунку збільшить рентабельність їх основної діяльності. Крім того, надходження від експортних операцій є стабільним джерелом поповнення золотовалютних резервів країни;

- досягнення експортної диверсифікації як у відношенні товарної номенклатури, так і з урахуванням географічної розмежованості, що дасть можливість врахувати фактори волатильності та нестабільності економічних систем;

- посилення обізнаності українських експортоорієнтованих товаровиробників із новим форматом взаємовідносин між Україною і країнами – членами Європейського Союзу щодо відповідності вимог української продукції європейським стандартам та пом'якшення процедур тарифного та нетарифного регулювання на засадах всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Все це потребує роз'яснювальної та інформаційної підтримки з боку державних інституцій для українських підприємств.

У контексті підтримки безпекового соціально-демографічного середовища:

- врегулювання міграційної кризи передусім завдяки врегулюванню конфлікту на Донбасі, підвищення конкурентоспроможності країни, належне позиціонування її у координатах світового фінансово-економічного простору, підвищення іміджу України як незалежної європейської країни, яка всупереч агресивним зовнішнім викликам упроваджує структурні реформи, зменшення рівня бідності, підвищення соціальної солідарності, створення робочих місць, які б задовольняли потреби економіки.

Одним із пріоритетних напрямів посилення рівня соціальної безпеки є врегулювання питань пенсійного забезпечення, оскільки пенсійні видатки зростають випереджаючими темпами (враховуючи коефіцієнт старіння нації та трендові прогнози щодо зростання кількості пенсіонерів як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективах) порівняно з можливістю економічної системи України щодо їх забезпечення (у 2004 р. пенсійні видатки становили 12% ВВП країни, у 2008 р. – 15,8%, у 2009 – 18%, у 2010 р. – 16,1%, у 2013 р. – 17,32%, у 2014 р. – 15,54% [6], що є найвищим показником серед усіх країн європейського простору). При цьому вкрай серйозне занепокоєння викликає неприйнятний для задоволення мінімальних фізіологічних потреб рівень пенсійних виплат для переважної більшості пенсіонерів. У довгострокових стратегічних концепціях щодо належного пенсійного забезпечення необхідно відновлювати та формувати довіру населення до недержавних пенсійних фондів, розвивати та впроваджувати систему добровільного накопичувального пенсійного страхування як за рахунок грошових надходжень роботодавців, так і найманих працівників. Надходження найманих працівників із метою нагромадження майбутніх трансфертів для власного забезпечення доцільно акумулювати на спеціальних рахунках, відкритих у спеціалізованих банківських установах;

- в умовах обмеженості фінансових ресурсів Пенсійного фонду України вважаємо недоцільними, дискримінаційними, соціально несправедливими та такими, які тільки частково вирішують проблеми подвійного оподаткування, зміни до Податкового кодексу України щодо звільнення оподаткування ПДФО пенсій та інших видів грошових утримань [7];

- вважаємо доцільним у даному контексті скасувати пільгові пенсії та запровадити максимальний розмір пенсійного забезпечення в розмірі п'яти мінімальних заробітних плат на період структурних реформ та виходу економіки України з рецесії;

- у контексті соціально-демографічної безпеки слід зазначити, що на найближчий період демографічне зростання в Україні вичерпано, це підтверджено статистичними даними щодо великої частки людей похилого віку та недостатньої кількості молоді в загальній структурі населення України. Економічно-соціальна регуляція народжуваності в Україні протягом 2000–2016 рр. посилюється, нагомить роль біологічної детермінанти

послаблюється. Отже, на стан народжуваності впливають можливість забезпечення молодих сімей житлом, стан матеріального статку родини, можливість отримання допомоги при народженні та утриманні дитини до досягнення нею трирічного віку тощо. В Україні спостерігається прямо пропорційна залежність між соціально-економічним розвитком та репродуктивною поведінкою. У таких умовах необхідно відновити державну допомогу при народженні дитини, розробити комплексні програми щодо доступності житла сім'ям із дітьми, можливості поєднання зайнятості та материнства, звільнення від оподаткування ПДФО при народженні дитини на визначений термін, що дасть змогу підвищити матеріальне становище та якість життя дітей і в довгостроковому періоді підвищить рівень народжуваності в Україні.

У контексті належного забезпечення фінансово-економічної безпеки:

- радикальні зміни в контексті досягнення принципу соціальної справедливості та максимального фіскального (бюджетоформуючого) ефекту потребують економіко-організаційні механізми оподаткування доходів фізичних осіб щодо запровадження прогресивної системи оподаткування;

- перехід до сталої та дієвої системи оподаткування, яка має ґрунтуватися на всебічному поєднанні найкращих механізмів оподаткування у контексті посилення ролі прямого оподаткування (усунення диспропорцій «прямого» та «непрямого» оподаткування), що сприятиме економічному зростанню та піднесенню рівня життя населення, зменшить рівень загроз щодо загострення соціальної напруги у суспільстві.

- запровадити диференційовану ставку ПДВ із зменшенням розміру ставки податку для товарів першої необхідності та зростанням для предметів «розкоші», застосовувати нульову ставку оподаткування для товарів і готової продукції з високою часткою доданої вартості та передбачити механізми звільнення від оподаткування для продукції інноваційного спрямування [8];

- даний напрям буде доречним як у контексті посилення рівня еколого-економічної безпеки, так і ефективним із позиції максимізації формування доходів державного бюджету України і полягатиме у запровадженні механізму відшкодування часткової вартості (до 10%) придбання електромобілів та гібридних автомобілів (із вартістю відшкодування до 5% від купівельної вартості) за рахунок коштів державного бюджету (10%) та за рахунок фінансового капіталу товаровиробників (90%), які приймають безпосередню участь у «Програмі компенсації екологічно безпечних видів транспорту задля сталого економічного розвитку України» з одночасним підвищенням рівня акцизного оподаткування на паливо, бензин (досвід Німеччини, до ілюстрації, у 2016 р. кількість електромобілів демонструє тенденцію до зростання, із загальної кількості легкових автомобілів (45 млн шт.) 25 тис. шт. електромобілів, 130 тис. шт. автомобілів із гібридними двигунами палива) [9];

- у напрямі регулювання політики щодо зменшення рівня боргової безпеки пропонуємо включити в законодавство України положення, згідно з яким обслуговування державного боргу має стати пріоритетним завданням уряду держави; ввести суворий контроль залучення запозичень та їх цільового використання, особливо щодо боргових ресурсів від Світового банку та Міжнародного валютного фонду, повною мірою використовувати мобілізаційну функцію державних фінансів у напрямі диверсифікації боргових зобов'язань у бік збільшення внутрішніх джерел фінансування, оскільки спостерігається ризикована концентрація та небезпечна залежність від траншів МВФ;

У контексті належного забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки:

- один із напрямів інноваційного піднесення, організувати ефективну трьохсторонню співпрацю підприємницьких структур, вищих навчальних закладів та студентського товариства у напрямі формування майбутніх професійних компетенцій, залучення роботодавців та провідних фахівців у стратегічних галузях до розробки стандартів освіти, професійних навчальних планів та робочих програм. У даному напрямі пропонуємо також забезпечити супровід із боку бізнес-структур у розвитку талантів та сприяти формуванню схильності студентів щодо створення креативних індустрій, креативної економіки, реалізації інноваційних бізнес-ідей та сприяти залученню приватних інвестицій в освіту;

- пропонуємо посилити рівень наукових розробок українських учених шляхом укладання централізованих угод щодо забезпечення доступу до всіх без винятку міжнародних наукометричних баз, зокрема «Скопус», «Івепоовсайнс» та ін. [10, с. 468];

- більш відповідально підійти до розподілу місць державного замовлення, враховуючи глобальні тенденції та залежність економічного зростання від інноваційного прориву. Саме за цих обставин пропонуємо підтримувати і в подальшому дієву пропозицію уряду України щодо збільшення обсягу підготовки спеціалістів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій. Посилити якість їх підготовки, враховуючи як реалії розвитку українського ринку ІТ-послуг, так і світові тренди у цій сфері. Необхідно наголосити, що, за прогнозами, попит на кваліфікованих спеціалістів у сфері ІТ-комунікацій буде стрімко зростати і в 2025 р. нестача ІТ-фахівців у країнах – членах ЄС буде становити 900 тис., тоді як в Україні кількість випускників становить тільки 100 тис. осіб (за прогнозами, до 2019 р. їх кількість може зрости до 26,4 млн. осіб у світових вимірах, що майже в 1,5 рази перевищує їх кількість у 2016 р. США – 3,6 млн розробників, Індії – 2,75 млн. ІТ-спеціалістів, Китаї – 1,9 млн. осіб, Росії – 1,3 млн. осіб) [10, с. 468]. Враховуючи окреслені тенденції та хаотичність розвитку економічних систем, цілком імовірним є зайняття Україною лідируючих позицій у підготовці висококваліфікованих фахівців у сфері інформаційно-комунікаційних технологій.

У контексті належного забезпечення енергетичної безпеки та створення безпечного еколого-економічного середовища:

- у контексті належного енергетично-паливного забезпечення в Україні та враховуючи, що сучасний стан розвитку енергетичної сфери можна охарактеризувати як передкризовий, необхідно дотримуватись основних засад та етапів реалізації запланованих заходів, передбачених в Енергетичній стратегії України до 2030 р., розробленій Міністерством енергетики та вугільної промисловості. Особливо акцентуючи увагу на положеннях, які були проігноровані та недостатньо врегульовані та враховані у Стратегії 2006 р., а саме: на реалізації заходів щодо охорони навколишнього середовища, енергоефективності, створенні засад щодо збільшення власного виробництва енергетичних паливних ресурсів та створення умов для залучення до ПЕК приватних інвестицій, нових технологій і сучасного досвіду ефективної роботи [11];

- науковці Національної академії наук, провідні фахівці Міністерства енергетики та вугільної промисловості, фахові міжнародні та вітчизняні експерти засвідчили факт зростання попиту на електроенергію, який переважно обумовиться зростанням споживання основних видів електроенергії в пріоритетних галузях національного господарства, а саме у промисловості та сфері послуг, що становитиме 282 кВт/год., що майже в 1,5 рази перевищуватиме споживання 2010 р. [12]. Враховуючи факт закінчення терміну експлуатації переважної більшості енергоблоків в Україні, пропонуємо чітко дотримуватись окресленого комплексу заходів щодо підвищення безпековості та ефективної експлуатації діючих АЕС. Окрім того, необхідно поступово вводити в експлуатацію нові ядерні енергоблоки та удосконалювати інфраструктуру належного функціонування та стратегічного розвитку атомної генерації;

- розробити концептуальні заходи щодо виробництва електроенергії за рахунок альтернативних та відновлювальних джерел (будівництво генераторних станцій, використання вітроенергетики, енергії сонячного випромінювання);

- за відносно зростаючої потреби в енергетичній сировині для потреб промисловості та зменшення власних енергетичних ресурсів пропонуємо продовжувати дієву програму енергозбереження, яка запроваджена в Україні в умовах політики дискредитації з боку Російської Федерації щодо поставок належного обсягу енергетичних ресурсів, запровадити суворий контроль над витратами в енергетичній сфері (досвід Німеччини, Китаю);

- розробити план географічної диверсифікації щодо поставок, враховуючи при цьому принципи стійкості щодо формування належного обсягу стратегічних резервних запасів енергетичних ресурсів у межах країни;

- формування ідеології раціонального та ефективного використання обмежених енергетичних

ресурсів шляхом запровадження енергетичної освіти на всіх рівнях навчання [13];

- запровадити програму державного регулювання щодо забезпечення в Україні будівництва комплексу сміттєпереробних заводів із повним циклом переробки вторинної сировини, який включатиме етапи повного збирання, перевезення, сортування, переробки всіх видів відходів у напрямі їх подальшої реалізації, що сприятиме обмеженню їх шкідливого впливу на навколишнє природне середовище, здоров'я людини та можливості подальшого використання біопалива (на основі біотермічного аеробного компостування) та біогазу (анаеробна ферментація) як цінних альтернативних джерел енергії.

Індикативними показниками ефективного впровадження стратегічних пріоритетів забезпечення економічної безпеки в довгостроковій перспективі (2026 р.) вважаємо такі рейтингові позиції України та досягнення нею наступних безпекових критеріїв:

1. В європейському безпековому економічному середовищі послідовний перехід із кластеру «небезпечні країни» до кластеру «країни з оптимальним рівнем економічної безпеки» та в довгостроковій перспективі – до групи країн, які охарактеризовані як «економічно безпечні».

2. У системі міжнародних комплексних, економічних, соціальних рейтингів світового простору підвищити свої рейтингові позиції щодо:

- індексу людського розвитку (2014 р. – 81-ша позиція зі значенням індексу 0,747) досягти рівня 0,8–0,9 та увійти у ТОП-30 країн за даним показником і позиціонувати Україну як незалежну суверенну державу з високим рівнем індексу людського розвитку (у даному контексті інтегральне зростання даного індикатора досягатиметься як за рахунок збільшення тривалості життя населення до 77 років (програми оздоровлення нації та підтримки здорового способу життя), так і підвищення ВВП на душу населення (за ПКС не нижче, ніж 0,75 у середньому по країнах – членах ЄС) на засадах реального економічного зростання);

- підвищення рейтингу глобальної конкурентоспроможності з 79-го місця в 2015 р. (зі значенням індексу 4,03) на 20 рейтингових позицій, особливу увагу звертаючи на покращання позицій за субіндикаторами «етика і корупція», «право власності», «зловживання впливом державних інституцій», «марнотратство державних витрат», «безпека», «корпоративна етика», «підзвітність»;

- підвищення рейтингу України за індексом екологічної сталості (Environmental Performance Index), який ураховує успіх країни у зниженні негативного впливу на стан природного навколишнього середовища на 50 позицій;

- підвищення позицій України в міжнародного рейтингу простоти ведення бізнесу за індикатором «Сплата податків» не менше, ніж на 20 позицій до кінця 2026 р. з одночасним зниженням частки тіньового бізнесу на 25% порівняно із рівнем 2016 р.;

- посилення рівня соціально-демографічної безпеки в контексті збільшення народжуваності та досягнення чисельності наявного населення в 2026 р. 90% до рівня 1990 р.;

- поступового зниження рівня оподаткування до середнього показника по країнах – членах Європейського Союзу (37,4%) у короткостроковій перспективі та досягнення індикатора «Рівень податкового навантаження» до 40–45% ВВП України в 2026 р.;

- рівня боргової безпеки, який вимірюється співвідношенням загального обсягу внутрішнього та зовнішнього боргу до валового внутрішнього продукту не повинен перевищувати 60% (відповідно до нормативних документів, а саме Бюджетного кодексу та Маастрихтських критеріїв). При цьому рівень боргової безпеки у відношенні до внутрішнього державного боргу збільшити до рівня 40–50% ВВП, натомість зменшуючи зовнішню залежність до рівня 10–20% ВВП. Із метою покриття дефіциту перейти на використання ОВДП, поступово переводячи зовнішню заборгованість у внутрішню (досвід Японії, США);

- збільшення кількості випускників у сфері інформатики до 10% від загальної кількості, що сприятиме інноваційному піднесенню національної економіки;

- оптимізації обсягу витрат на обороноздатність країни, не порушуючи порогового значення, встановленого НАТО, в умовах посиленої воєнної агресії нарощувати обсяг видатків на утримання армії до 5% ВВП;

- досягнення темпів приросту ВВП України на рівні 3–7% за рахунок підвищення доданої вартості підприємств АПК, сфери послуг та інших галузей народного господарства (при цьому змінивши структуру формування доданої вартості у бік зростання надходжень від реального сектору економіки (відновлення стратегічних галузей національного господарства).

Висновки. Динамічні зміни в глобальній економіці формують нові виклики для національних економік транзитивних країн. Із метою стійкого соціально-економічного розвитку України в глобальному економічному середовищі із забезпеченням випереджаючих відносно країн Європейського Союзу темпів зростання реального ВВП вважаємо за необхідне розробити і забезпечити ефективну реалізацію Стратегії економічної безпеки національної економіки.

Основними напрямками реалізації Стратегії в умовах глобалізації мають стати:

- забезпечення самодостатності національного господарства на засадах імпортозаміщення та розширення вітчизняного виробництва товарів і послуг;

- формування високотехнологічної експорторієнтованої структури промисловості, реструктуризація сировинної структури експорту у напрямі експортного виробництва продукції кінцевого призначення з високою доданою вартістю, розширення і диверсифікація географії експорту товарів і послуг;

- стимулювання внутрішнього споживання через механізм зростання платоспроможного попиту домогосподарств;
 - кластеризація національного господарства із досягненням синергійного ефекту;
 - формування стабільності й ефективності у правовому забезпеченні економічної діяльності, введення прозорих і стимулюючих норм щодо державного регулювання, преференцій та контролю, особливо у фіскальній сфері;
 - усунення деформацій у макроекономічних відтворювальних процесах, що полягають у забезпеченні оптимальних пропорцій між інвестиціями і споживанням, темпами зростання заробітної плати і темпами зростання продуктивності праці, темпами оновлення і виходу основних засобів, частка спрацювання яких сягнула 80%;
 - забезпечення енергетичної незалежності національної економіки шляхом нарощування власного видобутку паливно-енергетичних ресурсів та енергозберігаючих технологій;
 - детінізація та деофшоризація економіки, що дасть змогу перенаправити фінансові ресурси на розвиток національної економіки;
 - зниження зовнішньої боргової залежності держави шляхом активізації внутрішніх фінансових ресурсів (детінізація, деофшоризація, акумулювання у банківській системі заощаджень домогосподарств, скорочення неповернень господарюючими суб'єктами гарантованого державою боргу, впровадження механізму випуску ОВДП на інвестиційні цілі тощо);
 - оптимізація видаткової частини Державного бюджету, у тому числі дотримання визначених чинним законодавством обсягів видатків на наукову діяльність;
 - збалансування дохідної і видаткової частин державного бюджету та оптимізація бюджетного дефіциту;
 - утримання інфляції на помірному рівні, недопущення галопуючої інфляції та дефляційних процесів;
 - стабілізація фінансового сектору економіки, страхової та банківської системи;
 - інноватизація національного господарства, що передбачає активізацію інноваційної діяльності, зростання частки інноваційно активних підприємств та випуску інноваційної продукції;
 - недопущення економічно небезпечного притоку іноземного капіталу в стратегічно важливі галузі;
 - ліквідація монополю-олігархічної моделі економіки, демонополізація внутрішніх ринків, створення конкурентного середовища та ефективних механізмів антимонопольного законодавства;
 - забезпечення децентралізації, політичної і соціально-економічної стабільності адміністративно-територіальних одиниць та їх належного ресурсного забезпечення.
- Головним завданням безпекової економічної політики України в умовах поглинаючих глобалізаційних процесів має стати проведення структурних реформ в усіх сферах і галузях економіки, підвищення конкурентоспроможності, формування інноваційно орієнтованого національного господарства з метою недопущення його подальшого перетворення на сировинний придаток високорозвинених країн світу.

Список літератури:

1. Зубченко Н.В. До питань про суть гібридної війни / Н.В. Зубченко // Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики : збірник тез доповідей (Київ, 19 квітня 2016 р.) ; за заг. ред. В.Г. Ціватого, Н.О. Тагаренко. – К. : ДАУ при МЗС України, 2016. – С. 48.
2. Проект Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvс_kmu/consult/old/show_print_bill/4125.
3. Пекур С. Неустойчивая экономическая ситуация в Польше / С. Пекур // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 9. – С. 120.
4. Коміренко В.І. Хаос чи СНАОТІС: у пошуках економічної парадигми епохи потрясінь (турбулентності) / В.І. Коміренко, Д.В. Коміренко // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. – 2014. – № 1. – С. 37–40.
5. Палехова В.А. Польський досвід переходу до ринку: уроки для України / В.А. Палехова // Історичний архів. – 2008. – Вип. 2. – С. 62–72.
6. Частка пенсійних витрат у ВВП. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/index>.
7. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування пенсій» від 2 червня 2016 р. № 1411-VIII.
8. Тимошенко О.В. Вплив системи оподаткування підприємства на економічну безпеку держави / О.В. Тимошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 9. – С. 234–240 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2014_9_42
9. Украина: лучшие юридические фирмы по версии бизнеса. Companion №4 от 12 мая 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.companion.ua/>.
10. Наумік-Гладка К.Г. Теоретико-методологічні засади державного регулювання розвитку сфери комунікаційної діяльності (аспект економічної безпеки) : [монографія] / К.Г. Наумік. – К., 2015. – 468 с.
11. Простратегію Сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
12. Енергетична стратегія України–2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>.
13. Токунова А. Планування в енергетичній галузі: впровадження зарубіжного досвіду / А. Токунова // Підприємництво, господарство і право. – К. : Гарантія, 2015. – С. 33–36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/v8/8.pdf>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 656.071

Горошко К.О., к.е.н., старший викладач
кафедри транспортних технологій і логістики
*Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана П.К. Сагайдачного*

Аляб'єва О.М., завідувач аспірантурою
*Київська державна академія водного транспорту
імені гетьмана П.К. Сагайдачного*

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Горошко К.О., Аляб'єва О.М. Світовий досвід розвитку логістичних підприємств. У статті проаналізовано особливості розвитку світових логістичних процесів, розглянуто найбільші логістичні компанії, визначено основні проблеми в даній галузі та перспективи розвитку. Проведено аналіз динаміки розвитку логістичних послуг, надано детальний розподіл показників світового транспортно-логістичного ринку за основними країнами та макрорегіонами. Зроблено висновки щодо необхідності більш інтенсивної інтеграції українського логістичного ринку у світову систему.

Ключові слова: транспортна система, логістичні процеси, глобалізація, логістичні компанії, світовий досвід.

Горошко Е.А., Алябьева О.Н. Мировой опыт развития логистических предприятий. В статье проанализированы особенности развития мировых логистических процессов, рассмотрены крупнейшие логистические компании, определены основные проблемы в данной области и перспективы развития. Проведен анализ динамики развития логистических услуг, представлено детальное распределение показателей мирового транспортно-логистического рынка по основным странам и макрорегионам. Сделаны выводы о необходимости более интенсивной интеграции украинского логистического рынка в мировую систему.

Ключевые слова: транспортная система, логистические процессы, глобализация, логистические компании, мировой опыт.

Horoshko K.O., Alyabeva O.M. World experience of development of logistics enterprises. The article analyzes development of world logistics processes, describes the biggest logistics company's, identifies the main problems and prospects of the development. We analysed the dynamics of the development of logistics services, the provision of detailed indicators of the global distribution of the transport and logistics market in the major countries and macro-regions. The article made the conclusions about the need of more intensive integration of the Ukrainian logistics market in the world system.

Keywords: transport system, logistics processes, globalization, logistics company, world experience.

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції в галузі транспорту свідчать про необхідність розвитку конкурентоздатної транспортної системи, яка могла б стати гідним партнером у світових логістичних процесах. На нашу думку, доцільно проаналізувати світовий досвід розвитку логістики та логістичних послуг для можливого застосування вітчизняними логістичними компаніями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку сучасної концепції логістики та розгляд різних аспектів її реалізації на практиці достатньо широко розглянуті в зарубіжній та вітчизняній літературі. Серед основних вітчизняних науковців слід відзначити таких, як С.М. Боняр, Я.Р. Корнійко, Н.М. Тюрій, І.В. Гой, І.В. Бабій. Зарубіжних дослід-

ників у даній сфері представляють: Д.Дж. Бауерсокс, М. Крістофер, Д.М. Ламберт, Р. Ван Хоук.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобалізаційні процеси приводять до міжнародного поділу праці міграції капіталу, людських ресурсів, технологічних процесів. Такі процеси ведуть до перетворення світу в єдину глобалізаційну систему, де міжнародні компанії розташовують свої потужності для забезпечення найбільшої ефективності та продуктивності виробництва. Логістика стала рушійною силою у зазначеній нами економічній інтеграції. Пропонуємо розглянути основні тенденції розвитку світової логістики.

Динаміка світового ринку логістичних послуг на початку ХХІ ст. визначається постійними коли-

ваннями, оскільки за своєю природою вони дуже залежать від розвитку всіх галузей виробництва. Це пояснюється передусім тим, що сектор виробництва та сектор транспортно-логістичних послуг достатньо активно почав розвиватися.

Аналіз зарубіжних праць показав, що основними тенденціями розвитку світової логістики є [1]:

- посилення позицій міжнародних логістичних компаній на ринку транспортних послуг;
- скорочення логістичного ланцюгу, оптимізація часу доставки вантажу та мінімізація витрат;
- зростання ролі інновацій у технологічному процесі перевезень вантажів;
- зростання цін на паливо-мастильні матеріали.

Згідно з представленими даними світових транспортних організацій, початок третього тисячоліття для світового логістичного сектору оцінюється більше ніж в 1 трлн. доларів, або 4% від глобального ВВП.

Для більшої деталізації показників розвитку світової логістики пропонуємо розглянути діаграму (рис. 1).

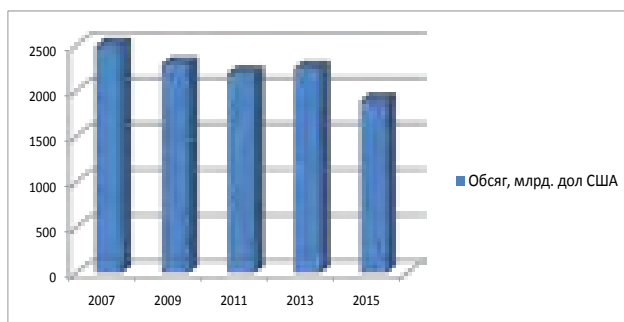

Рис. 1. Динаміка світового ринку логістичних послуг

Як свідчать дані рис. 1, 2007 р. характеризується достатньо високими показниками, коли обсяг перевезень вантажу становив 2550 млрд. доларів США. У подальші роки динаміка ринку світових послуг має негативну тенденцію. З 2008 по 2009 р. спостерігається падіння загальних показників, що пояснюється впливом світової фінансової кризи [3], насамперед – кризовими явищами в економіці Сполучених Штатів Америки та країн Західної Європи, оскільки зазначені макрорегіони є найбільшими транспортно-логістичними центрами в глобальному сенсі. З 2010 р. ми можемо спостерігати деяке поживлення міжнародного ринку логістичних послуг.

Така позитивна тенденція пояснюється передусім відновленням вантажопотоків Америки, європейських країн, а також країн Азії та Латинської Америки. Такий активний розвиток логістики призвів до утворення трьох найбільших торговельних регіонів, а саме Європи, Північної Америки та Азійсько-Тихоокеанського регіону (рис. 2).

Згідно з рис. 2, світовий транспортно-логістичний комплекс розподілений майже однаково між

найбільшими торговельними регіонами. Проте варто зазначити, що в останні роки азійські ринки демонструють достатньо високі темпи обсягу транспортно-логістичних операцій.

Рис. 2. Розподіл показників світового транспортно-логістичного ринку, 2015 р.

Міжнародні експерти пояснюють це розвитком найбільш перспективних маршрутів:

- Південно-Східна Азія – Північна Америка;
- Південно-Східна Азія – Європа.

У загальносвітовому експорті та імпорті всіх видів послуг частка транспортних послуг становить приблизно 24% (5,5 трлн. доларів США). Постачальники транспортно-експедиційних послуг на світовий ринок програють за вартісними показниками експортерам товарів, але тільки найбільшим [4]. Найбільшим постачальником логістичних послуг є США. Їх експорт становить близько 80–90 млрд. доларів США. Але вони й імпортують транспортно-експедиційні послуги на суму 90–100 млрд. доларів США на рік. Проте поступово США втрачають лідируючі позиції в даному сегменті ринку. Це пояснюється низкою економічних факторів та активним розвитком логістики в провідних європейських країнах [4].

Основні країни – експортери та імпортери транспортно-логістичних послуг представлені на рис. 3, 4.

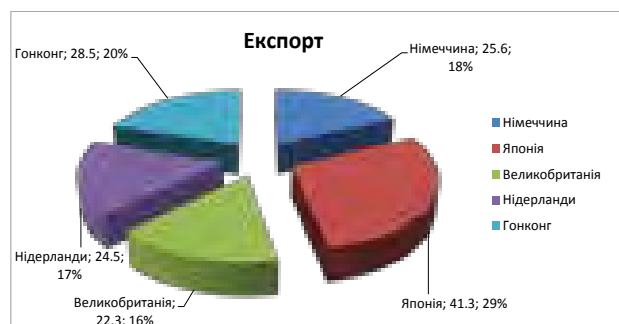

Рис. 3. Експорт транспортно-логістичних послуг у світі, млрд. дол. США, 2015 р.

Як видно з рис. 3, найбільшу частку в експорті транспортно-логістичних послуг займає Японія (29%) та Гонконг (20%). Провідні європейські країни також мають достатньо високі показники.

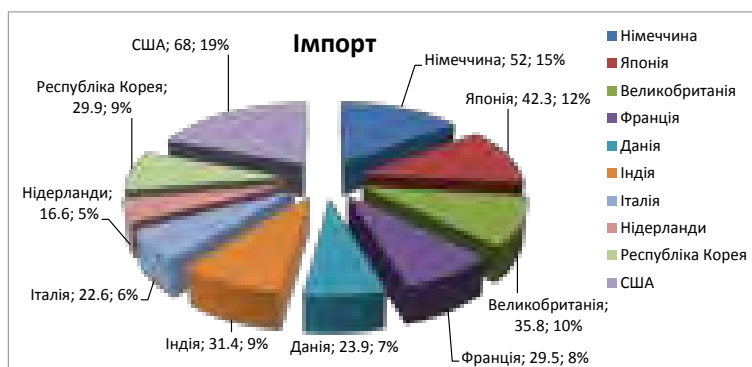

Рис. 4. Імпорт транспортно-логістичних послуг у світі, млрд. дол. США, 2015 р.

Одноосібним лідером в імпорті логістичних послуг також є США. Слідом за обсягами імпорту транспортних послуг йдуть Німеччина (7,56% ринку), Японія (6,24%), Великобританія (10%).

Світовий ринок логістичних послуг є дуже фрагментованим, на ньому представлені десятки тисяч компаній. До найбільших міжнародних логістичних компаній належать : DHL (Німеччина), UPS (USA), FedEx TNT (Нідерланди), Kuehne & Nagel (Швейцарія), FM-Logistics (Франція), Schenker (Німеччина), A.P. Moller-Maersk (Данія), Nippon Express (Японія), Panalpina (Швейцарія) [1].

Згідно з представленим щорічним рейтингом The Journal of, куда входять 50 найбільших транспортно-логістичних компаній світу 2015 р., перша п'ятірка рейтингу не змінилася. Як і раніше, його очолює німецька DHL з 54 985 000 000 доларів доходу (-1,3% до попереднього періоду). Друга – американська UPS з 54 127 000 000 доларів

доходу і зростанням 1,9%. Першу трійку замикає ще одна компанія із США – FedEx (43 471 000 000 доларів, +5,2% зростання). На четвертому місці серед усіх компаній і на першому серед судноплавних – данська AP Moller-Maersk із 40 529 000 000 доларів доходу [4].

Незважаючи на досить стрімкий розвиток міжнародних логістичних компаній, у процесі роботи вони стикаються з різними логістичними проблемами та обмеженнями в можливостях транспортування. Зазначені нами обмеження виражаються для кожного регіону по-різному. Наприклад, Сполучені Штати Америки

мають надзвичайно широку географію, тому тут переважають потреби в наземному транспорті; країни Західної Європи характеризуються меншими географічними просторами, але мають численні економічні, митні, політичні перепони, тому ринок є складним для входження. Азійський ринок передбачає здійснення вантажних операцій повітряним та морським транспортом [5].

Висновки. Проведений аналіз основних тенденцій розвитку логістики у світі показав, що для даного сегменту світового господарства характерні зростання обсягу транспортно-логістичного ринку; процеси поглинання-злиття та реструктуризації компаній на ринку логістики; глобалізація логістики. Такі швидкі темпи розвитку логістики спонукають українські логістичні компанії до активного розвитку та інтеграції у світові логістичні процеси. Географічне положення України, транзитний потенціал та значні ресурси надають усі можливості Україні для повноцінного розвитку країни як логістичного вузла в центрі Європи.

Список літератури:

1. Тюріна Н.М. Логістика : [навч. посіб.] / Н.М.Тюріна, І.В. Гой, І.В. Бабій. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 392 с.
2. Левіков Г.А. Глобалізація світової економіки та логістика / Г.А. Левіков // Бюлетень транспортної інформації (БТІ). – 2002. – № 8.
3. Транспортний ринок мира и России //National Business. – 2006. – № 4. – С. 68–71.
4. Dietz W., Sasch B. Grunlage der Logistik. – Wien, 1971.
5. Bowersox D.J., Closs D.J., Logistical Management. – Mc 5. Pudlishing, 3rd ed. 1991.
6. Логістична стратегія розвитку річкових портів України : [монографія] / О.М. Тимошук, Г.Ю. Кучерук, О.В. Мельник. – Київ : ІПРЕД НАН України, 2015. – 208 с.

Грушина А. І., аспірант,
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

СИСТЕМА СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЇЇ СПЕЦИФІКА У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Грушина А.І. Система стратегічного управління фінансовими ресурсами та її специфіка у сфері культури. У статті розглянуто основні наукові положення щодо системи та процесу стратегічного управління фінансовими ресурсами. Визначено основні етапи управління в організаціях. Запропоновано ієрархічну структуру системи стратегічного управління в організаціях сфери культури, враховуючи специфіку їх діяльності.

Ключові слова: система, процес, стратегічне управління, фінансові ресурси, галузь культури і мистецтва.

Грушина А.И. Система стратегического управления финансовыми ресурсами и ее специфика в сфере культуры. В статье рассмотрены основные научные положения о системе и процессах стратегического управления финансовыми ресурсами. Определены основные этапы управления в организациях. Предложена иерархическая структура системы стратегического управления в организациях сферы культуры, учитывая специфику их деятельности.

Ключевые слова: система, процесс, стратегическое управление, финансовые ресурсы, сфера культуры и искусства.

Hrushyna A.I. The system of strategic management of financial resources and its specificity in culture. In the article considered the basic scientific provisions on the system and the strategic management of financial resources. Established the main stages of management in organizations. The author offer a hierarchical system of strategic management in cultural institutions, considering specificity of their activities.

Keywords: system, process, strategic management, financial resources, sphere of culture and arts.

Постановка проблеми. В умовах безперервних економічних та політичних коливань, процесу глобалізації бізнесу та росту підприємницьких ризиків суб'єкти підприємницької діяльності зазнають постійних потрясінь, що впливають на результати їх функціонування. Важливим у такі періоди соціально-економічних збурень є утримання конкурентних позицій на ринку, що можливе лише за системного управління діяльністю організацій. Таке управління має бути стратегічно орієнтованим на забезпечення фінансової стійкості та незалежності підприємства, ґрунтуватися на принципах системності та комплексності з метою збільшення можливостей швидкого реагування на зміни у зовнішньому середовищі. Відповідно, стратегічне управління фінансовими ресурсами набуває все більшої вагомості в загальній системі управління організаціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі стратегічного управління науковцями приділялось достатньо уваги. Серед основоположників теорії менеджменту в рамках стратегічного управління є І. Ансофф, В. Глюк, К. Ендрюс, П. Лоранж, А. Томпсон та ін. Вітчизняні дослідники теж здійснили свій вклад у рамках дослідження системи стратегічного управління та фінансового менеджменту (І. Балабанов, І. Бланк, Н. Розумович, Л. Дорохова, О. Черевко та ін.). Питанням управління в галузі культури в Україні займалися Д. Дзвінчук, О. Немчук, В. Панченко та ін.

Незважаючи на достатню кількість наукових напрацювань, система стратегічного управління закладами сфери культури потребує науково-теоретичного та практичного вдосконалення, зокрема в контексті управління фінансовими ресурсами.

Постановка завдання. Метою наукової публікації є дослідження специфіки системи та процесу стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури, що, своєю чергою, зумовило виконання таких завдань: проаналізувати основні етапи процесу стратегічного управління, розкрити сутність системи стратегічного управління фінансовими ресурсами, визначити її специфіку у сфері культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беручи до уваги становлення ринкових відносин, які охоплюють усі сфери економічної діяльності в Україні, що дають змогу ефективно розвиватися всім галузям національного господарства, враховуючи реальний сектор економіки, тенденція до занепаду специфічного культурного комплексу, що склалась практично історично, зберігає свій негативний напрям. Попри специфіку та особливість стратегічного управління в різних галузях і підсистемах національної економіки, у тому числі й у сфері культури, існують історично сформовані в науці загальні теоретичні положення щодо процесів впливу стратегічного характеру суб'єкта, що управляє на керований ним об'єкт [1, с. 2], які є передумовою ефективних стратегічних змін в організаціях будь-якого виду діяльності.

Н. Архіпова зазначає, що головною передумовою існування внутрішньої структури системи управління суб'єктами підприємницької діяльності є управлінські відносини, які науковець тлумачить як сукупність взаємодій і взаємозв'язків між елементами системи управління організацією, спрямованих на підвищення ефективності функціонування керованого об'єкта відповідно до існуючої мети та критерію ефективності системи в цілому [2, с. 8].

Щодо стратегічного управління, то впродовж еволюції наукових підходів воно трактувалось передусім як система, за якої прийняття рішення, їх реалізація та управління ним відбувається одночасно. У результаті аналізу концептуальних підходів до стратегічного управління організацією, її фінансами доцільним є застосування саме системного підходу до стратегічного управління фінансами суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки за таких умов можна розглядати процес управління як систему взаємопов'язаних елементів, утворених з урахуванням усіх властивостей цієї системи та синергетичного ефекту, який може бути досягнутий унаслідок взаємодії її складників.

Тлумачний словник В. Даля (середина XIX ст.) визначає систему як «план, порядок розташування частин цілого, визначене улаштування, хід чогонебудь у послідовному, доладному порядку» [3]. Словник Webster's Revised Unabridged Dictionary містить визначення системи як «сукупності об'єктів,

підпорядкованих чітко або за якимось особливим порядком, як правило, логічним або науковим; єдине ціле об'єктів, пов'язаних якимось спільним законом, принципом або метою; постійне об'єднання принципів або елементів, які становлять єдине ціле» [4].

А. Дігман визначає систему стратегічного управління як таку, що включає в себе стратегічне планування і стратегічний контроль. Стратегічне планування описує періодичні заходи, що проводять організації з метою реагування на зміни в зовнішньому середовищі. Такі заходи передбачають розробку та оцінку альтернативних стратегій, вибір стратегії, а також розробку детальних планів для її реалізації. Стратегічний контроль, своєю чергою, полягає в забезпеченні реалізації обраної стратегії належним чином та досягнення бажаних результатів [5].

П. Лоранж зазначав, що будь-яка система стратегічного управління відповідає на чотири питання:

- «Куди ми йдемо?» (місія);
- «Як ми збираємося туди потрапити?» (стратегії);
- «Які межі нашої діяльності?» (бюджети);
- «Чи на правильному ми все ще шляху?» (контроль) [6].

Так, учений виділяє чіткі етапи системи стратегічного управління, які впливають один з одного: стратегічний аналіз; розробка стратегії; реалізація стратегії; стратегічний контроль і оцінка.

І. Ансофф, своєю чергою, тлумачить систему стратегічного управління як таку, що компонується

Таблиця 1

Моделі стратегічного управління організацією

Автор	Зміст моделі
K. Andrews	Проста модель Ендрюса (1965 р.) включає в себе вибір стратегії, але ігнорує реалізацію і контроль як складові частини процесу управління. У 1971 р. Ендрюс сформулював більш повну модель, яка включала реалізацію, але, як і раніше, ігнорувала стратегічний контроль та оцінку.
W.F. Glueck	Модель передбачає такі фази, стратегічні елементи управління: аналіз і діагноз; вибір; реалізація; оцінка.
D. Shendel and Ch. Hofer	Модель науковців передбачає декілька основних етапів: формулювання мети; аналіз навколишнього середовища; розробка стратегії; оцінка стратегії; здійснення стратегії; стратегічний контроль.
Thompson and Strickland model	Процес стратегічного управління за моделлю складається з п'яти основних всюдисущих завдань: – розробка концепції та формування бачення, де організація повинна бути в майбутньому; – перетворення місії в конкретні цілі організації; – формулювання стратегії; – впровадження обраної стратегії; – оцінка ефективності, аналіз ситуації, а також ініціювання коригувальних змін.
Korey's model	Модель Кореу складається з трьох дискретних основних етапів: попередній етап аналізу; стратегічний етап планування; стратегічне управління фазою.
P. Wright, Ch. Pringle, M. Kroll	Модель передбачає такі етапи: аналіз можливостей і загроз; аналіз внутрішніх сильних і слабких сторін організації; визначення місії та цілей; формулювання стратегії; реалізація стратегії; стратегічне управління.

Джерело: розроблено автором на основі [9–12]

з двох взаємодоповнюючих одна одну підсистем: аналіз і вибір стратегічної позиції організації та оперативне управління в реальному просторі і часі [7]. О. Черевко пропонує визначати стратегічний менеджмент як функціонально-орієнтовану систему, що на відміну стратегічного планування включає в себе безпосередньо сам процес упровадження стратегії, а також контроль і оцінку. Причому процес здійснення стратегії науковець трактує як основну частину стратегічного управління, оскільки за відсутності відповідних механізмів реалізації такої стратегії стратегічний план залишається лише нереалізованим задумом [8].

Головна особливість організації як системи полягає в тому, що це – відкрита система, яка може існувати лише за умови активної взаємодії з навколишнім середовищем, тому можна зробити висновок, що система стратегічного управління організацією представляє собою повторюваний цикл взаємодій між усіма підрозділами організації та групами споживачів їх товарів і послуг та включає етапи управління, планування і контролю діяльності підприємства. Проте необхідним є чіткий поділ в управлінському процесі, за допомогою якого організація формує, оцінює, реалізує і контролює відповідність між її цілями, її стратегіями та її оточенням.

Аналіз концепцій розвитку стратегічного менеджменту та їх еволюції показав наявність різноманітних підходів до розробки стратегій, а відповідно, у науці панує багатозначність тлумачення переліку елементів системи стратегічного управління. Так, сьогодні існують десятки моделей стратегічного управління організацією, які пропонують безліч сценаріїв ефективного управління суб'єктами підприємницької діяльності (табл. 1).

Нині серед науковців набули популярності та залишаються стабільно визначеними чотири структурних елементи (позиції) системи стратегічного управління:

- стратегічний аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища;
- формулювання стратегії. Даний етап передбачає розробку плану стратегії, що супроводжується такими функціями, як перегляд та остаточне підтвердження місії й бачення організації, створення та оцінка стратегічних альтернатив із подальшим прийняттям рішень;
- реалізація стратегії. На даному етапі застосовуються сильні та розвинені методи реалізації стратегічних проектів, що притаманні організації. Зазвичай цей етап включає в себе такі функції: побудова програми реалізації проекту, формування бюджету, організація робочих груп, розвиток стратегічних людських ресурсів, управління за цілями;
- стратегічний контроль, який дає змогу співставити заплановані та фактичні результати організаційно-стратегічної діяльності щодо досягнення мети організації.

Щодо системи управління фінансовими ресурсами підприємства, то вона є складовою частиною фінансового механізму підприємства, відповідно, управління фінансовими ресурсами підприємства більшість науковців (І. Бланк, В. Гриньова, В. Ковальов, Д. Моляков, В. Терьохін, М. Романовський) розглядають як основну функцію фінансового менеджменту. Як зазначає І. Бланк, «механізм фінансового менеджменту представляє собою систему основних елементів, регулюючих процес розробки і реалізації управлінських рішень в області фінансової діяльності підприємства» [13]. Науковець розглядає його як сукупність фінансового забезпечення, регулювання й управління фінансовими ресурсами та управління фінансовими потоками, системи конкретних методів, засобів та прийомів здійснення управління фінансовою діяльністю організації [13].

І. Балабанов вважає, що розглядати управління фінансовими ресурсами суб'єкта підприємницької діяльності як самостійний механізм є недоцільним. І пов'язує цей процес з організаційною інтегрованістю цієї підсистеми з усією системою управління організацією, комплексними характером останньої, що робить кожне прийняте управлінське рішення вагомим результативним внеском у загальний результат функціонування підприємства. Дана позиція відображена в загальному правилі фінансового менеджменту: «Завжди треба йти до фінансової стійкості системи в цілому, а не тих чи інших її елементів, підсистем» [14, с. 51].

Своєю чергою, А. Горпинченко зазначає, що управління фінансовими ресурсами, виступаючи в ролі самостійної системи, водночас є складовою частиною системи як загальної, так і фінансового менеджменту. Так, учений-економіст трактує систему управління фінансовими ресурсами як таку, що містить у собі принципи, методи, способи й інструменти, метою яких є організація руху фінансів відповідно до дії економічних законів, нормативно-правових та законодавчих актів і економічних інтересів власників суб'єкта [15].

Н. Розумович вважає, що саме фінансова стратегія є найважливішим елементом системи стратегічного управління, адже її реалізація безпосередньо пов'язана з фінансовою й економічною політикою підприємства [16, с. 44].

Варто зауважити, що кожен окремий компонент системи стратегічного управління фінансовими ресурсами організації повинен мати свої власні технологічні цілі і надзавдання, які повинні бути реалізовані одночасно та забезпечити повну систему фінансового управління. Якісне управління фінансовими ресурсами підприємства базується не лише на відмінній бухгалтерії, а є результатом комплексної системи функцій кожного елемента, які впливають на низку організаційних одиниць одночасно. Характер системи передбачає роботу окремих компонент разом як єдиного цілого.

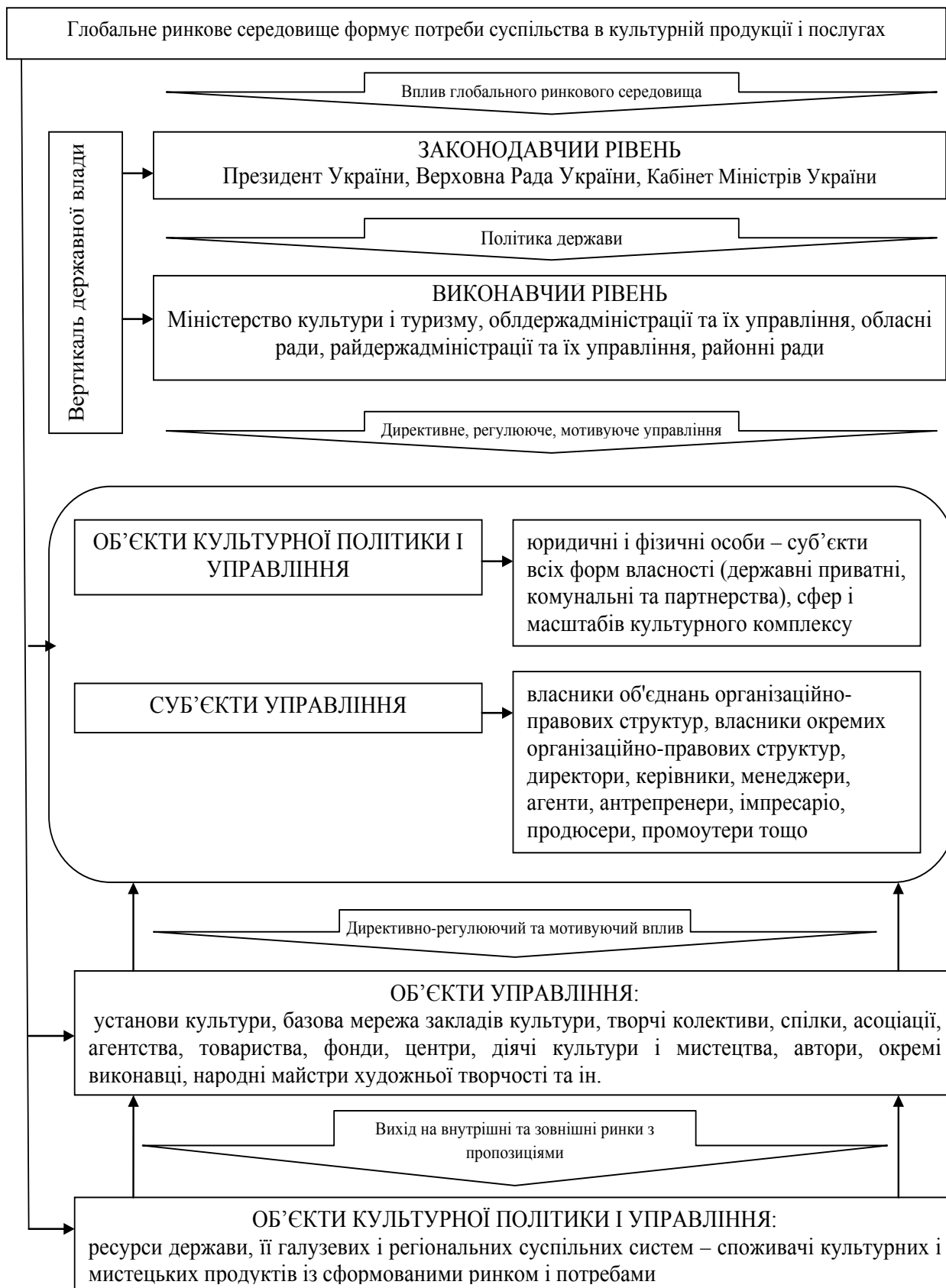

Рис. 1. Ієрархічна структура системи стратегічного управління сферою культури

Джерело: розроблено автором на основі [17; 18]

Дослідники наукового центру CAAS визначають чотири компоненти ефективного стратегічного управління фінансовими ресурсами:

- чітка стратегія фінансування;
- план щодо отримання доходів;
- надійна система фінансового управління;
- відповідне внутрішнє середовище.

Враховуючи невизначеність сучасної економіки, можна зробити висновок, що не існує єдиної моделі управління фінансовими ресурсами, яка б підходила всім без винятку організаціям. Варто зазначити, що в даному разі слушною є думка як І. Бланка, щодо того, що управління фінансовими ресурсами є ключовою функцією фінансового менеджменту, так і думка І. Балабанова, що це передусім підсистема загальної системи стратегічного управління організацією. Таким чином, ми отримуємо складну інтегровану сполуку «стратегічний менеджмент – фінансовий менеджмент», що діє у напрямі досягнення однієї і тієї ж мети – забезпечення раціонального розподілу фінансових ресурсів задля збереження конкурентних переваг на ринку та досягнення поставлених цілей підприємства, що є сутністю стратегічного управління фінансовими ресурсами передусім як комплексного управління організацією.

Узагальнивши вищезазначене, систему стратегічного управління фінансовими ресурсами варто тлумачити як процес стратегічного аналізу середовища організації, як внутрішнього, так і зовнішнього, з метою формування та реалізації функціональних ресурсних стратегій підприємства та відповідного стратегічного й фінансового контролю над результатами їх впровадження з урахуванням принципів формування системи стратегічного управління.

Процес стратегічного управління фінансовими ресурсами на основі системного підходу в організаціях галузі культури і мистецтв передбачає низку особливостей, передусім їх переважно державну та комунальну форми власності, що зумовлює врахування ролі держави. Транзитивні процеси в економіці держави, вважає В. Панченко, істотним чином вплинули на існування суб'єктів господарювання галузі культури і мистецтва, що вимагає адекватних та виважених заходів із боку держави та її втручання в соціально-економічні процеси, які б носили стратегічний напрям у державній політиці щодо підтримки та розвитку діяльності організацій в сфері культури [1]. Сьогодні заклади культури утворюють базову мережу, що підпорядковується державним органам влади та керується нормативно-правовими документами. Тим не менш, державна опіка, яка на перший погляд начебто налагоджена, відсутня певною мірою, а заклади галузі культури і мистецтва позбавлені адекватного забезпечення та підтримки, як фінансової, так і нормативної.

Так, центральна позиція держави в системі управління закладами культури, визначає її ролевий статус як суб'єкта управління, що здійснює

взаємодію в процесі управління об'єктом чи явищем та, своєю чергою, визначає основні управлінські функції, форми і методи їх здійснення в рамках стратегічного управління організацією сфери культури та її фінансовими ресурсами. Відповідна ситуація продовжує зберігати принцип управління «зверху – вниз» у відносинах «влада – мистецтво», зазначає Д. Дзвінчук. Основою такої моделі є очікувальне споглядання керівників (як адміністративних, так і художніх) суб'єктів генерування національного культурного продукту на рішення функціонерів вищих рівнів державної ієрархії управління закладами культури [17].

Таким чином, структура системи стратегічного управління відображає механізм державного управління, що є штучно створеною системою, яка призначена для досягнення поставлених цілей і має чітко визначену структуру. Відповідно, за деталізації структурної схеми системи управління закладами культури з установами і обґрунтуванням нових взаємозалежностей і причинно-наслідкових зв'язків між її елементами, варто враховувати положення Закону України «Про культуру» [18] та рекомендації дослідників у сфері державного управління [19].

Отже, специфічні особливості діяльності закладів культурного комплексу на відміну від суб'єктів підприємницької діяльності промислового сектору прямо пропорційно, за сьогоденних умов, залежать як від впровадження стратегічних напрямів у державній політиці розвитку та підтримки галузі культури і мистецтва, так і від процесів у соціально-культурному середовищі суспільства, які є визначальним фактором впливу на ефективність діяльності організацій у довгостроковому періоді.

Так, системне стратегічне управління фінансовими ресурсами закладів культури повинно враховувати фактор впливу макросередовища, який формується під тиском економіки, нормативно-правового регулювання і управління з боку суб'єктів державної культурної політики та суб'єктів управління сферою культури, політичних процесів, мікросередовища і ресурсів, науково-технічного і технологічного прогресу, інфраструктури тощо [1]. Варто також брати до уваги оцінку і контроль над процесом формування та реалізації загальної стратегії розвитку та підтримки галузі культури, що, своєю чергою, забезпечуватиме зворотній зв'язок між процесом досягнення цілей і їх фактичним виконанням, що поставлені перед суб'єктами управління сферою культури.

Відповідно до того, як механізм державного регулювання за допомогою важелів та методів провадить свою політику управління у сфері культури, у системі стратегічного управління фінансами мають бути враховані такі ж інструменти управління ресурсами організації, що передбачені внутрішньою фінансовою політикою. Постає необхідність побудови такої системи (моделі) управління, яка спроможна забезпечити ефективне застосування таких засобів та мето-

дів: самоорганізація і самоокупність за рахунок змішаного фінансування, аналіз отриманих результатів, планування і прогнозування, правильний розподіл ресурсів і витрат, управління ризиками.

Варто зазначити, що за умов нестабільної економічної ситуації в країні важливим завданням розвитку закладів культури залишається прогнозування майбутнього фінансового стану, правильний вибір стратегії та контроль над рівнем фінансових ризиків, а отже, важливим під час формування цілісної системи стратегічного управління фінансовими ресурсами залишається дотримання основних етапів процесу стратегічного управління.

Висновки. Результати наукового дослідження, завданням якого передусім було вдосконалення системи стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури враховуючи їх специфіку, дає змогу зробити такі висновки:

– стабільно визначеними в науковій літературі залишаються чотири етапи (позиції) системи стратегічного управління: стратегічний аналіз внутріш-

нього і зовнішнього середовища; формулювання стратегії; реалізація стратегії; стратегічний контроль;

– систему стратегічного управління фінансовими ресурсами варто тлумачити як процес, що передбачає формування та реалізацію функціональних ресурсних стратегій підприємства та відповідного стратегічного та фінансового контролю над результатами їх упровадження з урахуванням принципів формування системи стратегічного управління;

– особливостями стратегічного управління фінансовими ресурсами закладів культури є їх форма власності та підпорядкованість, що зумовлює участь держави в загальному процесі формування генеральної стратегії, а відповідно, формує безпосередній вплив на розвиток діяльності організацій галузі культури і мистецтва.

Перспективами подальших розвідок є розробка системи стратегічного управління фінансовими ресурсами конкретно для закладів культури, враховуючи їх специфіку та ієрархію системи управління.

Список літератури:

1. Панченко В.В. Основи формування стратегічного підходу в реалізації державної політики розвитку сфери культури України / В.В. Панченко // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 7 Електронний ресурс. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_7_16.
2. Исследование систем управления : [учеб. пособ.] / Н.И. Архипова, В.В. Кульба, С.А. Косяченко [и др.] ; под ред. Н.И. Архиповой. – М. : ПРИОР, 2002. – 384 с.
3. Толковый словарь Даля [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://slovardalja.net/word.php?wordid=37673>.
4. Webster's Revised Unabridged [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://machaut.uchicago.edu/?resource=Webster%27s&word=system&use1913=on>.
5. Digman L. A. Strategic Management: Competing in the Global Information Age, 8e / L. A. Digman. – Custom Publishing, 2005. – 678 p.
6. Лоранж П. Новый взгляд на управленческое образование: задачи руководителей / П. Лоранж ; пер. с англ. А. Трактинского. – М. : Олимп-Бизнес, 2004. – 387 с.
7. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; под ред. Л.И. Евенко ; пер. с англ. – М. : Экономика, 1999. – 519 с.
8. Черевко О.В. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства / О.В. Черевко // Ефективна економіка. – 2014. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3302>.
9. Andrews K.R. The concept of corporate strategy / K. R. Andrews, Richard D. Irwin. – Homewood, 1971. – P. 28.
10. Schendel D.E. Strategic management. A new view of business policy and planning / D. Schendel, Ch. Hofer. – Little Brown, Boston, 1979. – P. 9.
11. Glueck W.F. Business Policy and Strategic Management / W. F. Glueck – New York: McGraw – Hill, 1980. – 115 p.
12. Ryszard Barnat. Strategy Evaluation And Control [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.introduction-to-management.24xls.com/en224>.
13. Бланк И.А. Финансовый менеджмент : [учебный курс] / И.А. Бланк ; 2-е изд. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
14. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента : [учеб. пособ.] / И.Т. Балабанов ; 3-е изд. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 528 с.
15. Горпинченко А.П. Вплив структури фінансових ресурсів на фінансову стійкість підприємств торгівлі в Україні / А.П. Горпинченко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 348–354.
16. Розумович Н.Ф. Розробка фінансової стратегії у забезпеченні конкурентних переваг підприємства : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 – економіка та управління підприємствами / Н.Ф. Розумович. – Хмельницький, 2016. – 234 с.
17. Дзвінчук Д.І. Проблеми інновації механізмів державного управління діяльністю і розвитком мистецько-культурного середовища в Україні / Д. Дзвінчук, О. Немчук // Держава і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 2016–223.
18. Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778-VI / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.
19. Петренко В.П. Концепція інтелектокористування як основа новітньої парадигми практичного менеджменту. International Conference Project 2011 / В.П. Петренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.icp-ua.com/ru/conference2>.

Гудзь Ю.Ф., к.е.н., докторант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК

Гудзь Ю.Ф. Особливості застосування методів оцінки інвестиційного потенціалу для переробних підприємств АПК. У статті охарактеризовано основні методичні підходи до оцінки інноваційного потенціалу переробних підприємств АПК. Запропоновано класифікацію методів оцінки інноваційного потенціалу. Визначено переваги та недоліки існуючих методик. Проведено критичний аналіз застосування їх на практиці. Запропоновано метод оцінки інноваційного потенціалу переробних підприємств АПК.

Ключові слова: переробні підприємства АПК, інновації, інноваційний потенціал, методи оцінювання інноваційного потенціалу, ефективність інновацій.

Гудзь Ю.Ф. Особенности применения методов оценки инвестиционного потенциала для перерабатывающих предприятий АПК. В статье охарактеризованы основные методические подходы к оценке инновационного потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Предложена классификация методов оценки инновационного потенциала. Определены преимущества и недостатки существующих методик. Проведен критический анализ применения их на практике. Предложен метод оценки инновационного потенциала перерабатывающих предприятий АПК.

Ключевые слова: перерабатывающие предприятия АПК, инновации, инновационный потенциал, методы оценки инновационного потенциала, эффективность инноваций.

Gudz Y.F. Features of the application of methods for assessing the investment potential for processing agricultural enterprises. The article describes the basic methodological approaches to the assessment of the innovative capacity of processing agricultural enterprises. Proposed classification methods for assessing innovative capacity. Identified advantages and disadvantages of existing techniques. Conducted critical review of their application in practice. Proposed method of assessing the innovative capacity of processing agricultural enterprises.

Keywords: processing companies of AIC, innovations, innovative capacity, methods of innovative capacity assessment, effectiveness of innovations.

Постановка проблеми. Вибір напрямів інноваційного розвитку переробних підприємств АПК може бути забезпечений не тільки наявністю оптимальної системи управління й ефективного менеджменту, а й тим, щоб одержати інновацію у вигляді нового продукту, технології, методів організації й менеджменту, що є результатом інноваційного процесу. Важливо не тільки одержати нововведення з мінімальними витратами, а й саме нововведення як інноваційний потенціал, що може забезпечити додатковий прибуток за рахунок інноваційних розробок у майбутньому.

Водночас інноваційна активність підприємства залежить не лише від забезпеченості ресурсами. Приймаючи інноваційні рішення, слід урахувувати не тільки внутрішні, а й зовнішні чинники, тому процес прийняття інноваційних рішень являє собою систему з багатьма зв'язками, де вихідним пунктами є порівняння запланованих цільових настанов із досягнутими (наприклад, зміна ринкової ситуації, витрат, прибутку тощо).

Тому на сьогоднішній день повсталала потреба у розробці зручного математичного інструменту вимі-

рювання інноваційного потенціалу підприємства, результати якого можна було б застосовувати як для оцінки, так і для порівняння підприємств.

Існуючі підходи до оцінювання інноваційного потенціалу переважно відображають вузьку оцінку окремих його складників, не враховуючи взаємозв'язку цих показників на різних етапах інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед робіт, присвячених оцінці інноваційного потенціалу, слід відмітити праці вітчизняних науковців В.А. Верби [1], О.О. Власенко [2], Є.С. Іванової [3], С.М. Ілляшенко [4], О.В. Князь [5], Н.В. Краснокутської [6], О.С. Поповича [7], В.Г. Чабана [8], Н.В. Чухрай [9], В.М. Хобти [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на величезну кількість наукових та практичних здобутків у теорії та практиці оцінювання інноваційного потенціалу, і досі відсутні єдині систематизовані методи дослідження в даному напрямі економічної науки. Різноманітність поглядів дослідників обумовлена безліччю видів інноваційної діяльності, різною масштабністю, капіталомісткістю та ефективністю

інноваційних проектів, відмінністю в галузях реалізації нововведень та спеціалізації інноваційно активних підприємств. Це актуалізує необхідність аналізу існуючих методичних підходів та розробки методології оцінки стану інноваційного потенціалу переробних підприємств АПК.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-методичних, теоретичних положень і засад використання методів оцінки інноваційного потенціалу сучасного переробного підприємства АПК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складна ситуація на вітчизняних підприємствах у період постійних гібридних війн із Російською Федерацією в ХХ ст., відсутність необхідного розвитку і навіть стабільності відображає недостатньо враховані можливості чи нераціонально використані ресурси, а в підсумку – невикористаний потенціал. Це зумовлює необхідність дослідження потенціалу підприємств, його сутності та структури для забезпечення стійких позицій підприємства на ринку, завоювання конкурентних переваг, виявлення можливостей підвищення конкурентоспроможності з урахуванням перспектив прибутковості та зростання.

В умовах ринкових відносин одним із пріоритетних напрямів діяльності будь-якого підприємства є формування економічного потенціалу та забезпечення умов для довгострокового розвитку. Ці завдання особливо складно реалізувати в умовах мінливого фінансово-економічного, інформаційного та правового середовища функціонування підприємств. Такі умови вимагають від керівництва підприємства не тільки вчасно реагувати на можливі зміни, а й передбачати і формувати моделі розвитку подій. Саме формування стратегії розвитку потенціалу підприємства є дієвим інструментом управління в програмі довгострокового розвитку.

В умовах скорочення промислового виробництва (2014–2016 рр.) виникає також необхідність в оцінюванні та оптимізації всіх наявних ресурсів. Успіх розвитку підприємства полягає не тільки в ефективному управлінні, а й у належному використанні наявних ресурсів для підсилення його позицій на ринку. Важливе значення у стратегічному розвитку потенціалу підприємства відіграє інвестиційна стратегія. У науковій літературі відсутнє єдине визначення сутності, специфічних ознак, структури та оцінки інноваційного потенціалу.

В.М. Геєць, А.С. Гальчинський, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко [11] розглядають інноваційний потенціал як сукупність різних видів ресурсів, включаючи матеріальні, фінансові, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності. Л.В. Балабанов В.В., Холод [12] під інноваційним потенціалом розуміють «сукупність окремих видів ресурсів, включаючи матеріальні, інтелектуальні, інформаційні та інші ресурси, необхідні для здійснення інноваційної діяльності».

С.В. Лапін [13] і Н.С. Краснокутська [14] трактують його як спроможність створювати нововведення власними силами або придбавати їх з боку, а також ефективність упровадження інновацій у практику господарської діяльності. Результатом реалізації інноваційного потенціалу вони вбачають: освоєння нової та модернізацію продукції, що випускається; розроблення та впровадження у виробництво нових машин, обладнання, інструментів, нових конструкційних матеріалів; розроблення та впровадження у виробництво нових технологій та способів виробництва продукції; удосконалення та розроблення нових методів, засобів та правил організації та управління виробництвом.

Р.А. Фахутдінов [15] визначає інноваційний потенціал як міру готовності організації виконати завдання, які забезпечать досягнення поставленої інноваційної мети, тобто міру готовності до реалізації інноваційного проекту або програми інноваційних перетворень та впровадження інновацій. Автор розглядає розвиток організації як реакцію на зміну зовнішнього середовища і підкреслює її стратегічний характер.

С.М. Ілляшенко [16] під інноваційним потенціалом розглядає деяку критичну масу ресурсів господарюючого суб'єкта (інтелектуальних, науково-дослідних, інформаційних і т. д.), необхідну і достатню для його розвитку на основі постійного пошуку та використання нових сфер і способів реалізації ринкових можливостей, які відкриваються перед ним, що пов'язано з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту. Автор більш детально виділяє такі складники інноваційного потенціалу: ринковий, інтелектуальний, кадровий, технологічний, інформаційний, інтерфейсний та науково-дослідний.

Один із важливих секторів економіки України, який бере участь у формуванні продовольчої безпеки держави, її експортного потенціалу, – це переробна промисловість АПК. Агропромисловий комплекс є складовою частиною економіки України, де виробляється життєво важлива для суспільства продукція і зосереджено величезний економічний потенціал. Водночас інноваційна активність переробних підприємств АПК залежить не лише від забезпеченості ресурсами, тому на сьогоднішній день повстала потреба у розробці зручного математичного інструменту вимірювання інноваційного потенціалу переробних підприємств АПК, результати якого можна було б застосовувати як для оцінки, так і для порівняння підприємств. Існуючі підходи до оцінювання інноваційного потенціалу переважно відображають вузьку оцінку окремих його складників, не враховуючи взаємозв'язку цих показників на різних етапах інноваційної діяльності.

Існує необхідність комплексної оцінки інвестиційного потенціалу переробних підприємств АПК. Істотним недоліком багатьох досліджень щодо оцінки інвестиційного потенціалу переробного підприємства АПК є відсутність системного підходу до відбору показни-

ків його оцінювання в цілому. Дослідження з проблем формування, моделювання, оцінки та використання інвестиційного потенціалу переробних підприємств АПК також дуже обмежені: практично не вирішується проблема виміру елементів інвестиційного потенціалу підприємств АПК у нових умовах децентралізації регіонів та його величини в цілому в Україні.

На переробних підприємствах можуть використовуватися різні новації, у тому числі інновації технічні, технологічні, організаційні і продуктові, коли створюються нові харчові продукти або ж удосконалюються існуючі. Звернемо увагу на ту обставину, що часто впровадження одних інновацій водночас вимагає впровадження інших. Створення і випуск нового харчового продукту супроводжується необхідністю вдосконалення існуючої або розроблення нової технології; остання, своєю чергою, може вимагати впровадження нового або вдосконалення існуючого обладнання. Водночас переробні підприємства впроваджують нове обладнання і з метою підвищення продуктивності праці, економії енерговитрат, поліпшення якості вироблюваної продукції.

Нині у вітчизняній літературі можна знайти достатню кількість методів, що дають змогу оцінити інноваційний потенціал переробного підприємства на підставі використання методу експертних оцінок, індексного методу, графічного, інтегрального або на їх поєднанні.

І.В. Федулова розглядає графічний метод дослідження інноваційного потенціалу [17], що передбачає побудову пелюсткової діаграми, в якій кількість променів відповідає кількості структурних компонентів інноваційного потенціалу, а довжина променів – їх значенням. Якщо з'єднати кінці променів, то буде отриманий багатокутник, площа якого відповідає інтегральній характеристиці інноваційного потенціалу підприємства. З одного боку, цей метод оцінки інноваційного потенціалу для переробних підприємств з математичної точки зору досить простий у використанні. Але, з іншого боку, його використання пов'язане з деякими труднощами: метод не дає рекомендацій щодо показників, які слід використовувати як компоненти інноваційного потенціалу переробних підприємств; не містяться рекомендації щодо того, під яким кутом слід відкласти промені, що характеризують величину кожного складового елемента інноваційного потенціалу. Серед переваг даного методу для використання переробними підприємствами слід відмітити такі:

- 1) простота у використанні;
- 2) даний метод показує вплив кожного фактора на значення інтегрального показника інноваційного потенціалу;
- 3) це дає змогу маневрувати кількістю і переліком складових елементів для оцінки інноваційного потенціалу переробних підприємств.

Серед суттєвих недоліків запропонованого методу оцінки інвестиційного потенціалу для переробних підприємств такі:

1) не враховуються питома вага і розмірність складових компонентів для розрахунку;

2) для розрахунку інноваційного потенціалу передбачається використання або тільки кількісних, або тільки якісних показників; це призводить до того, що відображаються не всі фактори, що впливають на інноваційний потенціал.

А.А. Трифилова пропонує застосовувати метод оцінювання інноваційного потенціалу на основі аналізу його фінансових показників [17], що дає змогу оцінити достатність власних джерел коштів для покриття запасів і витрат, на основі яких підприємство може бути віднесено до того чи іншого типу фінансової стійкості: абсолютно стійке підприємство, нормально стійке підприємство, нестійке з фінансової точки зору підприємство, кризовий стан підприємства. Кожному типу фінансової стійкості відповідає тип інноваційного потенціалу: високий, середній, низький і нульовий. Визначення типу інноваційного потенціалу, згідно з цією методикою, дає змогу дати відповідь на питання: наскільки ефективно підприємство може реалізовувати довгострокові інновації за одночасного забезпечення фінансових потреб поточної фінансово-господарської діяльності? Цей метод досить простий у використанні, проте його результати свідчать не стільки про величину інноваційного потенціалу переробного підприємства АПК, скільки про величину фінансових ресурсів, достатніх (або недостатніх) для реалізації інновацій.

Серед переваг, за умові застосування даного методу переробними підприємствами, відмічаємо, що він указує на зв'язок із фінансовою стійкістю підприємства, його власними джерелами фінансування витрат; таким чином, відбивається їх достатність для фінансування інноваційної діяльності та базується на реальних даних фінансової звітності. Серед недоліків слід відмітити також, що вказується на зв'язок інноваційного потенціалу з джерелами формування ресурсів і їх достатністю, залишаючи без уваги зв'язок з іншими показниками фінансового стану, не відображає результативності інноваційної діяльності не має зв'язку з вартістю підприємства

А.Н. Абдулов, А.М. Кулькин описують метод процентних співвідношень [18], який полягає в тому, що під час порівняння інноваційних потенціалів різних підприємств використовують найпростіші математичні прийоми, які показують, у скільки разів значення одного відрізняється від іншого. Однак даний метод може бути використаний тільки як доповнюючий основні методи оцінки інноваційного потенціалу переробних підприємств АПК, оскільки він не містить рекомендацій, яким саме чином слід розраховувати інноваційний потенціал переробного підприємства перш ніж його порівнювати з аналогічним показником інших підприємств.

Слід також відмітити, що метод процентних співвідношень характеризується простотою, оскільки передбачає просте порівняння величини інноваційного

потенціалу різних переробних підприємств та є дуже простим для цілей ранжирування підприємств із точки зору потенційного покупця, інвестора, акціонера.

З іншого боку, метод процентних співвідношень не містить рекомендацій, яким саме чином слід розраховувати інноваційний потенціал переробного підприємства, перш ніж його порівнювати з потенціалом інших підприємств; не дає можливості оцінити достатність і зв'язок інноваційного потенціалу з фінансовим станом і фінансовими результатами діяльності переробного підприємства та не дає змоги оцінити ефективність використання залучених в інноваційний процес ресурсів.

В.Ю. Шленов, А.А. Харин, И.Л. Коленский пропонують використовувати метод бальної оцінки інноваційного потенціалу [19], що передбачає дослідження факторів, кожен з яких експерт оцінює за 10-бальною шкалою. Якщо сума балів 65 і вище, то інноваційні можливості підприємства вважаються задовільним, якщо менше, то аналітик робить висновок про низьку величину інноваційного потенціалу підприємства та його неготовність до реалізації інновацій. Даний метод дає змогу визначити рівень задоволеності підприємства інноваціями та визначає чутливість підприємства до інновацій, тобто здатність швидко й ефективно освоювати інновації. Обмеженням на застосування даного методу для переробних підприємств може бути відсутність достатньої кількості кваліфікованих експертів в області інноваційної діяльності, а також те, що його результати не показують зв'язку з результатами фінансово-господарської діяльності підприємства; метод не показує вплив інноваційного потенціалу на вартість підприємства та спирається на думку експертів, отже, має суб'єктивний характер.

С.М. Ілляшенко стверджує, що найбільш прийнятним для практичного застосування в аналітичній діяльності є метод інтегральної оцінки інноваційного потенціалу [20], оскільки він поєднує обрані для оцінки показники в один комплексний показник. Кожен з обраних показників (складових елементів інтегрального показника інноваційного потенціалу) також може бути розрахований як інтегральний показник. Такий підхід забезпечує облік максимальної кількості факторів, що визначають величину інноваційного потенціалу підприємства.

Серед переваг інтегрального методу для переробних підприємств слід відмітити такі:

- 1) об'єднує в собі вплив досить великої кількості чинників, як якісного, так і кількісного характеру;
- 2) дає змогу ранжувати підприємства по рівню інноваційного потенціалу або оцінювати динаміку розвитку підприємства по динаміці цього показника;
- 3) передбачає використання елементів моделювання, що забезпечує досить високу точність і достовірність отриманих результатів.

Головними недоліками запропонованого інтегрального методу можна назвати такі:

- 1) використання методу пов'язано зі складнощами під час встановлення питомої ваги різних складових елементів, що включаються в розрахунок інтегрального показника;
- 2) передбачає розрахунок величини кожного складового елементу інноваційного потенціалу.

Метод оцінювання конкурентоспроможності, розроблений під егідою Національного наукового фонду США [22], оцінює інноваційний потенціал побічно на основі розрахунку й аналізу таких показників, як: національна орієнтація, соціокультурна інфраструктура, технологічна інфраструктура, продуктивність. Кожен із цих показників розраховується як на даних офіційної статистики, так і з використанням думки експертів. Основними недоліками застосування даного методу є те, що він більшою мірою орієнтований на оцінку інноваційного потенціалу держави, у кращому випадку – інноваційного потенціалу великих транснаціональних компаній, а також те, що через необхідність усереднення отриманих результатів та використання методу експертних оцінок результат буде неточним, не всі дані для розрахунку можуть бути отримані статистичним шляхом, що обумовлює необхідність використання експертного методу.

Розглянемо один із методичних підходів оцінювання економічної ефективності інновацій, який пропонує В.Г. Андрійчук [21], що може бути застосований під час упровадження нової потокової лінії для переробки сільськогосподарської сировини і виготовлення готової продукції на плодоконсервному заводі. Автор робить припущення, що для її виготовлення потрібно здійснити проектні роботи відповідної вартості протягом, скажімо, двох років, із визначенням проектних витрат на кожний рік. Відомі також витрати на безпосереднє виготовлення потокової лінії і час, необхідний для цього, а також час і витрати для монтажу і пусканалагоджувальних робіт.

Для оцінювання ефективності впровадження потокової лінії потрібно враховувати строк її економічного життя, продуктивність за рік (кількість вироблених умовних банок овочевих консервів або тонн консервованих овочів), визначити собівартість виробництва одиниці харчового продукту, здійснити прогноз оптово-відпускної ціни та дисконтної ставки за альтернативними вкладеннями, спираючись на їх фактичну динаміку і тенденцію інфляційних процесів.

Методичний підхід до визначення економічної ефективності впровадження нової потокової лінії передбачає такі етапи:

1. Визначається грошова виручка від реалізації готової продукції (річна продуктивність потокової лінії множиться на оптово-відпуску ціну одиниці продукції). Приймається, що таку грошову виручку підприємство отримуватиме протягом усього економічного життя цієї лінії.

2. На основі цієї інформації розраховують дисконтований грошовий потік (приток) за формулою:

$$ДГП = \sum_{t=1}^5 \frac{ГВ_t}{(1 + Д_c)^{t-1}},$$

де $ГВ_t$ – грошова виручка від реалізації готової продукції в t -му році; $Д_c$ – дисконтна ставка, коефіцієнт; t – рік експлуатації потокової лінії (від одного до п'яти включно).

Обчислюється дисконтований потік витрат на виробництво харчового продукту (ДВс). Для цього спершу розраховують річну суму витрат на виробництво річного обсягу овочеконсервної продукції множенням річної продуктивності потокової лінії на собівартість виробництва одиниці продукції.

Також приймається, що витрати на виробництво річного обсягу продукції будуть однаковими протягом економічного життя лінії. Розрахунок здійснюється за вже відомою нам формулою:

$$ДВс = \sum_{t=1}^5 \frac{Вс_t}{(1 + Д_c)^{t-1}},$$

Де $Вс_t$ – виробнича собівартість готової продукції в t -му році експлуатації потокової лінії.

Визначається економічний ефект від розробки і впровадження потокової лінії за формулою:

$$Е_{еф} = ДГП - (ДВТ + ДВс)$$

Як бачимо, оцінювання економічної ефективності впровадження інновації – потокової лінії базується на методології визначення ефективності капітальних інвестицій. Розробка нових технологій є одним із пріоритетних напрямів переробних підприємств АПК.

Необхідно брати до уваги, що в умовах упровадження на підприємстві не однієї новації, а кількох може виникати інтегральний ефект від сукупності нововведень. Для його кількісного виміру економічна наука пропонує відповідні методичні підходи, застосування яких дає змогу виявити економічну ефективність кількох нових техніко-технологічних та організаційних рішень. Зокрема, розроблено алгоритм визначення таких показників: 1) приріст продуктивності праці:

$$\Delta ПП = ЗПП - \left[\frac{ТП}{(ЧПф - ЧПв) : ПП_0} \right],$$

де ЗПП – загальне зростання продуктивності праці в розрахунковому періоді; ТП – обсяг виробництва товарної продукції в цьому періоді, тис. грн.; ЧПф – фактична чисельність працівників, осіб; ЧПв – чисельність вивільнених працівників після впровадження техніко-технологічних та організаційних нововведень; $ПП_0$ – продуктивність праці в базовому періоді;

2) відсоткова частка економії від впровадження техніко-технологічних та організаційних нововведень у загальних витратах на виробництво продукції:

$$Е_B = \frac{ПП_0 \cdot \overline{ЗП_1}}{ТП - ОП} \cdot 100,$$

де ЗП – середня заробітна плата в розрахунковому періоді, грн.; ОП – загальна сума операційного прибутку в тому самому розрахунковому періоді;

3) приріст рентабельності виробництва розраховується за такою формулою:

$$\Delta P_p = P_p^{(1)} - \frac{ОП' \cdot (100 - \Delta ПП)}{ОК},$$

де $P^{(1)}$ – рівень рентабельності операційної діяльності підприємства в розрахунковому періоді, %; ОК – вартість основного капіталу підприємства, тис. грн.

Підсумовуючи викладене щодо оцінювання економічної ефективності впровадження новацій у переробне виробництво, неважко переконатися в існуванні як певних загальних наукових підходів, так і різноманітних прикладних методичних розробок до такого оцінювання. Це зумовлюється специфікою новацій та особливостями і ступенем їх впливу на результати виробництва.

У даний час для оцінки інноваційного потенціалу використовується широке коло показників, що відображають переважно матеріально-технічний стан підприємства (показники зношеності основних фондів, фондомісткості і фондоозброєності, матеріаломісткості та матеріаловіддачі продукції), оцінку наукового потенціалу підприємства (кількість патентів і ліцензій, величина витрат на інноваційну діяльність і їх питома вага в загальній величині виробничих витрат), а також ефективність здійснення інноваційної діяльності (показники чистого приведенного доходу, індексу рентабельності, терміну окупності) й якісного складу кадрового потенціалу.

Однак недолік використання тільки цих показників для оцінки інноваційного потенціалу полягає в тому, що вони запозичені з методик, що характеризують не власне інноваційну діяльність, а пов'язані з нею види діяльності: науково-технічну, виробничо-технологічну, маркетингову, а також кадровий і матеріально-технічний потенціал і т. д. Це призвело до того, що інноваційний потенціал багато в чому складався стихійно, його структурі були притаманні недоліки. Внаслідок неможливості достовірно оцінити інноваційний потенціал, характер і ступінь його впливу на розвиток підприємства зовнішній експорт переробної продукції зменшився, що негативним чином позначилося на розвитку національної економіки.

Висновки. Інноваційний потенціал слід розглядати як складне і багатофакторне явище в розвитку підприємства, забезпечення його конкурентоспроможності. У зв'язку з цим важливе значення має подальше вдосконалення теоретико-методологічних підходів до оцінки інноваційного потенціалу переробних підприємств.

Таким чином, система оцінки показників інноваційного потенціалу переробного підприємства – це інтегральна сукупність наявних і прихованих ресур-

сів, запасів, можливостей, що можуть виявлятися за умов взаємодії і взаємообумовленості збалансованих підсистем і елементів. Методика оцінки інноваційного потенціалу переробного підприємства

повинна бути практичною, гнучкою, базуватися на доступному математичному апараті та відповідати сучасному розвитку інноваційної діяльності переробних підприємств АПК.

Список літератури:

1. Верба В.А. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства / В.А. Верба, І.В. Новікова // Проблеми науки. – 2003. – № 3. – С. 22–31.
2. Власенко О. Оцінка ринкового потенціалу інноваційної технології / О. Власенко // Економіст. – 2007. – № 9. – С. 70–74.
3. Іванова Є. Методичні засади стратегічної оцінки інноваційного потенціалу підприємств хімічної промисловості / Є. Іванова // Економіст. – 2005. – № 12. – С. 68–71.
4. Менеджмент та маркетинг інновацій : [монографія] / С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко, Л.Г. Мельник [та ін.] ; за заг. ред. С.М. Ілляшенка. – Суми : Університетська книга, 2004. – 615 с.
5. Князь О.В. Оцінювання інноваційного потенціалу підприємства / О.В. Князь, Ю.О. Андріанов // Регіональна економіка. – 2007. – № 3. – С. 219–227.
6. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент / Н.В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
7. Попович О.С. Проблемно-орієнтована оцінка інноваційного потенціалу науково-технічних розробок та технологій при прогностно-аналітичному дослідженні / О.С. Попович, Т.М. Червінська // Наука та наукознавство. – 2006. – № 3. – С. 28–32.
8. Чабан В.Г. Інноваційний потенціал підприємств та його оцінка / В.Г. Чабан // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 142–148.
9. Чухрай Н. Товарна інноваційна політика : управління інноваціями на підприємстві / Н. Чухрай, Р. Патора. – К. : Кондор, 2009 – 400 с.
10. Хобта В.М. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / В.М. Хобта, Г.О. Комар // Економіка промисловості. – 2009. – № 44.
11. Гесць В.М. Інноваційна стратегія українських реформ / В.М. Гесць, А.С. Гальчинський, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
12. Балабанов Л.В. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємств / Л.В. Балабанов, В.В. Холод. – К. : Професіонал, 2006. – 448 с.
13. Лапін Е.В. Экономический потенциал предприятия : [монография] / Е.В. Лапін. – Суми : Университетская книга, 2002. – 335 с.
14. Краснокутська П.Е. Дефініція поняття «потенціал підприємства» в контексті розвитку мікроекономічної теорії / П.Е. Краснокутська // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 5. – С. 54–64.
15. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент : [учебник] / Р.А. Фатхутдинов ; 2-е изд. – М. : Интел-Синтез, 2000. – 624 с.
16. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : [навч. посіб.] / С.М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 278 с.
17. Федулова І.В. Дослідження методик оцінювання інноваційного потенціалу промислових підприємств / І.В. Федулова // Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво». – 2008. – № 4. – С. 235–240.
18. Трифилова А.А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия / А.А. Трифилова. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 304 с.
19. Абдулов А.Н. О показателях развития науки (классификация и оценка) / А.Н. Абдулов, А.М. Кулькин // Вестник РФФИ. – 1997. – № 4(10). – С. 46–49.
20. Харин А.А. Управление инновациями : [учебное пособие] : в 3-х кн. / А.А. Харин, И.Л. Коленский ; под ред. В.Ю. Шленова. – М. : Высш. школа, 2003. – 252 с.
21. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
22. Hussey D/E/Portfolio Analysis: Political Experience with directional Policy Matrix / Long Range Planning. – 1978. – Vol.11. – Aug. – P. 2–8.

Задорожнюк Н.О., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічних систем і управління інноваційним розвитком
Одеський національний політехнічний університет

Кващук Ю.О., магістрант
Одеський національний політехнічний університет

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Задорожнюк Н.О., Кващук Ю.О. Інноваційні напрями розвитку туристичної галузі України. У статті висвітлено особливості туристичної галузі України. На основі сучасного попиту та світових тенденцій визначено інноваційні напрями розвитку цієї галузі. Проаналізовані популярні міжнародні напрямки відповідно до кількості туристів. Наведено прогноз найбільш популярних туристичних напрямків до 2020 р. Особливу увагу приділено екстремальному виду туризму.

Ключові слова: туристична галузь, інновації, перспективи розвитку, екологічний ефект, екстремальний туризм.

Задорожнюк Н.А., Кващук Ю.А. Инновационные направления развития туристической отрасли Украины. В статье освещены особенности туристической отрасли Украины. На основе современного спроса и мировых тенденций определены инновационные направления развития этой отрасли. Проанализированы популярные международные направления в соответствии с количеством туристов. Приведен прогноз наиболее популярных туристических направлений до 2020 г. Особое внимание уделено экстремальному виду туризма.

Ключевые слова: туристическая отрасль, инновации, перспективы развития, экологический эффект, экстремальный туризм.

Zadorozhnyuk N.O., Kvaschuk Y.A. Innovative directions of development of tourism industry in Ukraine. The article highlights the features of the tourism industry in Ukraine. Based on modern demand and global trends identified innovative directions of development of the industry. Analyzed popular international destinations with the number of tourists. An prognosis of the most popular tourist destinations by 2020. Particular attention is given to the extreme form of tourism.

Keywords: tourism industry, innovation, development perspectives, environmental impact, extreme tourism.

Постановка проблеми. Туристична галузь дає змогу людям різних національностей пізнавати навколишній світ з його багатством та екологічними проблемами, культурно-історичну спадщину країн і в подальшому може забезпечити розвиток національної економіки. Крім екологічного ефекту, туристична галузь надає соціально-культурний ефект, який полягає у можливостях України як однієї з перспективних галузей країни. Це обумовлює вирішення проблеми щодо забезпечення подальшого розвитку туристичної галузі України на основі впровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти туристичної галузі наведено у працях Богданова Е.І., Панкіної Т.В., Тюніка О.Р., Шимової О.С. і Орлової В. [1–4]. Проблеми, особливості та перспективи розвитку туристичної галузі України розглянуто у роботах Засенка А., Фролова І. та ін. [5; 6]. Однак пошук та реалізація перспектив інноваційного розвитку туристичної галузі України потребують здійснення у найближчому часі.

Постановка завдання. Метою даної статті є визнання інноваційних напрямів та перспектив розвитку туристичної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туризм сьогодні вважається одним із перспективних

напрямів соціально-економічного розвитку країни, регіонів, міст, адже туристичне господарство генерує 11% валового продукту у світі, а туристична індустрія – 4,2% [7].

Сучасний туризм розвивається швидкими темпами та стає найбільш важливим сектором національної економіки. Згідно з прогнозами Всесвітньої туристичної організації (ВТО), буде спостерігатися зростання обсягів надання туристичних послуг: до 2020 р. кількість міжнародних туристичних відвідувань становитиме 1,6 млн. од., а щорічне зростання інвестицій у галузь туризму – близько 30% [8].

Туристична галузь господарства є фундаментальною для багатьох розвинених країн світу та країн, що розвиваються. За даними ВТО [8], подорожі та туризм забезпечують понад 11% міжнародних інвестицій і приносять у казну держав у вигляді податкових надходжень понад 300 млрд. дол.

За останні роки світова туристична індустрія характеризується зростаючим рівнем конкуренції між країнами як усередині свого регіону, так і за його межами. Передусім на це вказують використання агресивних заходів реклами під час просування туристичних послуг на зовнішніх ринках. Крім цього, слід ураховувати вплив змінних чин-

ників: економічний і фінансовий розвиток, напрями державної політики, демографічні та соціальні зміни, розвиток інноваційних технологій тощо.

Для виявлення світових тенденцій розвитку туризму виникає необхідність дослідити найпопулярніші міжнародні напрямки (табл. 1).

У результаті проведеного аналізу (табл. 1) виявлено три найпопулярніших міжнародних напрямки: Франція, США та КНР, кількість туристів в яких зросла за останні роки.

Також цікаво здійснити прогноз найпопулярніших міжнародних напрямів до 2020 р. (табл. 2).

Україні немає в проведеному дослідженні (табл. 1, 2) тому виникає необхідність у визначенні причин цього та виявленні потенціальних можливостей для розвитку туризму в Україні.

Стратегічною метою розвитку туристичної галузі в Україні є створення конкурентоздатного на світовому ринку туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток території і їх соціально-економічних інтересів за збереження екологічної рівноваги та історико-культурного довілля. Програма дій, орієнтована на досягнення цієї мети, має бути комплексною та відповідати загальним темпам становлення ринкових механізмів, а також відповідати політиці структурних реформ у національній економіці. Вона повинна також враховувати накопичений досвід розвитку туризму у світі, що створює сприятливі умови доопрацювання і розробки відповідної нормативно-правової бази туризму [9].

Важливо розглянути особливості туристичної галузі України.

1. Недостатній рівень розвитку безпосередньо мережі й об'єктів туристичної інфраструктури, їх

невідповідність світовим стандартам. Одним із діючих засобів прискорення розвитку туризму в Україні є розвиток туристичної інфраструктури в мережі міжнародних транспортних коридорів (МТК) За оцінками експертів, вона має найвищий в Європі коефіцієнт транзитності (з 13 тис. км автомобільних шляхів державного значення понад 9 тис. є магістралями, пов'язаними з МТК) [6].

2. Відсутність ефективної системи дій та маркетингових заходів щодо просування туристичного продукту України на світовий ринок. Серед основних проблем, пов'язаних із неефективною рекламою вітчизняних курортів за кордоном, є складність отримати інформацію як про саму Україну, так і про туристичні послуги, які вона надає. І хоча в 2004 р. в Україні була створена власна інформаційна система (UTI), вона значною мірою носить комерційно-інформаційний, а не іміджевий характер [6].

3. Технологічна відсталість більшості областей. В Україні практично не застосовуються туристичні технології, які в розвинених країнах набули ознак повсякденного життя: електронні інформаційні довідники готельного бізнесу, транспортних маршрутів і туристичних фірм із переліком і вартістю послуг, які ними надаються; у світі практично всі довідники по туризму випускаються в електронному, а більшості – в Internet-форматах, які дають користувачам можливість бронювати місця в готелях і на транспорт в режимі реального часу (on-line).

4. Низький рівень обслуговування, обумовлений загальною, недостатньою для світових стандартів кваліфікацією працівників областей.

5. Відставання масштабів (навіть порівняно із середніми показниками по СНД) нормативно-пра-

Таблиця 1

Аналіз зміни кількості туристів за популярними міжнародними напрямками

№	Країна	Кількість туристів, млн. ос.		Темп зростання/зниження	
		2013 р.	2014 р.	Абсолютне, млн. ос.	Відносне, %
1	Франція	84.7	83.0	-1.7	98.0
2	США	69.8	66.7	-3.1	95.6
3	Іспанія	60.7	57.5	-3.2	94.7
4	КНР	55.7	57.7	2.0	103.6
5	Італія	47.7	46.4	-1.3	97.3
6	Туреччина	37.8	35.7	-2.1	94.4
7	Німеччина	31.5	30.4	-1.1	96.5
8	Великобританія	31.2	29.3	-2.2	93.9
9	Росія	28.4	25.7	-2.7	90.5
10	Таїланд	26.5	22.4	-4.1	84.5

Джерело: розраховано авторами на основі [7]

вового і організаційного забезпечення туристичної діяльності, яка значною мірою пояснюється відповідною адміністративною реформою в Україні.

Туризм займає одне з головних місць у використанні природних ресурсів та в здійсненні активного впливу на їх стан. Важливо, щоб його подальший розвиток відповідав міжнародним соціально-екологічним стратегіям, спрямованим на збереження розширення рекреаційно-туристичних ресурсів для майбутніх поколінь [10].

Особливу увагу приділено міжнародно-правовій співпраці України на основі впровадження досвіду Австрії, Іспанії, Туреччини, Угорщини, Чехії, Німеччини та інших держав розвиненого туризму, а також укладення двосторонніх міжурядових угод про співпрацю в галузі туризму [6].

Економіко-фінансова політика в туристичній галузі України здійснюється шляхом залучення засобів різних джерел фінансування: приватних фірм, благодійних і громадських організацій, іноземних інвестицій і субсидій регіональних підрозділів управління. При цьому засоби іноземного інвестування спрямовуються на створення базової інфраструктури туризму.

Інноваційними напрямками розвитку туристичної галузі України є такі:

- створення єдиної системи підготовки кадрів для галузі туризму відповідно до міжнародних стандартів;
- формування наукових кадрів для туристичних спеціальностей, проведення на високому рівні науково-дослідної роботи з питань туризму;
- закріплення отриманих знань на виробництві, організація заходів щодо стажування на базових туристичних підприємствах в Україні та за кордоном, здійснення обміну досвідом;
- упровадження інноваційних маркетингових інструментів для впізнання та просування туризму в Україні;

- повне електронне забезпечення реєстрації іноземних громадян, використання інноваційних методів щодо скорочення часу на оформлення відповідних документів;

- забезпечення розвитку інноваційного виду туризму – екстремального туризму в Україні, у тому числі за допомогою державної підтримки.

Особливу увагу слід приділити екстремальному туризму, який є одним із нових напрямів активного відпочинку та набирає силу в усьому світі, особливо в Україні. Все більше людей прагнуть побачити краси підводного світу, спуститися по гірському схилу на лижах, стрибнути з парашутом тощо [5].

Екстремальний туризм активно розвивається, а завдання держави полягає в тому, щоб зробити його максимально безпечним для учасників і не допустити безконтрольного використання та знищення природних ресурсів. Екстремальний туризм належить до найбільш небезпечних видів туризму, його мета полягає в тому, щоб відчувати небезпеку. Контроль виконання вимог безпеки екстремального туризму повинен проводитися не тільки перед початком туристичного сезону, а і в ході поточних перевірок уповноваженими державними органами відповідно до їх компетенції.

Особливість екстремального туризму полягає в тому, що жодна компанія, як правило, не працює відразу з декількома видами активного відпочинку. Крім того, підприємства, що спеціалізуються на екстремальному туризмі, надають послуги або тільки з України, або ж організують тури винятково за кордон.

Один із нових для України видів екстремального відпочинку – військові тури. Наприклад, у клубі активного відпочинку «Важкий дощ» (р. Сколе, Львівська обл.) майже за 3,5–4 тис. грн. пропонують

Таблиця 2

Прогноз найбільших популярних напрямків до 2020 р.

Країна	Кількість туристичних прибуттів у 2000 р., млн. ос.	Частка світового туристичного ринку, %	Динаміка зростання 2000-2020 рр., %
1. Китай	137.1	8.6	8.0
2. США	102.4	6.4	3.5
3. Франція	97.3	5.8	1.8
4. Іспанія	71.0	4.4	2.4
5. Гонконг	59.3	3.7	7.3
6. Італія	52.9	3.3	2.2
7. Великобританія	52.8	3.3	3.0
8. Мексика	48.9	3.1	3.6
9. Росія	47.1	2.9	6.7
10. Чеська Республіка	44.0	2.7	4.0
Всього	708.8	44.2	-

Джерело: здійснено авторами на основі [7; 8]

клієнтам пожити тиждень в умовах, наближених до справжньої служби в армії із вивченням статуту і стрійовою підготовкою.

Важливо відзначити, що екстремальний туризм схильний до сезонних змін та залежить від країни, її клімату і самого формату туру.

Не менш екстремальний вид туризму, що набирає популярність в Україні, – поїздки на покинуті промислові об'єкти, особливо у Чорнобильську зону.

Звичайно, навіть зараз організувати туристичну поїздку в Чорнобиль набагато складніше, ніж провести екскурсію у будь-якому іншому місті або регіоні України. Зокрема, необхідно отримати безліч дозвільних документів на групу, оскільки це все-таки місце обмеженого допуску і переміщення.

Найдорожчий вид екстремального туризму – подорож на орбіту Землі. Однак у зв'язку з дуже високою ціною клієнтів мало, то розглядати цей вид екстремального туризму неможливо.

Щоб дослідити активний туризм в Україні, доцільно розглянути туристичні території України, які придатні до екстремального туризму (табл. 3).

Таким чином, туристичні території України мають більш ніж достатній потенціал для розвитку різних видів активного туризму. Так, наприклад, понад двадцять річок у різних регіонах використовуються для рафтингу та сплавів на катамаранах, рафтах, байдарках і каяках. Особливо цікавим є туристичний район Подністров'я, де ріки течуть у мальовничих глибоких каньйонах висотою до 200 м.

Висновки. На думку авторів, галузь туризму є важливою ланкою ринкової системи України. На основі проведеного дослідження були визначені головні проблеми та інноваційні напрями розвитку туристичної галузі України. На жаль, сьогодні інфраструктура галузі туризму в Україні розвинена досить слабо, оскільки існує низка причин, які гальмують її динамічний розвиток. Водночас в Україні склалися більш ніж сприятливі умови для розвитку прибуткової туристичної галузі порівняно з багатьма країнами СНД.

Таким чином, вітчизняна туристична галузь визнана невід'ємною складовою частиною світової туристичної індустрії. Пріоритетними видами

Таблиця 3

Туристичні території України, придатні для активного туризму

Туристична територія	Короткий опис	Види активного туризму
Карпати	Молоді гори з висотами до 2061 м, вкриті лісами. Густа мережа швидких гірських річок. Висока концентрація об'єктів природно-заповідного фонду. Унікальний етнічний колорит регіону, збережені характерні народні промисли.	Пішохідний, велосипедний, гірськолижний, водний скелелазіння, екологічний, кінний, парапланеризм, подієвий, мультигонки.
Подністров'я	Рівнинна територія з глибокими долинами річок у вигляді каньйонів. Цікаві геологічні особливості стінок каньйонів (скельні відслонення, гроти, печери, водоспади). Подільські Товтри – залишки древнього коралового рифу. Велика кількість замків.	Водний, пішохідний велосипедний, повітроплавання, кінний екологічний, парапланеризм, подієвий, археологічний.
Полісся	Рівнинна територія, вкрита лісами, з високим рівнем зволоження. Густа мережа річок зі спокійною течією та піщаними берегами, багато боліт та озер. Заповідний режим територій. Збережений давній народний промисел – бортництво.	Екологічний, велосипедний, водний кінний, скелелазіння
Побужжя (Подніпров'я)	Горбиста рівнина з великою кількістю глибоких ярів та балок. Акваторії водосховищ на річці Дніпро з високим правим берегом. Унікальний рельєф Канівського заповідника – наслідок дії давнього льодовика. Археологічне, історичне, культурне багатство регіону.	Велосипедний, водний вітрильний, пішохідний парапланеризм, повітроплавання, гірськолижний, скелелазіння, подієвий, археологічний.
Причорномор'я	Територія з рівнинним рельєфом та степовою рослинністю, обмежена на півдні акваторіями Чорного та Азовського морів. Мілководні лимани з довгими піщаними косами – місця гніздування багатьох видів птахів, у тому числі рідкісних. Велика кількість заповідних територій, де охороняються степові рослинні угруповання та водно-болотні угіддя та сліди стародавніх культур.	Екологічний, бердвотчінг, вітрильний, водний, археологічний, парапланеризм, дайвінг, велосипедний, подієвий.

Джерело: складено авторами на основі [5; 10]

туризму для України визнається іноземний (в'їзний) туризм як вагоме джерело поповнення валютними надходженнями державної казни і створення додаткових робочих місць та види активного туризму, особливо екстремального.

Реалізація визначених інноваційних напрямів повинна стимулювати туристичну діяльність в Україні, посилити взаємозв'язок туризму з іншими пріоритетними сферами соціального, економічного і

культурного розвитку окремих регіонів і всієї країни. Своєю чергою, це сприятиме збільшенню авторитету України на світовому ринку туристичних послуг, поповненню державного бюджету і створенню потужної туристичної бази.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у дослідженні маркетингових заходів щодо просування інноваційних видів туризму в Україні.

Список літератури:

1. Экономика отрасли туризма : [учебник] / Е.И. Богданов, Е.М. Богомолова, В.Д. Орловская. – М., 2013. – 318 с.
2. Тюник О.Р. Туризм как фактор развития торговли / О.Р. Тюник, А.Ф. Никишин, Т.В. Панкіна // Инновационная наука. – 2015. – № 4/1. – С. 125–126.
3. Шимова О.С. Основы устойчивого туризма : [учебник] / О.С. Шимова. – М. : НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 192 с.
4. Социально-экономический ресурс туризма : [учебник] / Т. Ускова, В. Орлова, Л. Дубиничева. – М. : Litres, 2014. – 200 с.
5. Засенко А. Виды экстремального туризма в Украине / А. Засенко, И. Фролов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://statuspress.com.ua/nisha/kakie-vidy-ekstremalnogo-turizma-vygodno-razvivat-v-ukraine.html>.
6. Туризм в Україні: проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_ukr/tourism_ukr.htm.
7. Статистичні показники ЮНВТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unwto.statistika.
8. Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.unwto.org>.
9. Постанова Президента України «Про основні напрямки розвитку туризму в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourlib.net/zakon/tourism2010.html>.
10. Українська асоціація екологічного туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uaeta.org>.

Латкіна С.А.,

ст. викладач кафедри економіки і підприємництва
Херсонський національний технічний університет

Елль М.П., студент

Херсонський національний технічний університет

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ПОРТОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Латкіна С.А., Елль М.П. Проблеми оптимізації організаційних процесів портової діяльності в Україні. Останні дослідження показують, що торгівля стала двигуном у розвитку економіки країн, що спричинило зміну характеру діяльності портів. Статистика свідчить, що вантажообіг України за останні роки зменшився на відміну від країн світу. Таку ситуацію спонукали багато чинників, одним з яких була недосконала організація структури морських портів України. У статті проаналізовано стан та організація роботи зарубіжних морських портів та на цих прикладах визначено можливі шляхи оптимізації організаційних процесів портової діяльності в Україні.

Ключові слова: морський порт, оптимізація, вантажообіг, інфраструктура, контейнерообіг, технології.

Латкина С.А., Элль М.П. Проблемы оптимизации организационных процессов портовой деятельности в Украине. Последние исследования показывают, что торговля является двигателем в развитии экономики стран, что влечет за собой изменения характера деятельности портов. Статистика свидетельствует, что грузооборот Украины за последние годы уменьшился в отличие от стран мира. Такая ситуация возникла из-за многих причин, одной из которых была несовершенная организация структуры морских портов Украины. В статье сделан анализ состояния и организация работы иностранных морских портов, на их примере определены возможные пути оптимизации организационных процессов портовой деятельности в Украине.

Ключевые слова: морской порт, оптимизация, грузооборот, инфраструктура, контейнерооборот, технологии.

Latkina S.A., Ell M.P. Problems of optimization of organizational processes, port activity in Ukraine. Recent studies show that trade has become the motive force of economic development, which resulted in the change of the ports nature. The statistics show that in recent years the goods turnover of Ukraine has decreased in contrast to other countries. This situation is a result of many factors, one of which is the flawed organizational structure of Ukrainian sea ports. The state and organization of foreign ports are analyzed in the article. After these examples we identified possible ways of optimization of organizational processes of port activity in Ukraine.

Keywords: Sea port, optimization, goods turnover, infrastructure, container turnover, technologies.

Постановка проблеми. За останні роки міжнародна торгівля стала двигуном у розвитку економіки країн, що спричинило зміну характеру економічної діяльності портів. За останні п'ять років в Україні спостерігається скорочення обсягів вантажообігу на відміну від країн ЄС. Ця динаміка негативно впливає на економічний та соціальний стан країни. Така ситуація потребує негайного аналізу та пошуку шляхів оптимізації портової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку морських портів є дуже популярними у світі, адже морський транспорт є найзручнішим та найвигіднішим засобом перевезення вантажів між країнами. Дослідженням оптимізації організаційних процесів на підприємстві та розвитком морських портів займалися Кібік О.М., Різниченко Д. Д., Винников В.В., Примачов Н.Т., Баришнікова В.В. та ін.

Постановка завдання. Основною метою статті є аналіз зарубіжного досвіду управління й оптимізації роботи у морських портах, порівняння рівня роз-

витку морських портів України з портами країн ЄС, пошук шляхів оптимізації організаційної структури вітчизняних портів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи економічно-політичну ситуацію в країні, доречно стверджувати, що економіка держави потребує аналізу та ефективного врегулювання. Переорієнтація зовнішньої торгівлі на інші ринки у зв'язку з розривом колишніх транспортно-економічних зв'язків призвела до перерозподілу транспортних потоків. Насьогодні вигідним та перспективним видом вантажного транспорту є морський [1, с. 28–36]. Вивчення проблем розвитку економічної стійкості функціонування морських портів обумовлена важливим стратегічним значенням для країни. Він має високий експортний потенціал та великі потужності з обробки вантажів. Також країна має вдале географічне розташування, що дає змогу розвивати морську транспортну інфраструктуру.

Починаючи з 2010 р. обсяг водних вантажоперевезень почав значно зменшуватися. На рис. 1 показана динаміка вантажних перевезень за 2010–2015 рр. [2].

Таку ситуацію спонукали багато чинників, одним з яких була недосконала організація структури морських портів України. У «Стратегії розвитку морських портів України на період до 2038 року», затвердженій Кабінетом Міністрів України, виявлено основні проблеми організації, функціонування та розвитку портової галузі, а саме :

- зношення та повільне оновлення основних фондів, унаслідок чого спостерігається зниження рівня прибутковості морських портів;
- відсутність приватних інвестицій для розвитку морських портів та відповідного законодавства для захисту прав інвесторів;
- недостатньо розвинута інфраструктура морських портів, що призводить до низької якості надання навантажувально-розвантажувальних робіт, збільшення часу на виконання цих послуг та іншого;
- спад попиту на продукцію українського виробництва на світовому ринку;
- відсутність чіткої спеціалізації морських портів за видами вантажів, унаслідок чого надання послуг стає неефективним;
- відсутність можливості здійснити повномасштабну оптимізацію діяльності морських портів у зв'язку з високим рівнем витрат на утримання об'єктів соціальної інфраструктури [3].

Після впровадження заходів щодо реорганізації державних підприємств морського транспорту, а саме створення державного підприємства «Адміністрація морських портів України» (далі – ДП «АМПУ») [4], вантажні перевезення починаючи з 2015 р. почали збільшуватися. Це свідчить про те, що оптимізація організаційних процесів у морських портах дає позитивні результати. Головна місія ДП «АМПУ» – сприяти розвитку морської транспортної інфраструктури України та збільшити конкурентоспроможність українських морських портів шляхом проведення адміністративної реформи, створення умов та механізмів для залучення інвестицій [5]. Ураховуючи всі позитивні факти даної оптимізації, слід приділити більше уваги розгляду цього питання.

Для того щоб мати більш реальну картину про стан розвитку портової діяльності України, було проаналізовано світову та регіональну статистику морської галузі. Вантажообіг 100 найкрупніших країн світу в 2014 р. зріс і становив 533,9 млн. TEU. За рейтингом AARA World Port Rankings в котрий раз світовим лідером стає місто Шанхай, який переробив приблизно 35,2 млн. TEU. Сінгапур займає друге місце в рейтингу найкрупніших портів світу, контейнерообіг якого становив 33,8 млн. TEU. Третє місце посідає

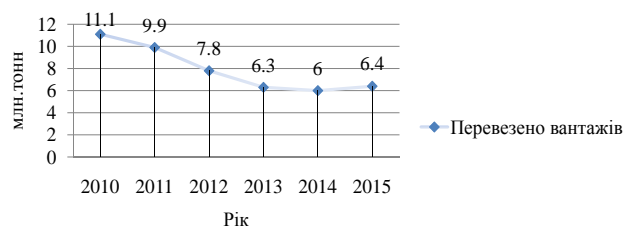

Рис. 1. Динаміка вантажних перевезень водним транспортом за 2010–2015 рр., млн. т

Шеньчжень, його показник – 23,8 млн. TEU. У четверть лідерів також увійшли такі найкрупніші міста світу, як Дубай (9-е місце) – 14,65 млн. TEU., Гамбург (15-е місце) – 9,7 млн. TEU., Лос-Анджелес (18-е місце) – 8,3 млн. TEU та ін. [6]. Найвагомішу долю ринку вантажопотоку у світі має Китай, його значення становить 34,5% від загального показника.

На жаль, порти України не увійшли до 100 найкращих світу, але якщо зробити огляд контейнерного ринку Чорного моря за 2014 р., то складається інша ситуація. За даними аналітики, яку привело ДП «АМПУ», Україна є лідером Чорноморського регіону за об'ємом перевалки контейнерів, але в 2014 р. знизилася цей показник на 13%. Загалом, за вказаний рік чорноморські термінали Румунії, України, Росії, Грузії, та Болгарії переробили 2 610 023 TEU. Загальний зріст у Чорноморському регіоні за вантажними контейнерами в 2014 р. становив 0,56% порівняно з 2013 р. На рис. 2 представлена діаграма загальної переробки вантажу країн цього регіону за 2014 р. [7].

Сьогодні Україна має 18 морських торгових портів, розташованих у басейнах Чорного, Азовського морів та у гирлах Дунаю і Дніпра. У табл. 1 показано рейтинг морських портів України та їх інфраструктура [8].

Аналізуючи таблицю, можна побачити, що найбільший обсяг вантажообігу в 2014 р. має Південний порт, при цьому його довжина причальної лінії становить 3 км, він має дев'ять причалів та всього 186,5 тис. м² площі складів. За інфраструктурою Іллічівський морський порт має пріоритетні позиції

□ Україна ▨ Росія ▩ Румунія ▪ Грузія ▫ Болгарія

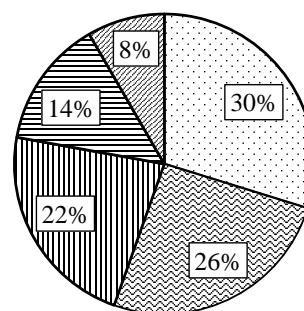

Рис. 2. Діаграма країн контейнерного ринку Чорного моря

у рейтингу, але за вантажообігом він посідає четверте місце. Отже, можна зробити висновок, що для того щоб покращити роботу діяльності портів, передусім треба звернути увагу на оптимізацію організаційних процесів.

Барішнікова В.В. у своїй науковій роботі проаналізувала еволюцію розвитку портової системи та виділа чотири покоління еволюції морських портів. Перше покоління – це порти, в яких домінувала консервативна стратегія адміністративної регуляції. Друге та третє покоління характеризуються використанням стратегії комерціалізації діяльності порту. Також портам третього покоління притаманні риси інформаційної структури. Вони визначають конкурентоспроможність порту, оскільки від подібних рис залежать якість та час обробки товарів. Порти четвертого покоління – це підприємства, на території яких окрім функцій, які притаманні портам третього покоління, створюють промислові підприємства або розташовують крупні логістичні центри. В Україні на сьогодні відсутні порти, які б повною мірою відповідали всім вимогам до портів третього покоління [9, с. 15–26].

Для того щоб успішно провести оптимізацію організаційних процесів у портах України, які б від-

повідали портам третього та четвертого покоління, треба звернутися до світового досвіду. Більшість українських портів на даному етапі звертає увагу переважно на проблеми, пов'язані зі стивідорними та складськими операціями, у той час як зарубіжний досвід показує, що більш продуктивними є дії, пов'язані з налагодженням інформаційних систем, розширенням послуг та скороченням часу виконання процедур загалом.

Оскільки Україна прямує до інтеграції в Європейський Союз, прикладом може слугувати досвід ЄС у покращанні системи морських перевозок. У жовтні 2010 р. Європейський парламент прийняв директиву 2010/65/ЄС, більш відому як Директива зі звітності Формальності (RFD). Мета цієї директиви полягає у спрощенні та гармонізації адміністративних процедур морських перевозок та вимагає у держав, які приймають у цьому участь, стати членом Національного єдиного вікна (NSW), в якому всі судна цих країн звітують про прибуття і відбуття з усіх портів. Інформація надається лише один раз, ліквідуючи, таким чином, необхідність повторного подібного звернення окремо к іншим органам. У червні 2014 р. комісія опублікувала доповідь, яка свідчить про те що держави – члени NSW домо-

Таблиця 1

Рейтинг морських портів України за вантажообігом та їх інфраструктура

Порт	Вантажообіг 2014 р., тис. т	Довжина причальної лінії, км	Кількість причалів	Максимальна глибина, м
Південний	47431,70	3	9	14,5
Одеський	24579,10	9	54	13
Миколаївський	20802,8	2,4	15	10,3
Іллічівський	17613,20	6	29	16
Маріупольський	13003,20	4,2	18	8
Жовтневий	6975,10	1,9	7	10,5
Херсонський	3900,90	1,26	12	8,25
Бердянський	3197,10	1,4	9	7,9
Ізмаїльський	3092,90	2,6	24	7
Ренійський	1464,70	3,9	30	12
Севастопольський	1125,5	1,3	23	8,25
Білгород-Дністровський	614,7	1,23	10	4,5
Керченський	400,7	1,43	7	8,3
Феодосійський	362,4	0,7	6	12,5
Євпаторійський	176,4	1,2	7	9
Усть-Дунайський	61,5	0,27	2	8
Скадовський	58,4	0,8	6	10
Ялтинський	5,5	1,23	9	9,75
Усього (з урахуванням портів, які знаходяться на території п/о Крим)				144 866,10
Усього (без урахування портів, які знаходяться на території п/о Крим)				142 795,60

глися великого прогресу. Але з прогресом виникли нові труднощі, не тільки фінансові і технологічні, а й організаційні. Для подолання цих перешкод комісія створила групу експертів для спрощення адміністративних процедур та налагодження електронних інформаційних послуг, ще вона відома як група ЄМС. У лютому 2015 р. були виокремлені 177 елементів даних, які пізніше були трансформовані з ISO 28005 у стандарти XML та моделі Світової митної організації даних. У роботі групи ЄМС приймають участь низка різних органів і служб, таких як транспорт, митниця, прикордонний контроль, безпека, охорона здоров'я та екології та ін. Вся робота ґрунтується на електронній морській концепції, яка зберігає більшість даних, а саме дані про морський транспорт, повідомлення, декларації, сертифікати, запити, сервісні замовлення та ін., і керує ними в електронному форматі [10].

Сучасні системи інформаційних та комунікаційних технологій мають великі переваги. По-перше, якість та швидкість оброблення й аналізу інформації, по-друге, полегшення обміну інформацією. Все це дає змогу зменшити час та ресурси, які витрачаються портами, а це, своєю чергою, знижує тарифи перевалок, збільшує об'єми наданих послуг та дає можливість підприємствам розширити свій асортимент.

Висновки. У сучасному світі морський транспорт посідає одне з найвагоміших місць у зовніш-

ньо економічних відносинах країн світу. Він визнаний найвигіднішим та найекологічнішим видом транспорту. Темп зросту вантажообігу країн-лідерів із кожним роком збільшується на відміну від України. У 2010–2014 рр. спостерігається спад об'ємів морських вантажоперевезень України. Таку ситуацію спонукали багато чинників, одним з яких була недосконала організація структури морських портів України. Держава вже зробила перші кроки щодо реорганізації морської інфраструктури, і вже у 2015 р. видно покращання – вантажообіг збільшився. Але на даний момент цього недостатньо для того, щоб приблизитися до світового рівня, вантажообіг країн-лідерів перевищує український в декілька разів.

Європейський досвід показує, що оптимізацію організаційних процесів у морських портах треба продовжувати і покращувати. Статистичні дані результатів вантажообігу доводять, що прогрес розвитку морських портів країн світу відійшов дуже далеко від українського. У даній статті запропоновано на основі європейського досвіду передусім оптимізувати організаційно-інформаційну структуру морських портів. Це дасть змогу в декілька разів зменшити час на обслуговування клієнтів, знизити тарифи пропонованих послуг та дасть можливість у подальшому розширити свій асортимент. Після цього українські порти вийдуть на новий рівень обслуговування.

Список літератури:

1. Кібік О.М. Передумови розвитку господарювання діяльності портових підприємств / О.М. Кібік // Розвиток методів управління та господарювання на морському транспорті : зб. наук. праць. – Одеса : ОНМУ, 2008. – Вип. 28. – С. 28–36.
2. Державна статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/548-2013-p>.
4. Розпорядження про погодження пропозиції щодо реорганізації державних підприємств морського транспорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/133-2013-p>.
5. Наказ про заходи щодо реорганізації державних підприємств морського транспорту, і створення державного підприємства «Адміністрація морських портів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mtu.gov.ua/uk/mtzu_decrees/32829.html.
6. World Port Rankings 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aapa-ports.org/unifying/content.aspx?ItemNumber=21048>.
7. Державне підприємство «Адміністрація морських портів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.uspa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3466:ukraina-teryayet-kontejnera-obzor-kontejnernogo-rynka-chernogo-morya-za-2014-god&catid=279&Itemid=602&lang=ru.
8. Морські порти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sifservice.com:8102/index.php/informatsiya/porty-ukrainy/morskije-porty>.
9. Баришнікова В.В. Современный порт в логистической цепочке доставки грузив / В.В. Баришнікова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – Одеса : ОНМУ, 2009. – Вип. 4(8). – С. 15–26.
10. National Single Windows and e-Maritime [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/transport/modes/maritime/e-maritime_en.htm.
11. Різниченко Д.Д. Управління процесами організаційних перетворень на підприємстві / Д. Д. Різниченко // Управління розвитком. – 2014. – № 7. – С. 81–83.
12. Винников В.В. Проблеми комплексного розвитку морського транспорту / В.В. Винников. – Одеса : Феникс, 2005. – 229 с.
13. Примачев Н.Т. Тенденції розвитку мирового транспортного ринку / Н.Т. Примачев, И.А. Голубкова, Н.Н. Примачева // Матеріали Второй науч.-практ. конф. – Одеса : ОНМА, 2010. – 174 с.

Мосумова Айнура Кярам Кізі, студентка
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЕКТНОЇ КОМАНДИ В ПУБЛІЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

Мосумова А.К. Визначення соціальної ефективності проектної команди в публічній організації. У статті узагальнено та обґрунтовано ключові складники моделі соціальної ефективності проектної команди. Запропоновано методичний підхід щодо оцінки соціальної ефективності проектної команди в публічній організації. Розроблено рекомендації щодо управління командою залежно від рівня соціальної ефективності.

Ключові слова: проектна команда, соціальна ефективність, публічна організація, проектний менеджмент, оцінка.

Мосумова А.К. Определение социальной эффективности проектной команды в публичной организации. В статье обобщены и обоснованы ключевые составляющие модели социальной эффективности проектной команды. Предложен методический подход к оценке социальной эффективности проектной команды в публичной организации. Разработаны рекомендации по управлению командой в зависимости от уровня социальной эффективности.

Ключевые слова: проектная команда, социальная эффективность, публичная организация, проектный менеджмент, оценка.

Mosumova A.K. Defining social efficiency of the project team in public organization. In the article the key components of model of social efficiency of the project team are generalized and justified. The methodical approach to estimation the social efficiency of the project team in public organizations is offered. Recommendations for the management team, depending on the level of social efficiency are designed.

Keywords: project team, social efficiency, public organization, project management, estimation.

Постановка проблеми. Важливе місце в підвищенні ефективності роботи публічної організації займає система управління персоналом, де головним елементом є персонал. Останнім часом більшість організацій визнають, що саме завдяки використанню проектного підходу та командної роботи стає можливою не тільки оптимальна координація діяльності персоналу та забезпечення його згуртованості, але й підвищення якості результатів кінцевого продукту будь-якого проекту. Враховуючи це, актуальності та своєчасності набувають питання оцінки ефективності функціонування проектної команди в публічних організаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності формування проектної команди, виявленню особливостей її функціонування та оцінки ефективності присвячено наукові праці таких учених, як: Л. Батенко [1], О. Біла [2], М. Браун [3], Т. Зинкевич-Євстигнеєва [4], Л. Карамушка [5], А. Кібанов [6], І. Мазур [7], Ю. Петренко [8]. Науковою школою таких учених, як К. Глубоченко [9], О. Ключик, В. Комаровський, П. Косцелєцький, В. Логвінов, [10], В. Ландсман [11] та ін., представлено особливості застосування проектного менеджменту саме в публічних організаціях.

Постановка завдання. Незважаючи на вагомий вплив на управління в даному напрямку, залишаються від-

критими та недопрацьованими питання оцінки саме соціальної ефективності проектної команди в публічних організаціях. Тому метою даної статті є обґрунтування методичного підходу до визначення соціальної ефективності проектної команди в публічній організації. Для досягнення поставленої мети було визначено та вирішено такі завдання: визначити та проаналізувати існуючі складники моделі соціальної ефективності команди, запропонувати методичний підхід до оцінки соціальної ефективності проектної команди в публічній організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах інтенсивного розвитку інноваційних технологій проектний менеджмент у публічних організаціях набуває особливої актуальності. Використання засад управління проектами в публічних організаціях здійснюється з метою розробки практичних рекомендацій щодо планування, підготовки та впровадження проектних рішень, що неможливе без формування проектної команди.

Сучасне трактування поняття «проектна команда» досить неоднозначне, адже велика кількість учених по-різному визначають термін «команда проекту» («проектна команда»), а саме: як групу співробітників, що безпосередньо працюють над здійсненням проекту і підлеглих керівникові проекту; основний елемент його структури, оскільки саме команда

проекту забезпечує реалізацію задуму проекту [7, с. 611]; як певну чисельність людей, які працюють разом для досягнення спільної мети [1, с. 198]; as a group of people who will realize the project result. The group is often comprised of people who have various backgrounds, each of whom contributes knowledge and skills [12, с. 2].

Проведений аналіз дає змогу визначити проектну команду як багатофункціональну групу професіоналів, учасники якої переслідують єдину мету проекту та взаємодоповнюють один одного.

Необхідно зазначити, що для команди проекту важливою є наявність в її членів певної комбінації взаємодоповнюючих навичок: функціональні (професійні) навички; навички з вирішення проблем і прийняття рішень; навички міжособистісного спілкування (активне слухання, корисна критика тощо).

Крім того, для того щоб у майбутньому сформувати команду, яка перетворить ідею на реальність, потрібна постійна праця над розвитком власних компетенцій та навичок [10, с. 38]. Головними умовами ефективності проектних команд є [4, с. 83]: зрозумілий рівень відповідальності та розподілу праці; відкрита комунікація, тобто раціональна передача інформації; інтерес до всієї команди в цілому та до окремого її члена; відповідна культура організації; конструктивне відношення, тобто позитивне відношення керівництва до роботи команди.

Акцентуємо увагу, що соціальна ефективність проектів має свій прояв у можливості досягнення позитивних, а також уникнення негативних із соціальної точки зору змін в організації. До числа позитивних можна віднести такі зміни [6, с. 503]: забезпечення персоналу належного життєвого рівня;

Рис. 1. Методичний підхід до оцінки соціальної ефективності проектної команди в публічній організації

реалізація та розвиток індивідуальних здібностей персоналу; визначена міра свободи та самостійності; сприятливий соціально-психологічний клімат.

Для підвищення результативності роботи системи управління персоналом запропоновано методичний підхід до оцінки соціальної ефективності проектної команди в публічній організації (рис. 1), особливістю якого є використання методу експертних оцінок та економіко-математичних методів.

Сутність методичного підходу до оцінки соціальної ефективності проектної команди полягає в обґрунтуванні ключових складників, їх аналізу та розробці моделі оцінки соціальної ефективності проектної команди. Розглянемо кожний етап більш детально з указаними завданнями та інструментарієм, що використовується на кожному етапі.

Перший етап. Обґрунтування ключових складників соціальної ефективності команди. Метою етапу є розподіл ключових складників моделі на «загальні» та «специфічні». Для реалізації даної мети необхідно вирішити такі завдання: зібрати всі можливі компоненти характеристики соціальної ефективності будь-якої команди; виділити з них ключові, які можна віднести до категорії «загальні»; визначити фактори, специфічні для діяльності даної команди, та віднести їх до групи «специфічні». Інструментарієм цього етапу є аналіз підходів до цього питання в літературних джерелах.

Шляхом контент-аналізу літературних джерел було виявлено, що для оцінки соціальної ефективності діяльності команди необхідно врахувати всі можливі фактори, але найбільш впливовими є ключові складники, які будуть використані в моделі, запропонованій на п'ятому етапі. До цих складників належать: рівень згуртованості, рівень довіри, рівень відповідальності кожного члена команди за командний результат; рівень ефективних комунікацій усередині команди проекту (свідчить про те, наскільки ефективно спілкується команда на особисті та професійні теми, використовуючи сучасні методи прийняття рішення, методи активного та пасивного слухання та ін.); цілеспрямованість.

Ці складники належать до групи «загальні», тобто ті, які властиві будь-якій проектній команді для досягнення її ефективної діяльності. Специфічні складники залежать від особливості проекту, а також діяльності команди.

Другий етап. Розробка анкети «Діагностика стану команди» на основі загальних складників моделі. Метою даного етапу є формування анкети, яка дасть змогу зібрати статистичну інформацію для подальшого аналізу. Завданням етапу є розробка анкети на основі ключових факторів. Інструментарієм є методи складання соціологічної анкети. Кожна складова частина (блок) включає п'ять питань, які мають п'ять варіантів відповідей, кожне з яких оцінюється балами від 5 до 1, тобто перший варіант відповіді найбільш вагомий (5 балів), останній – найменш вагомий (1 бал).

Третій етап. Анкетування членів команди та збір статистичної інформації. Мета – збір статистичної інформації. Завдання: проведення анкетування; створення бази даних отриманих результатів анкетування. Інструментарій – метод соціологічного анкетування.

Четвертий етап. Аналіз анкет економіко-математичними методами. Метою етапу є остаточна підготовка статистичних даних до використання у моделі оцінки соціальної ефективності команди. Для цього необхідно реалізувати такі завдання: трансформувати якісні результати за допомогою методу середніх відносних оцінок у кількісні; за допомогою методів статистичного аналізу визначити, наскільки однаково окремі члени команди розуміють роботу всієї команди; за допомогою методу групування об'єднати у блоки відповіді на питання анкети, які характеризують окремих складників моделі.

П'ятий етап. Визначення рівня соціальної ефективності діяльності команди за моделлю:

$$E = f(x_1, x_2, x_3, x_4, x_5), \quad (1)$$

Метою етапу є визначення рівня соціальної ефективності діяльності команди. Для реалізації мети необхідно вирішити такі завдання: обрати вид математичної моделі; розрахувати значення ефективності (E); визначити інтервал, в якому знаходиться значення соціальної ефективності. Інструментом етапу є математичні моделі.

Математичною моделлю соціальної ефективності було обрано просту багатofакторну мультиплікативну модель:

$$E = f(x_1 \times x_2 \times x_3 \times x_4 \times x_5), \quad (2)$$

де x_1 – кількісне значення рівня згуртованості;
 x_2 – кількісне значення рівня довіри;
 x_3 – кількісне значення рівня відповідальності;
 x_4 – кількісне значення рівня ефективної комунікації;
 x_5 – кількісне значення рівня цілеспрямованості.

У результаті розрахунку представленої моделі значення рівня соціальної ефективності діяльності команди може знаходитися у діапазоні: від 0 до 0,3 – низький рівень; від 0,3 до 0,7 – середній рівень; від 0,7 до 1 – високий рівень соціальної ефективності проектної команди.

Шостий етап. Рекомендації щодо управління командою залежно від рівня соціальної ефективності. Метою етапу є розробка рекомендацій щодо подальшого розвитку команди. Завданням етапу є формування рекомендацій щодо розвитку проектної команди згідно зі значенням рівня соціальної ефективності команди, отриманого на п'ятому етапі.

Так, якщо рівень соціальної ефективності проектної команди низький (має значення від 0 до 0,3), то першочерговим заходом є допомога членам команди стосовно кращого пізнання один одного (проведення тренінгів забезпечить досягнення цієї мети). Якщо ситуація не зміниться, необхідно оновити склад команди, обрати персонал, який буде зацікавлений

у досягненні спільної мети. Середній рівень соціальної ефективності команди свідчить про необхідність запровадження таких заходів, як: установлення групових норм та правил поведінки, визначення ролі кожного члена команди та роз'яснення обов'язків, тобто вдосконалення формування та розвитку організаційної культури з метою поліпшення мікроклімату в колективі. Якщо значення соціальної ефективності проектної команди становить від 0,7 до 1, то це високий рівень, який свідчить про те, що команда має чітку та впорядковану структуру, направлену на виконання

завдань та досягнення поставлених цілей. Але необхідно заохочувати самоконтроль учасників, забезпечувати підтримку командного духу з метою гарантування високо рівня соціальної ефективності.

Висновки. Застосування запропонованого методичного підходу до оцінки соціальної ефективності проектної команди дає змогу коректно сформулювати рекомендації стосовно управління командою залежно від рівня соціальної ефективності з метою вдосконалення системи управління персоналом у публічній організації.

Список літератури:

1. Батенко Л.П. Управління проектами / Л.П. Батенко, О.А. Загородніх, В.В. Ліщинка. – К. : КНЕУ, 2003. – 231 с.
2. Біла О.О. Організація сумісної діяльності у проектних командах / О.О. Біла // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2011. – Вип. 199. – Ч. 1. – С. 243–246.
3. Браун М. Досягнення успіху в менеджменті проектів / М. Браун ; Британська Рада в Україні ; 2-е вид. – К., 2009. – 96 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Теория и практика командообразования. Современная технология создания команда / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева, Д.Ф. Фролов, Т.М. Грабенко. – СПб. : Речь, 2004. – 304 с.
5. Карамушка Л.М. Формування конкурентоздатної проектної команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій) : [монографія] / Л.М. Карамушка, О.А. Філь – К. : ИНКОС, 2010. – 268 с.
6. Управление персоналом организации / Под ред. А.Я. Кибанова ; 4-е изд., доп. и перераб. – М. : ИНФРА-М, 2010. – 695 с.
7. Мазур И.И. Управление проектами / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро [и др.]. – М. : Высшая школа, 2001. – 875 с.
8. Петренко Ю.Э. Как сформировать эффективную команду / Ю.Э. Петренко. – СПб. : МультиПроджектСистем-Сервис, 2012. – 48 с.
9. Глубоченко К.О. Особливості застосування технологій проектного менеджменту в галузі місцевого самоврядування / К.О. Глубоченко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія «Державне управління». – 2013. – Т. 214. – Вип. 202. – С. 84–87.
10. П'ять вдалих кроків до європейського проекту / О. Ключик [та ін.]. – Варшава : Інститут Східноєвропейських Досліджень, 2009. – 98 с.
11. Ландсман В.А. Удосконалення кадрової роботи в органах державного управління / В.А. Ландсман // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2013. – № 1(41). – С. 117–121.
12. Wouter Vaars Project Management Handbook Version 1.1. – July 2006.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 658.1:332.12

Кайлюк Є.М., к.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова*

Гнатенко М.К., ст. викладач
кафедри менеджменту та адміністрування
*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова*

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Кайлюк Є.М., Гнатенко М.К. Організація інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу. У статті дано теоретичне обґрунтування економічної сутності, змісту та ролі в процесах інноваційного розвитку регіональної інноваційної політики. Розроблено рекомендації щодо вибору форм інтеграційного співробітництва учасників регіональної ділової мережі. Запропоновано підхід до стратегічного планування розвитку інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу. Розроблено рекомендації щодо вибору організаційної форми, створення та реалізації державно-корпоративного партнерства під час здійснення проектів і програм регіонального інноваційного розвитку на основі узагальнення параметрів регіональних проектів і програм, що пропонуються до реалізації. Запропоновано порядок відбору, підготовки та реалізації програм на основі регіонального державно-приватного партнерства.

Ключові слова: регіон, інноваційний розвиток, інноваційна політика, державно-корпоративне партнерство, регіональна ділова мережа.

Кайлюк Е.Н., Гнатенко М.К. Организация интеграционного взаимодействия участников регионального инновационного процесса. В статье дано теоретическое обоснование экономической сущности, содержания и роли в процессах инновационного развития региональной инновационной политики. Разработаны рекомендации по выбору форм интеграционного сотрудничества участников региональной деловой сети. Предложен подход к стратегическому планированию развития интеграционного взаимодействия участников регионального инновационного процесса. Разработаны рекомендации по выбору организационной формы, созданию и реализации государственно-корпоративного партнерства при осуществлении проектов и программ регионального инновационного развития на основе обобщения параметров региональных проектов и программ, предлагаемых к реализации. Предложен порядок отбора, подготовки и реализации программ на основе регионального государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: регион, инновационное развитие, инновационная политика, государственно-корпоративное партнерство, региональная деловая сеть.

Kayluk Y.M., Gnatenko M.K. Organization of integration interaction of regional innovation process participants. Given the theoretical foundation of economic nature, content and role in the innovative development of regional innovation policy. Recommendations for choosing forms of integration cooperation of members of regional business network with innovative projects development. The approach to the strategic planning of regional integration interaction of participants of the innovation process. The recommendations on the choice of organizational form, creation and implementation of state-corporate partnership in the implementation of projects and programs for regional innovation development based on a synthesis parameters of regional projects and programs that are offered for sale. An order of selection, preparation and implementation of regional programs based on public-private partnerships.

Keywords: region, innovation development, innovation policy, public-corporate partnership, a regional business network.

Постановка проблеми. Цілеспрямований характер заходів з активізації інноваційної діяльності, що реалізуються на рівні певної території, дає змогу ґрунтовного вибору варіанту здійснення структурно-інноваційних трансформацій з урахуванням конкретних обставин діяльності підприємств та наслідків здійснення таких перетворень для регіону. Вирішення проблем організації й управління науковим та інноваційним розвитком регіонів держави дасть також змогу створити належне підґрунтя для комплексного оцінювання та перспективного планування науково-інноваційного потенціалу дослідницьких установ та колективів, що є необхідним для оптимізації розподілу витрат держави на фінансування досліджень, та сформуванню дієвого механізму інтеграційного співробітництва учасників циклу науково-інноваційного розвитку для комерціалізації результатів досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти організації та управління регіональною інноваційно-інвестиційною діяльністю розглядалися у роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як Бабаєв В. [2], Бубенко П. [1], Ілляшенко С. [3], Кизим М. [4; 6], Кузьменко Л. [5], Манілич М. [7], Меннінг Н. [8], Нурєєв Р. [9] Парисон Н. [8], Пономаренко В. [4], Тищенко О. [4] та ін. Проте деякі важливі аспекти регіонального управління інноваційною діяльністю досі не дістали належного висвітлення, що насамперед стосується дослідження організації взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу, орієнтованої на рівні регіону на створення дієвих мотиваційних комплексів розвитку інноваційного співробітництва, забезпечення пропорційності розбудови інституціональних та інфраструктурних факторів інноваційно-інвестиційного розвитку (ІРР).

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та упорядкування інтеграційних аспектів організації інноваційної діяльності господарського комплексу регіону. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: узагальнено зміст організаційно-економічних відносин між учасниками ділової мережі; дано обґрунтування економічної сутності, змісту та ролі в процесах інноваційного розвитку регіональної інноваційної політики; розроблено рекомендації щодо вибору організаційної форми, створення та реалізації державно-корпоративного партнерства під час здійснення проектів і програм регіонального інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поглиблення та розширення співробітництва економічних агентів у ході активізації інтеграційних процесів у різних сферах господарської активності є також вагомим важелем для активізації та інтенсифікації інноваційного розвитку. Економічна інтеграція в цілому являє собою форму розвитку, що означає набуття стану зв'язаності відокремлених диференційованих елементів у ціле, а також процес, що веде до

такого стану через набуття зазначеними елементами певної нової якості. Крім того, у контексті розвитку інтеграцію слід розглядати як діяльність, спрямовану на упорядкування, узгодження й об'єднання різних господарюючих суб'єктів, структур та їх функцій у цілісній системі, що, з одного боку, може бути охарактеризована певними організаційно-економічними зв'язками, єдністю стратегічних цілей, та однією загальною метою, а з іншого – виникненням новаторських форм та можливостей досягнення таких завдань і цілей. Також дуже часто процес інтеграції можна охарактеризувати виникненням певного синергічного ефекту, не властивого до результатів функціонування окремих складових частин інтегрованої системи бізнесу.

Отже, розвиваючи систему партнерських відносин та відкриваючи прозорий доступ до власної інформаційної системи для контрагентів, підприємства певною мірою інтегрують цих контрагентів до власних бізнес-процесів, ключовим з яких слід вважати сукупність операцій, пов'язаних з інноваційним розвитком. Партнери підприємства, ґрунтуючись на аналогічній концепції відкритості, також інтегрують своїх контрагентів в єдину систему, у результаті чого утворюється велика система ведення єдиного бізнесу. У рамках такої глобальної моделі можливо на основі розширення інтеграційної концепції організації регіонального управління інноваційною діяльністю в рамках регіональної ділової мережі (РДМ) як специфічної для умов структурно-інноваційної трансформації національної економіки форми організації інноваційного розвитку, що на відміну від інших способів локалізації інноваційної діяльності пропонується розглядати як цілісну відкриту саморегулюючу систему, засновану на балансі очікувань і конкурентно-коопераційній взаємодії, координація якої має враховувати відмінності у характері та якості інноваційного співробітництва між суб'єктами господарювання, які являють собою ланки єдиного науково-виробничого циклу генерації та впровадження інновацій із різним рівнем економічного розвитку.

Такий підхід до організації управління регіональною інноваційною діяльністю базується на орієнтації на сукупність партнерських відносин уздовж ланцюжка створення нової вартості в результаті впровадження певного роду нововведень, а не тільки окремого ініціатора інноваційної активності. При цьому кожне окреме підприємство, з яким устанавлюються партнерські відносини, розглядається як окрема ланка регіональної інноваційної системи. Отже, інтегруючу властивість мережевої концепції партнерських відносин в інноваційній сфері слід використовувати для утворення різних форм інтеграції підприємств регіонального господарського комплексу (адекватних реальним вимогам реалізації інноваційних проектів), підвищення ефективності мережевих форм взаємодії та забезпечення дієвої взаємодії учасників ланцюга створення вартості.

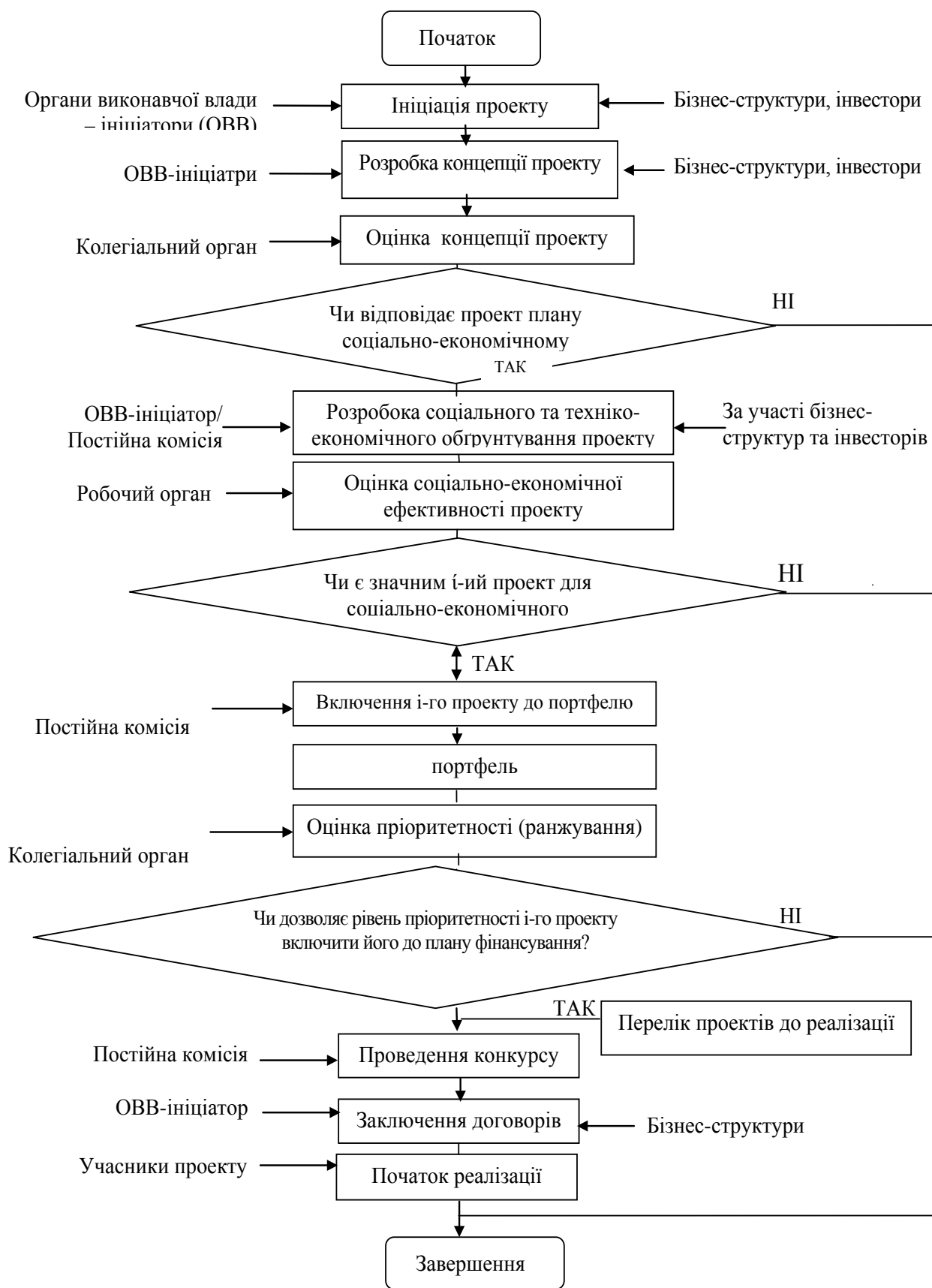

Рис. 1. Порядок відбору, підготовки та реалізації програм на основі ДПП

Джерело: авторська розробка

Проте розвиток гнучких підходів до організації інтеграційного співробітництва та визначення структури РДМ на основі існуючих ланцюгів створення вартості вимагає визначення форм й різновидів відносин, що виникають усередині регіональної інноваційної системи. На думку автора, для ефективного розвитку інтеграційного співробітництва (ІС) учасників РДМ у сфері інноваційної діяльності необхідними є виокремлення інструментарію формування та розвитку найбільш дієвих форм такого роду співробітництва в певних функціональних областях. Формування такого роду інструментарію надасть учасникам РДМ можливість вибору найбільш дієвих форм ІС при реалізації інноваційних проєктів, які мають значення для розвитку регіонального господарського комплексу, що, своєю чергою, дасть змогу мінімізувати витрати та ризики пов'язані із розвитком ІРР, збільшити ефективність інноваційної діяльності в цілому, а також сприятиме досягненню поставлених у цій сфері цілей та завдань.

Для забезпечення оптимального вибору форми ІС у контексті розвитку регіонального інноваційного процесу слід оцінити дію принаймні трьох груп чинників, які здійснюють найбільший вплив на прийняття рішення про вибір певної форми. Так, вибір форм ІС учасників РДМ під час реалізації проєктів ІРР пропонується здійснювати на основі позиціонування у просторі трьохмірної матриці узагальнення змісту вимог до здійснення економічних відносин за результатами оцінки (у межах функціонування регіонального господарського комплексу) рівня мінливості ринкових, виробничих і ресурсних факторів зовнішнього та внутрішнього походження. Отже, осями координат слід визначити зміну рівня виробництва, частку ринку та ресурсне забезпечення підприємств – учасників РДМ. Вибір саме цих факторів як осей координат засновано на аналізі їхнього впливу на зовнішнє й внутрішнє середовище РДМ виходячи з наведеної вище системи факторів розвитку ІС в інноваційній сфері.

Сучасні умови структурно-інноваційного розвитку національної економіки, розширення інтеграційних процесів, зростання рівня глобальної конкуренції обумовлюють значні зміни розуміння і статусу регіонального управління інноваційним забезпеченням реалізації підприємницьких проєктів, створення на рівні територій оригінальних конкурентних переваг, сприятливих для розвитку регіональних підприємницьких проєктів. З іншого боку, надання регіонам України більшої управлінської самостійності, делегування повноважень щодо організації процесів соціально-економічного та інфраструктурного розвитку вимагає як формування специфічних методів регіонального управління, що повністю відповідають новому статусу регіону й умовам зовнішнього середовища, так і пошуку найбільш адекватних підходів до побудови системи управління регіональною інноваційною політикою (РІП), що є одним

з основних орієнтирів економічної діяльності держави. Отже, сутність регіональної інноваційної політики (політики розвитку інноваційного сектору економіки регіону) становить система заходів, спрямованих на якісні та кількісні перетворення інфраструктурного забезпечення інноваційної активності промислового і пов'язаних із ним секторів. Вона являє собою комплекс заходів, які особливо впливають на спосіб функціонування галузей промисловості, підприємств і на розподіл ресурсів між галузями в ході ІРР.

У рамках розробки РІП важливим етапом є визначення проєктів, які дадуть змогу досягнути програмних цілей. Створюючи РІП для вдосконалення використання бюджетних витрат, пропонується створити систему планування та моніторингу соціально-економічної результативності бюджетних витрат на основі показників (як якісних, так і кількісних) по відношенню до бюджетів усіх рівнів. Це дасть змогу створити систему планування, моніторингу соціально-економічної результативності та ефективності виконання РІП за допомогою збалансованої системи показників (ЗСП). Із метою вдосконалення оцінки виконання РІП за допомогою ЗСП стратегічного розвитку пропонується така послідовність етапів: визначення ключових напрямів діяльності на основі розробленої стратегії соціально-економічного розвитку регіону; визначення стратегічних пріоритетів у кожній сфері діяльності; розробка стратегічних цілей (декомпозиція стратегії, визначення зв'язків між цілями, балансування коротко- та довгострокових цілей); розробка системи показників та цільових значень; установлення причинно-наслідкових зв'язків показників; розробка цільових програм (стратегічних ініціатив) для досягнення цілей та завдань; формування стратегічної карти в цілому; каскадування стратегічних карт.

Важливою складовою частиною РІП, заснованою на поглибленні інтеграції учасників регіонального інноваційного процесу, є формування ефективно діючого державно-приватного партнерства (ДПП) у цій сфері. Визначаючи порядок відбору, підготовки та реалізації програм на основі ДПП, потрібно ранжувати проєкти за ступенем їх соціальної значущості та здійснювати відбір не тільки на стадії оцінки концепцій проєктів, але й на стадії техніко-економічного обґрунтування за умови обґрунтування бюджетної підтримки проєктів із метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів (рис. 1).

Із метою впровадження ефективної моделі управління проєктами з використанням механізму ДПП, учасники повинні виконувати такі завдання:

для державних структур – розвиток стратегічних програм, побудованих на практичному досвіді; прийняття та імплементація відповідних законів та інших правових актів, які потрібні для ефективної та безперервної діяльності ДПП; своєчасне фінансування заходів у рамках ДПП; забезпечення залучення зацікавлених державних органів;

для бізнесу – бути конкурентоздатними та розширяти бізнес; знаходити можливості розподілу та скорочення ризиків; збільшувати зв'язки з державною адміністрацією; допомагати місцевому розвитку, що сприяє покращанню їх інвестиційної привабливості;

для некомерційного сектора – забезпечення співпраці між ключовими структурами; розподіл інформації щодо успішного досвіду роботи; суспільний контроль над тим, щоб послуги діяли в інтересах їх одержувачів; забезпечення фінансування широкого спектру діяльності ДПП.

Висновки. Регіональна інноваційна політика являє собою регламентовану на управлінському рівні системи, що включає до свого складу визначення пріоритетів організаційної та інфраструктурної підтримки здійснення процесу досягнення цілей і пріоритетів розвитку промислово-підприємницької сфери території, а також вироблення різноманітних засобів їхнього забезпечення (форм і методів впливу на названу сферу). Організаційний аспект реалізації РПП у контексті поглиблення економічної інтеграції

насамперед пов'язаний із формуванням регіональної ділової мережі як специфічної для умов структурно-інноваційної трансформації національної економіки форми організації ПР, що являє собою єдину скоординовану відкриту саморегулюючу систему, засновану на балансі очікувань і конкурентно-коопераційній взаємодії. Такий підхід до організації управління регіональною інноваційною діяльністю базується на орієнтації на сукупність партнерських відносин уздовж ланцюжка створення нової вартості в результаті впровадження певного роду нововведень, а не тільки окремого ініціатора інноваційної активності. Важливою складовою частиною РПП, заснованою на поглибленні інтеграції учасників регіонального інноваційного процесу, є формування ефективно діючого державно-приватного партнерства у цій сфері.

Напрями подальших досліджень у цій сфері пов'язані з розробкою методичних підходів до стратегічного планування розвитку інтеграційної взаємодії учасників регіонального інноваційного процесу.

Список літератури:

1. Бубенко П.Т. Региональные аспекты инновационного развития / П.Т. Бубенко. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2002. – 133 с.
2. Бабаєв В.М. Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти : [монографія] / В.М. Бабаєв. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 307 с.
3. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / С.М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга ; К. : Княгиня Ольга, 2005. – 324 с.
4. Інновації: проблеми науки та практики : [монографія] / За ред. проф. В.С. Пономаренка, проф. М.О. Кизима, проф. О.М. Тищенко. – Х. : ФОП Александрова К.М. ; ІНЖЕК, 2008. – 232 с.
5. Кузьменко Л. Управление функционированием и развитием экономики региона : [монографія] / Л.М. Кузьменко. – Донецк : ІЭП НАН України, 2004. – 284 с.
6. Кизим М.О. Промислова політика та кластеризація економіки України : [монографія] / М.О. Кизим. – Х. : ІНЖЕК, 2011. – 304 с.
7. Манілич М.І. Трансформація регіонального економічного механізму : [монографія] / М.І. Манілич. – Чернівці : Книги-XXI, 2004. – 164 с.
8. Мэннинг Н. Реформа государственного управления: международный опыт / Н. Мэннинг, Н. Парисон. – М. : Весь мир, 2003. – 496 с.
9. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления и модернизации рыночной экономики / Р.М. Нуреев. – М. : Инфра-М, Норма, 2015. – 152 с.

Серьогіна Н.В., ст. викладач
кафедри економіки підприємництва
Одеська державна академія будівництва та архітектури

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ДОРОЖНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ РЕГІОНІВ

Серьогіна Н.В. Джерела фінансування розвитку дорожньої інфраструктури регіонів. У статті розглянуто значення автомобільних доріг та зазначено переваги автомобільних перевезень порівняно з використанням інших видів транспорту. Виділено фактори погіршення стану дорожнього покриття, вказано причини відмови перевізників від замовлень. Указано нераціональні рішення скорочення витрат на перевезення через порушення нормативів. Наведено наслідки наднормативних перевезень для всіх учасників автодорожньої інфраструктури та визначено перспективи стану автомобільних доріг. Проаналізовано прийняті державою заходи щодо контролю наднормативних перевезень. Запропоновано напрями запобігання порушенням стосовно вагових норм. Визначено необхідність пошуку додаткових джерел фінансування та залучення приватного капіталу в дорожню інфраструктуру.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, фінансування, державно-приватне партнерство, платні дороги, регіональний розвиток, аграрний сектор, тарифи за перевезення.

Серёгина Н.В. Источники финансирования развития дорожной инфраструктуры регионов. В статье рассмотрено значение автомобильных дорог и определены преимущества автомобильных перевозок по сравнению с использованием других видов транспорта. Указаны основные причины неудовлетворительного состояния автомобильных дорог, выделены факторы ухудшения состояния дорожного покрытия. Указаны нерациональные решения сокращения затрат на перевозки путем нарушения нормативов. Приведены последствия сверхнормативных перевозок для всех участников автодорожной инфраструктуры и указаны перспективы состояния автомобильных дорог. Проанализированы принятые государством меры по контролю сверхнормативных перевозок. Предложены направления предотвращения нарушений относительно весовых норм. Определена необходимость поиска дополнительных источников финансирования и привлечения частного капитала в дорожную инфраструктуру.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, финансирование, государственно-частное партнерство, платные дороги, региональное развитие, аграрный сектор, тарифы на перевозку.

Serohina N.V. Sources of funding for road infrastructure development regions. The article consider the value of roads and shown advantages of road transport before using other modes of transport. Identified the main reasons for the poor state of roads, obtained the factors deteriorating road conditions. Indicated irrational decisions reducing the transportation costs for violations of regulations. Examined the effects of excessive transportation for all participants in road infrastructure and identified prospects for state highways. Analyzed measures by the State to control excessive traffic. Made suggestions towards preventing violations of the rules regarding the weight. Identified the need to find additional sources of financing and attracting private capital in road infrastructure.

Keywords: transport infrastructure, funding, public-private partnership, toll roads, regional development, agrarian sector, tariffs for carriage.

Постановка проблеми. У системі національного господарства важлива роль належить аграрній галузі, що обумовлюється унікальним поєднанням сприятливих природно-кліматичних умов та геостратегічним положенням, а також спроможністю України зайняти вагоме місце на міжнародному продовольчому ринку [1, с. 100]. Отже, розглянемо проблеми розвитку дорожньої інфраструктури України саме з позицій перевезень продукції аграрного сектору.

Невід'ємною частиною діяльності аграрних підприємств є своєчасні та якісні перевезення продукції сільського господарства, які безпосередньо залежать від стану автомобільних доріг, наявності під'їздів до пунктів зберігання продукції та відповідного парку

автомобілів. Отже, розвитку аграрного сектору має сприяти якісна та розвинена мережа автомобільних доріг. На даний час автомобільні дороги та дорожнє господарство потребують значного ремонту вже існуючої мережі та будівництва нових доріг і супутніх об'єктів для збільшення їх протяжності та щільності. Будівництво та ремонт доріг – це важливий етап у розвитку автодорожньої інфраструктури регіонів, оскільки технічний стан покриття доріг показує, чи готові автодороги до перевезень вантажів і пасажирів та наскільки безпечним і зручним буде рух на таких дорогах чи окремих їх ділянках. Мережа автомобільних доріг обслуговує всі галузі виробництва та торгівлі, а транспортні витрати враховуються у вартості

виробництва продукції. Особливого значення в аграрній сфері набуває дорожня мережа, оскільки вона є найважливішою складовою частиною інфраструктурного забезпечення умов ефективного функціонування галузі. Передусім це пов'язано з її суттєвим впливом як на соціальні, так і на екологічні характеристики життєдіяльності населення [1, с. 99].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування інфраструктури з урахуванням особливостей природного середовища, у тому числі й аграрного сектору, розглянуто в дослідженнях багатьох авторів, таких як: О.Ф. Балацький, Е.В. Гаврилов, Н.Е. Ковшун, Є.В. Мішенін, Л.Г. Мельник, В.І. Павлов, Ю.Є. Пашенко, Ю.Д. Проник, Є.Д. Прусенко, П.П. Руснак, О.В. Храпаль та ін. Вивчення транспортної інфраструктури в цілому її автодорожнього складника зокрема розглянуто в роботах таких учених, як: В.Г. Шинкаренко, В.В. Бондар, І.А. Дмитрієв, М.М. Бурмака, Т.В. Блудова, А.О. Безуглий та ін. Але більш детальної уваги потребують питання фізичного стану доріг, впливу його погіршення на окремі галузі та виявлення напрямів організаційних та адміністративних рішень щодо ліквідації факторів, які призводять до руйнування автомобільних доріг.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз факторів, що сприяють погіршенню фізичного стану доріг, та аналіз прийнятих державою рішень стосовно його поліпшення та виявлення джерел фінансування розвитку дорожньої інфраструктури регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із джерел доходів країни від імпорту є виробництво зернових та олійних культур. Однак неможливість повної реалізації потенціалу цієї галузі, крім іншого, залежить від вибору видів перевезень продукції та їх вартості. Однією з головних причин недостатнього розвитку цього напрямку сільського господарства в межах країни є якість автомобільних доріг. Існуюча мережа автомобільних доріг характеризується великим ступенем фізичного та морального зношення. Передусім це пов'язано зі значним підвищенням інтенсивності руху транспортних

засобів, їх фактичної маси, осевого навантаження. По-друге – незначними обсягами робіт з ремонту та утримання доріг [3, с. 153].

За останні роки суттєво підвищилась кількість перевезень саме автомобільним транспортом через те, що на даний час він більш економічний, ніж залізничний та водний. Слід відмітити, що використання автомобільного транспорту під час перевезення продукції вважається фахівцями рентабельним тільки тоді, коли дальність транспортування не перевищує 250 км залежно від вантажопідйомності вантажівки. Але навіть урахування завищеної частки транспортних витрат не веде до подорожчання автоперевезень до такого рівня, коли вони досягають цінової категорії залізничних та водних перевезень. Таким чином, пріоритет використання автомобільного транспорту серед інших видів залишається достатньо високим.

Незважаючи на це, активне використання авто-транспорту не дає гарантій щодо збільшення обсягів перевезень. Через незадовільний стан та недостатньо розвинену мережу доріг аграрний сектор щорічно втрачає певну частину продукції, яка може досягати 7–8%. Причинами таких утрат є несвоєчасне вивезення сільськогосподарської продукції, а також знищення частини посівів унаслідок руху транспорту територією полів із метою об'їзду пошкоджених або занадто завантажених ділянок доріг.

Динаміка зміни вантажообороту та обсягів перевезення вантажів автомобільним транспортом, представлена на офіційному сайті Державної служби статистики України [4], зведена в табл. 1.

Наведені в табл. 1 дані дають змогу зробити висновок, що з 2011 по 2013 р. спостерігалось збільшення вантажообороту на 2,7% та 1,3%. Але з 2014 р. вантажообіг став зменшуватися: спочатку на 6,7%, а потім – на 8,8% за умови, що протяжність автошляхів залишилась практично незмінною. Такі зміни означають, що на кожному кілометрі автомобільних доріг стало провозитись менше вантажів.

Обсяги перевезення вантажів демонструють дещо іншу динаміку: збільшення обсягів перевезень

Таблиця 1

Вантажообіг та обсяги перевезених вантажів автомобільним транспортом в Україні за 2010–2015 рр.

Період	Вантажообіг		Перевезено вантажів	
	млн. т/км	у % до попереднього періоду	млн. т	у % до попереднього періоду
2010	38697,2	113,8	158,2	112,8
2011	38438,9	99,3	178,3	112,7
2012	39194,1	102,0	179,0	100,4
2013	40487,2	103,3	183,5	102,5
2014	37764,2	93,3	178,4	97,2
2015	34431,1	91,2	147,3	82,6

протягом чотирьох років поступово скорочувалося, а за останні два роки вони почали зменшуватися – у 2014 р. він скоротився відносно попереднього періоду на 2,8%, а в 2015 р. – ще на 17,4%. Таки результати є доволі критичними, оскільки на 2015 р. обсяги перевезень вантажів стали меншими, ніж були у 2010 р. (на 10,9 млн. т).

Зроблені висновки дещо суперечать приведеній вище інформації про зростання затребуваності автомобільних перевезень, але якщо розглядати динаміку зміни по інших видах транспорту, то суперечливість зникає. Зміни товарообігу та обсягів перевезень за 2015 р. наведено в табл. 2 [4].

Аналізуючи дані, представлені на офіційному сайті Державної служби статистики України, можна зробити висновок, що в 2015 р. вантажообіг транспортної системи знизився, як і обсяги перевезень вантажів, але зниження обсягів перевезень відбулося більш значними темпами. Розглянувши зміни по кожному виду транспорту, можна стверджувати, що скорочення вантажообороту спостерігалось по залізничному транспорту – на 7,5% та авіаційному – на 11,8%. Менше, ніж у інших, відбулося скорочення вантажообороту по трубопровідному транспорту, що пояснюється вузькою спрямованістю його продукції. І тільки по водному транспорту можна відмітити майже незначне підвищення вантажообороту. З урахуванням того, що обсяги перевезень таким видом транспорту зросли на 8,4%, робимо висновок, що його затребуваність також зросла, але він не може бути сильним конкурентом автомобільному транспорту через обмеженість своїх шляхів та низьку кількість пунктів доставок. Стосовно обсягів перевезень вантажів інших видів транспорту, які були перелічені вище, констатуємо, що вони скорочувалися ще більшими темпами, ніж товарооборот: на залізничному транспорті – на 9,4%, на авіаційному – на 12,1%, на трубопровідному – на 2,5%. Це доводить загальне зниження обсягів виробництва продукції та, як наслідок, зменшення кількості на обсягів перевезень. Але якщо враховувати, що автомобільний транспорт,

окрім одновидових перевезень, є учасником майже в сім інших формах перевезень, то його затребуваність у подальшому буде досить значною за умови відповідної якості надання послуг.

Пріоритетність автоперевезень пояснюється рівнем тарифів. Низький тариф автоперевезень, з одного боку, сприяє підвищенню обсягів, але, з іншого боку, є проблеми, які уповільнюють цей процес. Зокрема, бувають випадки, коли перевізники відмовляються від замовлень через місцезнаходження вантажу. Пояснюються відмови тим, що до місцезнаходження не має під'їздів або стан наявної автодороги знаходиться на такому рівні, що під час користування нею суттєво зростає кількість поломок автомобілів та вірогідність часткової втрати вантажу. Перша причина стосується безпосередньо перевізників, які вважають, що збитки, які принесе їм відмова від замовлення, будуть меншими, ніж фінансові витрати на ремонт власного автотранспорту. Якщо перевізник погоджується користатися дорогою з невідповідним покриттям та ризикує своїми автомобілями, то при цьому зростає вартість перевезень, що вже є критичним для замовника. У разі коли перевізник не відмовляється від подібних замовлень, збільшується час перебування автомобільного транспорту в дорозі, що також впливає на розмір тарифу. Крім того, порушується режим роботи та відпочинку водіїв транспорту, що відображається на стані здоров'я водія та рівні його уважності в дорозі. Це, своєю чергою, призводить до зниження безпеки руху та дорожньо-транспортних пригод.

Отже, за взаємним узгодженням замовник та перевізник погоджуються на певні відхилення від нормативів: вантажі перевозяться із перевищенням вагових норм. Це дає замовнику змогу економити певну суму коштів, незважаючи на підвищення вартості за рахунок урахування в тарифі виплат по штрафам за перевищення габаритно-вагових норм, а перевізник начебто отримає більший дохід із кожного рейсу. Такі рішення посилюють негативну ситуацію з автодорогами, оскільки перевезення вантажів із перевищен-

Таблиця 2

Вантажообіг та обсяги перевезених вантажів за 2015 р.

Види транспорту	Вантажообіг		Перевезено вантажів	
	млн. т/км	у % до попереднього періоду	млн. т	у % до попереднього періоду
Всіма видами транспорту	315341,8	94,0	601,0	89,4
у тому числі				
залізничним	194321,6	92,5	350,0	90,6
автомобільним	34431,1	91,2	147,3	82,6
водним	5434,1	100,1	6,4	108,4
трубопровідним	80944,1	98,9	97,2	97,5
авіаційним	210,9	88,2	0,1	87,9

ням норм передусім пошкоджує дорожнє покриття, порушуючи його міцність та цілісність, що в подальшому ще більше ускладнить роботу перевізників.

Негативним наслідком таких рішень для перевізника є також суттєве погіршення технічного стану транспортних засобів. Але це не є достатнім аргументом, який міг би сприяти відмовам перевізників на таких умовах. Більш піддається впливу замовників і тому потрібно розробляти систему штрафів саме для них: адміністративна відповідальність, повністю покладена на замовника, поступово змусить його добровільно уникати участі в перевезеннях вантажів із порушенням нормативів. Кабінет Міністрів України 21 жовтня 2015 р. ухвалив постанову № 869, згідно з якою був заборонений рух вантажівкам загальною вагою понад 40 т дорогами державного значення та вагою 24 т – дорогами місцевого значення [5]. За порушення вказаних норм накладається штраф на водія вантажівки та на перевізника. Але немає ніяких санкцій стосовно замовника, що потребує розробки штрафної системи саме стосовно замовників, що в подальшому має призвести до ліквідації системи перевезень із завищенням габаритно-вагових нормативів.

Із метою запобігання руйнуванню дорожнього полотна у період, коли температура зовнішнього повітря перевищує +28°C, Державне агентство автомобільних доріг України прийняло рішення про заборону великовагових перевезень у денну пору всіма українськими автомобільними дорогами державного значення, яке вступило в дію з 01.06.2016 р. Підставою для такого рішення є втрата несучої здатності дорожнього полотна під впливом динамічного навантаження через нагрівання покриття до критичних температур – понад +42°C, у результаті чого відбувається фізична деформація доріг. Прийняте Державним агентством автомобільних доріг України рішення є необхідним для забезпечення як безпеки водіїв, так і збереження українських автошляхів та стосується руху автотранспорту загальною масою понад 24 т із навантаженням 7 т і більше на вісь, бо саме висока температура та велика вага вантажу призводять до найбільших руйнувань асфальтобетонних покриттів: на дорогах утворюється колійність, напливи, зсуви та інші деформації. Загальний обсяг збитків, що завдають недобросовісні перевізники, щорічно сягає близько 2,5–3 млрд. грн. [6]. Подібні заходи потребують певних фінансових витрат, наприклад на організацію та підготовку в 2016 р. понад 800 майданчиків для тимчасового відстою великогабаритних транспортних засобів уздовж доріг. Але такі витрати є виправданими порівняно із сумою щорічних збитків. Запобігання таким збиткам та якісно організована система контролю над порушенням рішення про заборону великовагових перевезень у денну пору дасть змогу не тільки уникати додаткових витрат та підвищити безпеку руху на автодорогах, але й збільшити фінансування поточного та середньо термінового ремонту доріг.

Хоча запропоновані заходи призведуть до зменшення пошкоджень дорожнього полотна та ліквідації збитків від таких пошкоджень, цього буде недостатньо для подальшого фінансування ремонту вже зіпсованих доріг та організації та будівництва відповідних дорожніх споруд. Державне фінансування поступово скорочується. Згідно зі статистичними даними, які подані на офіційному сайті Державного агентства автомобільних доріг України, суми касових видатків за бюджетними програмами в 2015 р. збільшились порівняно з 2014 р., але якщо врахувати рівень інфляції 2015 р., то можна зробити висновок, що обсяги фінансування скорочуються. Отже, це доводить, що потрібен пошук додаткових джерел фінансування, які дадуть змогу збільшити рівень забезпеченості фінансовими ресурсами до необхідного.

Проблеми автоперевезень в Україні частково можна вирішити шляхом залучення приватного капіталу та передачі окремих ділянок доріг приватним організаціям на умовах певних форм державно-приватного партнерства. Це особливо актуально на дорогах, які є транзитними коридорами, а також на тих ділянках, які призначені для об'їзду крупних населених пунктів або промислових центрів. І хоча законодавча база для таких угод уже існує, в Україні не спостерігається активність приватних інвесторів у цьому напрямі. Однією з причин є недостатньо високий рівень доходів населення, що в майбутньому знизить прибуток приватного інвестора, але це можна компенсувати попитом на платні дороги саме серед виробників. Особливо актуальним це стане тоді, коли замовники будуть змушені відмовлятися від економії, що виникає під час перевезення вантажів із перевищенням вагових норм.

Висновки. У процесі дослідження формування дорожньої мережі в аграрній сфері враховується специфіка сільськогосподарського виробництва, що пов'язана з перевезеннями, які виконуються з метою забезпечення виробничих функцій сільськогосподарських підприємств та задоволення соціально-побутових потреб сільських жителів [2, с. 7]. Рівень та швидкість перевезень безпосередньо впливають на вартість продукції, що перевозиться. Крім того, від умов перевезень та якості дорожнього полотна залежить те, в якому стані продукція буде привезена в пункт призначення, що також вплине на кінцеву вартість продукції. Якість доріг в Україні не відповідає технічним параметрам для забезпечення переміщення пасажирського та вантажного транспорту і тим загрожує життю та здоров'ю користувачів доріг. Унаслідок тривалої експлуатації, недотримання міжремонтних термінів, збільшення інтенсивності дорожнього руху та постійного недофінансування дорожньої галузі протягом останніх років дороги втратили свої транспортно-експлуатаційні властивості і потребують відповідного ремонту, що, своєю чергою, вимагає великих капіталовкладень, у тому числі з обласного бюджету. Однак форму-

вання дорожніх фондів відбувається надто повільними темпами, які не здатні забезпечити своєчасний та якісний ремонт, тим більше будівництво нових доріг. Це свідчить про необхідність збільшення надходжень до бюджетів, що поступово сприятиме росту витрат на ремонт доріг.

Для утримання та раціонального використання автомобільних доріг необхідним є посилення державного контролю над виконанням положень відповідної нормативно-законодавчої бази та відносно несення відповідальності за порушення нормативів габаритно-вагового контролю. Тому слід більш чітко та докладно розробити законодавчі акти, які будуть включати основні положення відносно відповідальності відправника та отримувача всіх видів вантажів. Окрім удосконалення вимог до перевезень наднормативних вантажів, необхідно також прагнути до об'єктивного формування вартості таких перевезень дорогами країни. Орієнтиром у вирішенні подібних завдань може бути досвід європейських країн, рівень якості та розвиненість автошляхів яких відповідає основним вимогам, виконання яких вимагають перевезень пасажирів та вантажів та до яких відносять

швидкість, час та безпеку руху. Для досягнення рівня якості європейських автомобільних доріг потрібним є суттєвий ремонт української автодорожньої мережі та підвищення забезпеченості їх обслуговуючими об'єктами. Збільшення фінансування можна досягти шляхом залучення приватних інвесторів, які крім платних доріг мають утримувати у належному стані безкоштовну альтернативу, у результаті чого користувачі можуть самостійно обирати, якою дорогою їм користуватися. Платні дороги дадуть змогу скоротити бюджетні витрати на їх ремонт та утримання, крім того, це сприятиме вирішенню таких питань, як якість автодоріг, стан дорожнього покриття, вдосконалення інфраструктури в цілому. Це суттєво вплине на підвищення пропускної здатності доріг. Удосконалення законодавчої бази щодо умов приватно-державного партнерства та розробка механізмів, які підвищать зацікавленість приватних партнерів в реалізації таких проектів, у подальшому дасть змогу не тільки підняти рівень українських доріг, але й сприятиме розвитку аграрного сектору та збільшенню обсягів вітчизняної продукції на міжнародних ринках.

Список літератури:

1. Ковшун Н.Е. Оцінка еколого-економічного впливу дорожньо-транспортного комплексу на розвиток аграрної сфери / Н.Е. Ковшун, О.В. Храпаль // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економічні науки». – 2010. – С. 99–106.
2. Храпаль О.В. Еколого-економічна оцінка функціонування дорожньої мережі в аграрній сфері : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / О.В. Храпаль. – Рівне, 2010. – 21 с.
3. Деділова Т.В. Проблеми фінансування розвитку та утримання мережі автомобільних доріг загального користування / Т.В. Деділова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/archive/8-2015/31.pdf>.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/tz/vp/vp_u/vp1215_u.htm.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 р. № 869 «Про внесення змін до пункту 22.5 Правил дорожнього руху» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/869-2015-%D0%BF>.
6. До уваги перевізників: з 1 червня рух вантажівок при температурі вище 28°C заборонено [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukravtodor.gov.ua/novini/%D1%81_do-uvagi-pereviznikiv%3A-z-1-cherwnya-ruk-h-vantazhivok-pri-temperaturi-vishche-28%C2%BAc-zaboroneno.html.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.122:621.311.21

Шашков С.В., здобувач кафедри управління
Сумський державний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОГРАМНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ БАГАТОЦІЛЬОВИМ ФУНКЦІОНУВАННЯМ ОБ'ЄКТІВ МАЛОЇ ГІДРОЕНЕРГЕТИКИ

Шашков С.В. Вдосконалення програмного підходу до управління багатоцільовим функціонуванням об'єктів малої гідроенергетики. У статті висвітлено поняття територіального природно-господарського комплексу багатоцільового функціонування на базі малих гідроелектростанцій. Визначено передумови вдосконалення програмного управління розвитком природно-господарських систем та основні напрями вдосконалення економічного програмування для складання багатоцільових програм розвитку малої гідроенергетики.

Ключові слова: багатоцільове використання, мала гідроенергетика, програмний підхід, регіон, суб'єкт господарювання, управління.

Шашков С.В. Усовершенствование программного подхода к управлению многоцелевым функционированием объектов малой гидроэнергетики. В статье освещено понятие территориального природно-хозяйственного комплекса многоцелевого функционирования на базе малых гидроэлектростанций. Определены предпосылки совершенствования программного управления развитием природно-хозяйственных систем и основные направления совершенствования экономического программирования для составления многоцелевых программ развития малой гидроэнергетики.

Ключевые слова: малая гидроэнергетика, программный подход, регион, предприятие, управление.

Shashkov S.V. Improvement of the program approach to the small hydro multi-purpose operation management. The article deals with the concept of territorial natural and economic complex multi-operation on of small hydropower stations, improved conditions of definition software development management of natural and economic systems and the basic directions of improvement of the economic program for the compilation of multi-purpose programs, development of small hydropower.

Keywords: small hydroprogram approach, region, enterprise management.

Постановка проблеми. Формування і розвиток регіональної мережі об'єктів малої гідроенергетики вимагає детального опрацювання інструменту управління цим процесом. Зацікавленість в успішності реалізації будь-яких господарських проєктів проявляють як самі господарюючі суб'єкти, що їх реалізують, так і органи регіонального управління. Цей фінансовий двосторонній інтерес, з одного боку, пов'язаний з бажанням виробника стабільно отримувати максимальний прибуток від своєї діяльності, а регіону – мати стабільне джерело бюджетних надходжень. З іншого – і підприємство і регіон зацікавлені в сталому стані природного середовища регіону і підтримці її природно-ресурсного потенціалу. У підсумку для регіону це означає екологічну безпеку життєдіяльності і зняття пов'язаної з нею напруженості. Для підприємства це означає стійкість дохідного ресурсокористування і мінімізацію виплат, пов'язаних із природокористуванням і впливом на стан навколишнього

природного середовища. Тому зараз досить актуально стоїть питання про вибір форм організації ефективного управління розвитком таких територіальних природно-господарських систем, в яких перетворення об'єктів дають істотні вигоди в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку відновлюваних джерел електричної енергії, зокрема малої гідроенергетики, розглядали в своїх працях низка вітчизняні та зарубіжні вчені: С. Бегун, П. Васко, П. Лежнюк, Л. Михайлов, В. Мельник, О. Нікіторович, Є. Обухов, Ю. Підгайний, С. Погосян, С. Поташник, О. Суходоля, Т. Стичаковська, В. Чорний, Е. Швець, П. Яцик, А. Яцик та ін. Економічний блок питань раціонального користування природними ресурсами та охорони навколишнього середовища широко висвітлено в публікаціях О. Балацького К. Гофмана, Л. Мельника, Є. Мішеніна, П. Олдака, Н. Реймерса, О. Теліженка, С. Харічкова та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, незважаючи на отримані результати, наукові дослідження організаційно-економічних проблем пошуку спільного вектору дій із боку об'єктів малої гідроенергетики як суб'єктів господарювання і місцевих органів самоврядування та виконавчої влади потребують удосконалення методів управління такими об'єктами, а також розробки відповідних спільних програмних завдань, направлених на втілення екологічно сталого розвитку, досягнення соціального результату та отримання відповідних матеріальних вигод.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу переорієнтації територіальних природно-господарських комплексів об'єктів малої гідроенергетики на багатоцільове функціонування, виявити сутність і дати визначення поняттю територіального природно-господарського комплексу багатоцільового функціонування (ТПГКБФ), під яким розуміється локальна природно-господарська система, на основі якої організовано використання декількох ресурсних функцій природного комплексу і котра включає до свого складу технічні об'єкти і природні території, визначити шляхи, напрями та завдання вдосконалення програмних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із найбільш актуальних завдань, що стоять перед економікою України, є вирішення питання реалізації впровадження відновлюваних джерел енергії [4]. Враховуючи значний невикористаний енергетичний потенціал малих річок [1; 2, с. 15; 6, с. 9], одним із найбільш перспективних шляхів збільшення частки альтернативних та відновлюваних джерел електричної енергії в загальному енергетичному балансі держави є розвиток малої гідроенергетики.

Водночас вичерпність природних ресурсів і потреба в максимально оптимальному їх використанні зумовили необхідність переходу до багатоцільового використання. Запропонована переорієнтація на багатоцільове використання такого конкретного природно-господарського територіального об'єкта, як мала гідроелектростанція (мала ГЕС), вимагає нерозривного поєднання галузевого, регіонального і внутрішньогосподарського підходів до формування бажаного результату управлінського впливу. При цьому управління має на увазі не факт конкретного втручання в

господарську діяльність на рівні галузі, регіону або конкретного господарюючого суб'єкта, а виявлення і реалізацію найкращого сценарію розвитку подій із точки зору отримання економічно і соціально значущого результату. Найбільш доцільним і ефективним із точки зору управлінського впливу нам представляється багатоцільовий програмний підхід. Саме така форма управління дасть змогу строго пов'язати воедино низку майбутніх дій і чітко координувати їх виконання, а також виконання кожного програмного завдання і програми в цілому.

З огляду на те, що додатковий дохід може бути отриманий за рахунок освоєння низки інших ресурсних функцій водогосподарського комплексу [3, с. 14], що не суперечать основному виробництву, одним із таких напрямів розглядається можливість організації надання рекреаційних послуг. Узбережжя зарегульованих малих річок і прилеглі території мають значний природно-ресурсний рекреаційний потенціал. Затребуваність у рекреації особливо зростає в умовах стабільного розвитку, тому перспективи освоєння рекреаційного потенціалу таких територій видаються вельми істотними. Під час створення на базі малих гідроенергетичних вузлів територіальних природно-господарських комплексів багатоцільового

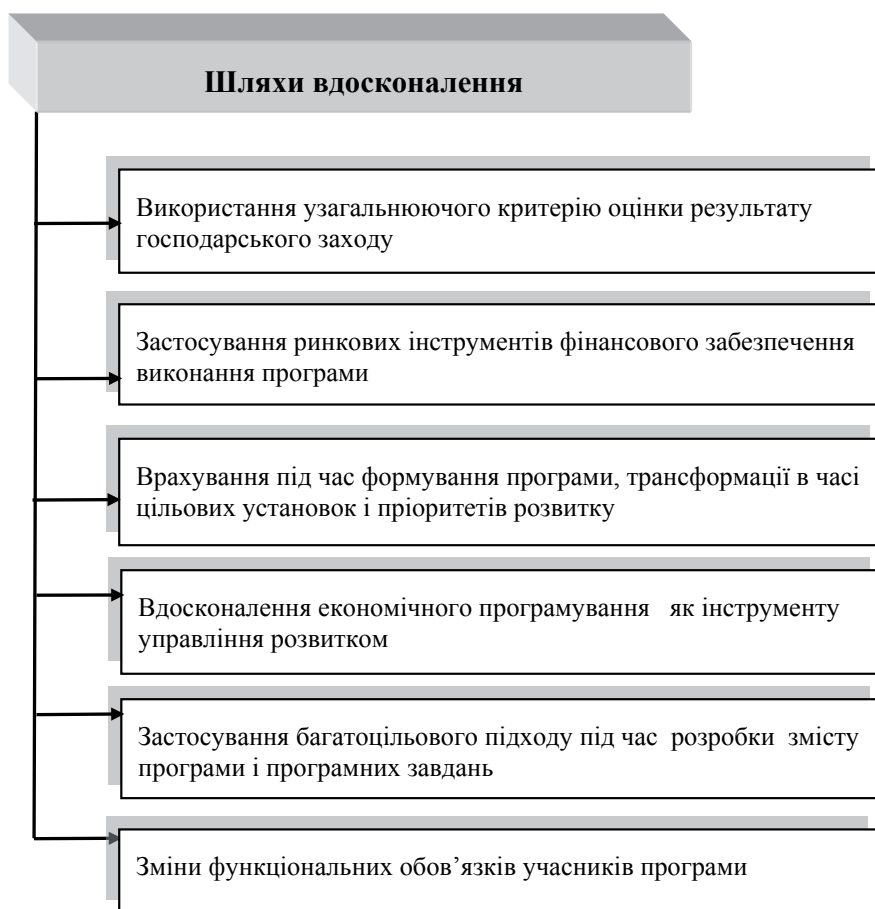

Рис. 1. Передумови вдосконалення програмного управління розвитком природно-господарських систем

Рис. 2. Основні напрями вдосконалення економічного програмування для складання багатоцільових програм розвитку малої гідроенергетики

функціонування однією з найбільш екологічно безпечних ресурсних функцій є використання рекреаційного потенціалу [5, с. 182], що представляється досить актуальним і своєчасним.

Багатоцільовий підхід визначено тим, що розвиток територіальних регіональних і виробничо-господарських систем на сьогодні мають різну спрямованість. Спрямованість функціонування територіального природно-господарського комплексу з багатоцільовим, багатонаправленим господарюванням, яким нами представлений комплекс малої ГЕС, пропонується такою.

Регіон, на території якого знаходиться даний об'єкт, зацікавлений у:

- раціоналізації (під час організації багатоцільового господарювання – інтенсифікації) природокористування на його території;
- задоволеності споживачів регіону в енергозабезпеченні і наданні рекреаційних послуг, а також підтримці рівня води в річці, належного прогнозованого стану водойми і прибережних зон, рівноважного, стійкого стану екосистеми в регіоні розташування гідроенергетичного комплексу;
- вирішенні таких соціальних завдань, як рівень забезпеченості, зайнятість, екологічна безпека, стабільність, надійність і багатонаправленість функціонування виробничо-господарського комплексу регіону та ін.

Своєю чергою, суб'єкт господарювання як галузеве або самостійне виробниче утворення з багатовекторної виробничою діяльністю зацікавлений у:

- формуванні сталого ринкового сегменту для реалізації виробленої продукції, що забезпечує його фінансово-економічну стабільність;

- збільшенні своїх доходів і зниженні ризиків свого господарського функціонування, що дає йому змогу розвиватися в обраному напрямі.

Навіть у такому представленні очевидна істотна різниця в підходах до визначення цільового призначення багатоцільового об'єкта, у зв'язку з чим і виникла потреба об'єднання таких інтересів.

Багатоцільова направленість управління процесом розвитку розглянутих систем, а також необхідність здійснення суворої координації та конструктивного моніторингу виконання різних за своєю сутністю, масштабами і змістом заходів, що може бути досягнуто застосуванням програмного підходу, вимагає чіткого визначення основних можливостей і передумов удосконалення програмного управління розвитком природно-господарських систем (рис. 1).

Водночас необхідно відмітити, що методи цільового програмування, які широко розповсюджені в практиці господарського управління, через багатонаправленість заходів щодо розвитку малої гідроенергетики в регіоні шляхом створення ТПКБФ вимагають певного доопрацювання і вдосконалення по напрямкам, що вказані на рис. 2.

Багатоцільове економічне програмування полягає у формуванні підсумкового програмного документа, що охоплює весь комплекс необхідних завдань із повною ув'язкою розділів, етапів, термінів, виконавців та їх функцій. Багатоцільова програма з управління розвитком локальних територіальних природно-господарських систем зобов'язана мати загальну агреговану цільову направленість, яку пропонується представити як збільшення ринкової вартості залучених у господарський оборот елементів і чинників.

Дана цільова направленість програми дає змогу сформулювати основні завдання, що представляють собою напрями та шляхи досягнення мети. Фактичним результатом при цьому є створена раціональна мережа малих ГЕС, яка функціонує і розвивається на основі ведення багатоцільового бізнесу і поєднує в собі виробництво і реалізацію електроенергії, підтримку рівня води в річці, стану водойми і прибережних зон, освоєння використання їх природно-ресурсного рекреаційного потенціалу та ін.

Програмні завдання в даному разі можна сформулювати так:

- районування басейнів малих річок регіону для визначення додаткових можливостей освоєння їх гідроенергетичного потенціалу;
- районування узбереж і суміжних із малими ГЕС територій, що володіють природно-ресурсним рекреаційним потенціалом;
- проведення оптимізаційних розрахунків щодо визначення розмірів і оптимального варіанту розміщення ділянок, у межах яких слід організувати рекреаційне ресурсокористування;
- організація багатоцільового господарювання на встановлених територіях:
 - формування регіональної мережі гідроенергетичних вузлів;

- організація системи компенсаційних платежів;
- формування інфраструктури рекреаційного призначення;
- організація успішного ведення бізнесу на основі багатоцільового функціонування господарюючого суб'єкта;
- оцінка вартісного результату реалізації програми.

Наведені завдання повинні відповідати загальній меті, котра полягає у збільшенні ринкової вартості об'єкта, і повністю відповідати сценарію необхідних послідовних дій для створення раціональної мережі об'єктів малої гідроенергетики та ефективного управління їх розвитком.

Висновки. Перераховані і розглянуті вище аспекти вимагають скоординованого здійснення широкого комплексу заходів. Як і будь-яка програма, запропонована багатоцільова передбачає реалізацію програмних завдань двох напрямів – функціональних і організаційно забезпечувальних. У цілому ж запропонована постановка завдань найбільш повно виражає весь комплекс дій, які необхідно передбачити програмою, і може служити міцною основою для формування планових завдань та їх ув'язки за змістом розділів, етапів, послідовності, термінів і виконавців.

Список літератури:

1. Держенергоефективності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sae.gov.ua/uk/ae/hydroenergy>.
2. Карамушка О.М. Мала гідроенергетика України / О.М. Карамушка // Энергосбережение. – 2012. – № 10. – С. 14–16.
3. Киселева С.П. Повышение эффективности использования ресурсного потенциала малого поверхностного водного объекта : автореферат дис. ... к.э.н. : спец. 08.00.05 / С.П. Киселева ; Государственный университет управления. – Москва, 2007. – 25 с.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 № 902-р «Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року».
5. Шашков С.В. Екологічна безпека будівництва та функціонування об'єктів малої гідроенергетики / С.В. Шашков // Сталий розвиток економіки. – 2015. – № 3. – С. 180–184.
6. Шве́ц Е.Я. Потенциал нетрадиционных возобновляемых источников энергии в Украине / Е.Я. Шве́ц // Мир техники и технологий. – 2007. – № 7. – С. 8–9.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 314.72

Завадовська Ю.Ю., здобувач
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького*
Філяк М.С., к.е.н
*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького*

ФАКТОРИ АДАПТАЦІЇ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ЧИСЛА МОЛОДІ У СВІТЛІ ВИЗНАЧНИКІВ ЇХ МІГРАЦІЙНОГО РІШЕННЯ

Завадовська Ю.Ю., Філяк М.С. Фактори адаптації переселенців із числа молоді у світлі визначників їх міграційного рішення. Стаття розглядає основні тенденції у проблематиці визначників міграції молоді та водночас сприйняття молоддю переселенців у приймаючих громадах на прикладі Львівської області. Для цього проаналізовано передумови сприйняття переселенців «з приймаючої сторони» пересічного мешканця у часовому проміжку осінь 2014 р. – весна 2015 р. за результатами опитування, у рамках якого опитано респондентів у районному центрі західного регіону України серед молоді віком 14–21 рік, які стоять перед життєвим вибором щодо міграції. Визначено, що економічні чинники є ключовими для мешканців міст під час прийняття рішення про міграцію і вони переважно переїжджатимуть також у міські поселення, тоді як молоді мешканці сіл керуються переважно неекономічними факторами (екологічним, соціальним) у прийнятті рішення про місце майбутнього проживання. Визначено основні риси сприйняття вимушених мігрантів на початку їх раптового припливу у західні регіони України.

Ключові слова: визначник, міграційний вибір, сприйняття, упередження, ідеальне поселення.

Завадовська Ю.Ю., Філяк М.С. Факторы адаптации переселенцев из числа молодёжи в свете определителей их миграционного решения. Статья рассматривает основные тенденции в проблематике определяющих факторов в миграции молодёжи и в то же время исследует вопросы восприятия молодёжью переселенцев в принимающих общинах на примере Львовской области. С этой целью проанализованы предпосылки восприятия переселенцев «с принимающей стороны» среднего молодого жителя сообщества во временном промежутке с осени 2014 р. по весну 2015 р. по результатам опроса, в рамках которого были опрошены респонденты в районном центре западного региона Украины среди молодёжи в возрасте 14–21 лет. стоящих перед жизненным выбором относительно миграции. Определено, что экономические факторы являются ключевыми для жителей городов при принятии решения про миграцию и они в основном будут переезжать также в городские поселения, тогда как молодые жители сел руководствуются в основном не-экономическими факторами (экологическим, социальным) в принятии решения про место будущего проживания. Определены основные черты восприятия вынужденных мигрантов в период начала их внезапного наплыва в западные регионы Украины.

Ключевые слова: определитель, миграционный выбор, восприятие, предубеждение, идеальное поселение.

Zavadovska Yu.Yu., Filiak M.S. Adaptation factors of young immigrants in the light of the determinants of their migration solution. The article examines the main trends in the determinants of migration problems of youth and at the same time the perception of migrants in host communities at the example of Lviv region of Ukraine. The prerequisites of analysis include perception of immigrants from the side of the «hosting community». The research analyses polling results taken within Fall 2014 to Spring 2015. According to the survey, which asked the young respondents aged 14-21 to discuss a range of issues relating to migrants and migration in the regional center of Western Ukraine, they were facing fundamental life choices connected with migration. The research found that the economic factors are key for residents when making the decision to migrate and they will mainly migrate to urban areas, while the young villagers are guided primarily non-economic factors (environmental, social) in deciding as to their future place of residence. The research analyzed the main features of perception of forced migrants at the beginning of their sudden influx into the Western region of Ukraine.

Keywords: determinant, migration choices, perception, prejudice, ideal settlement.

Постановка проблеми. У 2015 р. у дослідженні мотивації молоді до участі у місцевих проектах громад [1] припускалося, що досягнення мети активізації молоді як інструмента ширшого залучення громади призведе до виправлення міграційної динаміки. При цьому проміжні результати надали можливість припустити, що на місцях ініціативні групи насправді часом опиралися процесу активізації і ширшого залучення молоді чи були інертними відносно допуску додаткових членів до своїх лав. Для молоді це, ймовірно (але це потребувало вивчення), ставало додатковим спонукальним чинником міграції із сіл до міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попередні дослідження такого типу для України з'явилися в 2015 р.. Серед дослідників можна згадати І. Добка (організаційний підхід), Л. Тарасенка (ресурсно-правовий підхід), а також В. Середу (підхід на основі людського капіталу). Серед попередніх дослідників варто згадати І.В. Музиченко (НАВС, психологічні аспекти менеджменту в особливих умовах). У цілому рекомендації щодо вдосконалення механізму адаптації ВПО групуються у три сфери: стратегію управління, сумісність систем та людський фактор.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вже через рік, у 2016 р., громади у деяких регіонах переживають занепад, викликаний катастрофічним відтоком, вимиванням людського капіталу молоді в інші населені пункти.

Зокрема, зростає частка громад, які перебували на другому етапі розвитку, а зараз впали до першого, і це на Заході України [2]. Припускається, що так сталося через мотиваційні установки самих дорослих лідерів ініціативних груп, які почали конкурувати через ресурси з молоддю і вирішили «витиснути» її деінде, а собі залишити хоч обмежені, але все ж «свої» ресурси. На сході ж спустошування малих населених пунктів викликано, зокрема, конфліктом, до такої міри, що у Стратегії-2020 Донецької області вирішено, серед іншого, розвивати малозаселені території області [3].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати проблематику визначників міграції молоді та водночас сприйняття молоддю переселенців (ВПО) у приймаючих громадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якими ж є насправді передумови сприйняття переселенців «з приймаючої сторони» пересічного мешканця у часовому проміжку осінь 2014 р. – весна 2015 р., допомогло з'ясувати дослідження в рамках проекту МОМ «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад, Фаза 2» із залученням молоді віком 14–21 років, які стоять перед життєвим вибором щодо міграції, було проведено п'ять обговорень у районному центрі західного регіону України. Нижче представлена стратифікація результатів обговорень за основними варіантами відповідей. Зокрема, відпо-

Таблиця 1

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Не розглядаю такий варіант, я за спеціальністю такий спеціаліст, де робота переважно є вмісті	Немає таких умов, тому що місто велике, у ньому багато людей, різні інтереси, багато всякого для розвитку	Якби були такі обставини, які мене змушували. Наприклад, також екологія у селі краща. Я б скоріше лишилася у місті, бо я корінна жителька міста	Я б могла прожити там до декількох тижнів, але повернулася б до міста, бо у місті зручності, магазини, і у селі треба було би знайомитися з новими людьми	Не погодився би, бо мені подобається у селі – тиша і свіже повітря

Таблиця 2

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Я часто подорожую, це спосіб життя. Для мене не принципова фінансова мотивація. Я працюватиму на віддалі як фрилансер	Хороша робота, гарна компенсація	Створення сім'ї, перспективна робота	Я планую переїхати до більшого міста, бо там навчатимуся та шукатиму роботу	Не погодився би поїхати з дому, бо дуже там звик

Таблиця 3

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Мої батьки хочуть розвивати Україну і тому кажуть мені лишатися тут	Батьки і родичі, які б лишалися на місці та не хотіли би їхати з дому	Сім'я, старші батьки та родичі, які би залишалися на старому місці	Моя родина, друзі	Де народився, там і жити буду

Таблиця 4

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Привітно, хай приїжджають із добром	Позитивно, нові люди, нова інформація, різні традиції	Позитивно, але скоріше нейтрально, неупереджено	Позитивно: якщо сталися такі обставини, що вони сюди переїхали, то ми повинні їх радо зустріти та допомогти, чим можемо	Добре (вагання), але не знаю ... залежить, які люди

Таблиця 5

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Є різні: такі, що збиралися грабувати, є й інші, привітні	Хтось шукає роботу, хтось хоче тут жити	Важко сказати. Побути тимчасово, через ситуацію. Але є й такі мігранти, що налаштовані вкрай негативно проти корінних жителів міста	Якщо нема таких обставин, що вони не можуть захищати Україну, і їм треба годувати сім'ю, то їх можна зрозуміти, але якщо вони просто рятують себе замість захищатися, то це не дуже зрозуміло	Ймовірно, планують назад повернутися до себе, але мені про це майже нічого не відомо

відь на запитання: «Ви живете у місті чи в селі?» виявила, що 80% опитаних проживають у місті західного регіону України і 20% – у сільській місцевості в цьому ж регіоні. У подальшому з'ясувалося, що життєві позиції корінних мешканців міста і прихильників життя у селі дуже суттєво відрізняються.

Основними варіантами відповіді на запитання: «Що вас влаштовує тут, і коли б ви погодилися жити у іншому типі населеного пункту (переїхати з міста в село), та навпаки?» у результаті обговорення стали такі групи відповідей (табл. 1).

Як ми бачимо, більшість молодих людей, які є жителями міста, вважають себе «відмінними» від жителів сіл та навіть «корінними» жителями міста та, відповідно, шукають варіант переїзду у велике місто, а село розглядають як варіант проведення часу в місці з кращим рівнем екологічної безпеки. Зауважимо також, що вимушені мігранти зараз поступово виїжджають з приймаючих сіл, через те що у них немає зручностей, магазинів, робочих місць для вихідців із міст. Група 5 представляє, на нашу думку, більш радикальну позицію прибічників життя у селі, якими, як буде показано далі, рухають великою мірою інші мотивації, ніж у жителів міст.

Основними варіантами відповіді на запитання: «Що саме вам повинні були б запропонувати, щоб ви переїхали в інший населений пункт?» стали такі. (табл. 2)

Як бачимо, серед прихильників переїзду до іншого поселення панують мотивації у стилі «краща освіта, робота», а також створення сім'ї. Частина з цієї молоді планує переїзд до більшого міста. Також тут ми знайдемо прихильників частих змін населених пунктів через бажання побачити світ та вивчити інші культури і в цьому разі основна мотивація – нефінансова. Прихильники життя у селі у цьому разі пред-

ставляють мотивацію людей, які дуже звикли жити на цьому місці і нібито «зрослися» з ним. Їхня мотивація, принаймні частково, не є напругою фінансовою.

Основними варіантами відповіді на запитання: «Що б вас тримало у своєму населеному пункті, тобто такі фактори, що б ніколи не пустили вас переїхати?» стали такі (табл. 3).

Як можна побачити, молоді люди, що демонструють мотивацію до переїзду в інше (і часто більше) місто ключовим стримуючим фактором бачать батьків та родичів, оскільки у своєму віці вони суттєво емоційно та фінансово прив'язані до них і часто ще не усвідомлюють, що ці старші члени сім'ї вже реалізували фінансово-організаційні проекти свого активного життя та часто хочуть спокою і стабільності. Дехто з молоді має прив'язаність до друзів, яка, утім, часто руйнується із переїздом. Позиція консервативних прихильників життя у селі кардинально відрізняється, а саме перспектива переїзду не розглядається.

Основними варіантами відповіді на запитання: «Як ви ставитеся до чужих людей у вашому місті?» стали такі (табл. 4):

Як бачимо, серед прихильників переїзду – жителів міста ставлення до чужинців є в цілому позитивним, хоча і наголошується, що ці люди отримають гарне ставлення від місцевих, якщо приїдуть із гарними намірами. Щодо вимушених переселенців у цієї групи відкрите, позитивне ставлення та відчуття певного обов'язку допомогти (ми вважаємо, ця установка великою мірою сформована установами освіти у початковий період вимушеної міграції). Прихильники життя у селі демонструють кардинально інше ставлення – скоріше негативне, з деякою підозрою. Ймовірно, це викликано гостротою конкуренції, на яку очі-

кують такі люди в селі, де економічні ресурси обмежені та розподілені між небагатьма. Однак треба зауважити, що це лише думка молоді, яка з часом може стати поміркованішою.

Цікаво проаналізувати основні варіанти відповіді на запитання: «Зараз приїжджає багато мігрантів з півдня та сходу. Як ви думаєте, які їхні плани?» (табл. 5).

Як видно, навіть молоді жителі міст демонстрували яскраву упередженість щодо ВПО, хоча диференціювали ставлення від поведінки новоприбулих. Існують крайні позиції, нерозуміння здатності залишити батьківщину та просто молодіжний максималізм. Прихильники життя в селі демонструють у цілому нерозуміння потреб переселенців та праг-

нуть бачити їх деінде, але все ж не у себе.

Нижче наведені ключові варіанти відповіді на запитання: «Де, на вашу думку, живуть та працюють такі мігранти у вашому районі?», яке обговорювалося з метою з'ясування рівня соціальної адаптації ВПО станом на осінь 2014 р. (табл. 6)

Як бачимо, на той час про життя ВПО було відомо мало. Навіть у жителів міста існувала настроженість щодо минулого та теперішнього статусу вимушених мігрантів. Прихильники життя в селі переважно демонструють байдужість до вимушених мігрантів, не цікавляться їхніми справами, і це ризикує перерости у напруженість у разі втручання у сферу їхніх особистих інтересів.

Таблиця 6

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Поки ніде не працюють, бо робочих місць немає, переселенці знімають житло	Знімають квартири, для ВПО відведені гуртожитки, центр зайнятості сприяє пошуку роботи	У ВПО є місцеві родичі та добровольці, які готові надати житло. Проте, де працюють ВПО, мені не відомо	Залежно від того, чи вони дійсно є вимушеними мігрантами, чи видають себе за них. Якщо справжні, то будуть шукати допомоги у волонтерів або своїх родичів	Не знаю та не цікавлюся

Таблиця 7

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Не знаю, але думаю, що все ж рідне – краще	Більшість хотіла б залишитися	Не знаю. Мабуть, хочуть повернутися	У нас багато охочих лишитися. Наше місто красиве, і тут добрі люди	Скоріше ні. У них біда, їм треба допомогти, але не знаю, чи вони б хотіли тут лишитися

Таблиця 8

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Робити заходи типу ознайомчих, профорієнтаційні, дізнаватися нахили приїжджих	Знайомити з роботодавцями, які би пропонували роботу переселенцям	У цьому місті навіть корінним складно знайти роботу, а мігрантам це ще складніше	Не знаю	Держава повинна була б забезпечити їх роботою

Таблиця 9

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Допомогти інформацією, маркетингом	Банки можуть запропонувати кредитування	Матеріальний стартовий внесок на розвиток бізнесу, моральна підтримка	Для цього потрібні великі кошти і знайомства. Не думаю, що це реально	Їм можна допомогти, наприклад, пільгові кредити під 0%

Таблиця 10

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Мігранти привозять новизну та досвід, який вони здобули	Це інші люди, інші традиції, нова інформація, але залежить від людей	Якщо вони відкриють тут свій бізнес, то, можливо, це користь для розвитку нашого міста	Дехто відкриватиме свій бізнес, дехто знаходитиме тут роботу і вони робитимуть внесок у наше місто, його розвиток	Ми можемо показати свою культуру, а вони – свою

Основними варіантами відповіді на запитання: «Чи хочуть такі мігранти залишитися тут назавжди?», яке задавалося для розуміння планів ВПО щодо осіlosti та рівня їх відкритості, стали такі (табл. 7).

Таким чином, понад 50% опитаних не могли дати ствердної відповіді на це запитання, що може свідчити і про закритість самих ВПО у спілкуванні з «корінними» мешканцями громад і про стереотипи, які панували у свідомості багатьох молодих людей на той час. Разом із цим мешканці міста засвідчили, що їхня громада (гарне місто і добрі люди) прийме тих, хто демонструє кращі якості, а не будь-кого. Прихильники життя у селі розглядають проблему «в ізоляції», тобто на віддалі від себе, разом із цим не закликають ВПО залишатися у приймаючих громадах.

Цікаво поглянути на основні варіантами відповіді на запитання: «Чим можна допомогти цим мігрантам, щоб вони знайшли тут роботу?» (табл. 8).

Респонденти мають теоретичне та відсторонене від життя розуміння практичного працевлаштування, що не дивно, зважаючи на їхній молодий вік. Практичну позицію займає Група 5 (прихильників життя у селі), які в цілому уникають соціальної активності та розглядають державу як сторону, яка «повинна» новоприбулим забезпечити роботу, тобто відсторонюються від питання. Це частково зрозуміло, якщо прийняти, що це позиція людини, яка нечасто цікавиться соціоекономічними процесами та вважає, що це справа держави.

Основними варіантами відповіді на запитання: «Чим можна допомогти цим мігрантам, щоб вони відкрили тут власний бізнес?» стали такі (табл. 9).

Як ми можемо спостерігати, опитані не розраховують на власний чи сімейний капітал щодо перспектив відкриття бізнесу та навіть прихильники переїзду до міста, ймовірно, шукатимуть роботу за наймом, а не ставатимуть підприємцями. До речі, це добре демонструє належність більшості молодих жителів міста до тренду «вимивання» людського капіталу з малих міст у мегаполіси. Суттєвим полегшенням вони вважають пільговий кредит, але не розглядають перспектив інвестування, фінансової участі у бізнесі. Загалом це також свідчить про суттєво недостатній рівень фінансово-підприємницької, інвестиційної освіченості навіть здібної молоді. Прихильники життя у селі, втім, виявилися більш практично налаштованими та порадили реальний інструмент допомоги ВПО.

З метою визначення передумов соціальної інтеграції ВПО у приймаючі громади обговорювалося запитання: «Як мігранти можуть допомогти розвитку вашого міста?», відповіді на яке представлені нижче (табл. 10).

Опитані погоджуються, що через спілкування з мігрантами відбувається обмін культурами, традиціями. Переселенців також бачать як інвесторів у місцевий бізнес (можливо, з надією на те, що створяться робочі місця, у т. ч. і для місцевих корінних жителів).

Прихильники життя у селі не підтримують та не прагнуть внеску мігрантів у розвиток рідного села, але припускають взаємну демонстрацію культур.

Розуміння ролі держави у відповідь на раптовий приплив вимушених мігрантів було ключовим для передбачення рівня керованості ситуації з адаптацією ВПО. Тому основними варіантами відповіді на запитання: «Що робить зараз держава та органи самоврядування у вашому місті, щоб допомогти цим мігрантам?» стали такі (табл. 11):

Відповіді респондентів усіх варіантів демонструють порівняно адекватний стан речей на той момент. Позиція прихильників життя у селі відрізняється деякою заздрістю. Ймовірно, прихильники цієї позиції вважають себе частково об'єктом соціальної політики держави, тому ними повинні були б опікуватися «згори» так само, як зараз опікуються справами вимушених мігрантів.

Наступні частини запитань стосувалися визначення зв'язку ключових мотиваційних факторів до міграції та розвитку «рідного» населеного пункту.

Молодим людям було запропоновано проранжувати свій населений пункт за критеріями рівня розвитку економіки, природного середовища та соціальних послуг. Виділилося п'ять груп оцінки, наведених нижче (табл. 12).

Цікаво, що навіть невелике місто на Львівщині, де стан екологічної безпеки є вищим за цей показник по обласному центру, оцінюється респондентами на середньому рівні. Втім, вони готові змінити це місто на більше, де природа ще більшою мірою утискається. Таким чином, не природне середовище та екологічний баланс, а інші фактори є визначником міграційного рішення для молодих жителів міст, які переїжджати будуть до інших міст. Прихильники життя у селі оцінюють стан природи максимально і, ймовірно, цим мотивують власне бажання там залишатися і надалі.

Економічна оцінка малого міста також нижча середньої, а село загалом програє в економічній складовій навіть малому місті. Разом із цим рівень вирішення соціальних потреб знаходиться на середньому рівні, а прихильники життя у селі вважають його цілком добрим з огляду на характер їхніх власних потреб.

На запитання: «Які з цих факторів (економічний, соціальний, екологічний) стали б вирішальними для вас, якби ви прийняли рішення про переїзд?» 80% учасників дослідження (всі вони – мешканці міст та всі планують переїзд) відповіли, що визначальним є лише економічний фактор. Тоді як 20% опитаних (позиція прихильників життя у селі) вказали на екологічні та соціальні фактори (але не економічні) як визначники міграційного рішення. Таким чином, для молодого «корінного» сільського жителя економіка – це не зовсім те, чим є економіка для жителя міста.

Наприкінці опитаних попросили описати населений пункт їхньої мрії, в якому вони хотіли би жити. Це питання задавалося для визначення критеріїв опти-

мального населеного пункту для тих молодих людей, які стоять перед життєвим вибором щодо міграції. Отримані такі ключові варіанти відповідей (табл. 13):

Таким чином, видно, що рівень екологічної безпеки для молодих людей є несуттєвим (що не дивно з огляду на їхній вік), а ключовими є вигідне працевлаштування, привабливі можливості рекреації та розвитку, відповідальна влада та працюючі системи соціальних послуг. Природним видається прагнення молодих людей жити у місті соціальної справедливості із можливістю для кожної людини гарно заробляти. Окремими побажаннями є архітектурна спадщина (краса споруд) та рівень розвитку інфраструктури. Позиція прихильників життя у селі не висловлена чітко, ймовірно, вони спираються на силу відчуття більше, ніж раціональну логіку мислення, але в цілому вони влаштовані перевагами та рисами своєї малої батьківщини.

Висновки. Учасникам опитування (активній молоді, які стоять перед міграційним вибором) у Львівській області задавалися питання, які визначають фактори міграційного вибору під час переїзду до іншого регіону чи до іншого типу населеного

пункту (щодо критеріїв бажаного та оптимального місця поселення та факторів сприяння розміщенню переселенців на приймаючих територіях у сприйнятті опитаних) з огляду, зокрема, на те, що саме такі типи міст здатні, як уважалося в 2014 р., прийняти переселенців та забезпечити їх адаптацію, а також тому, що їх привабливість для життя в очах корінних мешканців очікувалася високою. Однак виявлено, що малі міста західного регіону України в очах молоді здатні впоратися зі згаданою функцією прийому ВПО лише частково та на тимчасовій основі, переважно через нестачу робочих місць.

Дослідженням доведено, що переважно молоді люди у складі ініціативних груп із розвитку бачать ключовим завданням на майбутнє запровадження видів діяльності, у рамках яких і для молоді створилися б робочі місця, але приділяють увагу і розширенню роботи інших місцевих ініціатив. Очевидно, сподівання на більше часу і кращу освіту для молоді пов'язано з їхніми очікуваннями щодо подолання масштабнішої тенденції падіння якості людського капіталу серед молоді та одночасний відтік молоді з міст із нерозвиненим ринком праці.

Таблиця 11

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Нічого не робить, лише паперова робота	Скеровують переселенців у центри зайнятості, знаходять роботу	Найперше – держава допомагає житлом	У нас у місцевій владі все швидко змінюється. Держава робить, що може, але не може подбати про більшість	Привозять харчі, дають їм житло. Намагаються допомогти

Таблиця 12

Запитання (1 бал – мінімум, 5 балів – максимум)	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Наскільки (градація 1-5) ваше місто (село) є екологічно збалансованим?	5	4	3,5	2,5	5
Наскільки (градація 1-5) воно є економічно розвинутим?	3	4	3	2	2
Наскільки (градація 1-5) воно здатне вирішити ваші соціальні потреби, питання?	3	3	3	4	5

Таблиця 13

Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Група 5
Це архітектурно багате, забезпечене перспективами для розвитку. Екологія на рівні та дотримується, влада думає про людей, забезпечене всіма необхідними зручностями	Розвинене, містить у собі багато цікавого, там живуть добрі люди, які допомагають та є привітними і сприймають тебе таким, яким ти є	Моє рідне місто мені подобається. Ідеально в ньому має бути робота Екологія грає роль, але її середній рівень мене влаштовує	Це українське місто. Можливість для роботи для кожної людини. Можливість самовираження, розвитку, там живуть хороші добрі люди. Велике місто з розвинутою економікою, інфраструктурою, яке попри екозабруднення, все ж має розвинуту мережу рекреації та гарні можливості для роботи	Воно має бути таким, як є, в якому я зараз живу

Співвіднесення активності членів груп із числа молоді із найбільш згадуваними мотиваційними факторами міграції дає можливість припустити, що для вихідців з міста основним мотивом виступають робота, кар'єра та можливість розвитку через спілкування.

Дослідження показує, що молоді люди, які народилися та адаптувалися в місті, мають дещо інші мотиви

щодо міграції, ніж їх однолітки із сільської місцевості, навіть якщо вони проживають у тому ж районі та в безпосередній близькості села до міста. Також відмінними у цих двох груп молоді, яка стоїть перед життєвим вибором, є ставлення до новоприбулих, самоусвідомлення себе у суспільстві, ранжування ключових факторів привабливості населеного пункту.

Список літератури:

1. Робочі матеріали проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад Фаза 2 2012-2015». Міжнародна організація з міграції, 2015.
2. Основи розвитку громад : [навчальний посібник]. – Львів : Часопис, 2013.
3. Стратегія розвитку Донецької області – 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donoda.gov.ua/?lang=ua&sec=01>.

Свиридовська А.О., аспірант відділу бюджетних видатків соціальної сфери та економічного розвитку
*Державна навчально-наукова установа
 «Академія фінансового управління»*

ОСНОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ

Свиридовська А.О. Основи впровадження державної накопичувальної пенсійної системи. У статті розглянуто можливість запровадження та розвитку обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, а також її необхідність для подальшого розвитку пенсійної системи загалом. Обґрунтовано переваги запровадження такої системи в Україні, виявлено причини гальмування розвитку накопичувальної системи та запропоновано шляхи для подальшого становлення такої системи.

Ключові слова: пенсійна система, накопичувальна пенсійна система, соціальний захист громадян.

Свиридовская А.А. Основы внедрения государственной накопительной пенсионной системы. В статье рассмотрена возможность внедрения и развития обязательной накопительной пенсионной системы, а также ее необходимость для дальнейшего развития пенсионной системы в целом. Обоснованы преимущества внедрения такой системы в Украине, выявлены причины торможения развития накопительной системы и предложены пути для дальнейшего становления такой системы.

Ключевые слова: пенсионная система, накопительная пенсионная система, социальная защита граждан.

Sviridovska A.O. Bases of introduction of state funded pension system. The article deals with establishing and developing mandatory funded pension system and its need for further development of the pension system as a whole. The advantages is also introduced such a system in Ukraine, found causes inhibition of accumulation system in Ukraine and the ways for further development of the system.

Keywords: pension system, funded pension system, social protection of citizens.

Постановка проблеми. Пенсійне забезпечення – важлива складова частина системи соціального захисту населення як нинішніх пенсіонерів, так і працюючих громадян, які повинні в процесі трудової діяльності заробити гідну пенсію. Соціальна значущість ефективного функціонування пенсійної системи настільки велика, що реформування її не може бути предметом розгляду лише вузьких спеціалістів. Розвиток та реформування системи пенсійного забезпечення мають критичне значення для соціального розвитку держави, забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. Водночас реформування пенсійної системи є складним процесом, насиченим соціальними ризиками. Криза вітчизняної солідарної системи пенсійного забезпечення зумовлює прискорення запровадження обов'язкової накопичувальної складової пенсійної реформи. Як відомо, в Україні реформування пенсійної системи передбачає перехід до трирівневої системи пенсійного забезпечення, де перший рівень – реформована солідарна система; другий рівень – обов'язкова накопичувальна система і третій рівень – добровільна накопичувальна система (або система недержавного пенсійного забезпечення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пенсійна реформа, що провадиться в Україні, викликала інтерес багатьох учених. Зокрема, чільне місце у

працях відводять дослідженню проблем пенсійного забезпечення та пошуку шляхів їх вирішення такі вітчизняні науковці, як О. Коваль, І. Кравченко, Б. Надточій, С. Рум'янцев, Т. Семигіна, О. Ткач, В. Яценко, Н. Болотіна, М. Бойко, С. Синчук, М. Боднарук.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій та останніх досліджень свідчить, що вивчення проблеми запровадження в Україні обов'язкової накопичувальної пенсійної системи є недостатнім, саме тому ця тема потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Головною метою цієї роботи є обґрунтування передумов та засад запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні, а також виявлення причин гальмування розвитку цієї системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування вітчизняної солідарної пенсійної системи в умовах трансформаційних процесів негативно позначилося на соціальній справедливості пенсіонерів, зокрема має місце велика розбіжність у розмірі пенсій – від занадто великих для окремих категорій громадян до загальної зрівнялівки (майже на рівні мінімальної) для всіх інших пенсіонерів; пенсія неадекватна трудовому внеску, тобто розмір трудових пенсій практично не залежить від трудового стажу і сплачених пенсійних внесків; відсутні

рівноправні умови пенсійного забезпечення для всіх громадян, існує чимало різних пілг на одержання спеціальних пенсій тощо. Можна сказати, що пенсії для більшості громадян практично перетворилися на виплати із соціального забезпечення.

Солідарна пенсійна система самостійно вже не може адекватно протистояти соціально-економічним та демографічним викликам, найвищий рівень соціального захисту пенсіонерів забезпечують ті країни, де функціонують кілька рівнів (складників) пенсійного забезпечення. Економісти вважають, що поєднання солідарних пенсійних систем першого рівня та накопичувальних пенсійних систем другого та третього рівнів може значно підвищити захист громадян від різкого зменшення розміру їхніх пенсій у майбутньому, адже накопичувальні пенсійні системи на відміну від солідарних мають елемент інвестування первинних пенсійних внесків. Відповідно, накопичувальний складник системи пенсійного забезпечення створений насамперед як інструмент соціального захисту громадян у частині примноження пенсійних заощаджень.

З усіх трьох рівнів найбільш неоднозначним і складним є другий, оскільки під час його конструювання слід ураховувати такі непрості категорії, як поведінкова реакція робітників, політиків, державних регуляторів і фінансових посередників.

Характерними рисами II рівня є:

- обов'язковість. Вона обумовлена недалекоглядністю певної частини громадян, які через особливості характеру або певні життєві обставини можуть не накопичити достатньо коштів на старість. Як наслідок, у похилому віці вони стануть тягарем для суспільства;

- встановлені внески. Такий підхід устанавлює щільний зв'язок між розміром внесків і виплат. Наслідком цього є зниження зацікавленості в ухваленні від сплати податків і зайнятості в неформальному секторі. Під час застосування схеми з установленими внесками люди загалом менш схильні сприймати їх як своєрідний податок. Вони розуміють, що ухиляючись від сплати внесків до накопичувального фонду, зазнають «покарання» у вигляді пенсій меншого розміру. Крім того, така схема не дає змоги компенсувати недостатність пенсій за рахунок інших членів суспільства. Деякі дослідники відносять до переваг такого підходу додаткову мотивацію до подовження активного періоду трудової діяльності, оскільки пенсія нараховується на актуарно справедливих засадах;

- накопичувальний характер. По-перше, розмір накопичень відразу свідчить про розмір майбутніх виплат. По-друге, накопичувальний характер сприяє формуванню довгострокового фінансового ресурсу як важливої компоненти довгострокової стратегії заохочення внутрішнього споживання.

Однак аналіз досвіду запровадження накопичувальних пенсійних систем свідчить, що приватне управління є ефективнішим за державне лише за таких умов:

- певний, мінімально достатній рівень розвитку фінансових ринків. За відсутності цієї умови ефективне управління накопиченими коштами вкрай ускладнене через брак надійних та ефективних фінансових інструментів. Отже, розвиток фінансових ринків неодмінно має супроводжувати (а в ідеалі – випереджати) запровадження накопичувальної пенсійної системи;

- достатня якість державного регулювання та нагляду. Запобігання шахрайству або просто надмірним ризикам управління можливе лише завдяки функціонуванню розвиненої системи пруденційного нагляду, що здійснюється державним регулятором (регуляторами). При цьому побудова регуляторної структури може визначатися особливостями національних моделей. Головне, щоб таке регулювання не було надмірним або здійснювалося в неправильному напрямі, оскільки в такому разі алгоритми функціонування фінансових ринків та інвестиційні стратегії учасників не будуть оптимальними.

Тому врахування національних особливостей стану розвитку, функціонування та регулювання фінансових ринків має визначати концептуальні засади побудови кожної окремої національної накопичувальної пенсійної системи.

За наявності очевидних позитивних сторін накопичувальні системи мають також і недоліки, головними з яких є відсутність перерозподільних механізмів у межах одного покоління на користь найменш забезпечених верств населення з низьким рівнем заробітної плати, інвалідів тощо. Отже, накопичувальні системи в обов'язковому порядку мають доповнюватися іншими пенсійними інститутами (тобто I рівень), покликаними забезпечити гарантії мінімального доходу особам похилого віку та інвалідам.

Головним теоретичним аргументом економічного характеру на користь багаторівневої пенсійної системи є те, що вона позитивно впливатиме на ефективність національного господарства та забезпечить економічне зростання. У транзитивних економіках, де рівень приватних заощаджень відносно високий, одним із результатів введення накопичувальної системи може стати переміщення таких заощаджень із землі та ювелірних виробів у довгострокові інвестиції фінансового ринку, які б сприятливо вплинули на стан економіки.

Під час аналізу впливу запровадження накопичувальної системи на економічний стан країни важливо розуміти, що перехід до системи з установленими внесками не завжди має оздоровчий ефект. Так, «короткозорі» працівники можуть, як і раніше, ухилятися від сплати внесків, оскільки вони неспроможні оцінити суму обов'язкових накопичень за багато років. У період низьких інвестиційних доходів працівники можуть відчувати велику спокусу не сплачувати внески, віддаючи перевагу поточному споживанню або витрачаючи кошти на освіту, охорону здоров'я тощо, тому дуже важливим є момент «початку відліку», тобто конкретні фінансово-економічні умови започаткування накопичувальної системи.

В Україні досі не запроваджено другий рівень пенсійної системи, хоча про необхідність його функціонування фахівці ще зазначали з кінця 90-х років ХХ ст. Зокрема, підготовчі заходи до запровадження пенсійної реформи в Україні розпочалися з підписанням Президентом України Указу «Про основні напрями реформування пенсійного забезпечення в Україні» (1998 р.), а також з Послання Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України «Про основні напрями пенсійного забезпечення населення України» (2001 р.), яким передбачались заходи для проведення пенсійної реформи на 2001–2009 рр. У 2003 р. прийнято базові закони щодо нової системи пенсійного забезпечення: «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та «Про недержавне пенсійне забезпечення». У 2009 р. створено Комісію з питань здійснення пенсійного реформування, результатом діяльності якої стала Концепція подальшого проведення пенсійної реформи [1].

На нашу думку, крім інституційних, варто врахувати фінансові, адміністративні та кадрові можливості запровадження другого рівня, а також питання консолідації регуляторної та фінансової діяльності. Важливою умовою запровадження другого рівня пенсійної системи є збалансованість бюджету Пенсійного фонду України, тому багато уваги необхідно приділили параметричним змінам першого рівня. Важливо визначити фінансові інструменти, необхідні для діяльності недержавних пенсійних фондів, що обслуговуватимуть другий рівень, зокрема коротко- і середньострокові, а також можливості й терміни орієнтації переважно на державні цінні папери. Беручи до уваги недостатню розвиненість в Україні третього рівня пенсійної системи, необхідно встановити доволі жорсткі вимоги до всіх гравців другого рівня та створити відповідні гарантійні механізми.

Однак для запровадження і функціонування обов'язкової накопичувальної системи в Україні необхідним є забезпечення таких умов:

- першочерговим і об'єктивним завданням є підвищення рівня заробітної плати застрахованих осіб та її детінізація. Оскільки внески до накопичувального фонду відраховуватимуться безпосередньо із заробітної плати громадян, це не повинно негативно вплинути на реальний рівень доходів, що може бути забезпечено лише за рахунок зростання таких доходів;

- законодавчо закріплена важлива умова, а саме: забезпечення економічного зростання в країні за щорічного збільшення ВВП не менше ніж на 2% [2], проте з урахуванням сьогоденних економічних реалій вважаємо цю умову недоцільною, а також такою, що не може бути втіленою у життя;

- виплата пенсій у солідарній системі пенсійного страхування на рівні прожиткового мінімуму;

- збалансованість бюджету Пенсійного фонду України одна з вимог Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку; видатки на виплату пенсій у

солідарній системі мають забезпечуватися за рахунок власних надходжень Фонду, тобто передбачають його бездефіцитність [2];

- формування інституційних складників накопичувальної системи (системи персоніфікованого обліку пенсійних накопичень, автоматизованого звітування про стан накопичувальних пенсійних рахунків, системи акумуляції й обліку внесків, сумісної із системою електронних переказів банків) на основі інформаційних технологій взаємодії Пенсійного фонду, роботодавців, застрахованих осіб, компаній з управління активами, банку-зберігача та створення програмного забезпечення;

- використання досвіду роботи системи недержавного пенсійного забезпечення, який є необхідним насамперед для оцінювання ефективності механізму інвестування пенсійних активів, що є практично однаковим і в обов'язковій, і в добровільній накопичувальних пенсійних системах [3, с. 60].

Говорячи про проблеми та перспективи впровадження накопичувального складника нової пенсійної системи України, окремо слід спинитися на питанні перегляду пенсійного віку. Досвід багатьох країн засвідчує, що низький пенсійний вік негативно позначатиметься на пенсійному забезпеченні українців. Для першого рівня пенсійного забезпечення відбуватиметься поглиблення несприятливого співвідношення працездатних осіб і пенсіонерів (за умови збереження існуючого віку виходу на пенсію в 2050 р. на 1 000 осіб працездатного віку припадатиме 724 особи пенсійного віку), що вимагатиме збільшення норм відрахувань до Пенсійного фонду. Для другого та третього рівнів – обов'язкової та додаткової накопичувальній систем – більш ранній вихід на пенсію зменшує кількість років, протягом яких особа могла би примножувати обсяги пенсійних накопичень.

Окрім того, вікова різниця у виході на пенсію чоловіків і жінок створюватиме менш вигідне пенсійне накопичення для жінок, тобто має місце прихований тендерний конфлікт. В Україні дві третини пенсіонерів – жінки, які виходять на пенсію на п'ять років раніше за чоловіків, а живуть у середньому на 15 років довше від них, при цьому середня пенсія жінки становить лише 57% середньої пенсії чоловіка [4, с. 211]. В умовах солідарної системи пенсійного забезпечення ця суперечність частково нейтралізується «зрівняльним підходом». Однак розміри страхового і накопичувального фондів у новій пенсійній системі будуть безпосередньо залежати від тривалості трудового стажу і розміру заробітної плати. Таким чином, жінки-пенсіонери можуть опинитися у нерівних умовах порівняно з пенсіонерами-чоловіками, якщо не передбачити механізмів виправлення цієї потенційно конфліктної ситуації, не стимулювати більш пізній вихід жінок на пенсію та не впроваджувати гнучкі умови зайнятості людей пенсійного віку.

На нашу думку, запровадження другого рівня пенсійної системи неможливо без перегляду віку виходу на пенсію у бік збільшення. Слід зазначити, що це питання в Україні перетворилося на предмет гострих політичних спекуляцій, тоді як до нього потрібно ставитися з позицій соціальної та економічної доцільності. Пропозиція щодо збільшення віку виходу на пенсію стосується лише жінок, зважаючи на високий рівень смертності чоловіків працездатного віку. Водночас системна фінансово-економічна криза, що неминуче відбивається у зменшенні попиту на робочу силу та зниженні доходів населення, ставить під сумнів доцільність зазначених дій саме сьогодні.

Для успішного запровадження накопичувальної системи на законодавчому рівні мають бути закріплені такі концептуальні засади:

- організаційно-економічний порядок запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи;
- суб'єктність сплати пенсійних внесків;
- суб'єктність адміністрування пенсійних внесків;
- критерії відмінності НПФ і право вибору;
- механізм збирання пенсійних внесків;
- суб'єктність відбору.

Для того щоб запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом соціального захисту українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи, яка містить соціальні, економічні, демографічні, фінансові та політичні складники. Вирішення зазначеного питання неможливе без комплексного підходу, коли темпи і параметри пенсійної реформи мають бути узгоджені з темпами економічного розвитку держави, реформами рівня життя і доходів населення, податкової реформи, розвитком фондового ринку тощо. На нашу думку, здійснення пенсійної реформи насамперед потребує державно-управлінського впливу на інституційну сферу (створення та розвиток відповідної нормативно-правової бази й окремих суб'єктів процесу, посилення їхньої від-

повідальності, підвищення рівня професійної підготовки працівників системи недержавного пенсійного забезпечення тощо); у фінансово-економічній сфері (забезпечення поступу економіки, функціонування та розвитку фондового ринку, підвищення надійності інвестиційних інструментів для пенсійних фондів тощо); у соціальній сфері (проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для різних вікових груп населення щодо прав і обов'язків учасників нової пенсійної системи, підвищення фінансової та правової обізнаності населення у питаннях пенсійного забезпечення, подолання недовіри до недержавного сегмента пенсійної системи тощо).

Висновки. На сучасному етапі збільшення частки осіб старшого покоління в загальній структурі населення є загальноєвропейською тенденцією в довгостроковій перспективі. Визначальним фактором реформування пенсійних систем європейських країн є підвищення демографічного навантаження.

У сучасних умовах основні способи збільшення надходжень до солідарної системи (підвищення ставки пенсійних відрахувань, пенсійного віку) не є достатніми для вирішення проблем фінансового дефіциту пенсійних систем. Оптимальним способом фінансування пенсій, що набув широкого розповсюдження в європейських країнах, є перехід до накопичувальних схем.

Існують певні відмінності в різних національних пенсійних системах європейських країн, які враховують специфіку соціального й економічного життя країн. Оскільки Україна знаходиться на початковому етапі впровадження накопичувального компоненту пенсійної системи, важливим є використання досвіду функціонування подібних систем в європейських країнах із метою їх аналізу і визначення можливостей і форм упровадження в нашій країні. Під час вибору оптимальної моделі накопичувального рівня пенсійної системи в Україні необхідно враховувати специфіку сфери оплати праці в країні, розвиток соціальної інфраструктури, а також комплексний вплив пенсійної системи на сферу державних фінансів.

Список літератури:

1. Просхвалення Концепції подальшого проведення пенсійної реформи: Розпорядження Кабінету Міністрів України // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 199.
2. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 07.07.2011 № 3668-УІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T113668.html.
3. Інститут Горшеніна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://institute.gorshenin.ua/news/401_pochti_polovina_ukraintsev.html.
4. Україна в 2005-2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: [монографія] / За заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2009. – 655 с.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71:330142:330.131.7

Жердецька Л.В., к.е.н., доцент,
доцент кафедри банківської справи
Одеський національний економічний університет

РОЗВИТОК МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ КАПІТАЛУ БАНКІВ ПІД ОПЕРАЦІЙНИЙ РИЗИК

Жердецька Л.В. Розвиток методичних підходів до оцінки капіталу банків під операційний ризик. У статті визначено необхідність оцінки операційних ризиків у контексті забезпечення достатності банківського капіталу. Виділено та охарактеризовано етапи розвитку підходів до управління операційними ризиками банків. Визначено основні проблеми та тенденції оцінки операційного ризику.

Ключові слова: операційний ризик, економічний капітал, регулятивний капітал, підхід на основі базових індикаторів, стандартизований та прогресивний підходи.

Жердецькая Л.В. Развитие методических подходов к оценке капитала банков под операционный риск. В статье определены актуальность и необходимость оценки операционных рисков в контексте обеспечения достаточности банковского капитала. Выделены и охарактеризованы этапы развития подходов к управлению операционными рисками банков. Определены основные проблемы и тенденции оценки операционного риска.

Ключевые слова: операционный риск, экономический капитал, регулятивный капитал, подход на основе базовых индикаторов, стандартизированный и прогрессивный подходы.

Zherdetska L.V. Development of methodological approaches of operational risk capital measurement. The necessity of the operational risk measurement in the context of the adequacy of bank capital was defined. The stages of approach to operational risk management development in banks were determined and characterized. The main issues and trends of operational risk assessment were defined.

Keywords: operational risk, economic capital, regulatory capital, Basic Indicator Approach, Standardized Approach, Advanced Measurement Approaches.

Постановка проблеми. Необхідною умовою забезпечення сталого розвитку держави є зміцнення стабільності банківської системи, здатної акумулювати заощадження населення з подальшою їх трансформацією в інвестиції розвитку національної економіки. Саме тому у стабільній діяльності банківського сектора зацікавлені кредитори, вкладники та держава. На практиці це означає необхідність створення ефективної системи регулювання, здатної підтримати фінансову стійкість системи та забезпечити дотримання інтересів її суб'єктів. Отже, питання оцінки впливу ризиків, у тому числі й операційного, на достатність власного капіталу банків як фундаментальної складової частини забезпечення фінансової стабільності банківської системи набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність оцінки операційного ризику та створення капіталу під цей ризик затверджена у Базельській угоді про капітал 2004 р., так званій Базель-II. У період 2003–2008 рр. активно проводяться дослідження операційних ризиків. Окремі положення організації управління операційним ризиком (незалежно від галузі економіки) розкрито у розробках

Комітету спонсорських організацій (Committee of Sponsoring Organizations, COSO, 2008) [1] та Банку міжнародних розрахунків (Bank for International Settlements, 2003) [2]. Методологічні розробки та наукові праці Базельського комітету з банківського нагляду (Basel Committee on Banking Supervision) присвячено визначенню принципів операційного ризику, його складників і методик оцінки (Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, 2003 та 2011; Operational Risk – Supervisory Guidelines for the Advanced Measurement Approaches, 2011; Standardised Measurement Approach for operational risk, 2016) [3–6]. На окрему увагу заслуговують емпіричні дослідження оцінки операційних ризиків (Results from the 2008 Loss Data Collection Exercise for Operational Risk, 2009) [7; 8]. Значну кількість наукових праць у період 2003–2008 рр. присвячено методам кількісної оцінки операційних ризиків, економічного капіталу та очікуваних збитків (Patrick de Fontnouvelle, 2003; Andreas A. Jobst, 2007) [9; 10]. Варто зауважити, що кризові явища призвели до необхідності переосмислення сучасних підходів стосовно регулювання й оцінки

банківських ризиків; автори праць [11; 12] визначають основні сучасні проблеми і тенденції розвитку управління операційними ризиками. Серед вітчизняних науковців варто відмітити емпіричні дослідження операційних ризиків у банківській системі України (А. Камінський, 2005 р.) та аналіз моделей операційних банківських ризиків (О. Дмитрова, 2010 р.) [14; 15]. Отже, в умовах недостатньої кількості розробок вітчизняних учених-економістів із приводу побудови ефективної системи управління операційним ризиком банку аналіз світового досвіду та оцінка можливості імплементації у банківському секторі України, потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання. Отже, метою дослідження є узагальнення тенденцій розвитку методів оцінки операційного ризику банків та можливості їх запровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Операційний ризик виникає внаслідок невірної організації або виникнення помилок у внутрішніх процесах, діяльності людей та функціонування систем, а також від зовнішніх подій. Виділяють такі види подій, що призводять до виникнення збитків через реалізацію операційного ризику: шахрайство, ділова практика, помилки, системні збої, псування майна. Варто зауважити, що до операційного ризику належить юридичний, однак під час оцінки регулятивного та економічного капіталу не включають стратегічний та репутаційний ризики [3]. Ризик – це можливі втрати, яких зазнає банк унаслідок реалізації певної події (так званої ризикової події). Події, що можуть призвести до реалізації операційного ризику, класифікують так [16]: внутрішнє шахрайство; зовнішнє шахрайство, управління персоналом та безпека праці; клієнти, продукти та ведення бізнесу; завдання шкоди матеріальним активам; порушення бізнесу та системні збої; виконання, доставка та управління процесами.

Учені-економісти наводять приклади значної кількості випадків так званого місменеджменту операційних ризиків: Barings (1995 р.) – втрати

1,3 млрд. дол. США внаслідок несанкціонованої торгівлі співробітника; Daiwa Bank (1995 р.) – втрати на суму 1,1 млрд. дол. США на протязі 11 років через шахрайство співробітника банку; Kidder Peabody (1994 р.) – фальсифікація звітності, де зазначалося 350 млн. дол. прибутку замість 85 млн. збитку; Societe Generale (2008 р.), який втратив 7 млрд. дол. через помилку трейдера та недостатній контроль над внутрішніми операціями [16]. Водночас до початку 2000-х років розуміння необхідності оцінки й регулювання операційного ризику не набуло необхідного поширення. У цілому, базуючись на результатах дослідження [13], можна виділити такі етапи управління операційними ризиками: заперечення, ігнорування; збір інформації та підготовка Базеля-II; розвиток підходів до вимірювання; переосмислення через кризу 2007–2008 рр.

На етапі заперечення практики банківської справи визнавали кредитний, ринковий ризики та ризик ліквідності, ігноруючи вплив операційного ризику на банківський бізнес.

На початку 90-х років банкіри ігнорують операційний ризик: у 80-х роках виникли перші прецеденти операційного ризику, однак більшість уважало це випадковою подією.

Після низки подій, що були зазначені вище, виникає розуміння необхідності управління операційним ризиком. Етап збору інформації та підготовка Базеля-II припадають на кінець 90-х – початок 2000-х років.

Варто додати, що виділені етапи підтверджуються даними дослідження [7] стосовно накопичення банками статистичної інформації, пов'язаної з операційним ризиком. Відповідно до зазначеної праці, у 1970–1980-х роках траплялися поодинокі випадки операційних ризиків, однак у цей період звітність не була систематизованою. Більшість банків (69) мали сформовану інформаційну базу стосовно операційних ризиків 2004–2005 рр.; 26 банків мають таку звітність приблизно з 2001–2002 рр.; сім

Таблиця 1

Економічний капітал під операційний ризик залежно від підходів та частоти виникнення збитків (2008 р.)

Регіони	Економічний капітал під операційний ризик (у % до GI) для банків, які використовують		Економічний капітал (млн. євро) під операційний ризик залежно від частоти виникнення збитків, що перевищують 100 тис. євро	
	прогресивний підхід	інші підходи	прогресивний підхід	інші підходи
Австралія	7,8	13,9	21,1	30,8
Європа	10,7	12,1	12,5	19,7
Японія	12,4	14,6	87,0	213,7
Північна Америка	11,6	13,1	15,4	21,1
Бразилія та Індія	-	7,5	-	3,6
Разом	10,8	12,8	16,9	28,9

Джерело: складено автором за даними [7]

банків мали звітність про операційний ризик і до 2001 р. та 17 банків почали формувати таку звітність лише в 2005–2006 рр.

Початком наступного етапу можна вважати 2004 р., коли в Базельській угоді операційний ризик визначається як окремий вид, виділяються підходи до його регулювання й менеджменту, відбувається процес удосконалення методів вимірювання цього виду ризику в контексті забезпечення адекватності капіталу банку. Залежно від складності проведення розрахунків виділяють підхід на засадах базових індикаторів, стандартизований та прогресивний підходи [1–3]. Основою визначення очікуваних збитків або економічного капіталу під операційний ризик є так званий сукупний дохід (gross income, далі – GI), який складається з таких компонентів [3]: чистий процентний дохід; чистий непроцентний дохід; чистий результат від фінансових операцій; інший дохід.

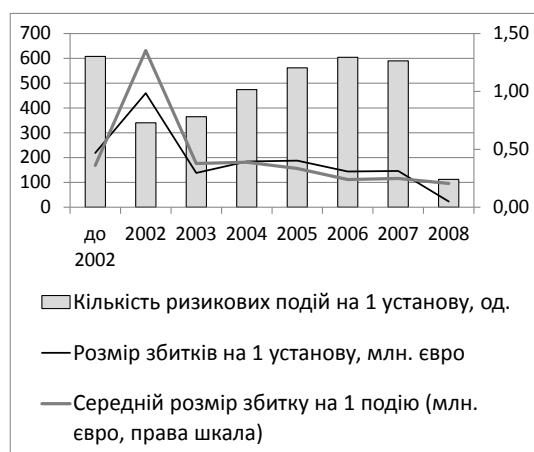
Банківські аналітики та науковці збирають інформацію про події, пов'язані з операційним ризиком, і проводять дослідження стосовно порівняння ефективності окремих методів оцінки, частоти виникнення окремих видів ризику та бізнес-напрямів. Банки наголошують на звітуванні про операційний ризик та на підвищенні прозорості їх діяльності. Варто зауважити, що більшість науковців у цей період наголошує на доцільності використання прогресивного підходу до кількісної оцінки операційного ризику та економічного капіталу під очікувані збитки від цього ризику. Зазначене знаходить своє відображення у рекомендаціях Базельського комітету з банківського нагляду. Так, використання прогресивного підходу дає банкам змогу скоротити розмір очікуваних збитків та необхідного економічного капіталу [7] (табл. 1).

Під час проведення дослідження використовувалися дані 121-го фінансового інституту із 17 країн. Отже, очікувані збитки від операційного ризику є меншими для банків, які використовують прогресивний підхід. Окрім того, співвідношення економічного капіталу під операційний ризик та сукупного доходу у банків, що використовують прогресивний підхід, є меншим за рекомендований рівень 15% (для базових індикаторів) та 12–18% (для стандартизованого підходу). Якщо оцінювати рівень очікуваних ризиків за країнами, то найбільшим він є для банків Японії та Північної Америки. Варто зауважити, що відповідно до більш низького відсотка економічного капіталу до сукупних доходів, використання прогресивного підходу вимагає й меншого розміру регулятивного капіталу в абсолютному вираженні.

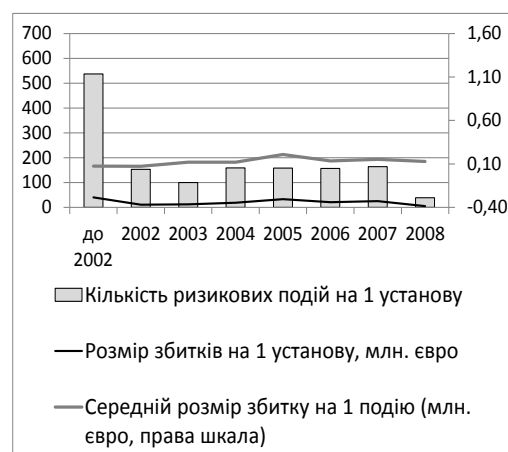
Динаміку отриманих від реалізації операційних ризиків збитків представлено на рис. 1.

На рис. 1. відображено статистику збитків, що перевищують 20 тис. євро, за банками 17 країн світу. Варто зауважити, що кількість банків, які формували звітність стосовно операційних ризиків, постійно зростала. Так, до 2002 р. це було 24 банки, у 2005 р., після запровадження Базеля II, їх кількість зросла до 108, а в 2007 р. вже становила 117 установ. Якщо порівнювати динаміку збитків за регіонами, то цей показник був найвищим у 2002 р. у Північній Америці, що пояснюється шахрайством декількох великих клієнтів. Порівняння кількості та втрат від реалізації подій операційного ризику за досліджуваними банками, які використовують різні підходи до оцінки ризику, дає змогу зробити низку висновків.

Як свідчать дані рис. 1, сума втрат від реалізації операційного ризику для банків, що використовують

А. Банки, що використовують прогресивний підхід (АМА)

Б. Банки, що використовують інші підходи (non-АМА)

Рис. 1. Кількість та втрати від реалізації подій операційного ризику за досліджуваними банками світу в 2002–2008 рр.

Джерело: складено автором за даними [7]

прогресивний підхід, значно вища, ніж для стандартних підходів. Частково такі відмінності можуть бути пояснені різною організацією роботи банків: банки, що використовували прогресивний підхід, це, як правило, великі фінансові інститути зі складною організацією; крім того, вони мають довшу історію накопичення даних стосовно результатів діяльності, у тому числі й збитків. Водночас необхідно зауважити, що використання прогресивного підходу, з одного боку, дає банкам можливість зменшити необхідний розмір економічного та регулятивного капіталів, а з іншого – передбачає більший розмір збитків від реалізації операційного ризику. Зазначені протиріччя призвели до наступного етапу – переосмислення підходів до оцінки операційного ризику через кризу 2007–2008 рр. Недоліки прогресивного підходу проявилися саме після фінансової кризи. Ці методики банки розробляли самостійно залежно від специфіки діяльності. Теоретично (до 2008 р. – і практично за результатами досліджень) більш складні методики дають змогу оцінити ризик більш адекватно та потребують меншого регулятивного капіталу. Водночас сум регулятивного капіталу під операційний ризик виявилось недостатньо для покриття значних штрафів урядових установ [12]. Окрім того, використання прогресивних підходів вимагає ускладнення процесів збору й обробки даних, що потребує більших витрат. Саме тому ці витрати будуть виправданими лише для великих банків зі складними структурами.

Проте необхідно зауважити, що й спрощені підходи мають свої недоліки. Основним недоліком підходів на засадах базового індикатора та стандартизованого є використання показника чистого доходу, тоді як у кризові періоди відбувається збільшення рівня ризиків з одночасним зменшенням рівня доходу. А підхід на основі базового індикатора, крім того, не враховує відмінності між окремими бізнес-напрямами.

У відповідь на визначені вище недоліки існуючої практики оцінки операційних ризиків Базельським комітетом із банківського нагляду було розроблено стандартизований підхід (Standardised Approach (SA)), який передбачає використання бізнес-індикаторів (Business Indicator (BI)). Серед основних переваг використання бізнес-індикаторів зазначають його здатність

відображати експозицію операційного ризику банку залежно від структури бізнес-напрямів. Індикатор базується на трьох основних складниках звіту про фінансові результати банку:

- процентний результат (чистий процентний дохід);
- результат від надання послуг (чистий комісійний дохід, інший операційний дохід, інші операційні витрати);
- результат від фінансової діяльності (торгівельний результат).

До основних переваг використання такого індикатора можна віднести таке [6, 12]:

- є більш чутливим до операційного ризику та зменшує питому вагу компонентів, що мають незначне відношення до операційного ризику (наприклад, процентний дохід від кредитування);
- використовуються абсолютні дані з метою уникнення протиріч;
- збільшує питому вагу компонентів, що є більш пов'язаними з операційним ризиком (прибутки та збитки від проданих на фондових біржах портфелів, комісійні платежі від послуг, штрафні санкції від невірного продажу);
- компоненти ніколи не приймають від'ємного значення, отже, регулятивний капітал не зменшується зі зменшенням результату;
- достатньо простий для запровадження та використання.

Варто зауважити, що стандартизований підхід також ураховує розмір фірми, використовуючи багаторівневий підхід до розрахунку вимог до капіталу (у межах від 10% до 30% від індикатора).

Висновки. Отже, нині стандартизований підхід вважається найбільш оптимальним із точки зору співвідношення простоти та точності. З одного боку, базові індикатори для оцінки операційного ризику більш точно відображують причинно-наслідкові зв'язки між джерелом виникнення ризику та вимогами до капіталу, а з іншого – стандартизація підходу обмежує можливості для зловживань та підвищує порівняність результатів окремих банків. Ураховуючи зазначене вище, пріоритетними напрямками подальших досліджень повинні стати оцінка можливостей запровадження стандартизованого підходу до оцінки операційного ризику в діяльність банків України.

Список літератури:

1. Committee of Sponsoring Organizations (COSO) of the Treadway Commission (2008), Internal Control – Integrated Framework: Guidance on Monitoring Internal Control System [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coso.org>.
2. Bank for International Settlements (2003), —Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk, Basel Committee on Banking Supervision [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bis.org/bcbs/index.htm>.
3. Sound Practices for the Management and Supervision of Operational Risk // Basel Committee on Banking Supervision. – February 2003. – 20 p.
4. Principles for the Sound Management of Operational Risk // Basel Committee on Banking Supervision. – June 2011. – 27 p.
5. Operational Risk – Supervisory Guidelines for the Advanced Measurement Approaches // Basel Committee on Banking Supervision. – June 2011. – 63 p.
6. Standardised Measurement Approach for operational risk // Basel Committee on Banking Supervision. – March 2016. – 18 p.
7. Results from the 2008 Loss Data Collection Exercise for Operational Risk // Basel Committee on Banking Supervision. – July 2009. – 94 p.

8. Observed range of practice in key elements of Advanced Measurement Approaches (AMA) // Basel Committee on Banking Supervision. – July 2009. – 103 p.
9. Patrick de Fontnouvelle, Virginia DeJesus-Rueff, John Jordan, Eric Rosengren. Using Loss Data to Quantify Operational Risk // Federal Reserve Bank of Boston. – April, 2003. – 32 p.
10. Jobst A. Andreas. Consistent Quantitative Operational Risk Measurement and Regulation: Challenges of Model Specification, Data Collection, and Loss Reporting // IMF Working Paper. – November, 2007. – 46 p.
11. Azamat Abdymomunov. Banking Sector Operational Losses and Macroeconomic Environment // Federal Reserve Banks - Federal Reserve Bank of Richmond – March, 2014.
12. Operational Risk: The end of internal modelling? – December 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pwc.com/financialservices.
13. Sebastian Fritz-Morgenthal. brief history of Operational Risk Management A brief history of Operational Risk Management -Lessons Learned? – November 2015. – 28 p.
14. Камінський А. Ідентифікація, аналіз та управління операційними ризиками в українських банках / А. Камінський, А. Кияк // Вісник НБУ. – 2005. – № 10. – С. 7–11.
15. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку : [монографія] / О.С. Дмитрова, К.Г. Гончарова, О.В. Меренкова [та ін.] ; за заг. ред. С.О. Дмитрова. – Суми : УАБС НБУ, 2010. – 264 с.
16. Magnusson T., Prasad A. Guidance for Operational Risk Management in Government Debt Management [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://treasury.worldbank.org/bdm/pdf/Guidance_OperationalRiskManagement_Mar2010_Magnusson.pdf.

Квасницька Р.С., к.е.н., доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницький національний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ЗОНАЛЬНОГО РАНЖУВАННЯ ПІД ЧАС ОЦІНКИ РІВНІВ ЯКОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНСТИТУТІВ-ІНВЕСТОРІВ

Квасницька Р.С. Застосування зонального ранжування під час оцінки рівнів якості інвестиційного потенціалу інститутів-інвесторів. Статтю присвячено дослідженню особливостей оцінки інвестиційного потенціалу з позицій визначення рівнів його якості. Обґрунтовано доцільність застосування окремих груп показників для оцінки якості інвестиційного потенціалу індивідуальних, корпоративних та інституційних інвесторів на фінансовому ринку. Презентовано зональний поділ рівнів якості формування та використання інвестиційного потенціалу

Ключові слова: інвестор, інвестиційний потенціал, зональне ранжування, рівень якості інвестиційного потенціалу, статусна група інвесторів.

Квасницкая Р.С. Применение зонального ранжирования в оценке уровней качества инвестиционного потенциала институтов-инвесторов. Статья посвящена исследованию особенностей оценки инвестиционного потенциала с позиции определения уровней его качества. Обоснована целесообразность применения отдельных групп показателей для оценки качества инвестиционного потенциала индивидуальных, корпоративных и институциональных инвесторов на финансовом рынке. Предложено зональное распределение уровней качества формирования и использования инвестиционного потенциала.

Ключевые слова: инвестор, инвестиционный потенциал, зональное ранжирование, уровень качества инвестиционного потенциала, статусная группа инвесторов.

Kvasnitska R.S. Application of zonal ranking in the evaluation of the quality levels of the investment potential of the institutions-investors. The article explores the features of an evaluation of investment potential from a position to determine its quality levels. Justified expediency of individual groups of indicators for evaluation the quality of the investment potential of individual, corporate and institutional investors on the financial market. Proposals zonal distribution of levels of quality of formation and use of investment potential.

Keywords: investor, investment potential, zonal ranking, the quality level of investment potential, the status group of investors.

Постановка проблеми. Сьогодні у складній та запутаній системі економічних зв'язків між різними інституційними одиницями держави все частіше виникає необхідність прийняття зважених рішень щодо вибору між накопиченням та інвестуванням. За таких обставин чільним елементом процесу економічного розвитку як окремих інституційних одиниць, так і держави загалом, виступає інвестиційна діяльність, головною метою якої є здійснення оптимальної ліквідності інвестиційних ресурсів з отриманням прибутку чи соціального ефекту, а отже, забезпечення ефективного формування та використання інвестиційного потенціалу інвесторів. Саме інвестори, які приймають рішення про вкладення власних, позичкових і залучених майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування [1], займають ключове місце під час здійснення інвестиційної діяльності. Разом із тим відмітимо, що ефективність здійснення інвестиційної діяльності може бути забезпечена високим рівнем сформованості

інвестиційного потенціалу, підходи до оцінки якого є різноваріантними, а тому актуалізується питання щодо подальших їх досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам сутності інвестиційного потенціалу, особливостей його формування та використання присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як: О.Л. Ворсовський [2], І.В. Дун [3], С.В. Леонов [4], Б.Л. Луців [5], Г.О. Панасієнко [6], Л.Б. Сіверська [7], О.М. Щербатюк [8] та ін. Однак, незважаючи на значний інтерес учених до даної тематики, об'єктом наукової полеміки все ж залишаються питання конкретизації оцінки рівнів якості формування та використання інвестиційного потенціалу різних інститутів-інвесторів на фінансовому ринку, які потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження особливостей застосування зонального ранжування в системі оцінки рівнів якості формування та використання інвестиційного потенціалу інститутів-інвесторів на фінансовому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поведінка певного інституту фінансового ринку як інвестора виступає результатом взаємодії великої кількості різних чинників і найбільш суттєво впливає на ефективність використання їх власного інвестиційного потенціалу та на стійкість функціонування фінансового ринку загалом. Це пояснюється тим, що інвестуючи кошти у цінні папери, інвестори виконують макроекономічну функцію перерозподілу капіталів від одних інститутів до інших. Таким чином, інвестор самостійно визначає цілі, напрями, види й обсяги інвестицій, залучає для їх реалізації на договірній основі будь-яких учасників інвестиційної діяльності, у тому числі шляхом організації конкурсів і торгів. Отже, саме інвестори вкладають капітал, який у процесі їх інвестиційної діяльності дає поштовх і стає фінансовою основою існування та розвитку як окремих інститутів фінансового ринку, так і самого ринку загалом. Основними інвесторами на фінансовому ринку можуть виступати такі його інститути, як: домашні господарства; нефінансові корпорації: фінансові корпорації (корпорації, що приймають депозити; фонди грошового ринку; інвестиційні фонди негрошового ринку; страхові корпорації; пенсійні фонди).

Спираючись на аналіз спеціалізованої літератури, відмітимо, що найбільш поширеним поділом інвесторів за статусом на фінансовому ринку є їх віднесення до індивідуальних (приватних), корпоративних та інституційних [9, с. 208; 10, с. 15; 11, с. 180; 12, с. 149]. Саме за таким групуванням, на нашу думку, є доцільним оцінювання рівня якості формування та використання інвестиційного потенціалу інститутів-інвесторів на фінансовому ринку. Також зазначимо, що вихідним пунктом обґрунтування якості формування та використання інвестиційного потенціалу виступає чітка ідентифікація самого поняття «якість». Так, відмітимо, що найбільш поширеними серед філософських трактувань сутності якості є такі: «якість є суттєвою визначеністю предмета ... Якість предмета, як правило, не зводиться до окремих його властивостей. Вона пов'язана з предметом як цілим, охоплює його повністю та є невід'ємною від нього» [13, с. 193–194]; «об'єктивна та загальна характеристика об'єктів, яка виявляється в сукупності їх властивостей» [14, с. 567]; «якість – це внутрішня визначеність предмета, яка відображає його специфіку, що відрізняє даний предмет від усіх інших» [15]. У деяких довідкових джерелах якість визначається як «придатність для використання» або «відповідність меті», або «задоволення потреб», або «відповідність вимогам» тощо. Отже, за результатами аналізу представлених у літературі трактувань поняття «якість» можна підсумувати, що саме якість є тією ознакою, за якою предмети та процеси відрізняються між собою.

Відповідно до системного підходу, за яким будь-яка система складається з трьох основних блоків (входи, трансформація та виходи), вважаємо, що

основними складовими частинами якості є якість входів, якість процесу та якість виходів. Тому, на наше переконання, якість формування та використання інвестиційного потенціалу індивідуальних, корпоративних та інституційних інвесторів на фінансовому ринку може бути охарактеризована трьома групами показників, які уособлюють у собі основні системні блоки:

- показники входу, які характеризують засоби формування інвестиційного потенціалу (фінансові ресурси) інституту-інвестора;
- показники процесу, які характеризують величину, структуру, мобільність (сформованість) інвестиційних ресурсів інституту-інвестора;
- показники виходу, що характеризують засоби використання інвестиційного потенціалу (засоби трансформації інвестиційних ресурсів у інвестиції) різних інституту-інвестора.

Таким чином, під час оцінювання якості формування та використання інвестиційного потенціалу в рамках системного підходу виникає потреба в обранні сукупність різних показників. Для ухвалення обґрунтованого рішення про досягнення або не досягнення певної якості необхідно по кожному показнику вибрати деякий критерій чи набір критеріїв, характерний для рівневого підходу до оцінювання якості як формування, так і використання інвестиційного потенціалу.

Для зниження суб'єктивізму під час здійснення оцінки якості формування та використання інвестиційного потенціалу очевидною є важливість використання тих показників, які допускають трансформацію в кількісні критерії та норми. Однак вітчизняний і закордонний досвід свідчить про те, що необережне введення кількісних критеріїв та надмірне захоплення ними можуть привести до неправильних подань про наявність або відсутність якості й до помилкових управлінських рішень [15, с. 82].

Розрахунок зазначених груп показників дає можливість виділити певні тенденції окремо за кожною групою характеристик формування та використання інвестиційного потенціалу. Однак обґрунтування загальних тенденцій формування та використання інвестиційного потенціалу різних груп інститутів-інвесторів на фінансовому ринку, на наше переконання, потребує додаткового відокремленого визначення рівня якості формування інвестиційного потенціалу та рівня якості його використання. Беручи до уваги те, що виокремлені нами показники першої та другої груп відповідно характеризують засоби формування інвестиційного потенціалу та величину, структуру, мобільність (сформованість) інвестиційних ресурсів, доцільно розглядати саме як індикатори якості формування інвестиційного потенціалу. Відповідно, показники третьої групи, які характеризують засоби трансформації інвестиційних ресурсів в інвестиції, нами логічно віднесено до індикаторів якості використання інвестиційного

потенціалу інститутів-інвесторів на фінансовому ринку. Тому з метою конкретизації рівнів якості як формування, так і використання інвестиційного потенціалу, пропонуємо їх зональне ранжування

за динамікою позитивних (негативних) тенденцій показників – індикаторів відповідних груп. Доцільність такого ранжування базується на твердженні, що ефективність формування та використання інвес-

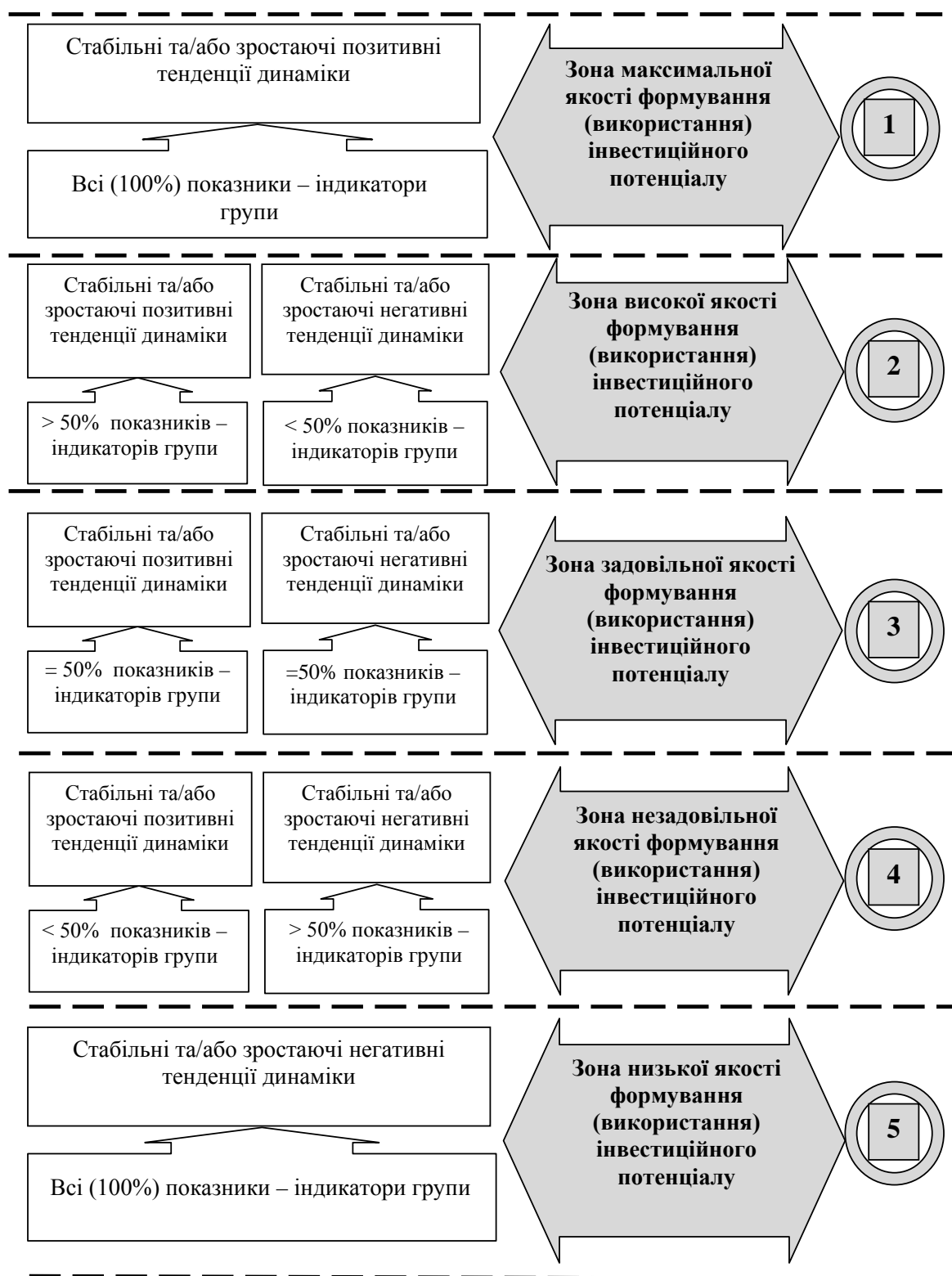

Рис. 1. Зони рівнів якості формування та використання інвестиційного потенціалу різних за статусом інститутів-інвесторів на фінансовому ринку

Джерело: складено автором

тиційного потенціалу, за своєю суттю знаходиться в системному зв'язку з основними індикаторами розвитку складових частин самого інвестиційного потенціалу груп інститутів-інвесторів, що різняться за статусом на фінансовому ринку.

Беручи до уваги, що серед сукупності показників виокремлюються показники-стимулятори та показники-дестимулятори, то динаміка значень кожного показника-стимулятора розглядається як позитивна, якщо спостерігається тенденція їх зростання. Тенденція ж зростання значень показників-дестимуляторів за певний аналізований період буде визначатись як негативна. Крім того, має важливе значення наявність у деяких показників нормативно-граничних значень, що визначені нормативно-інструктивними актами чи науково обґрунтованими результатами досліджень учених-економістів. Першочергово за такими показниками окреслюється відповідність фактичного рівня конкретного індикатора його нормативно-граничному значенню (значення показника входить у регламентовані межі), тобто за умови виявлення означеної відповідності тенденція динаміки визнається як позитивна, а за виявлення невідповідності – як негативна тенденція динаміки. Отже, на наше переконання, саме узагальнена характеристика динаміки фактичних значень показників-індикаторів груп якості формування та використання інвестиційного потенціалу різних за статусом інститутів-інвесторів на фінансовому ринку дає змогу опосередковано окреслити певні межі зон рівнів якості. Так, залежно від того, чи дотримано нормативно-граничні значення показників-індикаторів або ж є позитивною чи негативною тенденція їх динаміки, нами виділено такі зони рівнів якості формування та використання інвестиційного потенціалу (рис. 1):

1) зона максимальної якості, яка характеризується стабільними та/або зростаючими позитивними тенденціями динаміки за всіма показниками – індикаторами оцінки якості формування (використання) інвестиційного потенціалу (значення всіх показників у групі оцінки є на 100% позитивними зі стабільною та/або зростаючою фактичною тенденцією їх динаміки);

2) зона високої якості, яка характеризується наявністю в загальній сукупності показників – індикаторів оцінки якості формування (використання) інвестиційного потенціалу менше ніж 50% індикаторів із негативними тенденціями динаміки їх значень;

3) зона задовільної якості, яка характеризується однаковою за кількісною наявністю показників – індикаторів оцінки якості формування (викорис-

тання) інвестиційного потенціалу з позитивними та негативними тенденціями динаміки їх значень (показники групи містять 50% індикаторів, за якими тенденції динаміки є позитивними, а також 50% індикаторів із тенденціями динаміки їх значень);

4) зона незадовільної якості, яка характеризується наявністю серед сукупності показників-індикаторів оцінки якості формування (використання) інвестиційного потенціалу переважної більшості (більше 50% кількості всіх показників) індикаторів із негативними тенденціями динаміки їх значень;

5) зона низької якості, яка характеризується стабільними та/або зростаючими негативними тенденціями динаміки за всіма показниками – індикаторами оцінки якості формування (використання) інвестиційного потенціалу (значення показників на 100% характеризуються стабільно негативними та/або негативно зростаючими тенденціями динаміки їх значень).

Висновки. Зональне ранжування рівнів якості формування та використання інвестиційного потенціалу різних за статусом інститутів-інвесторів на фінансовому ринку в узагальненому вигляді позиціонує як ступінь потенційних можливостей того чи іншого інституту щодо здійснення ним інвестиційної діяльності, так і ступінь реалізації цих можливостей.

Відмітимо, що сукупне зональне ранжування груп інститутів-інвесторів, які виокремлені за їх статусом на фінансовому ринку, надає нам найзагальніші орієнтири щодо розуміння позитивів та негативів як формування та використання їх інвестиційного потенціалу на рівні країни. Звичайно, особливості функціонального призначення й умов діяльності конкретних представників статусних груп інститутів-інвесторів на фінансовому ринку накладають свій відбиток і на рівень якості формування та використання їх інвестиційного потенціалу.

Відмітимо, що аналогічним є проведення аналізу зонального ранжування рівня якості формування та використання інвестиційного потенціалу за даними інших окремо взятих інститутів – представників різних груп інвесторів за їх статусом на фінансовому ринку, його відповідності зонам концентрації оцінки якості інвестиційного потенціалу інших інститутів у їх статусній групі та результату означеного зонального ранжування групи загалом. А результати даного аналізу виступають узагальнюючою базою для подальшого дослідження напрямів удосконалення як інвестиційної стратегії, так і політики формування та використання інвестиційного потенціалу як на мікро-, так і на макроекономічному рівні.

Список літератури:

1. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560-ХІІ від 18.09.1991 станом на 9 листопада 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
2. Дун І.В. Роль инвестиционных банков в формировании инвестиционного потенциала Российской банковской системы : автореф. дис. ... канд. экон. наук / И.В. Дун. – М., 2008. – 25 с.
3. Леонов С.В. Инвестиционный потенциал банковской системы Украины : [монографія] / С.В. Леонов. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – 375 с.

4. Луців Б.Л. Інвестиційний потенціал банківської системи України / Б.Л. Луців, Т.Б. Стечишин // Фінанси України. – 2009. – № 9. – С. 67–77.
5. Панасенко Г.О. Інвестиційний потенціал банків в умовах посткризового відновлення економіки / Г.О. Панасенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 3. – С. 4–6.
6. Сіверська Л.Б. Особливості формування інвестиційного потенціалу банківської системи України / Л.Б. Сіверська // Інноваційна економіка. – 2012. – № 6(32). – С. 276–279.
7. Щербатюк О.М. Дефініція «інвестиційний потенціал підприємства»: сутність та відмінності / О.М. Щербатюк // Ефективна економіка. – 2011. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
8. Ворсовський О.Л. Теоретико-методичні основи інвестиційного потенціалу підприємств / О.Л. Ворсовський // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 15. – С. 8–11.
9. Розинка О.О. Класифікація суб'єктів інвестування фондового ринку та методи їх стимулювання / О.О. Розинка // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2013. – Вип. 28. – Т. 1. – С. 206–212.
10. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність : [підручник] / Т.В. Майорова. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
11. Портфельне інвестування : [навч. посіб.] / А.А. Пересада [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2006. – 408 с.
12. Юркевич О.М. Визначення сутності та ролі інституційних інвесторів на фінансовому ринку України / О.М. Юркевич // Формування ринкової економіки. – 2011. – № 26. – С. 149–157.
13. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова ; 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – 590 с.
14. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров ; 4-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.
15. Українська радянська енциклопедія / Гол. ред. М.П. Бажан. – К. : УРЕ, 1964. – Т. 16. – 632 с. [Електронний ресурс]– Режим доступу : <http://lib.pu.if.ua/elibrary-res.php?a=nom=2>.
16. Нечаєва І.А. Формування системи показників якості вищої освіти / І.А. Нечаєва, Г.Д. Нечаєва // Економіка і регіон. – 2012. – № 2(33). – С. 80–82.

Шапуров О.О., к.е.н., доцент
Запорізька державна інженерна академія

ФОРМУВАННЯ КАТЕГОРІАЛЬНОГО БАЗИСУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ НЕОІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

Шапуров О.О. Формування категоріального базису фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів в умовах неоіндустріалізації. У статті розкрито сутність неоіндустріалізації. Детально розглянуто поняття, особливості та негативні тенденції старопромислових регіонів. Визначено основні дефініції фінансової безпеки промислових підприємств. Систематизовано в єдиний категоріальний базис основні категорії фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів. Сформовано та обґрунтовано стратегічні пропозиції щодо розвитку підприємств старопромислових регіонів на основі формування системної фінансової безпеки.

Ключові слова: структурні трансформації, технологічний уклад, фінансова безпека, старопромисловий регіон, неоіндустріалізація.

Шапуров А.А. Формирование категориального базиса финансовой безопасности предприятий старопромышленных регионов в условиях неоиндустриализации. В статье раскрыта сущность неоиндустриализации. Подробно рассмотрены понятие, особенности и негативные тенденции старопромышленных регионов. Определены основные дефиниции финансовой безопасности промышленных предприятий. Систематизированы в единый категориальный базис основные категории финансовой безопасности предприятий старопромышленных регионов. Сформированы и обоснованы стратегические предложения по развитию предприятий старопромышленных регионов на основе формирования системной финансовой безопасности.

Ключевые слова: структурные трансформации, технологический уклад, финансовая безопасность, старопромышленный регион, неоиндустриализация.

Shapurov A.A. Formation of categorical basis of financial enterprises safety of old industrial regions in the conditions of neoindustrialization. The article reveals the essence of neoindustrialization. The paper discussed in detail the concept, features and negative tendencies of old industrial regions. The basic definitions of financial security industry are pointed. Main categories of economic safety of the enterprises of old industrial regions are systematized in a single categorical basis. Strategic proposals and justified of the development of enterprises of old industrial regions on the basis of formation of the system of financial security are formed.

Keywords: structural transformation, technological structure, financial security, old industrial region neoindustrialization.

Постановка проблеми. Економіка періоду незалежності країни характеризується значною кількістю нагромаджених подій та фактів, які висвітлюють позитивні та негативні динамічні тенденції. На протязі всіх цих років опорою економічного потенціалу держави є промислові підприємства.

В умовах стагнації та кризи великі промислові міста стають локомотивами розвитку країни. Вони, з одного боку, виступають місцем концентрації ресурсів, центрами генерації нових знань завдяки зосередженню в них наукових і освітніх установ, компетентних кадрів, фінансових ресурсів та інноваційної інфраструктури, тобто є основними постачальниками інноваційних ідей і рішень. З іншого боку, виступають споживачами інновацій (технологічних, організаційних, маркетингових тощо), необхідних для розв'язання найбільш гострих проблем на їх території.

На сучасному етапі розвитку більшість науковців характеризують вітчизняні регіони як старопромис-

лові, депресивні території Третього технологічного укладу, визначають їх недоліки, основні риси відсталості та особливості негативних тенденцій.

Основною галуззю, яка, на їх думку, стримує розвиток країни, є металургія. Вітчизняні вчені пропонують перепрофілювання, спеціалізацію, трансформацію, диверсифікацію та шляхи модернізації на основі всебічного інноваційного розвитку. На їх думку, третинний сектор та нанотехнології в короткий термін повинні змінити структуру економіки країни.

Але слід зауважити та виділити основні фактори на захист металургійного сектору економіки.

1) Кожен рік виробляється та продається на світовому ринку майже 1,5 млн. т сталі та з кожним роком цей показник зростає. Україна входить у десятку експортів світу.

2) Металургійна галузь є стратегічним складником національного виробництва, основною бюджетотворюючою та експортною галуззю економіки України.

3) Україна має великі запаси залізних і марганцевих руд, енергетичного вугілля, є діючі металургійні підприємства з окремими елементами сучасних технологій і поки ще висококваліфіковані кадри, а також великі потенційні потреби на модернізацію діючого металофонду країни.

4) Більшість підприємств промисловості, які створюють 30% ВВП, належать до галузі металургії та знаходяться в старопромислових регіонах.

Тому пріоритетним напрямом підприємств старопромислових регіонів є модернізація та розвиток металургійного виробництва, а не розвиток третинного сектору ВВП.

Пріоритетним завданням для модернізації старопромислових регіонів є: формування на території цих старопромислових регіонів виробничо-технологічних зон; в інших місцях – реіндустріалізація, реабілітація та ревіталізація старопромислових поселень, надання їм нових функцій у просторовій організації країни (наприклад, зон інноваційного розвитку).

Всі вищезгадані пріоритетні завдання потребують виваженої та вдалої фінансової політики, метою якої повинно бути запобігання фінансовим загрозам, формування фінансової безпеки з урахування специфіки галузі та регіону.

Основні категорії, які повинні бути враховані під час формування системи фінансової безпеки, такі: неоіндустріалізація, її особливості, переваги та недоліки; старопромисловий регіон, його оцінка та пріоритети модернізації; фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку галузі та старопромислового регіону, механізми забезпечення фінансової безпеки промислового підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях поняття «неоіндустріалізація», «старопромисловий регіон», «фінансова безпека» існують безсистемно, окремими категоріями.

Поняття фінансової безпеки підприємства та чинники впливу на неї вивчають такі вітчизняні вчені, як: І. Бланк, О. Барановський, Т. Васильців, М. Єрмошенко, А. Єпіфанов, О. Ареф'єва.

Теоретичні та практичні аспекти неоіндустріалізації відображено в роботах вітчизняних науковців, таких як: О. Амоша, Е. Вороб'єв, Р. Лепа, Ю. Кіндзерський та ін.

Сучасні тенденції функціонування старопромислових регіонів можна зустріти в працях таких учених, як: О. Амоша, Ю. Макогон, О. Снігова, В. Лоскутова, В. Ляшенко, Л. Кузьменко.

Системно фінансовий вектор старопромислових регіонів не визначався. Здебільшого в науковій літературі було розглянуто інноваційний вектор старопромислового регіону та особливості розвитку неоіндустріалізації.

Постановка завдання. Метою статті є формування категоріального базису фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів в умовах неоіндустріалізації.

Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: розкриття сутності понять «неоіндустріалізація», «старопромисловий регіон», «фінансова безпека»; визначено основні фактори неоіндустріалізації та негативні тенденції прояву; виділено особливості та пріоритети модернізації старопромислових регіонів; систематизовано основні фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку старопромислового регіону; сформовано механізми забезпечення фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів

Виклад основного матеріалу дослідження. Масштабні зміни відбуваються у світовій економіці. Вони охоплюють базові технології матеріального виробництва, форми його суспільної і внутрішньофірмової організації, соціально-економічні відносини та інформаційно-комунікаційні взаємодії. Активно змінюється міжнародний поділ праці і пов'язані з ним організаційні структури світового виробництва і торгівлі, в яких динамічно виникають нові «полоси зростання» і нові аутсайтери.

Можна стверджувати, що на сьогоднішній час активно розвивається процес неоіндустріалізації, який не може досягнути економіка України внаслідок її відсталості.

Основними факторами, що характеризують процеси неоіндустріалізації, є: зниження частки сектору матеріального виробництва за рахунок зростання сектору послуг і наукових досліджень; зміна структури сектору матеріального виробництва у вигляді зростання наукомістких галузей; збільшення частки населення, що має вищу освіту; перенесення основних вкладень із фінансового капіталу (основного й оборотного) в людський капітал; розвиток малого бізнесу, який більш оперативно реагує на виникнення нових можливостей; поглиблення поділу праці; зниження транспортних бар'єрів на шляхах руху робочої сили і матеріальних ресурсів; розвиток аутсорсингу; формування єдиного світового ринку.

Крім того, виділяють низку супутніх негативних факторів, обумовлених неоіндустріалізацією, які також характеризують суть процесів, що відбуваються у світовій промисловості: зростання кваліфікаційного безробіття, обумовлене зростаючими вимогами до робочої сили; зростання структурного безробіття, що обумовлено зникненням цілих професійних напрямів і падінням попиту на продукцію багатьох галузей сфери матеріального виробництва; зростання протиріч між розвиненими постіндустріальними країнами і країнами третього світу, зумовлені нерівномірним розподілом додаткової вартості [1, с. 32].

Україна тривалий період, із часів отримання незалежності, рухалась шляхом руйнівної деіндустріалізації. У країні закономірно сформувався експортосировинний тип розвитку, який базується на ресурсомісткості продукції металургійних підприємств.

На даний час в економіці України домінує промисловість Третього та Четвертого технологічних укладів. Переважного розвитку набули низько технологічні та працемісткі виробництва. Наукомісткі галузі в Україні, до яких належать нанотехнології, оптоелектроніка і фотоніка, фактично відсутні.

Таким чином, у результаті вищезгаданих процесів виникає поняття «старопромисловий регіон». Існують різні трактування виходячи з різних підходів.

На думку Л. Кузьменко, «старопромислові регіони – це регіони концентрації підприємств важкої індустрії зі складними екологічними умовами» [2, с. 3].

О. Снігова визначає старопромисловий регіон як «територію, на якій історично сконцентровано індустріальні галузі промисловості, що в межах сучасних економічних відносин мають відносно низький рівень технологічного розвитку, проте залишаються базовими для цієї території» [3, с. 22].

О. Амоша пояснює депресивні старопромислові регіони як «регіони, які колись процвітали, становили основу економіки своїх країн, а потім зазнали кризи» [4, с. 53].

На нашу думку, старопромисловий регіон – це регіон, що складається з галузей матеріального виробництва, які належать до Третього та Четвертого технологічного укладів та здебільшого залежать від попиту глобального світового ринку.

Основними особливостями старопромислового регіону є: історично сформована спеціалізація регіону в територіально-виробничому поділі праці з домінуванням у ній індустріальних галузей; використання застарілих технологій і засобів виробництва; виробництво промислової продукції низького рівня наукомісткості; локалізація ринків збуту продукції; необхідність інноваційної трансформації виробничого комплексу.

Виходячи з особливостей, можна сформулювати основні шляхи модернізації старопромислових регіонів з урахуванням основних загроз, які існують у ринковій системі господарювання:

1) усунення диспропорцій у діяльності суб'єктів господарювання. Консервація неефективної економічної структури та диверсифікація традиційних видів економічної діяльності;

2) реабілітація та ревіталізація старопромислових поселень, надання їм нових функцій у просторовій організації країни (наприклад, зон інноваційного розвитку);

3) оптимізація ресурсного складника старопромислових регіонів, скорочення ресурсної спеціалізації, орієнтація на заповнення внутрішніх сегментів ринку, скорочення експортоорієнтованих виробництв, інвестиційний розвиток екологічного вектору старопромислових підприємств;

4) удосконалення державної інноваційно-інвестиційної політики щодо старопромислових галузей в умовах зростаючої потреби оновлення основних виробничих фондів підприємств; формування

системної підтримки та заохочення запровадження інновацій у регіонах, зокрема в старопромислових; розвиток фінансових інститутів, що спеціалізуються на венчурному фінансуванні та інвестуванні в промисловість; розвиток фінансових програм, наукових розробок галузевого значення;

5) покращання фінансового клімату на регіональному рівні, розвиток програм кредитування інноваційних технологій;

6) формування центрів розвитку та підвищення кваліфікації персоналу підприємств старопромислових регіонів, формування прогресивних форм оплати праці, підвищення соціальної відповідальності власників суб'єктів господарювання.

Основою трансформацій та модернізації старопромислових регіонів повинен бути фінансовий складник підприємств. Фінансова стабільність, достатність фінансових ресурсів, значний рівень капіталізації, зростання доходів від реалізації та постійне скорочення витрат – запорука вдалих реформ та гнучкого переходу від відсталих, застарілих форм господарювання до інноваційної моделі розвитку.

Саме вдалі стратегічні фінансові політика та тактика направлені на подолання загроз та ризиків дають можливість реалізувати намічені пріоритети розвитку та динамічного зростання.

Стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до сталого й збалансованого розвитку та захисту своїх фінансових інтересів є невід'ємною складовою частиною фінансової безпеки промислового підприємства.

Трактування поняття «фінансова безпека» є різноманітними та мають різні підходи до обґрунтування.

Заслужує на увагу визначення вчених І. Банка, М. Єрмошенко, А. Єпіфанова, О. Ареф'євої, Т. Васильців.

Зокрема, І. Бланк фінансову безпеку розглядає як кількісно та якісно детермінований рівень фінансового стану підприємства, який забезпечує стабільний захист пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру [5, с. 84].

Т. Васильців визначає фінансову безпеку як «фінансовий стан, що характеризується, по-перше, збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, які використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечувати реалізацію його фінансових ресурсів, по-четверте, забезпечувати розвиток цієї фінансової системи» [6, с. 27].

Виходячи з глобального підходу, специфічне за об'єктом визначення досліджуваної категорії надає О. Ареф'єва: «Фінансова безпека підприємства може бути визначена як стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й

рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного та фінансового розвитку» [7, с. 190].

М. Єрмошенко визначає фінансову безпеку як «стан фінансово-кредитної сфери, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю цієї сфери забезпечувати ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання» [8, с. 53].

А. Єпіфанов розглядає фінансову безпеку як «стан фінансово-кредитної сфери країни, що характеризується стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз, а також здатністю забезпечувати стійкий економічний розвиток держави» [9, с. 14].

У нашому випадку поняття фінансової безпеки повинно враховувати категорії «неоіндустріалізація» та «старопромисловий регіон». На нашу думку, фінансова безпека підприємств старопромислового регіону в умовах неоіндустріалізації – це динамічно мінливий фінансово-господарський стан підприємств матеріального виробництва Третього та Четвертого технологічного укладів, які є стратегічною базою та основою майбутньої конкурентоспроможності країни в умовах розвитку нанотехнологій та третинного сектору економіки.

Відповідно до шляхів модернізації, можна систематизувати основні фінансові загрози, які можуть виникнути, та механізми фінансової безпеки (розглянуто на основі металургійної галузі):

1) Фінансова загроза – вертикальні фіскальні дисбаланси. Відсутність ефективного фінансового вирівнювання диспропорцій у діяльності промислових регіонів.

Механізм фінансової безпеки – створення бюджетних фондів фінансового вирівнювання територій.

Ураховуючи сучасний стан фінансового вирівнювання, потрібно й надалі вдосконалювати механізм фінансового вирівнювання у напрямі уточнення та розширення інструментарію вирівнювання фіскальних дисбалансів, створивши бюджетні фонди фінансового вирівнювання територій, визначення обґрунтованого нормативу фінансової забезпеченості індивідуально кожної території з урахуванням усіх соціально-економічних факторів.

2) Фінансова загроза – відсутність державної та регіональної фінансової підтримки ревіталізації депресивних регіонів.

Механізм фінансової безпеки – формування фінансових програм ревіталізації депресивних територій із детермінуванням ресурсів їх розвитку за рахунок приватного бізнесу та підприємницьких структур; використання ресурсів державної підтримки не лише на покриття соціальних видатків

і дотацій депресивних територій, а й на стимулювання господарської активності, децентралізацію держуправління і податкової системи, що заохочує регіони розвиватися самостійно.

3) Фінансова загроза – зростання витрат виробництва, падіння обсягів грошових надходжень промислових підприємств унаслідок ресурсоемності.

На тенденції розвитку металургії України суттєво впливає наявна сировинна база. Більшість наших комбінатів працюють на руді, під яку і побудовані мартени і доменні печі. Проте в сучасному світі мартени та домни вже давно застаріли. Ресурсоемність суттєво впливає на збільшення собівартості продукції та на подальшу конкурентну ціну.

Механізм фінансової безпеки – фінансування розвитку киснево-конвертерного способу виплавки сталі. Власне кажучи, багато виробників уже пішли таким шляхом. У конвертерах також можливо суттєво підвищити поріг їх продуктивності та економічної ефективності: існують технологічні рішення, які спрямовані на зниження втрат енергії і заліза, скорочення витрат вогнетривів та інших витратних матеріалів.

4) Фінансова загроза – згорання державних програм фінансування інновацій на промислових підприємствах.

Механізм фінансової безпеки – перспективним джерелом фінансування інновацій є участь підприємств у міжнародних проектах. Збільшення надходжень із цього джерела можливе з розвитком мережі центрів трансферу технологій за участю іноземних партнерів. Відомо, що одним із ключових факторів конкурентоспроможності підприємства є розвинута система збуту. Проблеми її побудови на українських підприємствах пов'язані з відсутністю інформації про переваги їхніх інноваційних продуктів, а також навичок виробників у сфері просування інноваційної продукції на ринки. Вирішенням цієї проблеми можуть бути аутсорсинг (залучення спеціалізованих фірм) та навчання власних кадрів основам інноваційного маркетингу.

Висновки. У статті розкрито сутність понять «неоіндустріалізація», «старопромисловий регіон», «фінансова безпека». Визначено основні фактори неоіндустріалізації та негативні тенденції її прояву. Виділено особливості та пріоритети модернізації старопромислових регіонів. Систематизовано основні фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку старопромислового регіону. Сформовано механізми забезпечення фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів.

Таким чином, сформовано категоріальний базис фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів, який включає в себе: інтегроване поняття «фінансова безпека підприємств старопромислових регіонів», пріоритети модернізації старопромислових регіонів, фінансові ризики та загрози, які враховують специфіку старопромислового регіону, механізми забезпечення фінансової безпеки підприємств старопромислових регіонів.

Список літератури:

1. Управление развитием промышленных предприятий в условиях неоиндустриализации: механизм, модели и методы : [монография] / Р.Н. Лепа, А.А. Охтеня, Р.В. Прокопенко [и др.] ; под общ. ред. Р.Н. Лепы ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Киев, 2016. – 162 с.
2. Кузьменко Л.М. Старопромислові регіони України: інституціональні особливості розвитку / Л.М. Кузьменко, М.О. Солдак // Управління економікою: теорія та практика. – 2011. – № 2011. – С. 9–25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
3. Снігова О. Щодо визначення ризиків і загроз в умовах фактичної втрати частини території та економічного потенціалу старопромислових регіонів / О. Снігова // Економіка промисловості. – 2015. – № 2(70). – С. 20–32.
4. Амоша О. Пріоритети розвитку депресивних регіонів / О. Амоша, І. Петенко // Наукові праці НДФІ. – 2012. – № 3(60). – С. 50–56.
5. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004 – 784 с.
6. Васильців Т.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : [монографія] / Т.Г. Васильців [та ін.] ; за ред. Т.Г. Васильціва. – Львів, 2012. – 386 с.
7. Ареф'єва О.В. Фінансова безпека підприємства: методичні особливості забезпечення / О.В. Ареф'єва // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.3 – С. 187–193.
8. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : [наук. монографія] / М.М. Єрмошенко, К.С. Горячева. – К. : Національна академія управління, 2010. – 232 с.
9. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : [монографія] / За заг. ред. А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2009. – 295 с.

Стегней М.І., д.е.н.,
професор кафедри фінансів
Мукачівський державний університет

Лінтур І.В., к.е.н.,
доцент кафедри фінансів
Мукачівський державний університет

РОЛЬ ДОХОДІВ ВІД ОБ'ЄКТІВ КОМУНАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У ФОРМУВАННІ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

Стегней М.І., Лінтур І.В. Роль доходів від об'єктів комунальної власності у формуванні фінансових ресурсів адміністративно-територіальних одиниць. У статті досліджено та проаналізовано процес наповнення бюджету адміністративно-територіальної одиниці за рахунок надходжень від підприємств комунальної власності. За результатами проведеного дослідження сформульовано пропозиції покращення функціонування об'єктів комунальної власності з метою підвищення ефективності їх функціонування.

Ключові слова: комунальні підприємства, комунальна власність, бюджети адміністративно-територіальних одиниць.

Стегней М.И., Линтур И.В. Роль доходов от объектов коммунальной собственности в формировании финансовых ресурсов административно-территориальных единиц. В статье исследован и проанализирован процесс наполнения бюджета административно-территориальной единицы за счет поступлений от предприятий коммунальной собственности. По результатам проведенного исследования сформулированы предложения улучшения функционирования объектов коммунальной собственности с целью повышения эффективности их функционирования.

Ключевые слова: коммунальные предприятия, коммунальная собственность, бюджеты административно-территориальных единиц.

Stehnei M.I., Lintur I.V. Role of income communal property of financial resources in the administrative units. The paper studied and analyzed the process of filling the budget of administrative-territorial units from the proceeds of municipal enterprises. The results of the study formulated proposals to improve the functioning of communal property in order to increase their effectiveness.

Keywords: utilities, communal property, budgets of administrative units.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Комунальні підприємства є неодмінною складовою фінансового забезпечення сталого розвитку територій, оскільки комунальна власність є економічною основою місцевого самоврядування, разом з тим, її об'єкти призначені для вирішення соціальних питань місцевого значення, задоволення житлово-комунальних, соціально-культурних, побутових та інших потреб населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Однак на сьогодні в Україні підприємства комунальної форми власності займають незначне місце в структурі матеріального та фінансового забезпечення адміністративно-територіальної одиниці. Для них характерна збитковість, залежність від дотацій з місцевих бюджетів, фізична та моральна зношеність основних фондів тощо. З огляду на це, особливої актуальності набуває дослідження шляхів підвищення ефективності діяльності комунальних підприємств і перетворення їх у реальне джерело фінансового забезпечення місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління комунальною власністю являються предметом наукових розвідок українських вчених М.В. Гончаренко [1], Т.В. Стройко, І.О. Іртищевої [4], М.І. Стегней [4], В. П. Мікловди [5], С.С. Слава-Продан [5], С.В. Сембера [5], В.В. Гоблика [5] та ін.

Однак питання підвищення ролі фінансів комунальних підприємств у процесах соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць розглядалося в науковій літературі фрагментарно і потребує більш детального опрацювання.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні ролі комунальних підприємств та організацій комунальної форми власності у наповненні бюджету адміністративно-територіальної одиниці та виокремлення можливих шляхів вдосконалення функціонування комунальних підприємств та організацій комунальної форми власності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Доходи від об'єктів комунальної власності згідно з бюджетною класифікацією включають:

- податок на прибуток підприємств комунальної власності;
- надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності територіальної громади;
- кошти від відчуження майна, яке перебуває в комунальній власності, в тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебуває в комунальній власності;
- плату за оренду майнових комплексів, що перебувають у комунальній власності;
- власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок коштів відповідного бюджету [2].

У Бюджетному кодексі ці надходження віднесені до складу власних доходів місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів.

Податок на прибуток підприємств комунальної власності має економічно виняткове значення у складі доходів від місцевого господарства. Це – прямий податок, стягнення якого відповідає засадам оптимального оподаткування. Крім того, податок на прибуток підприємств, які належать до комунальної власності, зручний для використання його в місцевому оподаткуванні. Проте особливості господарювання та сучасний незадовільний фінансовий стан більшості комунальних підприємств показують, що відчутних доходів ці суб'єкти господарювання місцевому самоврядуванню не приносять [4].

З метою розкриття ролі комунальних підприємств в ресурсах місцевого бюджету, на основі

звітних даних наведених в Додатку, проведемо аналіз надходжень від комунальних підприємств до бюджету м. Мукачево у 2014-2015 рр.

У таблиці 1 згруповано групи доходів від об'єктів комунальної власності в бюджеті м. Мукачево у 2014-2015 рр., згідно з бюджетною класифікацією.

Як видно з таблиці 2, доходи від об'єктів комунальної власності в бюджеті м. Мукачево у 2014-2015 рр. становлять у 2014 році 22 105,9 тис. грн., а в 2015 відмічається не значне їх зростання до 29 318 тис. грн.

У таблиці 2 наведено розраховані показники часток надходжень від підприємств комунальної власності в доходах бюджету міста Мукачево.

Як видно з показників Таблиці 2, фактичні надходження від об'єктів комунальної власності в бюджеті м. Мукачево у 2014-2015 рр. в структурі доходів становили у 2014 році 3,6% у 2014 році, а в 2015 році, у відповідності до росту доходів від об'єктів комунальної власності в цілому, їх питома вага зросла і склала 8%.

За 2015 рік підприємствами і організаціями, що належать до комунальної власності, сплачено до міського бюджету 119,7 тис. грн. податку на прибуток, що становить 100,6 % виконання. В порівнянні з аналогічним періодом минулого року надходження зменшилися на 420,6 тис. грн. Станом на 01.01.2016 рік заборгованість по податку на прибуток підприємств і організацій, що належать до комунальної власності до місцевого бюджету складає в сумі 479,9 тис. грн.

Також, як зазначено в Пояснювальній записці до виконання бюджету міста Мукачево за 2015, надхо-

Таблиця 1

**Доходи від об'єктів комунальної власності в бюджеті м. Мукачево
у 2014-2015 рр., тис. грн.**

Назва надходжень	Фактичні надходження за 2014 рік	Фактичні надходження за 2015 рік
Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	540,3	119,7
Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності	415,4	565,4
Власні надходження бюджетних установ	15 330,3	22 246,5
Кошти від відчуження майна, яке належить Автономній Республіці Крим та майна, що перебуває у комунальній власності	1 039,4	627,1
Кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній або комунальній власності, та земельних ділянок, які знаходяться на території Автономної Республіки Крим	2 518,3	5 759,3
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах	2 262,2	-
Всього надходжень	22 105,9	29 318

дження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим майном, що перебуває у комунальній власності при плані в сумі 528,8 тис. грн, надійшло 565,4 тис. грн. Понад план надійшло 36,6 тис. грн. Виконання складає 106,9 відсотка. Порівняно з відповідним показником минулого року надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим майном, що перебуває у комунальній власності збільшились на 150 тис. грн.

Перевиконання планового показника та ріст надходжень до минулого року зумовлено нарахування орендарям комунального майна щомісячного індексу інфляції, який за 2015 рік склав 143,3%, тоді як за минулий період 2014 рік – 124,9 %.

Також з таблиці видно, що найбільшу частку в структурі доходів від об'єктів комунальної власності становлять власні надходження бюджетних установ. Так у 2014 році такі надходження склали

15 330,3 тис. грн і відповідно 69,3% , а у 2015 році відмічається ріст даного показника на 6 916,2 тис грн., що у відсотковому співвідношенні склало 6,5%. В абсолютному значенні такий показник становив 22 246,5 тис. грн, або 75,8 % від загальної суми доходів комунальних підприємств.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, аналіз структури доходів комунальних підприємств в доходах бюджету міста Мукачєво дав можливість зробити висновки про роль комунальних підприємств в наповненні місцевого бюджету, зокрема бюджету міста Мукачєво. У відповідності до показників питомих часток доходів від об'єктів комунальної власності в структурі бюджету міста їх вплив на величину бюджету є невеликим.

Проте не можна применшувати важливість їх існування та функціонування для розвитку міста.

Таблиця 2

Показники часток надходжень від підприємств комунальної власності в доходах бюджету міста Мукачєво у 2014-2015 рр.

Назва надходжень	Фактичні надходження за 2014 рік	Питома вага, %	Фактичні надходження за 2015 рік	Питома вага, %	Зміна, +/-	
					Абсол.	Відн.
Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності	540,3	2,4	119,7	0,4	-420,6	-2
Надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим майном, що перебуває в комунальній власності	415,4	1,9	565,4	1,9	+150,0	-
Власні надходження бюджетних установ	15 330,3	69,3	22 246,5	75,8	+6 916,2	+6,5
Кошти від відчуження майна, яке належить Автономній Республіці Крим та майна, що перебуває у комунальній власності	1 039,4	4,7	627,1	2,1	-412,3	-2,6
Кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебувають у державній або комунальній власності, та земельних ділянок, які знаходяться на території Автономної Республіки Крим	2 518,3	11,4	5 759,3	19,6	+3 241	+8,2
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах	2 262,2	10,2	-	-	- 2 62,2	-10,2
Всього надходжень	22 105,9	3,6	29 318	8	+7 212,1	+4,4
Всього доходів бюджету	604 411,3	100	366 286,8	100	238 124,5	-

Оскільки, комунальні підприємства є неодмінною складовою фінансового забезпечення сталого розвитку територій, оскільки комунальна власність є економічною основою місцевого самоврядування, разом

з тим, її об'єкти призначені для вирішення соціальних питань місцевого значення, задоволення житлово-комунальних, соціально-культурних, побутових та інших потреб населення відповідної території.

Список літератури:

1. Гончаренко М.В. Підприємства комунальної форми власності в системі фінансового забезпечення сталого розвитку територій. – Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2014. – Вип. 4 (47). – С. 204-211.
2. Бюджетний кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Звіт про виконання місцевого бюджету міста Мукачево за 2014-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mukachevo-city.org.ua/tishennja_proektu.php?id=1.
4. Іртищева І.О. Неприбуткові організації в системі світових соціально-економічних процесів: [монографія] / [І.О. Іртищева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней та ін.]. – Херсон : Гельветика, 2014. – 172 с.
5. Паук М.І. Державне регулювання інвестиційної сфери в період економічних трансформацій / М.І. Стегней, М.І. Паук, І.М. Козик // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. – 2014. – № 3. – С. 200–207. – (Серія «Економічні науки»).
6. Стегней М.І. Особливості фінансового вирівнювання місцевих бюджетів / М.І. Стегней, М.В. Сакаль // Бізнес-навігатор : наук.-вироб. журн. – 2012. – № 2(28). – 2012. – С. 123–127.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.6

Шерстюк О.Л., к.е.н., доцент,
докторант кафедри фінансового аудиту
Київський національний торговельно-економічний університет

**ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ ЯКОСТІ АУДИТУ
ФІНАНСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ**

Шерстюк О.Л. Визначення критеріїв якості аудиту фінансової інформації. У статті охарактеризовано підхід до процедур ідентифікації критеріїв якості аудиту фінансової інформації. Визначено, що джерелами формування критеріїв можуть бути професійні стандарти аудиту фінансової інформації та очікування користувачів результатів аудиту. Визнано наявність суб'єктивного та об'єктивного складників розуміння зазначених обставин. Визначено групи параметрів, щодо яких розробляються критерії якості аудиту фінансової інформації. Залежно від цього запропоновано виділяти критерії, що ґрунтуються на безпосередньому розумінні відповідних параметрів та на припущеннях аудиторів і користувачів результатів аудиту.

Ключові слова: аудит, якість аудиту, критерії якості аудиту, аудитор, користувачі результатів аудиту.

Шерстюк А.Л. Определение критериев качества аудита финансовой информации. В статье охарактеризован подход к процедурам идентификации критериев качества аудита финансовой информации. Определено, что источниками формирования критериев могут быть профессиональные стандарты аудита финансовой информации и ожидания пользователей результатов аудита. Признано наличие субъективной и объективной составляющих понимания приведенных обстоятельств. Определены группы параметров, для которых разрабатываются критерии качества аудита финансовой информации. В зависимости от этого предложено выделять критерии, основанные на непосредственном понимании соответствующих параметров, и на допущениях аудитором и пользователей результатов аудита.

Ключевые слова: аудит, качество аудита, критерии качества аудита, аудитор, пользователи результатов аудита.

Sherstiuk O.L. Determination of criteria of quality of audit of financial information. This article describes approach to procedures to identifying the criteria of quality of audit of financial information. The professional auditing standards and expectations of the users of audit results may be determined as the sources of forming of criteria of quality of audit. The presence of subjective and objective components of understanding of the circumstances are recognized. The groups of parameters for which the criteria of quality of audit of financial information are developed are identified. Depending on this it's proposed to allocate the criteria based on direct understanding of the relevant parameters and assumptions of auditors and users of audit results.

Keywords: audit, quality of audit, criteria for quality of audit, auditor, users of audit results.

Постановка проблеми. В умовах урізноманітнення можливостей напрямів та способів використання фінансової інформації особливої важливості набуває забезпечення її надійності з точки зору користувачів. У зв'язку із цим зростає зацікавленість різних груп таких користувачів у здійсненні низки заходів, результати яких могли б певним чином надати достатній рівень упевненості в можливості використання такої інформації. При цьому критерієм наявності такої можливості може бути висловлення незалежною особою (аудитором) думки, що ґрунтується на його кваліфікації та практичному досвіді, використання яких у виконанні завдань з аудиту може забезпечити користувачів упевненістю в адекватності досліджуваної інформації.

Одним із чинників такої впевненості є забезпечення дотримання та адекватного оцінювання характеристик, зміст яких визначає якість аудиту фінансової інформації як послуги, що надається незалежним фахівцем, який володіє необхідними знаннями і має достатній досвід роботи, на користь осіб, зацікавлених в отриманні результатів аудиту.

Водночас варто відзначити різноманітність інформаційних потреб користувачів фінансової інформації і, як наслідок, ускладнення змісту заходів, спрямованих на ідентифікацію та вирішення завдань її дослідження під час аудиту. У зв'язку із цим виникає необхідність більш детального дослідження проблеми оцінки якості аудиту в контексті побудови надійної системи управління нею. Вирішення цієї проблеми,

на наше переконання, сприятиме, з одного боку, вдосконаленню та підвищенню наукової обґрунтованості організаційних підходів та методичного забезпечення аудиту фінансової інформації; з іншого боку, побудова, забезпечення функціонування та можливості адекватного оцінювання системи управління якістю аудиту на різних рівнях функціонування суб'єктів господарювання стане одним із чинників зростання ролі незалежного фінансового контролю у захисті інтересів суспільства та окремих його груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити достатньо широке висвітлення проблем управління якістю роботи аудиторів у публікаціях наукового та практичного характеру, які відображають дослідження і досвід роботи вітчизняних і зарубіжних фахівців-практиків та науковців.

Зокрема, загальні підходи до забезпечення належного рівня якості аудиту розглядаються в публікаціях А. Аренса, Дж. Лоббека [1], Р. Адамса [2], Н.М. Проскуріної, В.П. Коваленко [3], О.Ю. Редька [4], Дж. Робертсона [5]. Аспекти контролю якості роботи суб'єктів аудиторської діяльності викладені в роботах Е. Гутцайта [6], Л. Нарішкіної [7], Г. Тусібаєвої [8; 9].

Проблеми організаційного та методичного забезпечення функціонування систем управління якістю суб'єктів аудиту та їх відповідальності за неналежну якість виконання завдань аудиту фінансової інформації розглядають у своїх публікаціях В.П. Бондар [10], [11], Н.М. Проскуріна, В.П. Гринь [12], А. Козка [13].

Необхідність створення, функціонування та оцінювання систем управління якістю на різних рівнях організації аудиту визначена і в низці нормативних документів [14–16].

Водночас уважаємо за доцільне відзначити недостатню деталізацію у наведених та інших джерелах методичних підходів до оцінювання якості аудиту. Зокрема, потребують уточнення підходи до визначення змісту критеріїв якості аудиту.

Постановка завдання. Зважаючи на викладене, метою дослідження, результати якого викладені у статті, визначається ідентифікація підходів до визначення змісту критеріїв якості аудиту фінансової інформації та чинників, які на них впливають.

Виклад основного матеріалу дослідження. У попередніх дослідженнях нами було визначено, що критерії є елементами якості аудиту [17].

На наше переконання, можуть бути ідентифіковані два джерела формування відповідних критеріїв, а саме: професійні стандарти аудиту фінансової інформації та очікування користувачів результатів аудиту.

З іншого боку, тлумачення професійних стандартів аудиту та очікувань користувачів результатів аудиту має суб'єктивний та об'єктивний складники.

Походження суб'єктивного складника критеріїв оцінювання якості аудиту пояснюється розумінням змісту відповідних характеристик із боку аудитора, що ґрунтується на його професійній підготовці, рівні кваліфікації та практичному досвіді.

Зокрема, розуміння змісту професійних стандартів аудиту визначається особливостями сприйняття аудитором визначених у ній категорій, їх призначення, аспектів застосування та тлумачення впливу на одержані результати аудиту.

Розуміння аудитором очікувань користувачів результатів аудиту також визначається його фаховими, кваліфікаційними характеристиками та накопиченим досвідом практичної діяльності.

Водночас розуміння очікувань стосується змісту і характеру результатів, які, на думку аудитора, мають бути досягнуті за наслідками виконання ним певного набору завдань, а також способів формалізації таких результатів та механізмів ознайомлення з ними користувачів.

Таким чином, суб'єктивний складник критеріїв якості аудиту фінансової інформації визначається аспектами виконання відповідних завдань, оцінювання та подання їх результатів користувачам.

Об'єктивний складник тлумачення професійних стандартів аудиту та очікувань користувачів його результатів на відміну від суб'єктивного визначається не аудитором як виконавцем відповідних завдань, а користувачем результатів, який може бути представлений як замовником послуг аудитора, так і особою, в інтересах якої можуть діяти інші замовники аудиту фінансової інформації.

На нашу думку, саме функціональне розмежування завдань аудитора та користувачів результату аудиту може бути визнане підґрунтям для об'єктивності формування, формалізації та інтерпретації критеріїв оцінювання якості аудиту фінансової інформації.

При цьому розуміння відповідних характеристик користувачем результатів стосуватиметься тих же аспектів, що і розуміння аудитора, проте відрізнятимуться змістовним наповненням і логічною послідовністю застосування.

Якщо аспекти вибору та застосування заходів аудиту фінансової інформації виконавцем визначаються необхідністю забезпечення належної якості аудиту фінансової інформації, то з точки зору користувачів результатів аудиту визначальною, на наше переконання, є необхідність одержання адекватних результатів аудиту, які можуть бути використані в подальшому для досягнення певних цілей.

Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що природа суб'єктивного та об'єктивного складників критеріїв якості аудиту фінансової інформації визначатиме різні підходи до ідентифікації та оцінювання одних і тих же характеристик, що визначають якість роботи аудитора (рис. 1).

Враховуючи суб'єктивний та об'єктивний складники, можуть бути ідентифіковані критерії якості аудиту фінансової інформації. При цьому, на нашу думку, необхідно брати до уваги параметри, критичні значення яких мають бути охарактеризовані.

Зміст таких параметрів також може бути визначений на основі суб'єктивного розуміння аудитора та об'єктивного сприйняття користувачів результатів аудиту.

Параметри, які має охарактеризувати за допомогою критеріїв аудитор, на нашу думку, повинні визначатися змістом відповідних заходів і, серед іншого, можуть характеризувати:

- ідентифікацію завдань аудиту фінансової інформації;
- ідентифікацію та формалізацію процесів аудиту;
- вибір, застосування та оцінювання результатів аудиторських процедур;
- формування та обґрунтування професійних суджень аудитора, що супроводжують виконання завдань;
- дотримання етичних та технічних стандартів виконання завдань;
- ідентифікацію та оцінювання аудиторського ризику;
- визнання власної професійної відповідальності тощо.

При цьому аудитор під час формування власних критеріїв якості аудиту, як правило, припускає, що користувачі його результатів адекватно розуміють зміст і мету аудиту та, як наслідок, формують адекватні очікування.

Натомість параметри, які має охарактеризувати користувач результатів аудиту фінансової інформації, можуть характеризувати його очікування, серед яких можуть бути виділені повнота і своєчасність виконання завдання, належне оформлення результатів, адекватність їх формалізації та доступність для розуміння. Водночас користувачі мають підстави сподіватися, що аудитор, визнаючи власну професійну відповідальність, вживає всіх належних заходів щодо отримання належного розуміння очікувань користувачів, що призведе до адекватного виконання ним відповідних заходів, спрямованих на вирішення завдань аудиту фінансової інформації.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок про те, що ідентифікація параметрів, відносно яких формуються критерії якості аудиту фінансової інформації, здійснюється на основі взаємних очікувань аудитора та користувачів результатів аудиту (рис. 2).

Як видно з рис. 2, параметри, відносно яких розробляються критерії якості аудиту фінансової інформації, впливають на спосіб їх формування. При цьому критерії, що розробляються аудитором відносно параметрів, що ним визначаються, ґрунтуються на безпосередньому розумінні аудитором процесів виконання завдання, що ним здійснюються.

Водночас розуміння аудитором очікувань користувачів результатів аудиту ґрунтуватиметься винятково на формалізованих або неформалізованих припущеннях, оскільки аудитор не бере безпосередньої участі в їх формуванні. Зважаючи на це, розроблені аудитором критерії щодо параметрів його власної роботи матимуть більший ступінь адекватності порівняно з критеріями, що стосуватимуться очікувань користувачів результатів аудиту.

Водночас користувач, що формує власні очікування, може запропонувати критерії щодо відповідних параметрів, ґрунтуючись на безпосередньому їх розумінні. Проте характеристики роботи аудитора користувач її результатів зможе ідентифікувати та оцінити виходячи з припущень, а не власної участі у виконанні завдань аудиту.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дало можливість ідентифікувати суб'єктивний та об'єктивний складники процесу формування критеріїв якості аудиту фінансової інформації. При цьому було визначено, що критерії формуються відносно окремих параметрів якості аудиту на основі безпосереднього розуміння відповідних характеристик

Рис. 1. Суб'єктивний та об'єктивний складники критеріїв якості аудиту фінансової інформації

Джерело: розробка автора

аудитором та користувачами результатів аудиту або на основі зроблених ними припущень.

Використання запропонованих у статті підходів до визначення змісту критеріїв якості аудиту фінансової інформації, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню існуючих методів ідентифікації та оцінюванню впливу чинників на якість роботи аудиторів. Новизна такого підходу полягає у можливості врахування в оцінюванні якості як очікувань користувачів результатів аудиту, так і характеристик роботи аудитора в контексті його розуміння змісту етичних та методичних стандартів виконання завдань.

Одним із напрямів подальших досліджень, спрямованих на вирішення проблем якості аудиту

фінансової інформації, може бути запропоновано визначення критичних значень окремих параметрів якості.

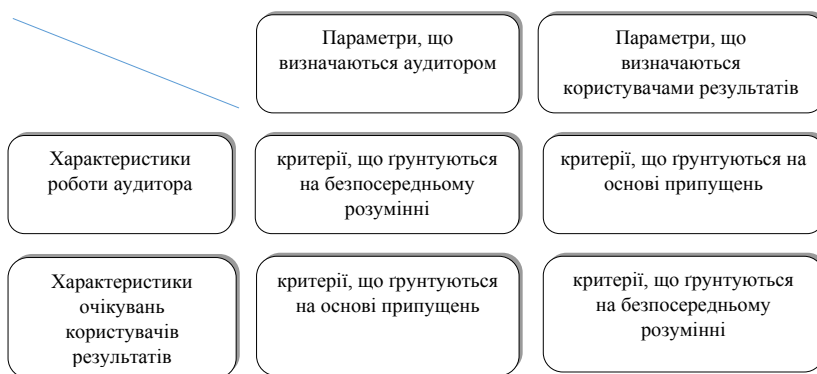

Рис. 2. Матриця визначення критеріїв якості аудиту фінансової інформації

Джерело: розробка автора

Список літератури:

1. Аренс А. Аудит / А. Аренс, Дж. Лоббек ; гл. ред. серии проф. Я.В. Соколов ; пер с англ. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 560 с.
2. Адамс Р. Основы аудита / Р. Адамс ; под ред. Я.В. Соколова ; пер. с англ. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 398 с.
3. Проскуріна Н.М. Якість аудиторських послуг в Україні: реалії та перспективи / Н.М. Проскуріна, В.П. Коваленко // Економічний часопис – XXI. – 2010. – №№ 9–10. – С. 53–57.
4. Редько О.Ю. Якість аудиторських послуг: філософія та міфологія / О.Ю. Редько // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 1. – С. 46–54.
5. Робертсон Дж. Аудит / Дж. Робертсон ; пер. с англ. – М. : КPMG, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. – 456 с.
6. Гутцайт Е.М. Внешний контроль за качеством аудита / Е.М. Гутцайт // Аудиторские ведомости. – 2004. – № 5. – С. 62–66.
7. Нарышкина Л.Н. Методика организации внешнего контроля качества аудита / Л.Н. Нарышкина // Аудит сегодня. – 2005. – № 12. – С. 30–35.
8. Тусибаева Г.С. Качество аудиторских услуг: теория, методология, организация : дис. ... доктора философии (PhD) : спец. 6D050800 / Г.С. Тусибаева. – Алматы, 2013. – 157 с.
9. Тусибаева Г. Контроль качества аудиторской работы / Г. Тусибаева, М. Алиев // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 3(141). – С. 459–464.
10. Бондар В.П. Якість аудиту та фактори її підвищення / В.П. Бондар // Вісник ЖДТУ. – 2008 – № 4(46). – С. 22–27.
11. Бондар В.П. Управління якістю та якість в аудиті: шляхи удосконалення / В.П. Бондар // Аудитор України. – 2012. – № 7. – С. 11–25.
12. Проскуріна Н.М. Методичні підходи до оцінки системи управління якістю аудиторських послуг як основи вибору стратегічної перевірки розвитку аудиторських фірм / Н.М. Проскуріна, В.П. Гринь // Сталий розвиток економіки. – 2012. – № 1. – С. 187–191.
13. Козка А. Ответственность аудитора: на что может рассчитывать клиент в случае некачественной проверки / А. Козка // Справочник экономиста. – Київ, 2013. – № 4(112). – С. 88–93.
14. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/891-mizhnarodni-standarti-kontrolyu-yakosti-audit-oglyadu-inshogo-nadannya-vpevnenosti-ta-suputnikh-poslug-vidannya-2014-roku>.
15. Концепція забезпечення якості аудиторських послуг в Україні : затверджено Рішенням Аудиторської палати України від 26 вересня 2013 р. № 279/7 : станом на січ. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=703.
16. Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «організація аудиторськими фірмами та аудиторіями системи контролю якості аудиторських послуг» : затверджено Рішенням Аудиторської палати України від 27 вересня 2007 р. №182/4 : станом на січ. 2016 р. [із змін. та доп.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.apu.com.ua/apu.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&layout=edit&id=703.
17. Шерстюк О.Л. Елементи якості аудиту фінансової інформації / О.Л. Шерстюк // Причорноморські економічні студії: Економічний науково-практичний журнал. – 2016. – Вип. 4. – С. 104–108.

Наукове періодичне видання

**ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК
ЗАПОРІЗЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ АКАДЕМІЇ**

**Випуск
3 (03) 2016**

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 17.20.
Підписано до друку: 09.09.2016 р. Замов. № 0909/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)
Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Тел. (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua